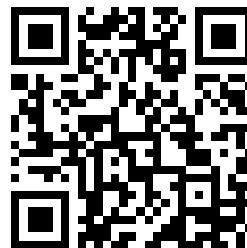

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

NYPL RESEARCH LIBRARIES

3 3433 08185130 9

Anecdota

* C.A.C.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

Anecdota Oxoniensia

Part 6
~~1000~~
510

TEXTS, DOCUMENTS, AND EXTRACTS

CHIEFLY FROM

556919

MANUSCRIPTS IN THE BODLEIAN

AND OTHER

OXFORD LIBRARIES

ARYAN SERIES—PART VI

YŪSUF AND ZALĪKHĀ, BY FIRDAUSĪ OF ṬŪS

EDITED BY

HERMANN ETHÉ

FASCICULUS PRIMUS

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

1908

[All rights reserved]

*OAC
Digitized by Google

[UNDER the general title of *Anecdota Oxoniensia*, it is proposed to publish materials, chiefly inedited, taken direct from MSS., those preserved in the Bodleian and other Oxford Libraries to have the first claim to publication. These materials will be (1) unpublished texts and documents, or extracts therefrom, with or without translations; or (2) texts which, although not unpublished, are unknown in the form in which they are to be printed in the *Anecdota*; or (3) texts which, in their published form, are difficult of access through the exceeding rarity of the printed copies; or (4) collations of valuable MSS.; or (5) notices and descriptions of certain MSS., or dissertations on the history, nature and value thereof. The materials will be issued in four Series:—

- I. *The Classical Series.*
- II. *The Semitic Series.*
- III. *The Aryan Series.*
- IV. *The Mediaeval and Modern Series.*

Anecdota Oxoniensia
YÛSUF AND ZALÎKHÂ

BY

FIRDAUSÎ OF TÛS

EDITED FROM THE MANUSCRIPTS IN THE BODLEIAN LIBRARY,
THE BRITISH MUSEUM, AND THE LIBRARY OF THE ROYAL
ASIATIC SOCIETY, AND THE TWO LITHOGRAPHED TEXTS OF
TEHERAN AND LUCKNOW (OR CAWNPORE)

BY

HERMANN ETHÉ

FASCICULUS PRIMUS

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

1908

CAR

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
556919
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
R 1914 L

HENRY FROWDE, M.A.
PUBLISHER TO THE UNIVERSITY OF OXFORD
LONDON, EDINBURGH
NEW YORK AND TORONTO

ROY WOOD
JUNIOR
VOLUME

PREFACE

I NEED not repeat here the manifold proofs for the genuineness of Firdausi's authorship or the arguments which led me to adopt upon the whole the longer versions as basis for my text—both are given in detail in my paper, read before the Vienna Congress in 1886 (Verhandlungen des VII Internationalen Orientalisten-Congresses in Wien, Semitische Section, pp. 20-45, Wien, 1888), and embodied, with some important corrections, in my 'Neupersische Litteratur' (Trübner, Strassburg, 1897, Band II, p. 229 sq.). Of the five MSS. and the two lithographed editions which I had at my disposal, *W* (Walker Or. 64, dated A. H. 1140, see my Bodleian Cat., vol. i, No. 505) and *M* (Morley's copy in the British Museum, Add. 24,093, dated A. H. 1055, see Rieu's Persian Cat., vol. ii, p. 545) represent the larger redaction; *E* (Elliott 414, dated A. H. 1232, see Bodleian Cat., vol. i, No. 506), *A* (Royal Asiatic Society, MS. Cat., No. 214), *T* (Teheran, lithograph, A. H. 1299, kindly presented to me in 1885 by Mr. Sidney Churchill in Teheran), and *N* (Naval Kislior Press, Lucknow, A. H. 1287 and 1290, collated by me in the British Museum, re-issued at Cawnpore A. H. 1298 and 1304, the latter in my private collection) the shorter one. In *E* and *T* not seldom additions from the longer redaction are found, while on the other hand sometimes verses of the shorter one are absent in the longer. Midway between the two redactions stands *B* (Bland's copy, originally in Major Macan's Library, afterwards in that of Col. Baumgertner, now in the British Museum, Or. 2930, see Supplement to Rieu's Persian Cat., No. 200), which combines, with a few exceptions, the contents of both, and includes, moreover, that unique chapter on the origin of the poem and the two older poets who treated the same subject before Firdausi, see pp. 11-12 in the present edition. It is, unfortunately, very incorrectly written by an ignorant scribe, and the arrangement of verses is in great confusion, but in spite of that it is of considerable value.

Whilst basing my text in the main on *B*, *M* and *W*, I have, however, not been unmindful of the sound maxim, laid down by the late Dr. Teufel (in his critical remarks to my edition of Nâsir bin Khusrau's Rûshanâ'inâma in *Z. D. M. G.*, vol. xxxvi. p. 105 sq.), that the only possible way with Persian poets to produce a readable text is to make the best selection of verses from all available MSS., provided, that careful attention is paid to the individual peculiarities of the author in question.

In order to facilitate linguistic comparisons I have extensively quoted from a special dictionary of Firdaus's Book of Kings, the Ganjnâma dar ḥall-i-lughât-i-Shâhnâma by 'Alî almakkî Ibn Ṭaifûr albiṣṭâmî, completed A. H. 1079 (unique MS. No. 1798 in the India Office, see my Cat., vol. i, No. 891); for the sake of comparative literature I have given from time to time a summary of similar scenes in, and extracts from, the mathnawîs of Jâmi (Rosenzweig's edition) and Nâzim of Harât, who died A. H. 1081 (MS. 184 in the India Office, see my Cat., No. 1593), dealing with the same subject. At the end of the second part I intend to add: (a) a complete index of the words and phrases, commented upon in the Notes; (b) the most important various readings from the copy of Sir W. Jones (now in the India Office, see No. XXVIII in the Cat. of Denison Ross and Edw. G. Browne, 1902), the very existence of which, to my greatest regret, only became known to me when the bulk of this first part was already in print; and (c) a full list of errata (by an oversight the گ of گشاد, گشادی, گشای, &c. has been printed ك on the first four sheets, see p. 6, line 9, and verses 114, 129, 173, 252, 311, &c.).

H. ETHÉ.

UNIVERSITY OF WALES,
UNIVERSITY COLLEGE, ABERYSTWYTH,
MARCH, 1908.

وزین نرو ماده گنه‌گار کیست	ازین ^۱ هردو تن راست گفتار کیست
زگهواره کودک زبان برگشاد	بفرمان یزدان خداوند داد
اگر هست طحتی دریده زپیش	که پیراهن یوسف خوب کیش
دروغ از رخ این برآرد فروغ ^۲	پس آن راست گوید بدان این دروغ
بتهمت بیالوده ^۳ باشد تنش	3690 و از پس دریدست پیراهنش
دروغ است گفت زب ماهروی ^۴	که بس یوسف است از میان راستگوی
دریده زبس بود چون بنگرید	عزیز آنکهی ^۵ پیرهن را بدید
که روز درخشان شب تیره شد	فرو ماند از آن بس دلش خیره شد ^۶
سخن گفت بسیار و دشنام داد	یکایک زبان بر زلیخا گشاد ^۷
زنان جهانرا سخن گفت نیز ^۸	3695 بذنپ زلیخا زبان عزیز
که تان دل تهاست و ناپاک تن	چنین گفت شه برزن و نام زن ^۹
عظیم است یکباره کید شما ^{۱۰}	زکید شما ^{۱۰} خیزد آفات ما

^۱ وزین نزد تو خود *M* and *W* از آن and in the second hemistich.

^۲ So best in *T*; آن referring to Zalīkhā, این to Joseph. *B*, *A*, and *N* پس او راست *M*; سپس گوید او راست یوسف دروغ *W*; راست گوید بدان آن دروغ پس او راست *M*; گوید و یوسف دروغ *B* has before this verse another spurious one.

^۳ *B*, *A*, and *N* نیالوده: his body is not (=cannot) be defiled by suspicion.

^۴ This verse is wanting in *A* and *N*, where a new heading is inserted, viz. *M* and *W* insert here the twenty-sixth and the twenty-seventh verse of Sūrah XII.

^۵ *M* and *W* آنزمان. In the second hemistich *A* and *N* have again دید for بود (*A* even دید و چون, so as to connect it with the following verse).

^۶ *M* and *W* have in both hemistichs شد for گشت, and برو for شب in the second.

^۷ *A* and *N* read یکایک زلیخا زبان برگشاد (as if Zalīkhā spoke the following words!). *B* and *W* have in the second hemistich داد بسیار دشنام.

^۸ This verse is wanting in *M* and *W*; *N* has بدیم (read بدیم) instead of بذنپ.

^۹ *M* and *W* تان دل مبادا الخ, and in the second hemistich و نغم زن; in the same *B*, *A*, and *N* substitute, in spite of شما in the next verse, شان for تان.

^{۱۰} *B* زنان, and آفت بما; *A* and *W* خیزد آفاتها.

گوا دارم اکنون هم از اهل او	3675 بدین نسبت زور با جهل ^۱ او
ازو باز پرس این سخن استوار ^۲	بگهواره در کودک شیر خوار
زفرنگک و از هوش بیگانۀ	عزیزش چنین گفت دیوانۀ
مرا با تو چون باشد این داوری	که بر من تو افسون و طنز ^۳ آوری
بدین جوئی از من رهائی همی	کز آن ^۴ طفل خواهی گواهی همی
ترا این گواهی ازو روی نیست	3680 مراورا زبان سخنگوی نیست ^۵
خداوند هفت آسمان و زمین	چنین گفت یوسف که جان آفرین
گواهی دهد بر من اندر زمان ^۶	تواناست کش برگشاید زبان
منه بر من این تهمت بی تمی	ازو باز ^۷ پرس ای همایون عزیز
بپرسید از آن طفل ده روز ^۸ مرد	سبک سوی گهواره آهنگ ^۹ کرد
اگرگفت خواهی زبان راست دار ^۹	3685 چنین گفت کای کودک شیر خوار

وَشَهِدَ compare the words از اهل او with ; و این جهل *M* and *W* ; بر جهل *B* ^۱
 in the twenty-sixth verse of Sûrah XII. أَهْلَهَا شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا

^۲ So *M* and *W* with استوار as adverb; *B*, *E*, *A*, and *N* have the same wording in the first hemistich (except کودکی in *N*), but in the second *B* and *E* read *T*: ازو باز پرس از همین شرمسار *A* and *N*; ازو باز پرس آن نیم شرمسار

بگهواره از کودک شیر خوار همی پرس تا آیدت استوار

^۳ *T* بر من تو افسون و طنز^۳; the same طنز for طنز also in *A*; *M* and *W* همی بر من افسون و طنز.

^۴ بدو جوئی اندر(?) رهائی همی *M* and *W* read in the second hemistich کنون *T*.

^۵ *M* and *W* زبان خود مراورا سخنگوی نیست. Instead of *B* گواهی ازو reads *B* گواهی او is here either = پیدا کردن, see Ganj-nâma, f. 84^b, lin. penult., or = طریق, as in Bûstân, ed. Graf, p. ۱۷۶, v. 373, or = امید 'something feasible, forthcoming, to be hoped for.' *T* ترا این گواهی از آن روی نیست *A* and *N* ترا این که گوئی ازو روی نیست.

^۶ This verse is wanting in *W*.

^۷ تهمت بد تو نیز *M* and *W* باز, and in the second hemistich تو زو باز.

^۸ او روی *M* and *W*.

^۹ *T* بر آر زبانی.

کنون سوی بیوند من جُست راه ⁷	چنین ناکس و تیره رای و تباہ
بخفتنگم من در آمد نهان	دل و چشم من زیر خواب گران
در آویخت بر من ⁸ چو آتش بموم	چنین کودکی کرد این فعل شوم
3665 کنون داور ما تو باش ⁹ ای عزیز	وگر نه نباشم ترا جفت نیز
چه باشد مر آن تیره دل را جزای	که بر اهل تو کرد این قصد و رای ¹⁰
بجز بند و زندان و جز چوب ¹¹ بیم	ویا داشتن در عذاب الیم

یوسف از کمند زلیخا و ملاقات شدن عزیز مصر و مکر کردن زلیخا که گناه یوسف
یوسف از کمند زلیخا و ملاقات شدن عزیز مصر و مکر کردن زلیخا که گناه یوسف
است. *M* and *W* insert here the twenty-fourth verse of *Sûrah XII*:
وَلَقَدْ هَمَّتْ بِعِ الْخِ

باد هوا. Instead of *W* *W* بلا². *W* *W* بلا². *W* *W* بلا². *W* *W* بلا².
N reads *باد صبا*.

³ *W* and *N* قفا; *B* and *T* قفا.

⁴ *M* and *W* بیاشوفت.

⁵ *M* and *W* ناپاک (ناپاکوار); *T* خار.

⁶ *E* بدانسان. Instead of *M* and *W* دیدی.

⁷ *T* چنین ناکسی تیره رای الخ، بیوند جُستست راه.

⁸ *M*, *W*, and *A* در من; *T* با من; *E* زموم. In the second hemistich *M* and *W* read چنین بد نشان گودک شوخ شوم.

⁹ So best in *T*, *M*, and *W*; the other copies have توئی.

¹⁰ So *T*; *B* and *E*:

چه باشد مر آن تیره دل را جزا³ که جوید بر اهل تو رای (رای *E*) تباہ
(جزا³ is either misspelt for جزا and تبا to be read for تباہ, as پادشاہ for پادشاہ, or
جزا³ is a contraction of the Arabic جَزَاءُ); *M* and *W*:

چه باشد مر این تیره دل را جزا³ که جوید بر اهل تو رای خطا

This and the following verse are an amplified Persian paraphrase of the twenty-
fifth verse of *Sûrah XII*, which begins: وَأَسْتَبِقًا الْبَابَ الْخِ, the first half of which
is in *M* and *W* inserted before this verse; observe particularly the use of اهل here
in the sense of 'wife, consort,' referring to the words of the *Kurân*: أَرَادَ بِأَمْلِكِ سَوْا.
In *A* and *N* this verse is wanting.

¹¹ *M* and *W* خوف و بیم; *N* خوف و بیم; *A* and *N* بیم و جز خون و بیم.

3660 بوی گفت کای مرد ناپاک و خوار
 خریدی غلامی چنین نابکار
 بدینسان^۵ که دیدی بر آردمش
 بائین فرزند پروردمش

بر آن زور آورد ذوق جوانی
 زنده راهش عروس کامرانی
 رگ گردن کند چون سعادت نرم
 کنی دستش بگردن فارغ از شرم
 در آغوش تمنایت در آید
 لبست بر لب نهد کامت بر آید

This suggestion is carried out and seven houses or halls are built, with love-scenes representing Joseph and Zalfkhâ, and other paintings, and with polished ceilings and walls (a combination of Jâmi and Firdausî), so that, wherever the youth may look, he will see his mistress and her alone, see f. 100^b, l. 9 :

که یوسف چون در آن بیند بهر جا نه بیند همشینش جز زلیخا

But in spite of Zalfkhâ's very suggestive proposals and Joseph's growing excitement, see, for instance, f. 105^b, ll. 4-6 and 9-12 :

بافغان گفت تا چند ای جفاکیش
 بدفع الوقت دورم داری از خویش
 دگر طاققت ندارم کو صبوری
 که در نزدیکیت سوزم بدوری
 مهیا خلوت و فرصت میسر
 محالست انتظار وقت دیگر
 مدان بدعت وصال مرد و زن را
 بیاد آر اتصال جان و تن را
 ازین صورت مصور داشت گرده
 که ظاهر بر در و دیوار کرده
 تماشا را نظر بگشا درین کاخ
 که دانی دائم انسان بوده گستاخ
 چو دید آن نقشها یوسف بر افروخت
 برنگی کافتاب از سایه اش سوخت

the latter finally musters courage enough to flee, not in consequence of any warning apparitions (as in Firdausî) or any subtle reasoning (as in Jâmi), but by the mere consciousness of his prophetic mission, which counsels him chastity, see f. 107^a, ll. 6 and 7 :

قوی برهان رب یعنی نبوت
 اشارت کرد یوسف را بعصمت
 چنان شد قاصد دفع زلیخا
 کر آن شد دور چون آدم زحوا^۶

¹ So shortest in *B*. *T* (where the heading follows after the next verse)
 بیرون آمدن *E* ; فرار کردن حضرت یوسف و دریدن زلیخا پیرهنش را و رسیدن عزیز
 بیرون شدن *N* ; یوسف و دویدن زلیخا از پس و پاره شدن پیرهن و رسیدن عزیز

[For notes ⁵ and ⁶ see p. ۳۷۳.]

درد از پشش پیرهن از قفا^۳   عزیز اندر آمد چو باد هوا
زلیخا بر آشفته^۴ بر خویشتن   سبک حیلتی ساخت آن شوخ زن

لب خشکم زلال عافیت باش   که بی تابم گلاب مرحمت باش
ز حال خویش می نالم که آرام   نگیرم تا نگیرم از لبِت کام

and Joseph answers (f. 88^a, ll. 6, 7, and 9-13):

غلامم بنده ام اما درین کار   ندارم دستی از من دست بردار
زمن کامت نخواهد گشت حاصل   که جاری نیست حکم نفس بردل
هوای نفس سوزد بال دین را   زند آتش گلستان یقین را
تلاش کام باید کرد چندان   که دین گریان نگرود کفر خندان
مرا فرزند گفتی روز اول   سلوکت شد چنین آخر مبدل
نه از من شرم داری و نه از خویش   نه از روی عزیز عصمت اندیش
خرد پروردۀ عاقل سرشتی   چرا دیوانۀ اعمال زشتی الخ

Touched by Zalfkhâ's grief and disappointment the nurse offers to go to Joseph (in Jâmî Zalfkhâ herself induces her to go) and to try her persuasive power on him; but that step proves a failure too. An allusion to his home-sickness and longing for his father is contained in f. 91^b, l. 5:

ز کنعان نبوت دور مانده   ز دیدار پدر مهجور مانده

Zalfkhâ's further stratagem, to tempt Joseph—in a beautiful garden—by the charms of her handmaids, is here reproduced too, and with the usual exaggeration, namely seven nights in succession, see f. 96^a, last two lines:

بدین دستور تا یک هفته هر شب   گهی بر پاش رخ بودند (سودند) گه لب
(comp. f. 102^b, last line, where the same phrase is used for Zalfkhâ in her final endeavour to seduce Joseph: بدین دستور می بردش به رسو   گهی بر پاش لب می سودگه رو
بصد نیرنگ داستان ساز بودند   زاسرار نهان غماز بودند

At last the nurse suggests the building of a wonderful picture-gallery or نگارستان, and promises Zalfkhâ, that, if she suddenly enters it with Joseph, the latter will not be able to resist her any longer, see f. 98^b, ll. 1-4:

در آن نگاه با یوسف در آی   در نظاره بر رویش گشای

[For notes ^۳ and ^۴ see p. ۳۷۳.]

مکر کردن زلیخا با یوسف علیه السلام نزد عزیز^۱
 چو یوسف زدام گنه^۲ شد رها   از آنجا برون شد چو باد هوا
 زلیخا زحرص دل و کام تن   دوید و زدش چنگ در پیرهن

all-seeing God. As for Nâzim's eposée, his slavish dependence on Jâmî, which has been alluded to in the immediately preceding section, is evident in the present chapters too, although now and then some original and clever turn is unmistakable; here are some scattered verses descriptive of Zalkhâ, her behaviour towards Joseph, and the forbidding attitude of the latter (India Office 184, f. 86^b, ll. 8, 10-13, and 15, and f. 87^a, ll. 2-9):

بصد دستان سخن پرداز گشتی	بصد نیرنگ افسون ساز گشتی
گهی میزد چو مُطرب بر ترانه	گهی میخواند شعر عاشقانه
نگاهش رازها میکرد اظهار	زبان شرمنده گر میشد بگفتار
که یوسف را کشد در بر چو شبنم	گل صد رنگ و بو پیچید برهم
بچشم رغبت یوسف در آید	سراپا دلبری میشد که شاید
جمال وحی دیدار نبوت	ولی یوسف گل رخسار عصمت
بکارش غیر استغنا نمیکرد	بسویش التفات اصلاً نمیکرد
نگاهش بر نمی آمد زمزگان	بروگر باز کردی چشم فتان
زیانش بر سخن تیغ آزمودی	وگر گاهی بحرفش لب گشودی
که باشد ایمن از شور زلیخا	حالات از سخن میشتست عمدا
قدش پهلو بر جوش آن نزاکت	رخش میزد تغافل بر طراوت
که بنشیند زجوش آن زخم ناسور	نمک میکرد اعجازش زلب دور
بدل در حرف با دانند راز	برو در خدمتش با صبر دم ساز
چو مردانم بر آرز قید این زن	که یا رب رحم کن بر عصمت من

Further down (f. 87^b, ll. 7-11) Zalkhâ says :

سرم را تاج و تاجم را گهر شو	چو نزدیکم شدی نزدیکتر شو
سراپا تشنه بوس و کنارم	اسیرم مبتلایم بیقرارم
چو تیغ از نار یک پهلو چراتی	چرا بازو بقتلم میگشاتی

[For notes ¹ and ² see pp. ۳۷۲ and ۳۷۳.]

بدین گر شود چهره زردم ز تو	بمیزدان که بمیزارگردم ز تو ^۱
3650 چو یوسف رخ و چشم ^۲ یعقوب دید	بدانسان سخن گفتن وی شنید
چنان لرزش افتاد در دست و پای	که در تن نماندش دل رهنمای ^۳
ز بیم خدا و ز شرم بدر	برون جَست یوسف ز خانه بدر ^۴
ببرهان بخشایش ^۵ کردگار	تنش یافت از سوختن زینهار
از آن زشتی و فحش پرهیز کرد	نشد رویش از شرم کردار ^۶ زرد
3655 که از مخلصان بود و از خواندگان	نه از عاصیان بود و از راندگان ^۷

^۱ *E* بتو at the end of both hemistichs and *آزده* for *بمیزار* in the second; *A* and *N* read *بمیزدان* for *سزد آن*.

^۲ *M* and *W* سخن گفتن از وی. In the second hemistich *T* has *رخ* شخص.

^۳ This verse in *T*, *M*, and *W* only.

^۴ *W* برون جَست از آن خانه یوسف بدر.

^۵ *B* and *T* ببرهان و بخشایش. *M* and *W* read in the second hemistich *ببرهان*, an imitation of the second hemistich in the next verse, which is wanting in these two copies.

^۶ *B* دادار.

^۷ *B* راندگان, which seems to be a shortened form of *راندگان*. Only in *N* this verse is wanting. The story of Zalīkhā's growing passion for Joseph to the catastrophe in the cunningly devised hall proceeds in Jāmī's mathnawī (see the last allusion to that as well as to Nāẓim's poem in note 5 on p. ۲۹۳) upon the whole on similar lines as here, but differs in its details very considerably and is, as in all the previous parts, vastly inferior to Firdausī's masterly description. The charming episode of Joseph's meeting with the Bedouin and his message to Jacob, which proves his fervent longing for his father and accounts for the deep impression the apparition of the aged parent makes upon him in the most critical moment of his life, is entirely wanting in Jāmī (as in Nāẓim too); on the other hand, Firdausī's heroine does not stoop to the questionable expedient of enticing Joseph by the charms of her slave-girls. Instead of the *one* wonderful mirror-hall we find in Jāmī a summer-palace with *seven* halls (an imitation of the seven heavenly spheres), the seventh and last of which is covered with voluptuous pictures of the love-union of Joseph and Zalīkhā, and Joseph's final rescue is worked by the sight of the veiled statue, which suggests to him the thought, that, if Zalīkhā is ashamed of her dead idol, he ought to be afraid of his living and

3640 دو بند دگر برگشاد^۱ از میان
 زکنجی دگر باز دستی بدید
 بدان بُد^۲ نوشته که این کار زشت
 فرو خواند یوسف ولیکن بداد
 دل از کام جستن همی بر نتافت
 3645 بخشود بر وی جهان آفرین
 بصورت چو یعقوب پرهیزگار
 بیوسف چنین گفت کای گنج هوش
 بدیعقوب آزده^۳ بشنو سخن
 بفرمان اهریمن تیره جان
 هنرمند یوسف در آن بنگرید^۴
 امیدت ببرد زختم بهشت
 بدو کرد بد گردن اجتهاد^۵
 سوې بند دیگر گشادن شتافت^۶
 فرستاد در وقت^۷ روح الامین
 هم از کنج خانه شدش آشکار^۸
 زدوزخ تن خویشتن دار گوش^۹
 بدینسان گنه زرد رویم مکن

دو بند گره بر *A*, *N*, and *E*; که دو بند دیگر گشاد *M* and *W*; So *B* and *T*; گشاد.

^۲ در او *T*; بدان *M* and *W*.

^۳ زحور. Instead of زختم in the second hemistich *T* reads بر آن *M* and *W*.

^۴ This verse again appears in most copies in a rather corrupted form; the wording adopted is that of *A*, *N*, and *B*, except that *A* has an unsuitable *نداد*, and *B* (like *M*, *W*, and *E*, see below) کرده for the noun کرد (= کردار). *T* reads in a different, but quite intelligible way:

فرو خواند یوسف ولیکن نداشت
 بد آن کز هوا کام بیرون گذاشت
 (‘to consider as wicked’). Unintelligible, on the other hand, is the reading of *M* and *W*:

برو کرده بد بیگمان اجتهاد . . . . ولیکن نداد

(برو for بدو shows a misunderstanding of the latter word, which is here compounded of ب and دو, the two bad actions being explained in the immediately following verse). Equally bad is the wording in *E*:

بدو کرده بد کردگار اجتهاد . . . . ولیکن بداد

^۵ *T* بتافت (which seems also to be concealed in the نیافت of *B*).

^۶ *W* آن وقت; in *A* the two hemistichs are transposed.

^۷ هم از کنج آن خانه شد آشکار *M* and *W*.

^۸ *E* زدوزخ تن خویشتن را بکوش (‘endeavour to get thy body out of hell,’ instead of ‘protect,’ etc.).

^۹ So *T*, *A*, and *N*; the other copies آزده. In the second hemistich *M* and *W* read بچونین گنه زردروئی مکن.

دش را همی برد نزدیک نام	نمودش همی امرمن راه کام ^۱
هواجوی سوې خرد ننگرد	چو بیمر هوا چیره ^۲ شد بر خرد
که باشد ورا ^۳ درج بخت و مراد	بخاشه جوانی دل از بخت شاد
خرد متهم شد فگندش بسر	هوا چون سیاه ^۴ کرد و آمد بدر
که مرشرم او را سراسر بسوخت	چنان آتش مردیش بر فروخت ^۵
سه بند از گره زود بگشاد مرد	چو دل بر هوا جستنش روی ^۶ کرد
که پیدا شد و گوش ویرا کشید ^۷	پس از کنج خانه یکی دست دید
که می بیندت کردگار جهان ^۸	همی بود بر کف نوشته عیان
نکرد از گره برگشادن جدش	فرو خواند یوسف ولیکن هواش

^۱ *M* and *W* کام. رای و کام. In the second hemistich *E* reads زره for همی.

^۲ Or چیره, as *A* and *N* have; *M*, *W*, and *E* خیره (see the same mistaken spelling in p. ۱۳۱, note ۵). Instead of ننگرد at the end of the second hemistich *B* has بنگرد, which could only be explained as question; *A*, *N*, and *E* نگذرد. In *T* the two hemistichs are transposed, with که instead of چو.

^۳ *T* در او; *A* and *N* در. In *M* and *W* the second hemistich runs thus که باشد ورا هفدهش سال زاد.

^۴ سیاه = سیاه^۴ سیاه (Ganjnâma, f. ۱۰۴^a, l. 6); this verse is found in *T* only.

^۵ *T* چنان آتشی بر دلش بر فروخت.

^۶ *M* and *W* رای; *T* میل. In the second hemistich *M* and *W* read از میان for از گره, as below in v. 3640.

^۷ This hemistich is different in almost every copy; the wording adopted is that of *M* and *W* (the latter with the slight modification گوش شده گوش کشیده, which is a strange corruption of the same appears the reading of *B* and *N*, کشیده چو گوش سر من شنید, and that of *A* سر من شنید (۱) چو بوس (۱) بسره. Very simple, but very meaningless too, is the reading of *T*, کشیده بکردار سیم سپید. *E* has a wording, similar to that in the second hemistich of v. 3641 below, دور آشکارا همی بنگرید.

^۸ So *A*, *N*, *E*, and *B* (except that *E* has چنان for عیان, and *B*, like *T*, که بیند همی, without the pronoun of the second person, which, however, appears in v. 3642 below, too); *T* reads besides in the first hemistich همی بر کف او نوشته عیان. In *M* and *W* this verse is wanting.

3620 نه از بهر آن^۱ داشتستم چنین   که بانوی وبرا شوم همنشین
 من ار با زنش همنشستی^۲ کنم   همه زشتی و ظلم و پستی کنم
 ندارم من این ظلم کردن مُباح   از آن رو که ظالم نیابد فلاح^۳
 فریفتن زلیخا یوسف علیه السلام را ونمود شدن
 دستهای غیب^۴

زلیخا بدو گفت کای دلربای   اگر بیم داری همی از خدای
 گناه ترا من کفارت کنم   زنیکی هزاران اشارت^۵ کنم
 3625 بمخشم همه مال و گنج^۶ که هست   بدرویش کم توشه^۷ تنگدست
 بجز گنج خود گنجهای عزیز   بمخشم بدرویش درمانده نیز^۸
 بمزد^۹ تو تا اینزه دادخواه   بفضلس بیامرزت این گناه
 ولیکن حدیث همایون عزیز   خود از من نیززد که گوئی بشیز^{۱۰}
 نه ای از من اورا تو درخوردتر   مشو با وی از من جوانمردتر
 3630 چو یوسف شنید این سخن زان نگار   شدش نرم حتی دل استوار

^۱ این *T* and *N*.

^۲ The همنشینی in *B* is a mere oversight, as the rhyme with پستی (in *A*, *N*, and *E* مستی) shows. *T* alone has a correct همنشینی, as the second hemistich runs there: همه زشتی و ظلم دینی کنم; in *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ So *N*. *T* قرار گرفتن زلیخا در نزد یوسف و نمودار شدن دست از گنج خانه و *W*; حکایت کردن زلیخا با یوسف علیه السلام *B*; فرار نمودن حضرت یوسف علیه السلام *M* and *W* insert here the twenty-third verse of Sûrah XII: وَرَاوَدْنَاهُ آلَتِي هُوَ الْغِيصُ; the heading of *E* is too indistinctly written to be made out; in *A* the usual interval.

^۴ *E* بشارت.   ^۵ *M*, *W*, and *E* و گنجی.

^۶ This verse is wanting in *M* and *W*.

^۷ *T* has a strange بنزد (which is probably only misspelt).

^۸ For بشیز or بشیز see v. 2829 and note; this verse is found in *T*, *M*, and *W* only, the wording is that of *T*; the other two copies read:

دگر این حدیث همایون عزیز   که خود زین نیززد که گوئیش نیز
 The following verse in *M* and *W* only.

<p>نبیند بدانسان برهنه تنش^۱ ز چشم و دل وی همی شست شرم جز اندام و روئی زلیخا ندید^۲ ولیکن همی شد دلش مهرجوی دلش را یقین مهر و پیوند خاست^۳ همی داشت طختی^۴ عنان هوا همی ترسم از کردگار جهان نبرم ز دین از پی مهر و کین نکوتر دهم پایگام خدای که بیند همی کردگار حکیم که هرگز نیامرزدم این گناه^۵ مرا داشت همچون تن و جان عزیز^۶ سرم را زخورشید بگذاشتست^{۱۰}</p>	<p>بدان تا نبیند بسیمین برش که اهریمن^۲ تیره دل نرم نرم ولیکن زهر سوکه او بنگرید همی گفت لا حول و می تافت روی همی بردش اهریمن از راه راست اگرچه همی شد دلش بی نوا سرانجام گفت ای زن مهربان معاذ الله از من نیاید^۳ چنین اگر دور دارم ز تو هوش و رای بیازی مدار^۴ این گناه عظیم همی ترسم از داور دادخواه دگر آنکه این دادگستر عزیز به نیکوترین پایه ام داشتست</p>
--	--

¹ So *T* and *B* (except *بدانسان* for *بسیمین*, something of, and *بدانسان* for *بدانسان* in the latter). *E* برآن for *بدان*. *N* (by a clerical error) has *تنش* at the end of both hemistichs, which gives no rhyme. *M* and *W*:

بدان تا نبیند رخ روشنش   نبیند تنش زیر پیراهنش

² *E* اهرمن *A* and *N* ولی اهرمن (in both cases without the *Idāfah*). *M* and *W* read in the second hemistich *سرمی و همی برد شرم*.

³ This verse in *M* and *W* only.

⁴ *T* and *E* خواست *M* and *W* پیوند خواست

⁵ *A*, *N*, and *E* سختی.

⁶ *A* نباید. *M* (where this verse is put after v. 3616) reads in the second hemistich *نبرم ازین از پی الخ E*; *N* نبرم چنین از جهان آفرین

⁷ *A*, *N*, and *E* مدان.

⁸ So all copies except *T* which reads *زین گناه*, but see below, v. 3627, where even *T* has the thing in the accusative. *A* has *نیامرزدم*, with the pleonastic suffix.

⁹ *W* مرا داشته همچو جان عزیز.

¹⁰ So all copies except *B* which has *افراشتست*.

نیاری دل خویش در بند من که شوریده کردم بحقی خدای ^۱ بتیره چه اندر فتم ^۲ سرنگون که او خود بگیرد بخون منت ^۳ همی کرد یوسف بهر سو نگاه	اگر سرتابی زیبوند من وگر آنچه گفتم نیاری بجای چو دیوانه زین خانه تازم برون 3605 سپارم بدان کافریده تنت بدینسان همی گفتش اورا پناه ^۴
--	--

and that of *M*:

چو شاهان سرت را کنم تاج کش جهان پیش تو دسته کرده بکش

The same wording, as in the latter, except تاج بکش at the end of the first hemistich (which gives no rhyme and is a misplaced imitation of Rustam's well-known epithet in the *Shâhnâma*, see, for instance, Spiegel, *Chrest. Pers.*, p. 49, l. 20), is found in *W*, *E*, *A*, and *N*. 'to stand in a reverential attitude,' as in these verses of the *Shâhnâma* :

سپهد بیامد بایوان شاه بکش کرده دست اندر آن پیشگاه
(*Ganjnâma*, f. 12^a, l. 5), and

وز آن پس یکی دست کرده بکش بیامد پر شاه خورشید فش

('Abdulqâdir's *Lex. Shâhn.*, p. 178, ll. 8 and 7 ab infra); a similar expression, viz. دست برکش نهادن, appears in the *Bûstân*, ed. Graf, p. 171, v. 330.

¹ This verse in *M* and *W* only.

² *E* کم; in *M* and *W* the verse runs thus:

چو دیوانه زین خانه بیرون شوم به تیره چه اندر نگون سر شوم
which gives no rhyme, unless we read فتم for the second شوم.

³ This verse is wanting in *M* and *W*.

⁴ *A*, *N*, and *E* اورا تپناه; *B* has also تپناه for پناه, but پناه (*T*) is no doubt the original, as imperative of پناهمیدن, comp. *Ganjnâma*, f. 48^b, and 'Abdulqâdir, *Lex. Shâhn.*, p. 51, both of which give the same quotation from the *Shâhnâma*, viz.:

بدو گفت اگر دشمن آید پدید ترا تیغ کینه نباید کشید

زهر بَد بزال و برستم پناه که پشت سپاهند و زیبای گاه

see also *Bûstân*, ed. Graf, p. 351, v. 250:

دل آرام باشد زین نیک خواه ولیک از زین بَد خدایا پناه

where پناه is explained as standing for داریم. *M* and *W* read in the first hemistich همی گفت آن گرد ماه بدینسان.

3595 دلم در جهان با تو پیوند جست بعشقی تو در نا شکیباه شدم از آغاز تا دیده ام چهر تو نماندست ازین بیشم ^۵ آرام دل گر امروز با من شوی سازگار 3600 بیه بر نهم پایه تخت ترا چو شاهان سرت را کنم تاجور ^۷	هواي تن و جان روان مني ^۱ جهان بيتو ام در ^۲ نياید همي هواي تو بنه دلم کرد سُست بيك ره زطاعت برون آمدم گرفتارم ^۳ اندر کف مهر تو همي داد خواهي مرا کام دل درخت مراد من آري بيار کنم بنده خورشيد بخت ترا جهان پيش تو دستها بر کمر ^۴
---	---

E ; مناظره کردن زلیخا با یوسف علیه السلام (v. 3592) *W* (less suitably after v. 3592). No heading or interval in *T* and *A*.
 نشستن زلیخا و نشان دادن یوسف را با خود و خواست و محبت کردن و تهدید

¹ This and the following verse in *T*, *M*, and *W* only; the wording is that of *T*.
M and *W* read in the first hemistich with a tedious repetition دلبند دلبند و جان مني روان, and in the second جهان for روان.

² *M* and *W* خود.

³ So *M*. *W* بعشقی تو تا نا شکیباه; the reading of *T* در شکیباه gives no sense, and seems to have arisen from a confusion between the wording of *M* and that of *W*. In the other copies this verse is wanting.

⁴ گرفتار *T*. This verse in *B*, *T*, *M*, and *W* only; *B* adds after it two evidently spurious verses, almost identical in wording, the second of which is also found in *M* and *W*, with certain modifications:

ترا هم زگیتی عزیز تو ام	ترا نا خریده کنیز تو ام
ترا ام زگیتی (بگیتی <i>M</i> and <i>W</i>) یکام تو ام	مرا (ا) نا خریده غلام (بدام <i>M</i> and <i>W</i>) تو ام

⁵ *T*, *M*, and *W* از بیم *A*, *N*, and *E* بیش; *M* and *W* همي داد باید مرا کام دل کام; *M* and *W* کام ram

⁶ *M*, *W*, *E*, and *A* پای (an unnecessary change, as the use of پایه without the *Idāfah* is analogous to that of سر, میان, دامن, and similar words).

⁷ So *B*; equally good is the reading of *T*:

چو شاهان سرت را کنم تاجدار	کمر بسته پیشت جهان بنده وار
----------------------------	-----------------------------

دو^۱ چشم از زمین سوی دیوار کرد
 بدیوارها هرکجا^۲ بنگرید
 3585 بعمدا سوی سقف کردش نگاه
 چپ و راست پیش و پس و زیر و بر
 توگفتی جهانی^۳ زلیخا بُدند
 دل یوسف آسیمه شد زان نهاد
 زلیخا چو یوسف در^۴ آمد برش
 3590 بپای آمد آن عرعرا^۵ لاله رنگ
 زمهر اندر آغوش سختش فشرد
 زاری کردن زلیخا پیش یوسف علیه السلام^۶
 نشست و نشاندش بر خویشتن بدوگفت کای راحت جان من

حجّاب is an *Imālah* of *حجّاب*, as *حجّیز* for *حجّاز*, see *ib.*, p. ۳۱۵, ll. 3, ۱3, and ۱4. *M* and *W* read in the first hemistich *چهر* for *روی*, and in the second hemistich *نه معجز (نه معجب B) مر* (*A, E, N, and B*). *نه معجز مر آنرا نه آخر حجیب (عجیب N) اورا نه اینرا حجیب (عجیب N)* are mere blunders in spelling; the substitution of *اینرا* for *تنرا* seems to indicate a contrast to *اورا*, as if the first pronoun referred to Joseph and the second to Zalikhâ, which the exclusive use of *معجز* for a woman's headgear makes impossible.

¹ *M* and *W* *چو*.

² *M* and *W* *بدیوار یا هر یکی (A) یا بدیوار یا هرکجا (N) هر یکی (T)*. *M* and *W* read in the second hemistich *روی بُت* for *روی*.

³ همان دلگسل بود سرور (سروری) *M* and *W* *چو ماه*; *سیمتن (T)*.

⁴ *B* has again *مه*. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁵ *M* and *W* read in the second hemistich *روز* for *در آن* *جهان پر (E) جهان (A)*. *M* and *W* read in the second hemistich *بچنید* for *بچنید* *بندان روی*.

⁶ *M* and *W* *زلیخا چو آمد ببر دلبرش (T) بر (E)*, and in the second hemistich *بچنید* for *بچنید*.

⁷ So in *B*; the other copies, except *M* and *W*, where this verse is wanting, read *برش (N) بپای (T)*. *غیرت (?)*.

⁸ *B* has again *فشرد (T) سپرد (E) سختش* for *تنکش (T)*.

⁹ So in *B*; *M* and *W* *زلیخا نزد یوسف برای تمثای مقصود خویش (N)*.

چو از ننگ مانی چو حور و پری بهار دل و شمع جان و روان چو نوری بُد از نورهای خدای برهنه سرابای سیمین تنش ربایندم دل هلاک روان ^۱ چنان بود کز مادر آمد بدید که بردی ز دل هوش وز جان شکیب نه آن بُد که چشمش همه روز دید ^۲ سبک چشم را کرد سوی زمین که گفתי خدایش ز نور آفرید نه معجز مر اورا نه تنرا حجیب ^۳	سرابای ^۱ آن چون بُت آذری نگاری سخنگوی و سرو روان ز نوری سرش تا بانگشت پای 3575 اگر بُد حجابی زیرامنش بلاي خرد بود و آسیب جان همه خانه بُد صورت او بدید ننگه کرد یوسف در آن، دلفریب یکی چهره کشور افروز دید 3580 بهیچید از آن یوسف پاکدین بزیر زمین در همان ماه دید همان روی و اندام جادو فریب
--	--

on the other hand, says that its back is dotted with black spots. On شوشه Ganjnâma, f. 109^b, lin. penult. sq., remarks: شوشه و شفشه و شمشه زر و نقره بود: 'Abdulqâdir in his Lex. Shâhn., p. 146, says: (ingot of gold and silver). Both glossaries quote the same verse of the Shâhnâma:

یکی شوشه زر بسیم (سیم و زر. Ganjn.) اندرست

دو شیش زخوشاب و از (درو شفشه خوشاب از. Ganjn.) گوهرست

¹ So *B*; *T* سرابی, and at the end of the second hemistich پری و جان; in all the other copies this verse is wanting, and so is (except in *M* and *W*) the immediately following one, but both appear in Schlechta-Wssehrd's translation.

² *T* کجا. *M* and *W* read in the second hemistich تنش آشکارا. کجا *T*.

³ This verse is placed in *M* and *W* less suitably after v. 3579.

⁴ *T* بدان, and in the second hemistich و از دل شکیب که بردی ز جان هوش و جان از شکیب *W*.

⁵ Verses 3577-3579 are only found in *T*, *M*, and *W*. *M* and *W* add another verse which is a mere repetition of v. 3575, or rather a gloss to it:

عیان دید در زیر پیرامنش برهنه سرویای سیمین تنش

⁶ *M* and *W* بروی, and in the second hemistich چنان ز نور.

⁷ So best in *T*. سرپوش زنان = معجز, see Bûstân, ed. Graf., p. ۴۱۴, ll. 6 and ۱۴;

میان چابک و کوه کردار پشت	سخن زین مبین نرم تو زان درشت ^۱
3565 چوران هیونان دو رانش سطر	زتن هوش بردی زدل کام صبر ^۲
دو ساقش بسا ^۳ دو سیمین ستون	بدان ایستاده کم بیستون
بلور تراشیده بایش تمام	بر آن تیره نقشی بکردار دام ^۴
دو دست و ده انگشت آن دلریای	زکافورگفتی سرشتش خدای
دو کتفش چو از نقره و بادرنگ ^۵	فکنده برو گیسوی مشک رنگ
3570 دو بازو چو دو ماهی شیم بود	تو گوئی که دو شوشه سیم بود
دو ساعد لطیف و سطر و سفید	در عیش و قفل طرب را کلید ^۶

¹ *W* درشت. نرم نه زین درشت. The verses 3562-3564 are found in *M* and *W* only; whether they are genuine may be questioned, but they clearly fill up a gap in the description, and may possibly have been left out in the other copies on account of their somewhat indelicate character.

² So *M* and *W* (the کام و صبر there is corrected from the reading of *A* and *N*). The other copies have ران سطر for رانش سطر. In *B* ستوران is substituted for هیونان; in *E* زجان for زدل; and in *T* تاب و صبر for کام صبر. *N* reads in the second hemistich و آرام و صبر بردی و آرم و صبر.

³ *M* and *W* بشکل, and in the beginning of the second hemistich بر آن for بدان.

⁴ *T* نیز نقشی; *E* has likewise بدان. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁵ The reading of *B*, دو کتفش چو نقره دو تایی بزرگ, gives no rhyme. In the second hemistich the same copy has برش for برو. This and the following verse are wanting in *A*, *N*, and *E*.

⁶ Instead of these two verses which only appear in *T*, but with the transposition of vv. 3570 and 3571, *M*, *W*, and *B* have only one, viz.:

دو بازوی او خود (دو بازو مهندم *B*) سطر و سفید
حمائل شدن را برو بُد (بر آن بُد *W*, بروید *B*) امید

The other copies have none. ماهی شیم in v. 3570 is corrected from ماهی سیم which would give no proper rhyme to شوشه سیم of the second hemistich. شیم is according to Asadi's *Lughat-i-furs*, p. ۸۸, ll. 16 and 17, ماهی سپید, and appears already in a distich of the old poet Ma'rûfî. Shams-i-Fachrî, ed. Salemann, p. ۴۲, last two lines, explains it thus: ماهی است کوچک که بر پشت نقطهای سپید دارد و بعضی Burhânî, گفته اند که شیم نام رودخانه ایست که این ماهی را بدان باز گویند،

<p>که از چاه یوسف بُد کم گناه بلاي دل و رنج جانرا^۱ سبب نهان بُد بیاقوت^۲ و در و گهر همیداشت از تخت^۳ سیم ننگ و لیکن بنرمی چو خَر و سَمور اگر سرو سیم آورد نار بار^۴ میان شکم مشک و عنبر بهم چو چاهی که مشکش بود در میان</p>	<p>میان رنج در یکی کُنده^۱ چاه بزیرش در آورده سیمین عنب همه گردن و گوش آن سیمبر بر و سین^۲ آن صنم سیمرنگ 3560 لطیف و درفشان^۳ برگ^۴ بلور دو پستان او چون دو سیمین انار شکن در شکن نرم بودش شکم شده نافه زیرش شکن در نهان</p>
---	---

ll. 5-3 ab infra, says: نامیست از نامهای نیر اعظم, and quotes two baits of the Shâhnâma, both of which show the same rhyme with بلور, viz.:

<p>سپهری شد ایوان پراز ماه و هور زکاب شَبَه سر بر آرد بلور and</p>	<p>زعکب می زرد و جام بلور چو از باخت بر زند تیغ هور</p>
--	--

The latter verse is also quoted in 'Abdulqâdir's Lex. Shâhn., p. 237 (on شَبَه see note to v. 3508 above). *T*, *B*, and *E* read حور which is misspelt either for هور or اگر سيب میدید تابنده آخ. *E* has besides in the first hemistich a queer خور.

¹ So best in *N*; the other copies have کرده. *M* and *W* read in the second hemistich کم گناه نه کم بُد گناه.

² *B* اورا. *M* and *W* زير بیاقوت. ³ و رنج را آن. ⁴ و رنج اورا.

⁴ The same combination of بر and سینہ is found in a verse of the Shâhnâma, quoted in 'Abdulqâdir's Lex. Shâhn., p. 29, l. 7 ab infra (بر is there either = بَغَل, armpit, or as 'Abdulqâdir explains it, وطرف شمالیدر, (سینه ننگ طرف یمین وطرف شمالیدر). Instead of تخت^۳ in the second hemistich *T* reads صفت.

⁵ Or درخشان, as some copies have, see above, vv. 3516 and 3543. The reading of *T*, شکم بُد لطیف و درفشان بلور, is clearly out of place here. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁶ So best in *T*, analogous to the wording of v. 3555. The first hemistich is the same in all copies, except *M* and *W*, where it runs دو پستان او همچو سیمین; چو (چه) سروی که او آورد نار بار. In the second hemistich *M*, *W*, *A*, and *N* read نار بار. *E* (چه) سروی که او آورد نار بار. *E* نار is curtailed from انار, pomegranate.

زگوهر یکی و یکی از شکر	بنسبت لبش نه که ^۱ چون یکدگر
بشیرینی اورا زشکر لقب ^۲	3550 بسرخی مر اورا زگوهر نسب
که کردی دل زاهدانرا بحال	فراز لبش بُد یکی تیره خال
بسی کردن صبر از آن زیر غل	چو از غالیه نقطه بر برگ گل
چو مَهر در گنجِ دَر و گهر ^۳	بُدش خال بر طرف میگون شکر
چو خورشید بُد بر ستاره عیان	بزیر لبش درُ ستاره نهران
اگر سیمب روید زتابنده هور ^۴	3555 زنج چون یکی سیمب گرد از بلور

the following verse. Likewise unnecessary, peculiar in wording and interrupting the proper progress of the description are the two verses, inserted here in *T*, viz.:

رخش دیده جانش براو مردمک   دمان بسته لیکن تمامی نمک
بدنبال چشمش یکی خال بود   که چشم خودش هم بدنبال بود

^۱ دو نسبت کفش (!) را نه چون یکدگر *M* and *W*; بنسبت لبش بود *T*.

^۲ This verse is wanting in *M* and *W*.

^۳ The three verses 3551-3553, referring to the mole above Zāfikhā's lips, are placed in all our copies in a very unsuitable position, either together at the very end of the whole description of her bodily charms, between vv. 3571 and 3572, or even, as in *B*, separated from one another by vv. 3569 and 3570. Their right place here is clearly indicated in Schlechta-Wssehrd's translation, where, however, only the first of the three verses is found. In *A*, *N*, and *E*, besides, the second verse is missing, in *M* and *W* the third. *T* and *B* alone give all three complete. In v. 3551 *T* reads in the beginning بر بکنج لبش, and in the second hemistich

که بُردی دل زاهدانرا زحال   بحال for ملال. In v. 3552 *W* has in the beginning of the second hemistich بسی صبر کردن. In v. 3553 *T* substitutes میمون for میگون. On Ganj-nāma, f. 115^b, l. 1 sq., makes the following remark: عطریست مرکب از چند چیز و صاحب حل لغات گوید عطریست سیاه بغایت لطیف و مؤلف مدار الفصلا آورده که روغنیست سیاه خوشبو که بدان خضاب کنند, and quotes this verse of the Shāhnāma:

ده انگشت بر سان سیمین قلم   برو کرده از غالیه هر رتم

It is also stated there that it is used figuratively for the hair (موی).

^۴ *M* and *W* بزیر لب او, and at the end of the second hemistich دمان for عیان.

^۵ So correctly in *M*, *W*, *A*, and *N*: هور = خور or خورشید; Ganj-nāma, f. 166^a,

که زردیش باشد سیاه تر ز قار	3540 دو تا نرگس تازه و آبدار ^۱
مزه گرد چشمش چنان بُد درست	اگر گرد نرگس در الماس ^۲ رُست
ولی پشت او همچو تیغِ دژم	یکی بینی همچو سیمین قلم
درفشده چون ماه اردی بهشت	دو رخ همچو گلزارهای ^۳ بهشت
پسندیده چون عقل و هوش و امل	چو خورشید تابان ز برج ^۴ حمل
بسوسن در آمیخته ^۵ ارغوان	3545 دو عارض بساں دو سوسنستان
هزاران ستاره برو تافته	سیه ^۶ زلف پیچیده و بافته
دل جادوی بایلی زان تباہ	بنیرنگ بنهاده ^۷ بر طرف ماه
از آن ^۸ سرخ یاقوت بارنگتر	دهان از دل عاشقان تنگتر

p. 104, l. 17. *Burhān* and *Farhang-i-shu'urf* add another signification, which, if it could be verified by other examples, would perhaps be the most suitable here, viz. *خشم با خجالت آمیخته*, see *Vullers, Lexicon*, ii. p. 56^a, No. 14.

¹ So in *B*. *M* and *W* read *دو گوهر تازه آبدار*.

² *W* *الماس*. This and the preceding verse are only found in *B*, *M*, and *W*; but in *T* there appears before the immediately following verse, describing the nose (which in all copies precedes vv. 3539–3541, but has been relegated to its present position in the text, as it would otherwise disturb the connexion between the description of the eyebrows and that of the eyes) another bait, which has a distinct affinity to vv. 3540 and 3541, viz.:

دو نرگس ولی رنگ او همچو قیر   ز الماس برگرد او رسته تیر

³ *T* *سیمین رقم*; instead of *سیمین قلم* *A*, *N*, and *E* read *سیمین رقم*.

⁴ *T* *گلزار خرم بهشت*. Instead of *درفشده* in the beginning of the second hemistich *M*, *W*, *A*, and *N* read *درخشنده* (see above, v. 3516), and the first two besides *در ماه* for *چون ماه*.

⁵ *A* and *N* *برج*.

⁶ *T*, *M*, and *W* *آمیخته*.

⁷ *A* and *N* *سر*. Instead of *برو* in the second hemistich *B* reads *ازو*, and *T* *در او*. In *M* and *W* *تافته* and *بافته* are transposed.

⁸ *T* *چو گل بر نهاده بر اطراف ماه* (but the dark curl of hair could scarcely be compared to a rose); this verse is found in *T*, *M*, and *W* only.

⁹ *T* *از لب*, an unnecessary modification, as the lips are treated separately in

بر یوسف دلبر ماهروی	فرستاد مر دایه ^۱ کامجوی
بدان خانه پاک صورت نمای	بخواندش بیامد رسول خدای
بکنجی درون رفت و خامش نشست	بشد دایه درها ^۲ زیبرون ببست
بدانگونه مه پیکر ^۳ حور دید	چو یوسف در آن خانه شد بنگرید
فرو هشته بر وی دو مشکین کمند	3535 زکافور ^۴ و گل رسته سرو بلند
دل آفتاب فلک زو بتاب	فروزان از آن قرصه آفتاب
کمندش سیه فام زنجیرگون ^۵	سرش را زمشک افسر قیرگون
زمشک سیه بل چو نوپ نگون	دو ابروی پیوسته ^۶ باهم دو نون
همه سحر و شوخی همه رنگ و خشم	بکردار چشم گوزنان ^۷ دو چشم

^۱ So in *N*. *M* and *W* آمدن دایه بطلب یوسف علیه السلام رفتن دایه *E*; رفتن زلیخا در آن عمارت و طلب نمودن یوسف *T*; پیش یوسف و آوردن بزلیخا *W*. In *A* an interval. Only in *T* this heading stands in its proper place here; in all the other copies it is placed, less befittingly, after v. 3531.

^{۱۰} So *B*. *M* and *W*:

بدان نیکوئی آن بت پیشدست   بتختی بر از آگینه نشست

In the other copies this verse is wanting.

^۱ So *T* and *M* (the latter, just as *W*, reads آن for مر); *B*, *A*, *N*, and *E* کارجوی *W* نامجوی.

^۲ *W* را; *A* and *N* در. In *T* this verse is wrongly put before 3531.

^۳ *M* and *W* دلبر یکی.

^۴ *A*, *N*, and *E* چو کافور. In the second hemistich *M* and *W* read بر روی for ابروی.

^۵ This verse is found in *T* only.

^۶ *M* and *W* دو ابرو چو پیوسته, and in the second hemistich یکدو سیه زمشک سیه هر دو نون سر نگون *T*; نوپ نگون (on the analogy of a verse in Jāmi's *Yūsuf*, ed. Rosenzweig, p. 26, l. 5 ab infra, in the description of Zalīkhā's beauty, سوده از مشک سوده).

^۷ *B* رنگ وشم, and at the end of the second hemistich رنگ وشم might be here either = خیانت or = مکر و حيله, see Ganj-nāma, f. 84^a, ll. 2 and 4; the latter meaning is also given in Asadī's *Lughāt-i-furs*, ed. Horn, p. ۷۴, l. 7 (حیلت و داستان); and both appear in 'Abdulqādir's *Lex. Shāhn.*, p. ۱۰5, l. 4, and

فروزنده شد پیکر روشنش	ملون یکی پیرهن بر تنش ^۱
که بر خرمن گل بود نور ماه ^۲	3520 چنان بُد باندام آن پادشاه
بعمدا نهوشید جامه جز این	زلیخای بُت ^۳ پیکر پیش بین
ببیند همه یوسف دلریای	بدان تا ز فرق سرش تا بهای
از آن کام دل یابد آن حور و ماه ^۴	بجنباند او را دل از جایگاه
زلیخای مه ^۵ روی بر پای خاست	چو آراسته شد بدانسان که خواست
نگه کرد هر سو نشیب و فراز	3525 خرامید در خانه حُتی ^۶ بناز
زهر سو همه صورت خویش دید	چپ و راست از ^۷ پیش و پس بنگرید
بدانسان کجا آفریدش خدای ^۸	تن خویش دیدش ز سر تا بهای
شدی زنده از بوی او در زمان	وگر برگزشتی بمرده چنان
بپیوند او زود کردی شتاب ^۹	وگر دیدی او را فرشته بخواب

خواندن زلیخا یوسف علیه السلام را
در آن خانه^{۱۰}

3530 بدان نیکوئی بود آن پیشدست بتختی که بُد آگینه نشست^{۱۰}

^۱ *M* and *W* چون در تنش یکی جامه در تنش *M* and *W* and in the second hemistich فروزنده. *T*, *A*, *N*, and *E* فروزنده بُد.

^۲ This verse is found in *T* only.

^۳ So *M* and *W*; the other copies have مه. In the second hemistich *B* reads بعمدا بهوشید جامه چنین.

^۴ *T* ماه^۴ از آن کام دل یابد آن خوب ماه^۴ in *B* and the خور in *N* are mere clerical errors.

^۵ *M* and *W* بت روی بر جای خاست.

^۶ *M* خرامید حُتی بدانسان بناز *W*; خرامید حُتی بخانه بناز.

^۷ *T*, *M*, and *W* در. Instead of همه in the second hemistich *M* and *W* read همی. Both the rhyme-words and the whole second hemistich are a repetition of v. 3493 above.

^۸ So *M*, *W*, *A*, *N*, and *E*. *T* بدانسان که بُد آفریدش خدای *B* یکی منع خدای دید او ز منع خدای.

[For notes ^۹ and ^{۱۰} see next page.]

درون پرفروغ و برون پرگره ^۱	بیفگند مشکین زره بر زره
بخاصه که لؤلؤی بی غش بود ^۲	زمشک سیه زلف دلکش بود
بر آن اختران رشک بردند پُر	در آویخت از گوش ^۳ صد خوشه دُر
بیاقوت سرخ و بگوهر فزون ^۴	نهان کرد گردن بزبور درون
ببر در حمائل فگند آن نگار	هم از دُر و از ^۵ گوهر آبدار
درفشان چو خورشید و چون مشتری	دو دستش زبس یاره ^۶ وانگشتی
چو دو ماه نو حلقه در پشت پای ^۷	مرصع دو خلخال آن دلربای
فراخ آستینها و بالا تمام	بپوشید پیراهنی زرد فام ^۸

face,' see vv. 3536 and 3555 below, قرصه آفتاب and هر تابنده in the same application.

^۱ So in *T*. *B* and *E*:

دور بر فروغ و دور پرگره   بیفگند مشتى دور بر زره

In the other copies this verse is wanting; in *A* and *N* the preceding and the following verse are likewise missing.

^۲ So in *M* and *W*. *B* and *E* read in the second hemistich بر لؤلؤ بر بخاصه که لؤلؤ بود (l) آتش بود. This verse is also wanting in *T*.

^۳ So correct in *M*, *W*, and *A*; in the other copies گوشه; *T* بر آویخت.

^۴ So best in *T*. *E* has in the first hemistich برون and in the second درون; the remaining copies read درون in both.

^۵ *M* and *W* هم از دُر و هم از^۵ *E* هم از دُر هم از^۵.

^۶ یاره or ایاره (a hand-bracelet) is explained in *Ganjnâma*, f. 29b, l. 5, by آنچه از زر سازند و در دست کنند and on f. 168b, ll. 2 and 3, by دست برنجن in the latter passage this bait of the *Shâhnâma* is quoted:

غلامان همه با کلاه و کمر   پرستنده با یاره و طوق زر

Instead of درفشان *T* has the synonymous درخشان. In the wording of the first hemistich in *A* and *N*, viz. زدست و زپایش ده انگشتی, hand and foot are combined, which is less befitting, as the ornaments of the foot are mentioned in the immediately following verse.

^۷ *T* وزو حلقه مه را بود پشت پای.

^۸ So in *B* and *T*; *A*, *N*, and *E* دُر فام. In *M* and *W* this verse is wanting.

از ایشان نه آگاه کس بیش و کم	3505 بدان خانه رفت او ^۱ و دایه بهم
ز نور جهاندار پیراسته	بیاراست آن روی آراسته
که همچون ستاره زمویش بتافت	همه گیسوش ^۲ را بگوهر بیانت
برنگ ^۳ شب ^۳ تیره شد تیره باز	فرو هشته بر سرو سیمین طراز
چو مشکین کمنده گهر بافته	چو ابریشم تیره و تافته ^۴
در آویخت از گوشه آفتاب	3510 بناخن زره بافته ^۵ از مشک ناب

^۱ *A* and *N* در رفت *E*; در رفت *E*. The same three copies read in the second hemistich از ایشان نه آگاه کس از بیش و کم *M* and *W* have without any کس.

^۲ So correctly spelt *gisawash*, in *A*, *N*, and *E*; the other copies read گیسویش, which can only by force be squeezed into the metre. In the second hemistich *T* has زرویش for زمویش.

^۳ *T* شب^۳; *N* سیه, both readings due, as it seems, to an insufficient knowledge of the meaning of شبه (*jet*) which is explained in *Ganjnâma*, fol. 106^a, last line sq., thus: نام سنگی است سیاه بَرّاق و آن دو نوعست یکنوع از دشت قچچاق آورند و آن اینست که بمرور ایام بتأثیر شدت هوا مُتَجَمِّد گردد و نوع دیگر کانی بود که آنرا از گیلان بیارند و آنرا سور و شبرنگ نیز گویند و گویند که آن دو گونه بود بعضی سپید بَرّاق و بعضی سیاه بَرّاق, with the following quotation from the *Shâhnâma*:

چو چرخ بلند از شبّه تاج کرد
شمامه بر افگند بر لاجورد

In 'Abdulqâdir's *Lex. Shâhn.*, p. 147, l. 3 sq., it is derived from شب by adding a specifying nisbah (شب ایلّه هاء نسبت اختصاصیدن مرکبدر), and the various meanings given to it are (1) قره بونجق (black pearl or coral), arabicised سَبَج, (2) کیجه (night), in combination with numerals, as (لحرز الاسود معرّب شبّه) (دو شبّه, etc.), (3) بر دکنلو اغاج (a kind of thorn-bush), see also *ib.*, p. 237, last line, where it is incidentally stated, that شبّه is metaphorically used for the night, just as بلور for the day. Instead of طراز at the end of the first hemistich *M* and *W* read دراز, and for تیره باز at the end of the second *A* and *N* substitute نیز باز.

^۴ *A* and *N* تیره بر تافته. Instead of بافته at the end of the second hemistich *A* only has a distinct یافته.

^۵ *W* ساخت. آفتاب at the end of the second hemistich is here 'the sunlike

تو در پوش بر تن لباسی چو موی
 نشسته بنزدیک یوسف بمهر
 اگر شرم گیتی همه زان اوست
 3500 وگر هست چندانش بیم^۲ از خدای
 بیندازد از خویشتن بیم و شرم
 ازو کام یابی و آرام دل
 زلیخا بدایه بسی چیز داد
 وز آن پس یکی روز^۳ بر ساخت کار
 که باشد تن پاک پیدا دروی^۱
 دو چشمش^۲ بدین پیکر پاک چهر
 بتن در کشیدست شرمش چو پوست
 که انداز^۳ آن نیاید بجای
 شود همچو آتش دلش بر تو گرم^۴
 گل سرخ گردد ترا تیره گیل^۵
 جز این چیز امیدها نیز داد^۶
 کجا شوی او شد بر شهریار

¹ So in *B*, *A*, *N*, and *E* (only in the latter *تن* instead of *تن* in the second hemistich, just as in *M* and *W*, whereby *پاک* becomes adverb to *پیدا*). *M* and *W* read:

بپوشید باید لباسی چو موی
 تو در پوش در تن لباس از حریر
 که باشد *تن* پاک تو بی نظیر
T

B inserts again before this another verse, equally redundant as that before v. 3495:

تو پوشیده داری یکی پیرهن
 درین خانه با یوسف پاکتن
² *T* and *E* *دو چشمت*, less befitting, as the effect of *his* looking at her is to be described, and the *این* in *بدین* clearly points to the person addressed, i. e. *Zalikhâ*. *W* *چهر* *پاک* *بدین* *درافتد* *دو چشمش* *درافتد* *بدین* *پاک* *چهر*. *B* has besides in the beginning of the verse the Infinitive *نشستن*, and *N* in the second hemistich *برین* for *بدین*.

³ *T* reads again *شرم* and has, no doubt by mistake, *نیاید* for *بیاید*.

⁴ *A* *دیو گرم*; *E* *دلش دیو گرم*; *M* reads *نرم* for *گرم*.

⁵ *M* and *W* less suitably *گل سرخ گردد ترا سبز گل*; *T* *گیل تیره گردد ترا سرخ گل*; *B* reads *دل گشوده* *شود قفلت ای کام دل*, a reading, that, although somewhat lascivious, might very well be the original version (comp. allusions of a similar kind in the speeches of the nurse in 'Romeo and Juliet,' Act i. scene 3, and ii. scene 5), if it were not for the addition of another verse in the same copy, embodying the second hemistich, adapted in our text, in this expanded form:

گل سرخ گردد ترا تیره گیل
 گل سرخ گردد ترا کام دل

⁶ This verse is wanting in *M* and *W*; *T* and *A* read *جز آن* for *جز این*.

⁷ *A* and *N* *یکروز*. For *شد* in the second hemistich *M* and *W* have a less befitting *شد*.

3485 بدانسان که فرمود پرداختند
 که بر وی^۲ نباشد شگافی پدید
 بدان کار پرداختند آن گروه
 بر آمد باندازه^۴ درخورد و راست
 بیک سال شد برگ آن ساخته
 3490 بشد دایه پس با زلیخا بگفت
 بیا بنگر این خانم^۵ دلپسند
 زلیخا بدان خانه شد همچو باد
 از آنرو که در خانه چون بنگرید
 که آن خانه بُد آتیه سرپسر
 3495 نکو بود خود چهره و بیکرش
 بدو گفت پس دایه^۶ چاره ساز
 چنان نغز در یکدگر ساختند^۱
 توگویی خدایش چنان آفرید
 یکی خانه کردند بس با شکوه^۲
 بدانسان که آن دایه^۳ پیرخواست
 زهرچش ببايست^۴ پرداخته
 که ای با همه کام و آرام جفت^۵
 که آرد دل سخت یوسف ببند
 بدید و بدیدار او^۶ گشت شاد
 زهر سوهمه^۷ صورت خویش دید
 زهر چار سامان^۸ و زبر و زبر
 نمود اندر آن خانه نیکوترش^{۱۰}
 که ای پرهنر بانوی سرفراز^{۱۱}

¹ So *M* and *W*, a wording that seems preferable to that of the other copies :

چنان نغز در یکدگر ساخته   بدانسان مهندس بهپرداخته

see also v. 3487.

² *M* and *W* در وی. The جهان for چنان in *N* in the second hemistich seems a mere clerical error.

³ This verse is wanting in *M* and *W*.   ⁴ باندام و *M* and *W*.

⁵ *B* شایسته زهر جنس شایسته ; on برگ see p. ۳۷, note 11 to v. 406; comp. also vv. 551 and 2477.

⁶ *M* and *W* که ای با همه کار وانجام جفت *E*; که ای با همه کام رای تو جفت *E*.

⁷ *T* آن *M* and *W* بدید و بدان دیده او *M* and *W*.   ⁸ زهر جانی *T*.

⁹ سویس *B*; دیوار *T*.

¹⁰ *M* and *W*.

نکو بود خود پیکر و آن تنش   نمود اندر آن خانم روشنش

Before this verse *B* inserts another very similar one, to which, if genuine, the present, appearing in all copies, would form a regular anticlimax :

چو بُد چهره آن پری مه جبین   نمود اندر آن خانه نیکوترین

¹¹ *M* and *W* have as rhyme-words سرفراز in the first hemistich and دلنواز in the second.

یکی چارهٔ نغز بر ساختم ^۱	3475 بهر گوشه رای دل انداختم
بدین چاره درخور بود دلپذیر	دو چیزت ببايد ترا ^۲ ناگزیر
یکی امر دادن بیک لخت زر	یکی صبر مقدار سالی دگر
جز این نشکنند پشت تیمارها	که صبر است و زر چارهٔ کارها ^۳
دل خویشتن را صبوری نمود ^۴	زلیخاش یک بَدتره زر داد زود
مهندس تنی چند زبک سران	3480 بشد دایه و خواند کاربگران ^۵
دهمتان بسی هدیه‌های عزیز ^۶	بایشان سپردش زر و گفت نیز
بلند و خوش و روشن و دلگشای	یکی خانه فرمودش ^۷ اندر سرای
درو بام ^۸ و دیوارش آئینه فام	درازی و پهنش پنجاه گام
بپوشیده در ^۹ تختۀ آبنگین	همه سقف و دیوارها و زمین

^۱ *M* and *W* پرداختم.

^۲ *M* and *W* همی. In the second hemistich, which is according to *B*, *A*, *N*, and *E*, *M* and *W* read بدین چاره اندرخور دلپذیر; *T* بدین چاره کارت شود دلپذیر.

^۳ The reading of *W* حالها که صبرت بشاید بدین شاید is both incomplete and without a rhyme.

^۴ So *B* and *T*, the other copies read فزود.

^۵ So *B*, *N*, *E*, and probably *A*, where the silly کار یکزمان seems a mere corruption of کاربگران; *T* کار آوران; *M* and *W* have a strange دل گران.

^۶ So *T*. Instead of سپردش with the pleonastic suffix in the first hemistich *B* reads آن سپرد آن; *M* and *W* سپرده; the latter two copies substitute besides نیز for دهمتان بسی; *B* دهمتان بسی هدیه و نغز نیز. In *A*, *N*, and *E* this verse is wanting.

^۷ *M* and *W* فرمود.

^۸ Only *M* and *W* read بر و بوم, unnecessarily, as زمین follows in the next verse. That the roof and the walls are mentioned twice and the floor only once, is no doubt due to this consideration, that the former would strike the eye of a newcomer at entering more forcibly than the latter.

^۹ So *A* and *N*; *B*, *M*, and *E* بپوشند; *T* and *W* بپوشید. Instead of در *T* reads بر and *B* از.

شدی آگه ای دایه از درد من
 3470 که در عشق وی زار و دلخسته ام²
 چو بشنید دایه سخن سرسبر
 شگفتش نیامد⁴ که یوسف بچهر
 زمانی همیکرد اندیشه یاد

کنون چاره¹ ساز درخورد من
 گشاده شود رامش بسته ام
 شد آگه زراز دلش در بدر³
 چنان بد که بروی برد رشک مهر
 که آنرا چه تدبیر باید نهاد⁵

تدبیر ساختن دایه از برای زلیخا⁶
 سرانجام گفتش⁶ بدان سیمتن
 که ای دیدم دایم خویشتن

Ganjnâma, f. 33^b, ll. 5-3 ab infra (با اول و جیم عجمی مکسور) to which is added as secondary form بزشک (با با و زای عجمی) بزشک, see ib., f. 47^b, ll. 3 and 4 = طبیب, and according to some farhangs also = گیا فروش, i. e. عطار. *T*, *B*, and *N* have distinctly بزشکی, whereas 'Abdulqâdir in his *Lexicon Shâhnâmianum*, ed. Salemann, p. 32, says expressly, it ought to be spelt بزشک. *E* has an absurd سرشکی.

¹ *M* and *W* داروی.

² *M* and *W* مگر کام یابد دل خسته ام. In the second hemistich only *T* reads رامش for نار.

³ So *B*. *M* and *W* substitute زرازش همه for زراز دلش. In *A* and *N* سرسبر is repeated at the end of the second hemistich, which gives no rhyme; in *N* this mistake is ingeniously corrected by reading زراز کهن for زراز دلش, so that کهن forms a suitable rhyme to سخن. *T* has a different wording altogether, viz. شد آندم زراز دلش با خیر.

⁴ Only *N* has an affirmation بیامد. In *T* this verse runs thus:

بدانست آندم که یوسف بچهر نمودست اورا بزندان مهر

In *B* there is added after this another verse, the wording of which betrays the amateur, and which is moreover perfectly unnecessary:

نزد دم به پنداشتی کردنش بباریدن اشک و غم خوردنش

⁵ So best and shortest in *B*. Similar is the heading in *M* and *W* (but referring to Joseph): جواب دادن دایه بزلیخا⁶; تدبیر کردن دایه برای یوسف علیه السلام: تمهید کردن دایه و بنای *T*; تسلی کردن دایه زلیخارا و فکر عمارت محل ساختن *N*. عمارت کردن از برای زلیخا. No interval in *A*.

⁶ *T* گفتش (to avoid the passive construction in گفتش). Instead of بدان *B* and *E* read بر آن.

اگر سخت‌تر باشد از چرخ تیر
 دل و جان من هر دو خسته شدست
 گشادم بدو^۲ یکبیک راز خویش
 3460 گذشت اندرین روزگار دراز
 نجویدمی رای او کام من
 چو با وی سخن گویم از مهر^۳ دل
 همی گویدم کز^۴ خدای جهان
 یکی کودک^۵ شرمسارست سخت
 3465 نیفتند همی گفت و گویم بکار
 فرو مانده ام خیره در کار خویش
 ایا دایه ام چاره^۶ کار جوی
 پیچشکی^{۱۰} که علت بواجب شناخت

بس این تیر بین کامد از چرخ پیر^۱
 امیدم زگیتی گسسته شدست
 بدو گفتم انجام و آغاز خویش
 که میگویمش آشکار و فراز^۲
 نخواهد که باشد دلآرام من
 کند مرا شرمسار و خجل
 بترسم همی آشکار و نهان
 بدین خودش استوارست^۳ سخت
 بدین کودک^۴ یکدل^۵ شرمسار
 که بینم همی سست^۶ بازار خویش
 علاج دل و جان و تیمار جوی^۷
 تواند سبک داروی نیک ساخت

¹ This verse is wanting in *M* and *W*. *T* has by mistake in the first hemistich also *سخت‌تر* for *تیر*, and *سختی* for *سخت*.

² *E* has a wrong *بتو* both here and in the second hemistich, as if it referred to the nurse. The following verse is wanting in *E*, *A*, and *N*.

³ So *T*; *M* and *W* *آشکارانه* راز; *B* (!) *آشکار* راز.

⁴ *M* and *W* *کام*; *A* and *N* *درد*.

⁵ So best in *T*; the other copies, except *W*, have *از*. In *W* the verse runs thus:

همی گویدم آشکار و نهان
 بترسم همی از خدای جهان

⁶ On *استوار* as noun comp. vv. 828, 921, 963, 1349, and 2875. Instead of *بدینها* *A* reads *بدین خودش*.

⁷ So *T*; *B*, *M*, and *W* *دل*. In *A*, *N*, and *E* this verse is wanting.

⁸ *M* and *W* *کند*.

⁹ So *T* (but *این* for *ام* in the first hemistich), *A*, *N*, and *E* (but in the last three the more commonplace *بیمار* *و جان* و *بیمار* is substituted for *بیمار* و *جان* و *بیمار*, attendance and regimen of the sick = *نگهداشت*, *Ganjnâma*, f. 58^b, l. 2). The same *بیمار* appears in *M* and *W* which have besides *دایه* for *ام* *دایه*. *B* reads the first hemistich thus: *تو ای دایه* پر هنر کارجوی, but has in the second *بیمار* as in the adopted text.

¹⁰ So spelt in *M*, *W*, and *A*, in agreement with the first form given in

دلت را زنیمار پرداختن	تواند مگر چاره ساختن
بجز روی آن رازگفتن ندید	3445 زلیخا چو گفتار دایه شنید
بر آورد آه از دل دردناک	پس از اشک مر دیده را ^۱ کرد پاک
توئی از روان و خرد ^۲ مایه ام	چنین گفت کای مهربان دایه ام
بمن بر زم ^۳ بیگمانتر توئی	ز مادر مرا مهربانتر توئی
بتدبیر کارم تو شائی و بس	ز رازم تو آگاه آئی ^۴ و بس
که اندر دل افروختست آذرم	3450 بدان ای کرامیتراز مادرم
ز چشمم برخ بر خط خون ^۵ کشید	زبانه زدل سوی گردون کشید
دل از دست من پاک بیرون شدست	از آنگه که یوسف بمصر آمدست
دل مهربانش بمن شد بخشم ^۶	از آنروز تا دیدم اورا بچشم
که بر من در شادکامی ببست	چنان عشق او بر دل ^۷ من نشست
فزونتر همی گرددم روز روز	3455 یکی ^۸ آتش است این دل و هوش سوز
دل من مر اورا نشانه شدست	چه تیراست کز چرخ پیر آمدست ^۹

^۱ راز از *M*, *W*, and *N* read. پس آن اشک از دیده‌ها^۱ *T* for آه. In *A* and *E* this verse is wanting.

^۲ بلند از *T*; توئی رازدان و خرد *A* and *N*; از هنر و خرد *M* and *W*; So *B* and *E*; خرد ساخته پایه ام.

^۳ زمین *A* and *N*.

^۴ باشی *M*, *W*, and *E*. Instead of شائی in the second hemistich *M* reads باشی (from بایستن); *W* has again باشی, in which case, to have a proper rhyme, بس in the first hemistich is to be read پس. In *T* the whole bait, which is placed there after the next verse, runs thus:

ز دردم تو آگاه باشی و بس بکارم نیاید بغیر از تو کس

^۵ *B* and *E* read چشمم for دو چشمم *N* also reads کشید همچون کشید

^۶ So *B*; the other copies (except *M* and *W*, where this verse is wanting) read:

از آغاز تا دیدم اورا بچشم دل مهربان با تنم شد بخشم

^۷ So *B*; the other copies تن.

^۸ همه هوش *E* has. Instead of دل و هوش *E* has. In the second hemistich *A* reads by mistake گرددم for گرددم.

^۹ *M*, *W*, *E*, *A*, and *N* have آمده; *M* and *W* have besides آنرا for اورا.

نه در دل شکیب ^۱ ونه در چهره رنگ فزوده غم و شادیش کاسته برو ^۲ روز روشن شب تیره شد دلش گشت از باد ^۳ مهر مست شگفته گل سرخ و تازه بهار غریو و غرنگ ^۴ تو از بهر کیست که می باری از دیده خوناب زرد ^۵ که گلنار تورنگ دینار یافت بگوراز با دایه ^۶ خویشتن که در دیده طوفان خون کرده ^۷ تواند بتدبیر بستن میان	ورا دید جفت غریو و غرنگ بیاقوت و لؤلؤ زر آراسته 3435 دل دایه هم در زمان خیره شد سراسیمه نزد زلیخا نشست بپرسید از آن سرو خورشید بار که این ناله و زاری ^۴ از بهر چیست دلت را چه آمد ز تیمار و درد 3440 فروزان روانت چه آزار یافت ^۵ ایا مایه ^۶ رامش جان و تن ^۷ بگو از چه یا از که آورده ^۸ بگو تا مگر دایه ^۹ مهربان
--	---

After v. 3431 *T* repeats by oversight vv. 3416 and 3419 in a slightly modified form, reading in the first hemistichs respectively: همی بود از عشق با الخ، and گل و چهره اش زرد و تارک الخ.

^۱ So in *T*, where, however, this heading comes by far too late, viz. after v. 3444; in *B*, *M*, *W*, and *E* it stands even after v. 3445, but with a wording suitable to its position, viz.: *B* راز خویش گفتن زلیخا با دایه^۱ سالخورد خویش; *E* راز گفتن زلیخا. راز گفتن زلیخا با دایه از عشق یوسف علیه السلام; *M* and *W* با دایه^۱ خویش جواب دادن زلیخا با. In *N* the heading appears here, but in this inappropriate form دایه^۱ خویش; in *A* an interval after v. 3445.

^۲ *M* and *W* بر آن. For باز خوردن see p. ۱۹۱, note 5, and p. ۲۰۵, note 9.

^۳ نه در شکیب *B*.

^۴ *M* and *W* بدو.

^۵ *M* and *W* درد. Verses 3434-3436 are wanting in *T*.

^۶ *W* زاری و ناله.

^۷ This verse in *M* and *W* only.

^۸ *M* and *W* فروزنده رویت چه تیمار یافت.

^۹ So in *T*; *B* and *E* ایا مایه^۹ رامش و جان و تن; *A* and *N* ایا مایه و رامش جان و تن; *M* and *W* الا ای من روشن و جان من و تن.

^{۱۰} So *B* in the same order as in v. 3438; the other copies have از چه یا از چه; *M* and *W* read moreover بگوراز که یا از چه در مانده^{۱۰}, and in the second hemistich که از دیده طوفان روان کرده^{۱۰}; *A* and *N* که از دیده طوفان خون رانده^{۱۰}; *B* که از دیده طوفان بر آورده^{۱۰}. In *T* the two hemistichs are transposed.

گله سرخ شد زرد چون زعفران ^۱	سهی سرو سیمین من شد کمان
که از راه چشم نیامد برون	۳۴۲۵ دلم را نماندست يك قطره ^۲ خون
بصد جایگه بردل از عشق بند	من از عشق یوسف چنین مستمند
همی راند از نرگس خود ^۳ برون	همی گفت ازینسان و دریای خون
ابا آتش و آب پیوسته ام	سه ^۴ سال است تا زار و دلخسته ام
مرا یاوه ^۵ بگذاشته تنگدل	گریزان زمن یوسف سنگدل
که در عشق یوسف شدم سخت کار ^۶	۳۴۳۰ همی گفت با خوبستن زار زار
مهیا که رازش شود آشکار ^۷	همی کرد گریه چو ابر بهار

آمدن دایه نزد زلیخا و از آزار

و اسرارش خبر یافتن^۷

بناگه بدان^۸ سیمتن باز خورد

تصارا یکی دایه^۹ سالخورد

^۱ زعفران for ارغوان *E* has an unbecfitting *E*; گل سرخ صد برگ شد زعفران *M* and *W*.

^۲ *M*; بیامد *B* reads *(T, A, and N)* نیامد. Instead of *T* قطره^۲. *E* نیاید; in *W* the vowels are too indistinct to determine the exact reading. *B* adds here another unnecessary and evidently spurious verse:

رخ و پیکر از عشق زرد و نزار یکی زر و زرین (? زرد زرین) یکی زیر زار

^۳ همی رفت *M* and *W*; از نرگسانش *A* and *N*; از نرگس آن *B* and *E*; از نرگس او برون.

^۴ *M* and *W* (as above) دو. Instead of *M* and *W* read ابا آتش و آب. *B*; *M* and *W* (as above) دو. *E* نیاید; *B* adds here another unnecessary and evidently spurious verse:

^۵ *A, N, and E* باز.

^۶ که در عشق یوسف مرا *E*; که در عشق یوسف منم زار و خوار *B*; که در مصر باشد مرا روزگار *A* and *N*; روزگار *M* and *W* this verse is wanting. The order of vv. 3427-3430 is that of *T*, which, unless one of the two baits beginning with همی گفت is spurious, seems more suitable than that of the other copies which put v. 3427 after v. 3430; perhaps the omission in these copies of the immediately following v. 3431 (which is only found in *T* and seems to form a kind of transition from this chapter to the next, where Zalikhâ discloses her secret to her nurse) has had something to do with this transposition of verses.

[For notes ^۷ and ^۸ see next page.]

♦ یوسف و زلیخا ♦

دش سخت گرم و دمش سخت سرد ^۱	همی بود پژمرده با رنج و درد
که با زاری و ناله بُد شام و چاشت	سه ^۲ سال اندرین درد و سختی گذاشت
نماندش ازین کام و آرام و هال	چو بگذشت بروی بسختی سه سال ^۳
بدیوانگی سخت نزدیک شد	برو ^۴ چهره ^۵ روز تاریک شد
زنگس بگل بر همیراند نم	3420 یکی روز در گوشه ^۶ شده دزم
ابرروی خویش و براندام خویش	همی کرد نفرین بر ایّام ^۷ خویش
بدین دوستی کردن و مهر من	همی گفت شَه ^۸ بر من و چهر من
تَن خویشتن را چنین دشمنم ^۹	شب و روز در دام اهریمنم

we have another of the frequent examples of the pleonastic suffix, see above, p. ۲۳۷, note 11; p. ۲۶۹, note 2; p. ۲۷۰, note 1, etc.

¹ *M* and *W* زد رخس سخت زرد.

² *M* and *W* دو, and instead of که با زاری in the beginning of the second hemistich باآزاری.

³ *M* and *W* ازین دو سال; *E* has بسختی for زسختی. Instead of ازین *M* and *W* read زین; *A* and *N* زتن. هال is, as many times before, corrected from حال in all copies, except *M*, which has the proper spelling.

⁴ *M* and *W* بدو.

⁵ *M* and *W* بُد. Instead of بگل (*M*, *W*, *A*, and *N*) *B* and *T* read در بگل; *E* نم در بگل (comp. p. ۱۵۶, note 9, above). *B* and *E* read besides دم for نم.

⁶ So best in *M*, corresponding to بر in the second hemistich; the other copies have ایّام, except *W*, which reads ایّام. Instead of ابرروی (*T* and *E*) *B* has ابرچهره^۵ خویش و اندام خویش; *M* and *W* ابرروی خویش. In *W* this verse follows after v. 3423.

⁷ Instead of شَه 'fie,' *T* has the Arabic اُف; the other copies read either حَه (as *N*), which, however, is an interjection of approbation, and does not fit here, or چه, which is either misspelt for حَه or for شَه. After this verse *M* and *W* insert another of rather doubtful wording:

که چونین نبایست و پذیرفته نیست
نم زین سبب خوردن (?خورده) و خفته نیست

⁸ This verse in *B*, *M*, and *W* only.

بمهر و خرد یآوری کرده ^۱	3405 مرا داشتی و بپرورده ^۱
چرا گیرد پتیاره گردی همی	همان مادری کن که کردی همی ^۲
که فردا شود مان رخ از شرم زرد	مکن گیرد دلم بلاها مگرد ^۳
سرانجام این بیشک آتش بود	گر آغاز این داستان ^۴ خوش بود
بنادانی آتش نباید خرید ^۵	بیکره منش زین نباید برید
همانا دل خویش محزون کنی	3410 اگر بیش ازین بند ^۶ و افسون کنی
که دانا و بیناست جان آفرین	مرا تو بکش یا بکن عفو ^۷ ازین
که از وی همی ^۸ کار نگرفت ساز	زیوسف زلیخا فرو ماند باز
گل سرخ او زعفران رنگ شد	جهانش زنو ^۹ تیره و تنگ شد
تنش یافت رنج و دلش یافت پیچ	ندانست سامان آن ^{۱۰} کار هیچ
نکردش همی راز خود آشکار	3415 همی بُد شب و روز گریان و زار ^{۱۱}

^۱ *M* پرورده. مرا داشتستی و پرورده. Instead of *B* یآوری reads, as in the next verse, but less befittingly here, مادری.

^۲ *W* همین که کردی همین *W* همان کن عزیزا که کردی همین *W* همی. For پتیاره see p. ۸۷, note ۱, etc.

^۳ *N* یکی گرد زینسان بلاها مگرد. Instead of مان in the second hemistich (*T*, *M*, and *A*) the other copies read تان (?).

^۴ *T* کرا تن ازین داستان.

^۵ So in *M* and *W*; *T* reads (with the second hemistich as question):

بیکه مستی (? مشمت) از تن نباید برید بنادانی آتش نباید خرید

In the other copies this verse is wanting.

^۶ For بند = حیل و مکر و حیل see p. ۱۳۴, note ۲. The wording of the second hemistich is according to *T*; the other copies read: نیارم من این کرد هر چون کنی.

^۷ *M*, *W*, *A*, and *N* مرا تو بکش عفو کن تو ازین *E*; یا عفو کن *E*.

^۸ *M* همین.

^۹ *T* در هنگام گریه وزارت. After this verse *E* inserts the following heading: زلیخا در خوردن دایه کساف (? کشف) راز.

^{۱۰} *W* این. This verse is found in *B*, *M*, and *W* only; in *T* vv. 3414-3419 are entirely wanting.

^{۱۱} *M* and *W* خود چو مار بیجان, and in the second hemistich خویش for خود. In

که من این کنم با زن پادشا	معاذ الله ای بانوی پارسا
که هرگز نخواند مرا جز پسر	بخاصه عزیز آن سپهر هنر ^۱
که باشد بجای پدر بد کنش ^۲	نباشد پسر باک و قرح منش
خداوند تاج ^۳ و سپاهت کنم	3395 دگر آنکه گفتی که شاهت کنم
ندارد، بدین داستان دسترس	تو نتوانی این کردن و هیچکس
که هامون و افلاک داند نمود	خدای جهان این تواند نمود ^۴
نه تاج و نه تخت و سپاه ^۵ عزیز	مرا می نباید کلاه عزیز
نباید همی آشکار و نهان	مرا جز رضای خدای جهان ^۷
نیابند در کارهای چنین	3400 رضای خدای جهان آفرین
نماند زما زنده یکتن بنیز ^۸	اگر گردد آگاه قرح عزیز
وزین سر بود بیم شمشیر شاه	از آن سر ^۹ بود خشم و بیم اله
که از شاه و یزدان ببايد ^{۱۰} برید	بکاری چرا دست باید کشید
دل از آتش هوش بر نور ^{۱۱} کن	تو ای بانو این دیورا دور کن

^۱ *B* پر هنر. In the second hemistich *T* reads نخواند for نداند, and *N* نخواهد.

^۲ *A* and *N* بارکش.

^۳ *M* and *W* جاه.

^۴ *M* and *W* نداری; *N* has درین for بدین.

^۵ *M* and *W* فرود (؟فزود). Verses 3397-3399 are wanting in *A* and *N*.

^۶ *B* ونه گاه. In *E* this verse is wanting; in *M* and *W*, where the next three verses are missing, the second hemistich of v. 3401 is substituted.

^۷ *E* خداوند جان *T*:

مرا با رضای خدای جهان   باید همی آشکار و نهان

^۸ Instead of بنیز which is here a mere amplification of نیز (see Rückert in Z. D. M. G. vol. viii. p. 287) *T* reads بشیز (see p. ۳۴۲, note 8). For گردد in the first hemistich *E* has دارد (with آگاه as noun, just as for instance آموز in p. ۱۳۷, note 5).

^۹ *N* and *E* have in both hemistichs سو for سر; *M* reads اله خشم و بیم.

^{۱۰} *T* خالی و شاه باید.

^{۱۱} *T* دل از دانش و هوش الخ. In *A* and *N* this verse is wanting.

شود بنده مه تخت عاج ترا	3380 برد ^۱ سجده خورشید تاج ترا
بمیوند من چشم و دل روشن	تو باشی عزیز و بوم ^۲ من زنت
دمی شاد گردان دلم را عیان	مکن یوسفا بشنو این داستان
بخوبی و اورنگ بایسته تر	نیایی زمن یار شایسته تر
کلید در پادشاهی ^۳ منم	که سرمایه ^۴ روشنائی منم
جهانرا بدست تو باشد کلید ^۵	3385 اگر کار من کرده از تو پدید ^۶

جواب دادن یوسف علیه السلام زلیخارا و
اظهار ترس از خداوند^۷

از آن سیم پیکر بُت ماه فش	چو یوسف شنید این ^۸ سخنهای خوش
چنین گفت کای بانوی کامیاب ^۹	هم اندر زمان باز دادش جواب
همین نامه بر من دوره خوانده ^{۱۰}	دوره بر من این داستان رانده ^{۱۱}
روانم بدین رای پیوسته نیست	مرا دل بدین ^{۱۲} داستان بسته نیست
بجز لطف بر من ^{۱۳} نکر دست چیز	3390 مرا نیست آزار و خشم عزیز
اگر بد کنم بر ^{۱۴} تن خود کنم	بپاداش نیکی چرا بد کنم

^۱ Only *B* has کند.

^۲ *T* شوم.

^۳ So *B* and *T*; the other copies read در گنج شاهی.

^۴ *E* که این کار من الخ; *A* and *N* از تو گردد; in *T* this verse is wanting.

^۵ This heading (which only in *T* appears in its proper place here, while in the other copies it is less befittingly put after v. 3386) is a combination of *B*, *M*, *W* (as far as زلیخارا) and *T* (which adds the second half); *N* reads جواب دادن یوسف; در بیان باز گفتن یوسف علیه السلام جواب با زلیخا; *E* علیه السلام بزلیخا بار دیگر; in *A* there is neither heading nor interval.

^۶ *A* and *N* آن. In the second hemistich *M*, *W*, *A*, and *N* read وش ماه وش; both and وش as شیر فش and شیر وش, see *Ganjnāma*, f. 120^a, l. 11, and f. 162^a, ll. 2 and 3.

^۷ *M* and *W* ژرف یاب.

^۸ *M* در این. In the second hemistich *T* reads روی for رای.

^۹ *M* and *W* با من نیل. ^{۱۰} *M* and *W* با.

♦ یوسف و زلیخا ♦

زمانی در آتش زمانی در آب ^۱	ازین در نهیمم وز آن در عذاب
نداری سوی مهربانی بسیج ^۲	ترا خود زمن آگهی نیست هیچ
نمایم ترا این دل مهرجوی	اگر با تو روزی کنم گفتگوی
زیبش من آشفته بیرون شوی	3370 تو از شرم وی سرخ چون خون شوی ^۳
دزم چهره و ناشکیبا شوم ^۴	من از عشق در مویه شیدا شوم
که از من بر آورد عشق تو گرده ^۵	مکن ماهروبا وزین بازگرد
طبایچه مزین چهره ^۶ بخت را	کنون نرم گردان دل سخت را
بخواری مبین و بزازی مدار ^۷	چومن مهربان جفت و معشوق یار
که باشد برو بار من تاج و تخت ^۸	3375 که هستم ترا من یکی نو درخت
شوی یکدله یار و غمخوار من	تو گردل نهی سوی گفتار من ^۹
ترا شاه مصر ^{۱۰} همایون کنم	زهرگونه نیرنگ و افسون کنم
نباشد به از تو در آفاق نیز ^{۱۱}	نشانت بر جایگاه عزیز
فلک زیر قر ^{۱۲} کلامت بود	زکشور بکشور سپاهت بود

^۱ So best in *B*. *A* and *N* read in the first hemistich ازین در جحیمم *T* ازین در (وز آتش *T*) در بهشتم. In the second hemistich *T*, *A*, *N*, *M*, and *W* read آتش در (درد و *M* and *W* در *A* در آب *E* this verse is wanting.

^۲ This verse in *T* only.

^۳ *T* بیرون روی چون گل شوی and at the end of the second hemistich.

^۴ This verse again in *T* only; for مویه = گریه see p. ۱۰۰, note 4; p. ۱۰۳, note ۱3, and p. ۲۴۶, note 3.

^۵ For از گرد بر آوردن see p. ۱۳۴, note 4.

^۶ So *B* and *T*; the other copies دیدند.

^۷ So *B*, *M*, *W*, *A*, and *N* (except that in the last two copies بزازی is substituted for بخواری). *T* transposes the two nouns thus بخواری مدار. In *E* this verse is wanting.

^۸ This verse is wanting in *B*, *M*, and *W*.

^۹ *E* تو گردل بداری بگفتار من.

^{۱۰} *B*, *M*, and *W* مہر *T* مہد.

^{۱۱} This verse is found in *T* only, but appears also in Schlechta-Wssehrd's translation.

^{۱۲} *N* پَر.

چنین تا بهممود ^۱ خورشید راه	بختند هر یکه بآرامگاه
بمشرق شد از برج عقرب پدید ^۲	زمغرب بزیر زمین در چمید ^۳
آراستن زلیخا خود را بار دیگر و آمدن در	
نزد حضرت یوسف علیه السلام ^۴	
زلیخا دگر باره آراست چهر	چو از باختر سر بر آورد مهر
زیس جامه و زیور شهریار ^۵	زسر تا بپا شد چو خرم بهار
چو صد خرمن لاله و گل نشست	3360 بیامد ^۶ بر یوسف دین پرست
همه ساله فرخنده بادات روز ^۷	بیوسف چنین گفت کای دلفروز
زمین آسمانست و ^۷ ماهش توئی	نکوئی سپاهست و شامش توئی
دلم بنده خاکپای تو است	روان در تن من برای تو است
بیک ره تبه کرد سامان من ^۸	گره زد هوای تو بر جان من
نه از دل بکامم نه از دیده ام	3365 از آغاز تا من ترا دیده ام
حجیم است و جمیعون دل و چشم من	ز عشق تو ای دلبر سیمتن

more common (دامن). In *B* the second hemistich runs in this strange way: (I) جهان شد برو ازدهای دمون (is it the Arabic 'turpis,' or misspelt for 'vile, evil'?).

¹ Only *B* has the more commonplace بهوئید.

² چمید in *B*, *M*, *W*, and *A* seems merely misspelt for چمید (see p. ۶۷, note 6); *E* has جهید.

³ So in *T*. *B* زلیخا حقیقت حال خود پیش یوسف علیه السلام لغتن *N*; زلیخا حقیقت حال خود پیش یوسف علیه السلام. No interval or heading in *A*, *M*, *W*, and *E*.

⁴ This verse in *B* and *T* only; the wording is according to *B*. *T* reads:

سرایای شد چون نگار و بهار
زیس جامه پوشید زیور نگار

⁵ *A* and *N* بر آمد. Instead of دین پرست *T* reads حق پرست, and for صد in the second hemistich یک.

⁶ *A* and *N* بادا بروز. ⁷ *B* وگر آسمانست; *A* and *N* یکی آسمانست.

⁸ This verse is not found in *A*, *N*, and *E*; in *E* also the preceding verse is wanting.

که سیراب گردد ز ابر بهار	که بُد تشنه همچون یکی کِشتزار
بجز درد و جز دلگرانی نداشت	اگرچند ازو ^۱ مهربانی نداشت
ازو نیم لحظه گزیرش نبود	ولیکن جز او دلپذیرش نبود ^۲
زرویش زلیخا بسی شاد گشت ^۳	3350 چو یوسف بکاخ اندر آمد زدشت
نوازدنش کرد بیش از شمار	زلیخا پذیره ^۴ شدش دوستوار
کرم کرد و بسیار بنواختش ^۵	بیآورد و بر تخت بنشاختش
همی دیدش آن دلفریبانه چهره ^۶	نمودش بسی چاپلوسی و مهر
گرانتر بسی شد ورا بار دل	فزودش بسی ^۷ عشق و تیمار دل
جهان شد ورا زیر دامان درون	3355 بگسترد ^۸ ناگه شب تیره گون

^۱ ازو او *A*, *N*, and *E* have an unbecfitting for.

^۲ *M* and *W* هم آخر چو او خود پذیرش نبود in *M*, درو in *W*.

^۳ On the wording of the second hemistich in *M* and *W* see note to v. 3345 on preceding page.

^۴ For پذیره = استقبال see p. ۳۳۷, note 3. *N* has دوستدار for دوستوار. The second hemistich runs in *M* and *W* thus: نوازش نمودش بسی بی شمار.

^۵ So in *B*, and, as far as the first hemistich is concerned, in *A*, *N*, and *E* too (except بنشاختی in *E*). In *M* and *W* the first hemistich runs thus: بر آورد بر: تخت جا ساختش; in *T* *مهی جایگه ساختش*; in *T*, *A*, and *N* as *تلطف بسی کرد*; in *M* and *W* as *بنواختش کرد و بنواختش*; in *E* as *بنواختی کرد بسیار و بنواختش* (!) *لطف*.

^۶ *M* and *W* *چهره زیبا و چهر* is explained in *Ganjnâma*, p. 60^b, last two lines, thus: *کسی را گویند که بسخنهاش شیرین و چرب زبانی مردم*; as it appears for instance in the following bait of the *Shâhnâma*:

چو دشمن بترسد شود چاپلوس تو لشکر بیارای و بر بند کوس

^۷ *M* and *W* have in both hemistichs *بسی* for *همی*. For *E* *بار دل* reads distinctly *دل نار* with the Arabic word 'fire.'

^۸ *گستردن* is evidently used here in an intransitive sense; only *M* and *W* try to supply an object by reading for *ناگه* the same *دامن* as in the second hemistich (where *دامان* appears in its uncurtailed form, only *T* having there the shorter and

زمن دیدن خودش دارد دریغ^۱
 شوند آگه از کار من مرد و زن^۲
 برسوائیم نام پیدا شود
 که این درد و غم بود پاداش من^۳
 همی کرد خون از دو نرگس رها
 که آن یار فرخنده بنده خرید^۴
 زلیخای بت پیکر^۵ نوشلب
 زچهرش همه کاخ رخشنده گشت
 غمش رفت آمد دو باره توان^۶

زدیدار من زود گیرد گریغ
 بدان تا تبه‌تر شود هوش من
 3340 دلم در بلا ناشکیبا شود
 ندانم چه آمد گناهم زتن
 همی گفتم ازینسان و برکهریا^۷
 بر آن روز نفرین همی گسترید
 چنین بُد همه روز تا وقت شب
 3345 شبانگه که یوسف بیامد زدشت
 زلیخا بدیدار او یافت جان

^۱ This verse is wanting in *M* and *W*. گریغ = گریز. Instead of گیرد in the first hemistich *T* has a less befitting گردد.

^۲ *A*, *N*, *T*, and *E* انجمن. In the last two copies شود is substituted for شوند. *M* and *W* read:

بدان که تبه‌تر شود ساز من   شود انجمن آگه از راز من

^۳ This verse in *M* and *W* only, but also in Schlechta-Wssehrd's translation. Before it the same two copies have another verse with an unintelligible رخ (misspelt for رخ) as rhyme to چرخ; it runs thus:

ندانم چه بتیازه آمد زچرخ   کز آن مرمر زین بلا بود رخ (!)

^۴ The wording of *M* and *W* دو دیده, and in the second hemistich دو نرگس for دو نرگس looks like a mere gloss to the original text.

^۵ This verse in *M* and *W* only.   ^۶ *T*, *A*, *N*, and *E* پیکر^۷ همی.

^۷ *T* چو; *B* has neither چو nor که, and there must be read therefore شبانگه for شبانگه; it also has چهرش for چهر. For همه in the second hemistich *T* reads همی. *M* and *W*:

بیامد شبانگه یوسف زدشت   زلیخا زدیدار او شاد گشت

(the second hemistich belongs properly to v. 3350 below, where the same two copies have the second hemistich of the text, adopted here in v. 3345).

^۸ This verse is in *T* only, but it is indispensable, as it gives the necessary subject to بُد تشنه in the following verse, which, without this bait, would syntactically refer to Joseph and not to Zalfkhâ, as is clearly the case. On توان as abstract noun, see p. ۶۱, note 6, v. 684, also v. 1889.

بسی زاری و بیکران ناله کرد
 زبس غم که بر جان او چیره گشت
 3330 سخنهای یوسف چو دندان مار^۱
 غریوان همی بود با کس نگفت
 همه روز بُد با غریبو و غرنگ
 زنادیدن یوسفش درد بیش
 همیگفت ایا کاش^۲ باری بخشم
 3335 اگر نیستی روی پیوند^۳ او
 یکی آنکه می نشنود^۴ گفت من
 دگر آنکه چون راز من بشنود

کنار از دو نرگس پراز ناله^۱ کرد
 زجان و جوانی دلش خیره^۲ گشت
 همی کردش اندر دل و دیده کار
 همیداشت آن زار را در نهفت
 دلش تنگ و عالم برو^۳ گشته تنگ
 سرشکش فزون و دم^۴ سرد بیش
 نرفتی همی یوسف از پیش چشم
 همیدیدی چهر دلبند او
 نگرود همی رای او جفت من
 بخشم از برم تند بیرون رود^۵

^۱ So *B* and *T*; the other copies have ناله.

^۲ So in *M* and *W* with a correct rhyme; *E* has برگذشت, and in the second hemistich سرگذشت; the other copies read incorrectly چیر (i) and سیر (é).

^۳ So in *M* and *W*, which seems the best reading; the other copies (except *T*, where this verse is wanting) have this wording یوسف شنید سخنهای همیکردش اندر دو (چو دید *A*, *N*, and *E*). In the second hemistich *W* reads دیده بکار.

^۴ *T*; *M* and *W* دلش تنگ گیتی برو نیز تنگ; بدو^۴.

^۵ *A* سرشکش فزون بود دم کرد بیش *E*; فزون بر دم *N*; فزون بُد دم *A*. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۶ *T*, *A*, and *N* باری (?); the latter two have besides a distinct بازی (?). In *M* and *W* this verse runs thus:

همی گفت ایا کاش یوسف بخشم چو رفتی نرفتم از پیش چشم

^۷ So best in *A* and *N*, where روی must be taken either in the sense of 'hope' = امید (see Vullers, *Lexicon*, ii. p. 81^b) or in that of 'manifestation' = پیدا کردن (see *Ganjnāma*, p. 84^b, last 3 lines). What is meant by روی و پیوند, as *T*, *B*, and *E* read, is not clear. In *M* and *W* this verse and the following one are replaced by a single bait thus:

زیوسف بمن (? بتن *M*) درد و بیداد ایست بی آنکه از وی نه آزاد ایست

^۸ Only in *T* appears an affirmative بشنود. ^۹ *B*, *M*, and *W* شود.

نباشم بدین کار همداستان	ولیکن من ای بانوی بانوان
خداوند خویش و ره دین خویش ^۱	۳۳۲۵ بهمهر تو نفروشم آکین خویش
زیبوند تو بهتر ای سیمبر	رضای جهان داور دادگر
ببزد جهاندار یزدان زمن	که گر ^۲ با تو پیوند جویم بتن
ببزد زبهر تو ای دلربای	تو مپسند بر ^۳ من که از من خدای
به از ملک هفت آسمان و زمین ^۴	رضای خدای جهان آفرین
بهامون برون شد بدشت ^۵ فراع	۳۳۲۵ بگفت این سخن پس برون شد زکاغ
بهر گوشه ^۶ دشت حتی بگشت	همه روز گردید ^۷ برکوه و دشت
زدل خون بنگرس فرو گسترید ^۸	زلیخا ز نو سوی کنجی دودید

^۱ *M* and *W* نگردم بری از ره دین خویش.

^۲ من از *M* and *W*.

^۳ *M*, *W*, and *T*. In *E* this verse is wanting.

^۴ This verse is wanting in *E*, *M*, and *W*. After it all copies have one or more additional verses which nevertheless have not been included in the text, as both in sense and wording, and partly in rhyme too, they seem to betray their spurious character; they are not found in Schlechta-Wssehrd's translation either. They run as follows (according to *T*):

مرتا تا بود یار من کردگار
 تو خود یار باشی و پرکام یار (تو یارم بوی در همه کار و بار *M* and *W*; همی کامگار *B*)
 ولیکن اگر یار گیرم ترا
 بر آیم هم از تو هم از داد را (ا داورا *B*, *M*, and *W*)
 ابا داد و فرهنگ با بیخ و بن
 عقوکن مرا زین برهنه سخن (حذرکن مرا زین جهان سخن *M* and *W*)

In *A*, *N*, and *E* the first two verses are contracted into one, viz.:

مرتا تا بود یارگیرم (یارگیرم *N*) ترا بر آیم هم از تو دهم داد را (ا هم از داوران *E*)
 The third verse is found in *T*, *M*, and *W* only.

^۵ زدشت *T*.

^۶ *A*, *N*, and *E* گردیده. *N* has at the end of the second hemistich بهشت for بگشت. In *M* and *W* this verse runs thus:

همه روز گردید برگرد شهر   تَبْد هیچ آرام اورا زقهر

^۷ So *T*, *M*, and *W*; *B* and *E* نرگس; *A* and *N* زنگس. Instead of *W* reads فرو *W* reads برون.

♦ یوسف و زلیخا ♦

که اهریمنش رنجه دارد همی   مر اورا بدوزخ سپارد همی^۱

ذکر نصیحت دادن یوسف علیه السلام

زلیخارا بار دویم^۲

ابا خالق آسمان و زمین	3310 چو آن گفته بُد یوسف پاکدین
که ای پر هنر بانوی سرفراز ^۳	زلیخای دلخسته را گفت باز
دلت را چنین کرده دارد تباہ	چه دیو است، کت بُرده دارد زراه
نه دل سوی آنم گراید نه تن ^۴	چه کوشی بکاری که ناید زمن
گل راستی را ببوئی همی	تو ای زن همه راست گوئی همی
نکوئی و خوبی و غنج و دلال	3315 ترا هست چندان کمال و جمال ^۵
ز عشقت همه خطبه بر تو کنند ^۶	که گر حوریان بر تو چشم افکنند
ترا زبده ^۷ از خو برویان کلاه	چو شاداب سروی چو دو هفته ماه
جهانرا بتو چشم و دل روشن است	رخت آفتاب همه برزن ^۸ است

^۱ This verse in *B* and *T* only.

^۲ So *B* (with a similar wording as in the last heading but one); *M* and *W* جواب دادن حضرت یوسف *T*; جواب دادن یوسف علیه السلام: زلیخارا در تهذیب نفس. In all these copies the heading comes less appropriately after v. 3310. In *E* (see note 2, p. ۳۳۳) and in *A* no heading or interval.

^۳ So best in *T*, *M*, and *W*; the other copies read (without an *Idāfah* between the two adjectives) که ای بانوی پر هنر سرفراز. *A* and *N* have a strange دلخسته را in the first hemistich.

^۴ *M* and *W* چه بودست *B*; *B* reads دارد زراه for بُرده است او زراه. In *E*, *A*, and *N* this verse and the following one are wanting.

^۵ So *B*. *M* and *W* have in the first hemistich کاری نباید (ز *W*)، and in the second the reading of *B* (except گراید زتن in *W*). In *T* the second runs thus: که دل سوی نیکی گراید زمن.

^۶ *T*, *M*, and *W* جمال و کمال. Instead of خوبی in the second hemistich *B* and *E* have خوشی; *T* گشتی; *N* کسبی (?).

^۷ زعشقت همه دیده بر خون کنند *B*.

^۸ تو داری *M* and *W*.

^۹ On بزرن see p. ۲۵۸, note 4.

شب و روز کام دل خویش ران	مرا باش و بر خور زمن ^۱ در جهان
که دلرا همی کرد خالی زتن	3300 چو یوسف شنید آن ^۲ سخنهاى زن
چنین گفت کای پاک نیکی پسند	بر آورد سرسوی چرخ بلند
مده دیورا بر دلم دستگاه	نگه دار این ^۳ بنده را زین گناه
بپرهیز جان و روان مرا ^۴	مکن یاوه نام و نشاپ مرا
از ابلیس پرهیزگارم ^۵ توئی	پناهم توئی گوشدارم توئی
همی بینیم در دل خوبستن	3305 خدایا تو آگاهی از سیر من
جز این بر دلم چیز دشوار نیست	که میلی ^۶ مرا سوی این کار نیست
بمخشای بر جان وی اندکی	خدایا نظر کن برین دل ^۷ یکی
برو ماتم عاشقی سور کن	ز چنگال اهریمنش ^۸ دور کن

دلبر for دلبری *E* has an unsuitable *E* بند for کن. *E* has an unsuitable *E* بند for کن in the first hemistich, and *E* دلت را بدین گونه یار کن in the second.

^۱ *B* زین. In *M* and *W* the hemistichs are transposed and *B* دلت خوش بران is substituted for *B* دل خویش ران.

^۲ *B* and *T* این. *E* inserts a new heading (which in the other copies follows more suitably after v. 3309): سر بر آوردن یوسف علیه السلام و جواب دادن بزلیخا.

^۳ So best in *T*; *M* and *W* من. The reading of *T* in the beginning of the second hemistich, namely *E* مده for *E* بنده, is a mere clerical error.

^۴ This verse is wanting in *M* and *W*. ^۵ ازین پس بپرهیزگارم *T*.

^۶ *M* and *W* خود. In the second hemistich the same two copies read *E* در دل و جان. In *A* and *N* this verse and the following one are wanting.

^۷ So *T*; *M* and *W* میلیم; *B* چون مر *E* نیت. The reading of *E* چیز دشوار for چند دیوار of the second hemistich in *E*, where this verse is placed after the following one, seems a mere mistake of the copyist.

^۸ *T* خدارا (?). *M* and *W* بدین زن; *M* and *W* خدارا (?). In the second hemistich *A* and *N* read *E* بر جان من, as if *E* دل این referred to Joseph.

^۹ *A* and *N* آن بد منش سور. *E* آن بد منش سور is explained in the *Ganjnâma*, f. 103^a, l. 2 sq., as 'میزبانی و مهمانی و چشنی که در ایام عید و عروسی و مانند آن کنند' and the following bait of the *Shâhnâma* quoted:

ورا موبدش نام شاپور کرد
بر آن شادمانی یکی سور کرد

N reads by mistake شور.

ببالا چو سرو سهی کردم	چو جان و دل خویش پروردمت ^۱
منت بر خورم از تو ای شهریار	بآئید آن تا چو ^۲ آئی ببار
رسانید شاخت بخورشید بخت	3290 کنون چون شدت ^۳ بیخ در خار سخت
روانرا و جانرا بکار آمدی	شده سبز و نیکو ببار آمدی
فرو رفت خواهی ^۴ چو مه زیر میغ	همی داری از من بر خود دریغ
نداری بدین پرده اندر سری	بها نه همی جوئی از هر دری
گه از ترسگاری حدیث آوری	گه از آزمودن ^۵ سخن گستری
نداری خبر کم روان با تو است	3295 دل کودکان ^۶ همچنان با تو است
چنین جان و دلرا بتو بسته ام ^۷	که من زار و آزرده و خسته ام
مرا بیش ازین آب و آزم دار	مکن ماهرویا دلت نرم ^۸ دار
دلترا بدین مهربان یار بند ^۹	کنون دلبراً گفت من کار بند

^۱ *M* and *W* بخون دل خود بپروردمت, and in the beginning of the second hemistich ببالای سرو الیغ.

^۲ *E* که. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ *T* کنونت که شد. Instead of در خار *M* and *W* read در خانه. At the end of the second hemistich *T* substitutes رخت for بخت. In *E*, *A*, and *N* this verse is wanting.

^۴ *T* and *B* have خواهم as referring to Zalfkhâ herself. Instead of چومه *A* and *N* read مهم as vocative, 'my moon.'

^۵ *A* and *N* آزموده; *E* تو گه آزموده.

^۶ This verse in *T*, *M*, and *W* only. In *M* and *W* کودکی is substituted for کودکان.

^۷ This verse in *M* and *W* only. In the same two copies three other, evidently spurious, baits are added, viz. :

دل و جاننت اکنون به فرسودنی	تو از عشق من خسته دل بودنی
جوانمردی و مردمی کردمی	ترا من بدینسان نیازمدمی
یکایله بخویشی بجا آمدی	زمن هر چه بایست کامت بدی

^۸ Only *B* has نرم for شرم. On آب و آزم in the second hemistich comp. p. ۱۶۰, note ۱, above (v. ۱۵۹۷), where exactly the same rhyme-words appear. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۹ So *B*, *T*, *M*, and *W* (except درین for بدین in the last two MSS.); the other

<p>تَبِ خویشتن را بدان جایگاه که شاخ گدو کو شود بر چنار^۲ ز تحت الثری تا ثریا شوی نداری نهاد پرستندگان ادب را و حکم کم و بیش را^۳ حدیثت بفرزند راند همی^۴ تو باشی پس از وی درین^۵ جایگاه فروزان چراغ روان منی^۶ شدستم پرستنده مهر تو بدانگونه باربله و زانگونه سست^۷ بدانسان^{۱۰} که کارد کسی شاخ بید</p>	<p>وگر می نبینی تو ای نیکخواه^۱ میتدیش زین هیچ و دل بر گمار چو با من بپیوند همتا شوی 3280 ترا نیست، خود پایۀ بندگان تو گر بنده خوانی تَبِ خویش را عزیزت بفرزند خواند همی تصور چنان کرده دارد که شاه تو فرزند اوئی و جان منی 3285 از آغاز تا دیده ام چهر تو مثال تو بُد چون نهالی درست بیکشتم ترا من بیاغ امید</p>
---	---

¹ *M* نیکراه. Verses 3277 and 3279 in *M*, *W*, and *T* only.

² This verse in *M* and *W* only, where it is placed after the following verse; but in Schlechta-Wssehrd's translation it appears, more suitably, before it, and this order has been preserved in the text above.

³ *M* and *W* که.

⁴ *T* has the affirmative هست, so as to form a contrast with the second hemistich. *M* and *W* read پایۀ سایۀ. This verse is found in *B*, *T*, *M*, and *W* only.

⁵ This verse in *T*, *M*, and *W* only. In *M* and *W* the second hemistich runs thus: ادب را حَکَم کن کم و بیش را.

⁶ *M* and *W* زفرزند هم بَد نداند همی.

⁷ This verse again in *B*, *T*, *M*, and *W* only. Before it *B* has another curious bait, viz.:

نخواهد حدیث آوری در محال نخواهی توحیف است ای مه جمال (no *Idāfah*)
B reads besides پس او بدین از وی درین, and *T* in the first hemistich چنان for چنین.

⁸ After this verse *E* inserts a new heading: در بیان گفتن زلیخا یوسف علیه. در بیان گفتن زلیخا یوسف علیه. *A* there is an interval.

⁹ This verse in *B* and *T* only.

¹⁰ *M* and *W* بدانگه. This verse again is wanting in *A*, *N*, and *E*.

ز دل دین و دانش ^۱ بر افشاندہ ام	۳۲۷۰ ولیکن بعشقی تو در ماندہ ام
کہ بانوی مصری و ہمتای شاہ	دگر آنکہ گفستی تو ^۲ ای مہر و ماہ
بمہر تو ای بوستان بہار ^۳	بجان تو ای سرو خورشید بار
نیم پادشہ بر تن خویشتن	کہ من تا ترا دیدم ای جان من ^۴
شوم با تو یکتا و پیوند خواہ ^۵	چو من بانوی مصر و ہمتای شاہ
بفرمان پذیری سرافگندہ ام	۳۲۷۵ دگر آنکہ گفستی کہ من بندہ ام
خداوندی و من پرستارمت	نگہ کن کہ چون من ^۶ گرفتارمت

^۱ *M* and *W* ز دل دانش و دین خود *B*; ز دل دانش خود *B*. After this verse there are added in *B* three, in *M* and *W* four other baits of a spurious character, the second and third of which have besides a wrong rhyme (c'îr and dilêr), viz.:

چنانم ز عشقی تو دُریتیم کہ یادم نیاید (نیامد *W*) همی ترس و بیم
 هر (بر *W*) آن دل کہ بروی شود عشق چیر شود بر هوا جُستن خود (وی *M* and *W*) دلیر
 اگر عشق را (من *B*) بر تو چیرستی (چیری بُدی *B*)
 ترا (مرا *B*) نیز چون من (بر من *B*) دلیرستی (دلیری بُدی *B*)
 ولیکن دلت نیست از عشق ریش برین (بدین *B*) ترسگاری زیزدان خویش
 بوستان و بہار^۳ *T* کہ *B*.

^۴ *B* and *M* دیدہ ام جان من. In the second hemistich *B* and *M* have بر دل
 نیم شادمان بر دل خویشتن *W*; خویشتن. The insertion of these two verses 3272
 and 3273 (see note 5 on the preceding page), in this particular place, is according
 to *T*, and seems the only possible way to preserve them at all, since in *M*, *W*,
 and *B*, where they are put further down, between vv. 3285 and 3286, the second
 at least would be absolutely superfluous, merely repeating what is said in v. 3285.
N has obviated the difficulty by leaving out v. 3273, and merely keeping v. 3272
 between vv. 3284 and 3285. *B*, *M*, and *W* substitute here, between vv. 3271
 and 3274, the following bait (which is rather suspicious by the use of حور as addressed
 to Joseph):

دگر هستی ای حور یزدان شناس بدینت ہمیداشت باید سپاس

^۵ This verse is found in *T* and *B* only.

^۶ *B* (where this verse, just as in *A*, *N*, and *E*, is put before the preceding one)
 خداوند تو من پرستارمت *M* and *W* read کہ من چون. In the second hemistich *M* and *W*
 In *T* vv. 3275 and 3276, in the same order as in *B*, appear between vv. 3280
 and 3281.

سرشلم دل از دیده بفشاندۀ	دو صد نامۀ عشق بر خواندۀ ^۱
نبودی خود آن زهره و دل ترا	شده کار از عشق مشکل ترا ^۲
ولیکن مرا خود نه تاب است و هوش ^۳	بر آشفته مغز و دل و چشم و گوش
روانم هوای تو جوید همی	دلم سوی مهر تو پوید همی
3265 درین نیست ای جان من ^۴ آزمون	که سوی تو دل شد مرا رهنمون
دگر آنکه گفתי تو ای دلربای	که من ترسگارم ^۵ زگیهان خدای
که گفتت ^۶ که من نیستم ترسگار	نیم از گنه عاجز و شرمسار
تو در ^۷ کیش خود گر بترسی همی	چرا از دل من نپرسی همی
مرا نیز در کیش خود ترس هست	نه من کرده ام کوتاه از کیش دست ^۸

¹ Verses 3260 and 3261 of *T* are in *M* and *W* by mistake contracted into *one*, which has no rhyme and is besides syntactically impossible, viz.:

ترا نیز بر من تبه بودۀ   دو صد نامۀ عشق بر خواندۀ

In all the other copies these two verses as well as the two preceding ones are wanting.

² This verse in *T* only.

³ So *B* (where the verse, however, stands before 3257), with the correction of *شوش* into *هوش*; *T*, *M*, and *W* read *شوش* *مرا خود تباہست* *هوش*. In the second hemistich *T* substitutes *سر* for *دل*. *W* has the following order: *بر آشفته* *و چشم و دل و مغز و گوش*. In *A*, *N*, and *E* this verse is wanting.

⁴ *مهر تو*. *M* and *W* have *پیوند* instead of *چهر*.

⁵ *جان و دل*. In *M* and *W* *درین* is substituted for the negative *درین نیست*, either as question, or in an ironical sense, and the second hemistich there runs thus: *که او شد سوی دل مرا رهنمون*. Verses 3265–3271, 3273, and 3274 are not found in *A*, *N*, and *E*; in *A* and *E* v. 3272 besides is wanting.

⁶ *ترس دارم*; *M* and *W* *ترسناکم*.

⁷ *گفتش*. In *B* this verse is wanting.

⁸ *از*. Instead of *نپرسی* in the second hemistich the other three copies seem to have *نترسی*, which scarcely gives a rhyme to *بترسی* in the first. In *M* and *W* the second hemistich runs moreover thus: *جز از من زدبگر نترسی همی*.

⁹ *M* and *W* *که کوتاه نکردم من از کیش دست*.

کند وصف من نقش چینی همی^۱ بصورت چنینم که بینی همی
 ۳۲۵۰ مرا با چنین^۲ حسن و چندین جمال نخواستی حدیثیست سرد و محال
 ترا دی سخن گفتم از مهر دل تو کردی مرا شرمسار و خجل^۳
 ندادی جوابی که شایسته بود نگفتی حدیثی که بایسته بود^۴
 به بیهوده گویم نسب ساختی سخنهاى ناخوش در انداختی
 زهرگونه گفتی سخنهاى سخت سرانجام^۵ این گفتم ای نیکبخت
 ۳۲۵۵ که گر آزمائی مرا آزمای که دارد^۶ دلم پای دانش بجای
 من ای روشنای زبهر چرا همی بایدم^۷ آرمودن ترا
 اگر نیستی مر مرا مهر تو^۸ نبودى دلم بند^۹ چهر تو
 نگفتی زبانم خود این داستان نبودى بدین هوش همداستان^{۱۰}
 چو من بودمى بر سر و کار خویش دلم بسته در^{۱۰} شغل بازار خویش
 ۳۲۶۰ تو گر نیز بر من تبه بوده ز عشقم روانرا بفرسوده

^۱ *M* and *W* (without a rhyme) همه و ماچین همه, with a corresponding همه at the end of the second hemistich.

^۲ *M* and *W* اینچنین (so that the first hemistich forms a sentence in itself). Instead of سرد in the second hemistich *T* reads معب; *B* نخواستی حدیثیست سرد و محال. هر دو محال.

^۳ This verse is wanting in *E*, *A*, and *N*.

^۴ So *B*, *M*, *W*, and *E*. *T* has in the second hemistich که مارا چو نگفتی که مارا چو نگفتی. *A* and *N*: بایسته بود (!)

بدادی جوابی که سر بسته بود بگفتی حدیثی که بگسسته بود

^۵ *A*, *E*, and *N* سرانجامش; *M* and *W* have ای نیکبخت, and consequently اگر in the beginning of the next bait.

^۶ *N* آرد. ^۷ *T* همی باید.

^۸ 'Love for thee;' therefore the reading of *B* اگر نیستت is not admissible. Instead of بند^۹ in the second hemistich *M* and *W* have بست^۹. *T* substitutes for نبودى in the second hemistich a less appropriate این نبودى.

^{۱۰} This and the following verse in *T*, *M*, and *W* only; see also همداستان vv. ۱۰۸۱, ۱۰۶۶, and ۱۰۹۰, where exactly the same rhyme appears.

^{۱۰} *T* بر.

دگر باره زاری کردن زلیخا نزد یوسف علیه السلام^۱

چنین گفت کای دیدۀ دین و هوش	نکوتر زخورشید خوشتر زنوش
بهشت گل و ارغوان و سمن ^۲	شگفته بهار دل و جان من
چه چیزی زنجیم که داری نژاد	نۀ زاتش و آب و از خاک و باد ^۳
اگر زین چہاری چو مائی و ما	زمانی نہ آسودہ ایم از هوا ^۴
3245 ترا چونکہ طبع هواجوی نیست	دلت را سوئ مهر من روی نیست
بسا دل کہ در آرزوی منست	بسا طبع شاهان کہ سوئ منست ^۵
زدیدار من ماہ رشک آورد	ز عشقم ہمی سنگ ^۶ اشک آورد
بہر ہفت کشور زمن آگہیست	ستارہ رخ روشنم را رہیست ^۷

آراستہ ساختن زلیخا خود را و آمدن و بر یوسف نشستن و احوال *B*; *So N*; *B* خود را گفتن (the greater part of this heading is already antiquated by the last verses of the preceding chapter); *T* (where a similar remark applies) باز آمدن *M* and *W* (where the heading stands, as in *T* too, before v. 3240) زلیخا نزد یوسف و اظهار میل کردن دیگر حدیث زلیخا با یوسف علیه السلام. In *A* and *E* there is neither heading nor interval.

^۲ *M* and *W* بہشتی توئی ارغوان و سمن.

^۳ *So best* in *A*; *B* and *T* read باد و خاک و آب و زاتش و *N* نہ از آتش و *E* نہ ہم زاتش و آب و نہ زاتش نہ آب و نہ خاک و نہ باد *M* and *W* و آب و از خاک و باد و خاک و زیاد.

^۴ *So best* in *T*; the other copies, except *E*, read in the second hemistich زمانی نہ مستغنیم (مستغنی ایم correctly) از هوا *B* has at the end of the first hemistich *E* adopts the reading of *B* for the first hemistich, but changes the second into نہ مستغنیم من زحرص و هوا.

^۵ In *B* vv. 3245 and 3246 are contracted into *one* by combining the first hemistich of the former with the second of the latter in this ridiculous form: بسا طبع شاهان کہ سوئ تو نیست. In *W* v. 3246 appears after v. 3252.

^۶ *M* and *W* دل خارہ. Instead of اشک *T* has by mistake again رشک.

^۷ This and the following verse in *T*, *B*, *M*, and *W* only; in the latter two copies the present bait is placed before v. 3247, less suitably, as thereby the connexion between this verse and v. 3249 is severed. For رہی see p. ۲۲, note ۱, and p. ۲۱۹, note 7.

فرو خفت تا از زمین چترزر
 فرو کوفت خیل شب تیره کوس
 3230 بر آورد یوسف سر از جای خواب
 همه شب نخفته^۵ روان غمزده
 خیال پدر^۴ در دو چشمش بکار
 زلیخا همیدون همه شب دژم
 همه شب گریسته^۶ ز تیمار و درد
 3235 شد از نو بیاراست دیدار خویش
 دو صد حلقه از مشک برگل نهاد
 سیه نرگش را ز نورنگ داد
 بزبور بیاراست گردنش را
 منور منقش معطر بخشم
 3240 بر یوسفش مهر^{۱۰} گسترد باز

بر آمد بغیروزی و درج^۱ و فر
 خبر داد از دور بانگ خروس^۲
 دل و جان وی آرزومند باب
 نگوئی که بُد دیده بر هم زده
 دلش مستمند و روان سوگوار
 نیارده یک لخت دیده^۳ بهم
 که یوسف همی مهریانی نکرد
 ز خورشید^۷ بغزود رخسار خویش
 ز عنبر بخورشید بر غل نهاد
 بجادو از آن رنگ^۸ نیرنگ داد
 بزربافته جامه^۹ تنش را
 بیامد دگر باره آن شوخ چشم
 زشهد و شکر گوهر آورد باز

¹ *M, W, A, and N* اوچ.

² This verse in *T, M, and W* only; the wording is according to *T*. The other two copies read in the second hemistich خروس (؟) بانگ شد از عاچ.

³ So correct in *N* only ('he had *not* slept throughout the night'), confirmed by the *همیدون* in v. 3233; all the other copies read *نخفته*.

⁴ *A* and *N* پدر بُد.

⁵ *M* and *W* یک لحظه مزگان.

⁶ *M* and *W* گریستی. Instead of *B* has ز تیمار خورد. Instead of *همی* *W* and *N* read همه.

⁷ *M* and *W* have in the first hemistich رخسار, and in the second دیدار. *B* چو خورشید.

⁸ *A* and *N* از آن هر دو. On the personal instead of the reflexive pronoun *نرگش*, as well as in *گردنش* and *تنش* in the following verse, see p. ۱۷۳, note ۱, and p. ۲۵۱, note ۱.

⁹ *M* and *W* have as rhyme-words *آن گردنش* and *جامه‌های تنش*.

¹⁰ So *B*; *A, N, E* مهر و بر یوسف و مهر; *T* مهر او مهر; *M* and *W* مهر دگر مهر.

جواب او حدیث ^۱ از خدا آورد	3220 زبانه برو عاشقی گسترده
بترسم همی آشکار و نهان ^۲	همی گوید از کردگار جهان
که تا دست او زیر سنگ آورم	من اورا چه گویم چه رنگ آورم ^۳
شد از فرش زر بافته جمله پاک	همی گفت ازین گونه تا روی خاک
جهانرا بسیمخ دُر افشان بکند	فلک شمع تابان بدریا، فگند
ببهران خورشید گیتی پناه	3225 بهوشید گیتی پرند، سیاه
بیامد بخفتنگه خویشتن	هنرمند یوسف چراغ زمن
چنان دید واجب زروې خرد	گره چند، بر بند شلوار زد

¹ So correctly *B* and *T*; *A* and *N* حدیث *E*; جواب و حدیث *M* and *N* مرا او حدیث.

² This verse is wanting in *M* and *W*.

³ *M* and *W* ندانم که با او چه رنگ آورم. In the second hemistich *T* reads که دستیش را الخ *E*; که آن دست را الخ that of *مکرو حیلہ* (cunning, contrivance), or that of *طرز و روش* (manner and way of acting), see *Ganjnâma*, f. 84^a, ll. 4 and 6. According to Vullers, *Lexicon*, ii. p. 55^b, lin. penult. sq., the meaning of 'soft, tender remedy' (چاره که نزاکت) should be applied to it here, since our very verse, even with the various reading of *M* and *W* (ندانم الخ), is quoted there as being one of Asadi's. دست کس زیر سنگ آوردن = to get the better of a person, become master over him; see also *سنگ*, p. 109, note 2.

⁴ Or, as *M* and *W* read, بدریا فلک شمع تابان. The second hemistich is corrupted in all copies; only *N* has a distinct بسیمخ ('with the pearl-scattering skewer it, the celestial sphere, dug the world' = it scattered the last pearl-like rays of the setting sun over the world). *T* seems to have (!) بسیمخ, and reads besides دُر افشان for دُر افشان. *A* has the same, but instead of جهانرا بسیمخ (!) دُر افشان بکند. *B* دُر افشان بکند again فگند (so in *N* too), which gives no rhyme. *M* and *W* جهانرا بسیمخ دُر افشان بکند; بصبح دُر افشان فگند.

⁵ *Ganjnâma*, f. 46^b, l. 10 sq.: پَرند بافته بود ابریشمی که از نقش و نگار ساده باشد.

⁶ *M* and *W* بیست (!). *T* has in the second hemistich چنین for چنان.

بگرد سخنهاى بیره مگرد	تو ای بانو این نامه را در نورد ^۱
زکاری که دارد خدا آگهی	3210 رها کن ^۲ مرا از چنین بیرهی
زپیش زلیخای بر داشت روی	بگفت این و برخاست از پیش اوی
شدش تنگ بر دل جهان فراخ ^۳	زلیخا چو یوسف برون شد زکاخ
همی راند چون سئیل باران برون ^۴	بکنجی درون رفت و از دیده خون
که آمد مرا تیرهگون روزگار	همی گفت با خوبشتن زار زار
درو آتش عشق یوسف فگند	3215 سپهر از دلم بیخ شادی ^۵ بگند
که با آتشش بُرد باید بسر ^۶	کی از دام درد آید این دل بدر
دریغا که گم شد سر رشته ام	یکی تخم بُد در دلم کشته ام
که حسنش فراوان و مهر اندکست	سر و کار من با یکی کودکست ^۷
گریزد همی خیره از پیش من	نه آئین من دارد و کیش من

two requisites not found together in any version of the first hemistich. *B*, *M*, *W*, *E*, and *A* read بدین حکم و این داستان گشتم; *N* بدین حکم و این داستان ستم; *T* ببايد براین داستان گفتم.

¹ *M* and *W* تو این نامه ای بانو اندر نورد. *B* in the second hemistich is the reading of *T*; *B* شیطان; *A* and *N* باطل; *E* بیرو; *M* and *W* چونین.

² *M* and *W* عهوکن.

³ Verses 3211 and 3212 of *M* and *W* are contracted in all the other copies into *one*, by which contraction the person referred to in *شدش* and in the following verses (*viz.* Zalfkhâ) is quite obscured. The verse runs thus:

بگفت این و یوسف (ز یوسف *N*; چو یوسف *B*) برون شد زکاخ
شدش تنگ بر دل جهان فراخ

⁴ *T* بگفتن درون رفت از دیده خون همی رفت چون سئیل باران برون

⁵ *M* and *W* رامش. Instead of *درو* in the second hemistich *T* has *درون*.

⁶ So *M* and *W*; *T*:

کی از داغ و درد این دل آید برون که پر آتشش بود باید درون

In the other copies this verse is wanting.

⁷ *A* and *N* اندکیست, and in the second hemistich *مهر*. Instead of *مهر* و *T* reads زمهر.

<p>علمهای درجت بهای آمدست بمن گوئی ای شاخ با بیخ و بن که دلرا^۱ چنین کار فرمودمی که با من ازینسان کنی گفتگوی بچندین مراد و هوا کی رسم کنم سوی بانوی مهتر نگاه همی گفتم اندر نهان آشکار روان در تن من برای تو است^۲ بر آویختن یا زدن گردنم^۳</p>	<p>3200 همه کام^۱ و نامت بجای آمدست نه محتاج آئی که زینسان^۲ سخن اگر نیز من خود کسی بودمی نباشد^۳ ترا واجب از هیچ روی وگر^۴ آنکه من بند^۵ بیکسم 3205 چه دل^۶ باشدم کاندر ایوان شاه اگر با تو ای بانوی کامگار^۷ که میل^۸ سوی خاکپای تو است بباید بر این داستان ستم</p>
---	---

^۱ همه نام و کامت *E*. In the second hemistich *T* reads رحمت instead of درجت.

^۲ *M* and *W* چونین, and in the second hemistich وای سر و بن instead of بمن گوئی ای شاخ با بیخ و بن; *T* has زمن for بمن.

^۳ ذکر *M* and *W*.

^۴ *M* and *W* have the weaker نبودمی, and in the second hemistich در ازین for ازینسان.

^۵ So distinctly in *N* and probably in *A*, *B*, and *E* too, where دگر seems merely misspelt for وگر 'but if—or considering that—it is a fact that, etc.'. *M* and *W* have چرا زانکه *T*; بچندین for چونین in the second hemistich. *A*, *N*, and *E* read in the beginning of the second hemistich و هوا بچسپن مراد و هوا (مراد هوا *N*) کی رسم.

^۶ *A* and *N* چه کس.

^۷ *M* and *W* گهی گفتمی در نهان آشکار. The verse of *B* seems a mere clerical error. In *A* and *N* this verse is wanting.

^۸ *A* and *N* have in both hemistichs هست; *N* substitutes besides (by a mistaken idea about the meaning of the passage) در تن من برای for در تنم از برای. *M* and *W*:

که میل دل من بسوی تو است   روان در تن من بسوی تو است

T reads برای تو for سراي تو *E*; در تن من for بر تن من.

^۹ This verse is corrupted in all copies; the adopted text is a combination of *T* and *N*, so as to secure both the necessary finite verb and a correct rhyme,

ایا ^۱ عاشقی مینمائی مرا	ازین در همی آزمائی مرا
که دارد دلم پای دانش بجای	۳۱۹۰ اگر خواهیم آزمود آزمای ^۲
بپرهیزم از خام کردار تو ^۳	فریفته نگردم بگفتار تو
زمای سوی مه بر آورده شاخ	توئی ^۴ جفت ریان و بانوی کاخ
نکونامی و پایب ^۵ بهتری	هنداری و مایب ^۶ مهتری
بپیوند من می گراید دلت	اگر ^۷ عاشقی مینماید دلت
مرا چون دگر مردگان در مگیر ^۸	۳۱۹۵ پس اندرز و پند من اندر پذیر
زمن داروی عشق هرگز مجوی	سخن با من از عشق هرگز مگوی
بدین راه تا زنده ام نگنرم ^۹	که من سوی این داستان ننگرم
که داند همی ^{۱۰} آشکار و نهان	بترسم من از کردگار جهان
بمصر اندرون پیشگاهی تراست	تو جفت عزیزی و شاهی تراست

ندارد دلم میل و شغل ترا. In *M* and *W* the second hemistich runs thus, و یا *T* ^۱

^۲ *N* اگر خواهیم آزمودن مرا *B*جا, and *B*جا at the end of the second hemistich.

^۳ Verses 3190 and 3191 are wanting in *M* and *W*. In all copies there follows after them another bait which seems spurious, especially as it is repeated, with a decidedly better wording, in *M*, *W*, and *T* further down (v. 3198):

توکل (تقول *A* and *N* تقول *E*; محول *B*) کنم بر خدای جهان
(بگویم سخن با خدای جهان *M* and *W*)

که او بس مرا (بود *W*) آشکار و نهان

^۴ تو ای *B*.

^۵ *B* پایب^۵ as in the second hemistich. Instead of *B*) نکونامی و *B*) the other copies read *W* and *N* have again مهتری in the second hemistich. نکونام و هم

^۶ *M* and *W* وگر, since vv. 3194-3198 (which are not found in *B*, *A*, *N*, and *E*) follow there immediately after the spurious bait سخن الخ, before v. 3192. Instead of من in the second hemistich (*T*) *M* and *W* read نو.

^۷ So *T*; the reading of *M* and *W*

برو پند و اندرز من در پذیر
مرا چون دگر مردگان مُرده گیر
shows in the second hemistich an absolute misunderstanding as to the word مردگان which in the adopted text is the plural of مَرْدَك 'manikin, contemptuous man.'

^۸ *M* and *W* نسپرم.

^۹ *M* همه.

کنون بیش ازین در دل آئده مدار
 بر از دولت و نعمت خود بخور
 3180 بگفت این و تنگ اندرون شد برش
 که بوسه ریاید زدو شگرش^۱
 چویوسف چنان دید بر پای جَشت
 زدست زلیخا برون بُرد دست
 که از شرم رخسار وی شد چو خون^۲
 که داند که از شرم چون بود چون
 چنان گشت لرزان ز بیم خدای
 نه دل ماند با وی نه دانش نه رای
 زمانی همی بُد چو آشتگان
 3185 ازین در^۳ چو سیماب لرزانش دل
 زگفتار و کار زلیخا خجل^۴
 نصیحت کردن حضرت یوسف علیه السلام زلیخا را^۵
 سر انجام بگشاد یوسف زبان
 چنین گفت کای بانوی مهربان
 چه آئین بَد بر گرفتی بدست
 بدین رای با تو نشاید نشست
 چه رای^{۱۰} تبا هست و بنیاد سُست
 سخنها بیهوده نا درست

نام و کام *M* has at the end of the first hemistich. باشد چنین for شد اینچنین
 and in the second چه عذراست اگر دل نداری بدام.

¹ *B* and *A* بنام. *B* also substitutes گذار for بدار.

² So in *B* and *T*, except that in *T* دولت and نعمت in the first hemistich and
 درختی in the second are transposed. *A*, *N*, and *E* read درختی for
 درخت. In *M* and *W* this verse is wanting.

³ *M* and *W* که بوسه دهد بر لب شگرش. چنین *T*.

⁴ *M* and *W* and in the second hemistich
 بود for گشت.

⁵ *M* and *W* تنش. *M* and *W* درین در *T*.

⁶ So in *N*. *B* has the same with the addition of بد at the end;
 در بیان مناظره کردن *E*; جواب دادن حضرت یوسف علیه السلام مر زلیخا را *T*
 یوسف علیه السلام با زلیخا. In *A* the usual interval; in *M* and *W* the text runs
 on without interruption.

⁷ So *M* and *W*; the other copies have بَد را. The second hemistich is according
 to *T* which offers the most suitable reading; all the other copies have با بدین رای
 تو که بُد هم نشست. In *A* and *N* this verse is placed after the immediately
 following one.

¹⁰ *T* رایت.

<p>نگاری که باشد چو جان جهان پرستنده و مهربان توام دو چشم شب و روز بر چهرت چراغ دل مهربان منی^۱ بتن در چو جانم پسندیده^۲ مراذ تو یکسر بجای آورم دل مهربان بسته دارم بتو ترا چون پرستار فرمان برم بمهر تو^۳ جان از تن آسان دهم بجان و دل و چشم و تن یار تو^۴ چه عذراست اگر دل ندارد بکام^۵</p>	<p>اگر خواهد از تو دل مهربان مرا داری^۱ اینک من آن توام دل روز و شب خانۀ مهرت 3170 پسندیده پاک جان منی بچشم درون راست چون دیده^۲ بپیوند تو هوش و رای آورم تن پاک پیوسته دارم بتو بهر سان که فرمان دهی بر سرم 3175 اگر گویم جان بده جان دهم عروس عزیزم پرستار تو کسی را که باشد چنین کام و نام</p>
---	---

مقر هو الجراح المعروف الذى يقال له بالفارسية : Wüstenfeld, i. p. ۴۱۷, l. 1 sq. : *توره* = *توراک* = *tôre* (tôre), 'jackal' (see P. Horn, Grundriss der neupers. Etymol. 1893, No. 403, comp. Z. D. M. G. vol. 47, p. 704), perhaps, like the leopard just mentioned, occasionally trained for hunting; if that should not be admissible, the word might be identical, as Dr. Horn has suggested to me, with *توله*, 'hound' (phonetic change of *l* and *r*).

¹ So in agreement with the preceding *داری* in v. 3165; *T*, *A*, and *N* read *دار* as Imperative. In the second hemistich of the next verse *T* reads *در چهر*.

² This verse in *T* and *B* only. *B* has in the second hemistich *دل و مهربان*.

³ *دیده* here in the sense of 'apple of the eye,' Turkish *کوز بیک* or *کوز ده بیک*, comp. Lexicon Shâhnâmianum, ed. Salemann, p. 96, ll. 4-7, where a bait of the Shâhnâma with the same rhyme-words *دیده* and *پسندیده* is quoted. In the Ganjnâma this meaning of *دیده* is not noted. Instead of *درون* *T* reads *در*. Instead of *چو جانم* in the second hemistich *E* has *تو جانم*.

⁴ *T* and *W* *پرستنده*. In *W* this verse is placed after the following one.

⁵ *T* *ز بهر تو*. Instead of *جان از تن* *M* and *W* (where the two hemistichs are transposed) read *جان و تن*.

⁶ *M* and *W* *جان و تن و دل خریدار تو*.

⁷ So *T*, *A*, *N*, and *E*. *B* has instead of *ندارد* an unintelligible *بر آرد*. *W* reads

مکرم‌تری و بی آهوتی ^۱	3160 دو صد بار ازین جمله نیکوتری
در این خانه در بهترین کس توئی	دگر آنکه ^۲ با این همه نیکوئی
نبایدت بُردن پئی گنج رنج ^۳	گشادست بر تو در کاخ و گنج
توانی جهان کرد زین هر سه بُر	اگر جامه خواهی اگر زُر و دُر
ببین تا چه چیزی بکار آیدت	اگر آرزوی شکار آیدت
غلام شکار افکن و سیمبر	3165 همه داری ^۴ اسپ و سلیح و کمر
بسی یوز و شاهین و چرخ و تُرگ	فراوان سیه گوش ^۵ داری و سگ

¹ So in *A* and *N* (except *تو* for *دو* in the beginning), the only wording with a proper rhyme. *T* reads in the second hemistich (!) *بهر کس ورا باشدت برتری* (!) *من اینک* *E*; *مهندس‌تری تو و به‌بدری* (!) *B*; *نه حور و پری تو کزو برتری* *M* and *W*; *ترا بنده زین بهتری* (!) *T*. *On* *آهو* = *عیب*, see p. ۳۳۲, note 6.

² *T* *اینکه* *M* and *W* have instead of *در این خانه در* in the second hemistich *در این خانه خود*.

³ *B* has a much weaker *رنج* *E*; *نباشد ترا هیچ دردی و رنج*. The arrangement of vv. 3143-3162 differs greatly in the various copies. The order adopted is that of *M* and *W* (where the logical chain of ideas seems best preserved), except vv. 3150-3152 (which are missing there and have been supplied from *T*) and vv. 3159 and 3162, the first of which is taken over from *B* and the second from *B* and *T*. On the other hand, there are missing in *B* vv. 3153, 3154, and 3157; and in *T* vv. 3157 and 3159. The order in *T* is the most confused one, viz. 3144, 3145, 3149, 3158, 3160-3162, 3146, 3143, 3147, 3148, 3150-3156. In *A*, *N*, and *E* v. 3149 is immediately followed by v. 3158, and all the intervening verses are missing.

⁴ So *B*; the other copies (except *M* and *W*, where vv. 3159-3166 are entirely wanting) have partly *وگر*, partly *دگر*.

⁵ *B* *همی داری*. Instead of *سیلیح* with the *Imālah* (*B*, *E*, and *T*), which is found in the *Shāhnāma* too, *A* and *N* have the more common *سیلاح*. In the second hemistich *A*, *N*, and *E* read *غلام* for *غلامان*, without the *Idāfah*.

⁶ *سیه گوش* is the tame lynx, trained for hunting; *یوز* (or *یوز بلنگ*), a kind of leopard, likewise trained, see Polak, *Persien*, i. p. 187; *چرخ* (*B* and *T*) or *چَرغ* (as *A* and *N* read) is in Arabic *صَقَر*, a kind of hawk, see *Kazwīnī*, ed.

نکوئی زاندازه رفته توئی ^۱	پدید است انداز؛ نیکوئی
تو از آن دو صد ره فزونی فزون	3150 پدید است نیکی که چند است و چون
چو زه ^۲ بر تن گلرخی تافتست	نکو نقش دیبای زر بافتست
نه زین شهرها وین زمین آورند	بخاصه که از روم و چین آورند
درختان او بر شکوفه ببار ^۳	نکو بوستانست وقت بهار
بدیبا و گوهر بیاراسته	بسان عروسان ^۴ بهیراسته
پراز لاله و پرگله کامگار ^۵	3155 نکو گلستان باشد و لاله زار
چو رخسار رنگین و زلف بجم ^۶	نکو گل بود با بنفشه بهم
گش و شوخ و دلبر چو چشم بتان	نکو نرگسانست وقت خزان
دو شمع فروزان بزم سپهر ^۷	نکو اخترانند با ماه و مهر
که آن اصل و فرعش زحسن است نور ^۸	نکو روضهای بهشت است و حور

B has a much weaker reading, which spoils besides the connexion between this and the following verse, viz.:

ندانیم ما وصف رخسار تو   که نور خدایست دیدار تو

- ¹ This verse is wanting in *T*, *M*, and *W*.
  - ² So corrected from the misspelt *ز* in *T*. The verses 3150-3152 are found in *T* only (but also embodied in Schlechta-Wssehrd's translation).
  - ³ So *T*. *M* and *W* نگار وی پر شکوفه نگار. The verses 3153 and 3154 in *T*, *M*, and *W* only.
  - ⁴ *M* and *W* عروسی.
  - ⁵ This verse in *T*, *B*, *M*, and *W* only. *M* and *W* have in the second hemistich پراز (بر) لاله.
  - ⁶ So *T* and *B*. *M* and *W* و زلف منم. In the latter two copies this verse is placed after the following one (3157), which is wanting in *B* and *T*.
  - ⁷ This verse is according to *T*, which undoubtedly contains the best text. In the first hemistich instead of *با* *M* and *W* have خود, *B* همه (which is unmetrical and must be changed into هم); *E*, *A*, and *N* مهر و ماهست و اخترانند. In the second hemistich the other copies read:
- که شمع زمینند و شاه (و ماه *A* and *N*; و نور *B* and *E*) سپهر
- ⁸ This verse in *B* only, but also found in Schlechta-Wssehrd's translation.

بیروزی از باغ بر جسته ^۱	نخست آنکه چون سرو ^۱ نورسته
که خورشید بر سرو پیوسته ^۲	نه بس آنکه چون سرو نورسته ^۲
زتو کاخ و ایوان چو باغ از بهار ^۳	جوانی و دلکش توئی شاهوار
خوشا مهرکش سرو باشد سپهر	یکی چهره داری چو تابنده مهر
برخ نور خورشید را بشکنی	هر آنکه که از جامه ^۴ سر بر زنی
بجان تو ای مه که نَبود ^۵ دروغ	اگر گویم از نُست مه را فروغ
شب عاشقی پر شکن موی نُست ^۶	جهان سر بر فتنه روی نُست
خلاف نکوئیست دیدار تو ^۷	ندانم همی وصف رخسار تو

^۱ *M* and *W* چون شاخ. Instead of *A* and *N* have نورسته. *E* has at the end of the second hemistich بر رسته for بر جسته.

^۲ *M* and *W* بر جسته, and in the second hemistich بر سرو بر رسته. *E*:

پس آنگاه چون سرو بر جسته   که خورشید بر سرو هم بسته

In *T*, *A*, and *N* these two verses are contracted into one, viz.:

نخست آنکه چون سرو نو (بر *A* and *N*) رسته   که خورشید بر سرو بر رسته

^۳ So *B*. *M*, *W*, and *E* (where this verse is placed before 3142):

جوان و گش و تازه و آبدار   ز تو بوستان همچو روی (باغ *E*) بهار

E repeats the same bait after v. 3145, thus:

جوان دلکش تازه و آبدار   ز تو کاخ ایوان چو باغ بهار

A and *N* (where it follows after v. 3146) read thus:

جوان و گش و تازه و آبدار   ز تو کاخ و ایوان چو باغ و بهار

In *T* (where it also stands after v. 3146) the first hemistich runs thus: رخت همچو جوان و گش و تازه و آبدار; the second is like that of *A* and *N*.

^۴ از خانه *T*.

^۵ *T* نبود for نباشد.

^۶ So in *M*, *W*, *A*, *N*, and *E*. On شکن see p. ۳۰۹, note 8. *B* reads in the second hemistich چون شیفته موی نُست and adds after it another, very commonplace, bait:

چو روی تو اندر جهان روی نیست   چو موی تو اندر جهان موی نیست
T substitutes عنبرین for شکن.

^۷ This verse in *B*, *T*, *M*, and *W* only; the wording is according to *T*, *M*, and *W* (in *W* the bait is placed, less appropriately, between vv. 3146 and 3147).

3130 نشستی بر یوسف غم زده
 بلفظی^۲ چو شکرگشادی دهن
 ازین^۳ درد و تیمار لختی بکاه
 که درد تو تیمار جان منست
 شنیدم که یکروز با آن جمال
 3135 بسان یکی گنبد^۴ از سیم خام
 بر یوسف مهر پیکر نشست
 بطرز لطافت زبان برگشاد
 چه بود چرا چهره داری^۵ دزم
 چرا روز و شب جفت اندیشه
 3140 ترا روز برنائی و شادی است^۶

چو آراسته صد بُت و بُتکده^۱
 دو صد بارگفتی که ای جان من
 عذاب دل خویش چندین خواه
 مرا جان بدیدار تو روشن است
 بیامد بصد گونه غنج و دلال
 درخشان رخس همچو ماه تمام
 نهادش بدست اندرون نرم دست
 بدو گفت کای دلبر حور زاد
 شکر خشله داری و نرگس بنم
 تو گوئی که با شیر در بیشه^۷
 زبختت بصد گونه آزادی است

¹ بُت، بُتکده *A*, *E*, and *N*.

² *T*, *E*, and *W* بلطفی; *E* has besides چو شکری instead of چوشکری.

³ *B* بدین. Instead of چندین in the second hemistich *E* reads چندان.

⁴ *M* and *W* درد تیمار (*W* از آن). After this verse *T* inserts a new heading (which is partly included already in the preceding one): آمدن زلیخا نزد یوسف: *W* و صحبت داشتن in *A* an interval.

⁵ So all copies except *B* which has again سرو. Instead of درخشان in the second hemistich *A* reads کُر افشان.

⁶ So correctly in *T* and *N*; the readings of *M* and *W* بطرف, of *B* بطنیز, of *E* بلطف, and of *A* (unmetrically) بطراز, are mere corruptions of the text. After this verse there follows in *M*, *W*, *E*, and *N* a new heading, viz. *M* and *W* در بیان رازگشادن زلیخا; *E* آشکار کردن زلیخا عشق خود را بر یوسف علیه السلام سؤال کردن زلیخا از یوسف علیه السلام که از چه غمگین *N*; با یوسف علیه السلام میماند.

⁷ *M* and *W* کردی.

⁸ This verse in *B*, *M*, and *W* only; in *B* it is put after the following one. In *M* and *W* تو گوئی که با شیر is substituted for شیر ابا شیر.

⁹ *E* ترا روزگاری همه شادی است. Instead of زبختت in the beginning of the second hemistich *A* and *N* read زبیمت.

نه بی نم دو چشمش نه با خنده لب دلش زاتش عشق آتشکده ^۲ بآرایشش پیکر چهر خویش فروزان شدی چون مم آسمان بسیچینده و ساخته تنگ تنگ بدیدار نیکو بقیمت عزیز شدی روشن از لؤلؤ روشنش زره چون دل عاشقان پرگره دو صد بار بویاتر ^۳ از مشک ناب بچشم تذر ^{۱۰} و بحسن پری	3120 بدینسان ^۱ همی بُد همه روز و شب زلیخا برو همچنان دل شده مشاطه نشانده ^۲ شب و روز پیش بیاراستی روی را ^۳ هر زمان دو صد جامه و زیور ^۴ رنگرنگ 3125 بهوشیدی ^۵ آن جامهای تمیز زلؤلؤ ^۶ گرانبار کردی تنش بگل بر شکستی ^۷ ز عنبر زره تن و جامه کردی زعطر و گلاب چو سرو سهی بر سرش مشتری
--	--

¹ *M* بدانسان. The second hemistich is according to *T*, *A*, *E*, and *N*. *B* has نه خرم الخ; *M* and *W* پُر از نم الخ.

² *M* and *W*:

دلش زاتش عشق بریان شده   زلیخا بدو بی دل و جان شده

³ *E* نشانده. In the second hemistich *T* reads جفت خویش.

⁴ *A* and *N* خود *M* and *W* زیوری; in the last two copies this verse stands after the immediately following one.

⁵ *M* and *W* جامه^۴ زیور. Instead of ساخته in the second hemistich *E* reads چنگ چنگ. Instead of تنگ تنگ *A* and *N* have چنگ.

⁶ So best in *A*, *E*, and *N*; *T* بهوشیده; *B*, *M*, and *W* بهوشید.

⁷ *N* بلؤلؤ. Instead of شدی in the second hemistich *T* has again شده, and instead of روشن *B* reads رویش.

⁸ *E* برگرفتی.   ⁹ So *T* and *N*; the other copies بویاتر.

¹⁰ *E* چشم گوزن *T*; دو چشمش تذر^{۱۰}. On the Ganjnama (f. 53^a, l. 11 sq.) در مدار الفصلا آورده که دُرّاج را گویند و در بعضی نسخها:

مرقومست که کبله را خوانند و در فرهنگ سروری گفته که پرنده ایست خوب رفتار که در مازندران و استراباد باشد و از شعر حکیم چنان مستفاد میشود که میباید and quotes two baits of the Shāhnāma:

خرامان بگرد گل اندر تذر   خروشیدن بلبل از شاخ سرو

and   چو از آمدنشان شد آگاه سرو   بیاراست لشکر چو پَر تذر

شنیدم که گشت^۱ آن دعا مستجاب
 چهارش پسرزاده^۲ دختر یکی
 3110 بگرد^۳ آمدش بیکران خواسته
 چنان شد که اندر عرب هیچکس
 بیاراست آئین کِشت و درود^۴
 بیندوخت چندان از آن گنج و زر^۵
 هر آنکو بود نیک و نیکان برست^۶
 3115 اگر نیک خواهی بهر دو سرای
 بجزگرد پاکان و نیکان مگرد
 هر آنکش چنین باشد^۷ آئین و شان
 مراجعت کردن یوسف بخانه و آراستن زلیخا خود را و آمدن نزد یوسف^۸
 چنین آورد راستگو^۹ آگهی
 که چون شد بخانه رسول جهی
 زداغ پدر دل پر از درد و تاب
 بسی بر گل از نرگسان راند آب

^۱ شد. *B*.

^۲ *B*, *T*, and *E* داد ('God' understood as subject). *M*, *W*, and *T* read in the second hemistich بود مثل for بود مثل. In *E* this verse is wanting (as in *A* and *N*).

^۳ *T* reads مگر (evidently in the same sense of 'moreover, besides,' as in the note to v. 3087). Instead of *چو* بخانه in the beginning of the second hemistich *E* has an amusing *بمخانه*.

^۴ درود here = *پرو کردن* (reaping).

^۵ *M* and *W* *زر* و *سیم*.

^۶ *M* and *W* *ونیکو پرست*. In the second hemistich *A* substitutes *کامه* for *بود در همه کار او پیشدست*; *T* *کامها* and *N* *کام*.

^۷ *M* and *W* *خداوند*.

^۸ *T* *این است*.

^۹ So in *T*; *B* *مراجعت کردن حضرت یوسف علیه السلام بخانه و شب و روز گریه کردن*; *N* *مناظره (!) کردن از حضرت یوسف و احوال خود عرضه کردن*; *E* *در مفارقت پدر*; *M* and *W* *زاری کردن یوسف علیه السلام در فراق پدر*. In *A* the usual interval. *باز حدیث یوسف علیه السلام*.

^{۱۰} *M* and *W* *راستی*. In the second hemistich *E* has an ungrammatical *شد* *باز خانه آغ*.

نشانه‌های انجام و آغاز یافت	3095 که ^۱ از حال یوسف خبر باز یافت
از آن بخت یعقوب شد دلروز	پس آن ^۲ مرد را کرد مهمان سه روز
برفتن دلش نیز بر پای خاست	چهارم بناچار رفتن چو خواست ^۳
زمن هر چه خواهی زمزده ^۴ بجوی	بدو گفت یعقوب اکنون بگویی
که این مزده خوشتر زجان و جهان	زجان بیش نبود بمخشمتم جان ^۵
نخواهم ^۶ نه مال ونه جان ونه تن	3100 عربی بی‌یعقوب گفتش که من
امیدم سوئی هیچ دلیند نیست	ولی ^۷ مر مرا هیچ فرزند نیست
نشانند مرا کودکی در کنار	دعا کن مگر اینز کردگار ^۸
یاستاد پیش خدای جهان	شنیدم که یعقوب هم در زمان
فراوان بمالید رخ بر زمین	دعا کرد بسیار و کرد ^۹ آفرین
همان کار وی نغز و درخورد خواست ^{۱۰}	3105 زادار فرزند آن مرد خواست
دلش خرم و کارش آراسته	فزونیش بر مال و بر خواسته ^{۱۱}
عربی بشد خرم و با رضا ^{۱۲}	چو فارغ شد از آفرین و دعا

¹ *T* چو, and in the second hemistich انجام which gives no rhyme.

² *T* همان, and in the second hemistich (like *M*, *W*, and *E*) ازو; *A* and *N* که از بخت.

³ *M*, *W*, and *E* می رفت خواست.

⁴ *M*, *E*, *A*, and *N* بمزده; *W* بجوی.

⁵ *B* زجان و روان, and in the second hemistich بخشمتم جان *E*; که بخشم همان *B*.
Instead of خواست *T* reads خوشتر. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁶ Only *N* has a distinct بخوام.

⁷ *A*, *E*, and *N* یکی *T*; بلی *A*, *E*, and *N* یکی *T*.
⁸ *M*, *W*, and *N* دعا کرد و بسیار کرد *M*, *W*, and *N*.
⁹ کامگار *N*.

¹⁰ So *M*, *W*, *T*, and *B* (only in *B* there is substituted for درخورد خواست and by oversight which gives no rhyme); the first hemistich in *E* is the same; in *A* and *N* it runs thus, زادار بزادانش فرزند خواست. Instead of خواست in the second hemistich *E* and *N* have راست (or راست); *E* reads besides همه for همان.

¹¹ *T* instead of کار, and in the second hemistich فزونش زرو مال و هم خواسته *T*.
کارش.

¹² *M* and *W* عربی شدش خرم و با نوا *M* and *W*. In *A* and *N* vv. 3107-3110 are wanting.

<p>که آن سر بسر بود حکم اله بجان و روان شد خریدار او ببوسید چشمش ببوسید چهر همان داستان و همان گفتگوی اگرچه همیشه حدیثش^۴ دراز سر انجام پرسید از آن پرهنر نشانیست نمود زاندام خویش یکی خال^۷ در زیر پستان که بود بنالید^۵ و بنهاد رخ بر زمین همی کرد پیوسته شکر اله^۶ همان بُد علامت که یعقوب چُست</p>	<p>ولیکن تو اولادرا^۱ بَدْ مخواه 3085 چو بشنید یعقوب گفتار او ببر درگرفتش باکین مهر^۲ دگر بار^۳ پرسید صد بار ازوی عرابی همیگفت هر بار باز بشک بود یعقوب فرخ سیر^۳ 3090 که یوسف چو میداد^۴ پیغام خویش عرابی بخندید و گفتش نمود هنرمند یعقوب پاکیزه دین بمالید رخ را بخاک سیاه که بود آن نشان همایون درست</p>
--	---

¹ *B* خود *B* ; in *E* again اسباط instead of اولاد. In *T*, where this verse follows immediately after v. 3076 (see above), the first hemistich runs thus: ولی گفت ز اولاد: خود بَدْ مخواه.

² *T* چشم و ببوسید. In the second hemistich *E* and *N* read چشم و ببوسید.

³ So *W* and *E* (again, anew); *M* دگر باز; *A* and *N* یکی باز; *T* and *B* read یکی باز. *T* and *B* read یکی باز (مگر apparently used in the sense of 'besides, however, moreover,' which it seems to have in Hindūstānī, see Platts, Dictionary of Urdū, classical Hindī, and English, London, 1884, p. 1061^a, but for which there is no precedent as yet in Persian). Instead of صد بار ازوی (or, as *W* has, صد ره *E* reads او حال او.

⁴ Or, as *E* has, حدیثش همیشه. ⁵ فرخنده سر *E*.

⁶ *E* که یوسف همی داد; *M* and *W* داد می او همی; only in *T* (by a mere mistake) بشنید has been substituted for میداد. In the second hemistich the same *T* reads بنمود (did he show?) instead of the adopted 'did he not show?' and زاندام instead of اندام.

⁷ So simplest in *T*; *B* substitutes for خال the Arabic شامه (a black spot); the unintelligible زبدر شادی of *A* and *N* seems a corruption of the شامه در in *B*; *W* and *E* یکی زان نشان زیر *M*; یکی را (ا) نشان زیر *A*.

⁸ *M*, *W*, and *E* غریبید; in *E* the two hemistichs are transposed.

⁹ In *A* and *N* the hemistichs are transposed; in *M*, *W*, and *E* this verse is placed after the following one.

عربی سبک دست^۱ آن پاکرای
 3070 عربی یکی مرد بیگانه ام
 سوې مصرافتاده بُد^۲ يك سفر
 شدم تا بنزدیک آن^۳ شهر تنگ
 دل افروز بُد^۴ یوسف پاکدین
 چو شاهان یکی مرکبش^۵ ساخته
 3075 ولیکن زداغ تو چشمش چو رود
 زمن داستاں تو پرسید زود
 منش گفتم اورا پسر^۶ گرگ خورد
 چو از من شنید این بزاری گریست
 سر انجام گفتش کنون یاد دار^۷
 3080 بنزدیک یعقوب ره کن یکی
 بگوش که اولاد^۸ تو سر بسر
 بچاهن فگندند و بفروختند^۹
 بمصرم کنون بنده و مستمند^{۱۰}

بیوسید و گفت ای رسول خدای
 ولیکن هواخواه^{۱۱} این خانه ام
 بکاری که بایست رفتن بسر
 که ناگه بر آمد یکی بوی و رنگ
 در آمد بیروزی و آفرین
 سرش بر سپهر بلند آخته
 دلش پر سلام و زبان پر درود
 که فرجام یعقوب گوی چه بود^{۱۲}
 شدش کور دیده ز تیمار و درد
 بدرد و غم و سوگواری گریست
 بکنعان چو باشد ترا رهگذار
 بگوش خبرهای من اندکی
 مرا خوار کردند و خسته جگر
 بتیر بلا جان من دوختند
 زداغ فراق تو زار و نزنند

^۱ جَسْت *E*.

^۲ هوا دار *E*.

^۳ *E* ام. Instead of رفتن in the second hemistich *M*, *W*, and *E* read بُردن.

^۴ *M* and *W* بنزدیکی; تنگ here = نزدیک و قریب و combined with بنزدیک in the sense of 'close into the vicinity of.' In the second hemistich *E* reads سواری بر آمد یکی بوی و رنگ.

^۵ *M* and *W* تو, and in the second hemistich, like *E*, بر instead of در.

^۶ *M* and *W* مرکبی.

^۷ In *T*, where the following seven verses (3077-3083) are wanting, this hemistich is consistently worded thus: بیعقوب گفت آنچه بشنیده بود.

^۸ *M* and *W* بگفتم ورا یوسفش. Instead of شدش *B*, *A*, *E*, and *N* read شده.

^۹ *E* کنون باد کار. The second hemistich is according to *B*; the other copies read چو باشد بکنعان ترا الخ.

^{۱۰} *E* اسباط (with اولاد written above it).

^{۱۱} بیفگنده بفروختند *M*.

^{۱۲} بندۀ (بستم) مستمند (*W*) مستمند *M*, *W*, and *E*.

فرو خفت و از وی عرابی بچست
 یکی گوش بنهاد بر دوش هوش^۱
 قفارا خروش گریستن شنید
 3060 بزاری همیگفت یعقوب پیر
 خبرده مرا زان کرامی پسر
 عرابی چو بشنید این گفتگوی
 بجایست یوسف منش دیده ام
 جهاندیده یعقوب چون این^۲ شنید
 3065 زمانی بدانسان^۳ همی بود مرد
 بهوش آمد و گفت ای مزده گوی
 که باشی بگو از^۴ کجا آمدی
 چه گفتمی بگو از سر این^۵ داستان

بشد بر در بیت الاحزان^۱ نشست
 بدان تا چه آواری آید بگوش
 غریبیدن و روی خستن شنید^۲
 که این^۳ بنده را از بلا دستگیر
 که ماندست زو یا نمانده^۴ اثر
 چنین گفت کای پیر فرزندجوی^۵
 بیفزود ازو^۶ نور بر دیده ام
 پس از شادکامی هوش از وی رسید
 عرابی برخ بر زرش آب سرد
 میزدان کز اندیشه جانم بشوی
 که یکباره هوشم زدل بستدی
 پس آنگه بمزده زمن جان ستان

¹ *M* and *W* احزان, as in v. 2108.

² So probably correct in *T*, *A*, and *N*, with a peculiar, but quite intelligible simile: 'he put one ear on the shoulder of discretion or acuteness (هوش here = زیرکی), i. e. he bent the ear to listen discreetly or acutely.' The reading of all the other copies is hopelessly corrupted: *B*, *M*, and *W* بردش و بنهاد یکی گوش بنهاد (هوش *W*) Instead of the indefinite (آواری) in *B* (corrected from a misspelt آواری), which seems more appropriate here, the other copies read آوازش, with the suffix referring to Jacob.

³ This verse in *B*, *M*, *W*, and *E* only; *E* substitutes روح جستن for روی خستن.

⁴ *A* ای. ⁵ *B*, *M*, *W*, *A*, and *N* نماندست; *E* نماندست اثر.

⁶ *M* and *W* روی فرخنده; *E* فرخنده خوی; compare note to v. 3020.

⁷ *M* and *W* از آن and در دیده for بر دیده; the نور دل of *E* is a mere blunder for نور در.

⁸ *M*, *W*, *A*, and *N* آن. In the second hemistich *M*, *W*, *A*, and *E* substitute زیس شادکامی دل از تن دمید *N*; پس از شادکامی زیس شادکامی.

⁹ Or, as *B* has, بدانسان زمانی; *A* and *N* بود مرد بیهشی.

¹⁰ *M* and *W* وز بگو تا گئی, and in the second hemistich از دلم هوش از دلم بگو تا گئی, and in the second hemistich از دلم هوش از دلم بگو تا گئی.

¹¹ *M*, *W*, and *E* (این) بگو از نو آن.

که ای ویژه پیغمبر پاک جان	بیوسف چنین گفت مرد جوان
بخواه از جهان داور دادگر	3045 نجیم شد ^۱ از طاعت من بدر
مرا زود بر ^۲ دشت کنعان برد	که بر خیزد از جای و فرمان برد
که ای داد فرمای روزی رسان ^۳	دعا کرد یوسف هم اندر زمان
بره در ز رجش نگهدار باش	مرا این اشتر پاک را یار باش
برد سوی یعقوب مسکین خبر	بکنعان رسانش ^۴ سبک تا مگر
ورا هیچ گرگ از جهان خورده نیست	3050 که زنده است یوسف تنش مُرده نیست
ترا شکرهای فراوان کند	مگر شادیش روی ^۵ خندان کند
دعا کرد پس اشتر از جای بچست	چو یوسف بدادار بر داشت دست
زمین مال شد پای او پوی پوی ^۶	هم اندر زمان باز پس کرد روی
نه بر پشت او رنج شد نیز مرد	نه رنج آزمود ^۷ و نخفت و نخورد
بهفتم سگرگه بکنعان رسید	3055 بشش روز یکماهه ره را برید
پس آورد اندر دو زانو شکن	همی رفت تا باب ^۸ بیت لَمَزَن

¹ So *A* and *T*; in the latter it is strangely placed after the following verse, but as an offset another bait is inserted between vv. 3044 and 3046, viz. :

نجیب مرا از ره سروری   بفرما وده امر فرمانبری

چو بختم (ا) شد *B* and *E*; شده بختی *N*; که اشتر شد *M* and *W*.

² *M* and *W* زی.   ³ روشن روان (ا) *A* and *N*.

⁴ Or, as *T* reads, رسانش بکنعان.   ⁵ روح *M* and *W*.

⁶ *A* and *N* پوی پوی; دشت پوی *T*. Instead of زمین مال (*B*) the other copies read جهان مال. In *T* this bait is, less suitably, placed before the preceding one.

⁷ *E* دشت وگه. Instead of او پشت in the second hemistich *T* has نیاسود هیچ.

⁸ *M* and *W* پیش, and in the second hemistich اندر الع. *E* reads in the latter بر آورد پس درد زانو شکن (suggesting something like Schlecht-Wssehrd's translation of this bait: 'bis es, am siebenten, ein Schmerz im Knochen, gerad' vor Jacobs Wohnstatt niederzwang'); *T* بدان در شترگشت چون کام. *Z*ن (?) in the adopted wording here = چین, see Ganjnâma, f. 108^b, l. 1: چین را گویند مانند چین زلف و چین اندام و چین جامه و آنرا شکنج نیز گویند.

کم و بیش هرگز میازارشان	ولیکن بدادار بگذارشان
قضا از خداوند وز ما رضاست ^۱	که این بر سر من زیزدان قضاست
یکی راز در گوش خادم براند	3035 بگفت این و پس خادمی را بخواند
بفرمان آن گنج فرهنگ و فر	سبک خادم آورد یکمشت زر ^۲
بدست خود آن زر عرب را بداد ^۳	هنرمند یوسف بآئین و داد
فزون باد در خاندان شما	چنین ^۴ گفت کاین هدیه از دست ما
بر آن ویژه پیغمبر پاکدین	عربی ستد زر ^۵ و کرد آفرین
چه گویم چو یعقوب خواهد نشان	3040 بیوسف چنین گفت پس در زمان
نشانی یکی زیر پستان خویش ^۶	نمودش سبک یوسف پاک کیش
سوی اشتر آمد دل آزده ناک	عربی بدید آن ببوسید ^۷ خاک
نجنبید قرخ نجیبش زجای	بر اشتر نشست و زدش ^۸ چند پای

^۱ *A* and *N*; قضا از خداوند دانا رضاست *T*; قضای خداوند مارا رضاست *W* (۱) قضا را خداوند از ما رضاست (۱).

^۲ *W*. Instead of فرهنگ in the second hemistich *T* has again فرمان.

^۳ *M* and *W* (۱) بداد عربی بداد (۱). بدو^۴ *T*.

^۵ *W* has again distinctly *نر*. The second hemistich runs in *A* and *N* thus: بدان بر هنر سرور پاکدین.

^۶ So correctly in *M* and *W*; *B*, *T*, *A*, and *N* substitute بدان بر هنر for نشانی, thus missing the very point, i. e. the showing of the mark under the breast. *E* has the same, but consistently inserts before this verse another explanatory one which is unfortunately somewhat corrupted, viz.:

نشانی ابر (?) زیر پستانش بود که یعقوب را دیدن آسائش بود

Instead of خوب کیش in *M* and *W* the other copies read کیش.

^۷ *M* and *W* بوسید. Instead of دل آزده ناک (*A*, *N*, and *E*) or پاک (as *B* has) which characterizes the Bedouin as deeply moved by the sad story of Joseph, *M* and *W* read the very opposite دل از درد پاک (probably on account of the gold received); and *T* دل آزاده پاک.

^۸ *T* و بزد, and in the second hemistich پی^۹ instead of نجیبش. In *M* and *W* this hemistich runs thus: (thus presenting پای in the double meaning of 'kick' and 'foot').

3020 سبک داد پیغام و گفتش بگوی
 که یوسف همی گویدت کای پدر
 بانداژ^۱ هر چه دانیش نام
 بدان ای پدر کان جوانان من
 زخانه مرا چون بدشت آختند
 3025 چو یزدان زچاهم فرج^۲ داد باز
 گرفتندم و باز کردند خوار^۳
 سرانجام بفروختندم بسیم
 بمصرم کشیدند^۴ و بفروختند
 عزیزم خریدست چون^۵ بندگان
 3030 بتن^۶ بند^۷ مصریام کنون
 شب و روز گریان و زارم ترا
 بدان یکبیک حال و آئین من

بدان پیر یعقوب فرزندجوی^۱
 کرامیتر از جان و چشم^۲ و جگر
 زمن بر تو بادا درود و سلام
 که هستند همزاد و اخوان من
 برهنه بچاهم در انداختند
 دویدند آن ده یل سرفراز
 زدندم بچوب و لکد بیشمار
 یکی بنده گشتم اسیر و یتیم^۳
 بتیر جفاها دلم دوختند
 شدستم زخیل سر افگندگان
 بجان بند^۴ ایزد رهنمون
 ز دیده همی خون ببارم ترا
 که با من چه کردند آن انجمن^۵

of its legitimate subject (viz. Joseph), as the last speaker in this case would be the Bedouin.

^۱ *M* and *W* فرخنده روی *E*; فرخنده خوی. ^۲ *B* and *M* از چشم و جان

^۳ So correctly in *T* and *M*; the other copies have فرج (comp. on the frequent confusion between these two words p. ۲۳۸, note 2). In *M* and *W* this verse is thus worded :

زچاهم فرج (فرج *W*) داد یزدان و باز دویدند پس ده یل سرفراز

^۴ So in *M*, *W*, *E*, *A*, and *N*; *B* خوار و کردند بازم و گرفتند بازم; *T* گرفتند و بازم بکردند خواری بسی. In the second hemistich *M* and *W* read نمودند خوار بی شمار.

^۵ *T* reads here (with a similar wording as in the following verse) بتیر جفاشان but adds the usual hemistich in a new, rather strange and unmetrical, verse after v. 3028, viz. :

بهایم چو دادند هفت دَر سیم یکی بنده گشتم اسیر و یتیم

^۶ *T* بُردند. *E* has in the second hemistich سوختند for دوختند.

^۷ *M* و چون. ^۸ *B*, *A*, *E*, and *N* زتن. ^۹ *N* آن جمله تن.

۳۰۱۵ بدو گویم ای داد و دین را ستون مکن زاری اکنون و کم^۱ ریز خون
 که آن گزگ خورده دل افروز تو که روشن بدو بُد شب و روز تو
 بمصرست و من دیدم^۲ او را عیان تن و جانش از درد و غم بیزبان
 که هر کین^۳ بشارت بنزدش برد دو پایش بدوزخ درون نگذرد^۴

پیغام دادن یوسف از برای پدر و رفتن

اعرابی نزد حضرت یعقوب^۴

چو یوسف شنید از عرابی سخن بجوشیدش^۵ آن مهرهای کهن

^۱ *E* has *دل خود ز زاری مکن بیش خون* *T*; *اکنون* و *کم* instead of *نیز کم* و *E* has

^۲ *T* دیده.

^۳ *A*, *E*, and *N* *کین*; *T* *هر آنکو*. Instead of *بنزدش* *M* and *W* read *همی*; and instead of *درون* in the second hemistich *T* has *بر او*.

^۴ So in *T*, but placed, less appropriately, after v. ۳۰۲۱; *N* (where it appears in its correct place) *رسالت فرستادن* *B*; *پیغام دادن یوسف بیعقوب علیهما السلام*; *رسالت فرستادن* *B*; *پیغام دادن یوسف بیعقوب علیهما السلام*; *M* and *W* (where it stands after the next verse, v. ۳۰۱۹) *در خوردن* *E*; *پیغام دادن یوسف علیه السلام با عرابی نزدیک پدر* (v. ۳۰۱۹); *in A* the usual interval after v. ۳۰۱۹ (as in *M*, *W* and *E*).

^۵ *B* *بجوشید* (*بجوشیدش* *A*) *آن مهریانی کهن*; *N* and *A* *بجوشید*. Between this and the following verse *B* inserts six new baits (enjoining upon the Bedouin complete secrecy with regard to Joseph's message to his father), the wording of which, especially in the third bait (with the lengthening *ا* at the end, see p. ۲۰۰, note 5), and in the fifth (with the combination of *حال* and *عم*) clearly betrays the hand of an amateur; they run thus:

زبهر خداوند با وی بگویی	بگفتا پیامی دهم من بدوی
که کس را نگوئی زاصل و زبن	ولیکن تو سوگند را یاد کن
مگر جز بیعقوب پیغمبر	نگوئی ابا هیچکس دیگر
بیزدان دارای بیچون فرد	بخورد آنگهی صعب سوگند مرد
ابا جفت و پیوند و با حال و عم	که با کس نگویم سخن بیش و کم
بیعقوب اسحاق پاکیزه دین	مگر با رسول جهان آفرین

There is besides to be noticed that the insertion of these verses deprives v. ۳۰۲۰

<p>فرورنده چون اختران سپهر که بر من بکن^۱ خویشتن را پدید که خوبیت را نیست سامان و مر هم از گفتهایم غریبان شدی^۲ منم آنکه گفتند گرکش بخورد بمن بر فراوان بلا^۳ آمده بخاک اندر افتاد و شد شادکام برو آفرین کرد بی مر بمهر^۴ زبشت رسول خدای جهان که من باز گردم همی و السلام حزین و نژد گشته او چون زبیر^۵</p>	<p>که ای خوب دیدار پیوسته مهر 3005 بدان کردگاری که جان آفرید کنی با چنین ارج^۲ و فرهنگ و فر چه بودت که چونین توگریبان شدی بدو گفت یوسف بداغ و بدرد^۳ منم یوسف درد و محنت زده 3010 عربی زیوسف چو بشنید نام زشادی بمالید بر خاک چهر چنین گفت گای یوسف پاک جان^۴ هم اکنون مرا داد باید پیام بشارت برم نزد یعقوب پیر</p>
---	--

¹ *B, M, W, and E* کنی. In *A* and *N* vv. 3004-3006 are wanting; v. 3006 is also missing in *T*.

² So *B*; the other copies (*M, W, and E*) have که با اینچنین درج (on the interchange of ارج and درج, see p. ۵, note f, and vv. 345, 492, 647, 707, etc.). *M* and *W* substitute besides اورنگ for فرهنگ, and in the second hemistich the more commonplace پایان for سامان (here = اندازه or حد و کنار و حد).

³ This verse in *M* and *W* only.

⁴ *A* and *N* درد و داغ (so that these درد و داغ are words of Joseph). Instead of گفتند in the second hemistich *E* has گفتیم (= گفتی مرا).

⁵ *N* و تال.

⁶ So *B*; the other copies:

بشادی (زشادی *M* and *W*) بمالید رخ بر زمین همیکرد بروی جهان آفرین

⁷ *T, A, E, and N* مهربان.

⁸ So best in *T*, recalling v. 1890 above (see note 1 on p. 189); *B* reads حزین و نژد و اسیر و ضریر *M* and *W*; حزین و نژد و ضریر و اسیر *A, E, and N* have the silly wording: حزین و نژد و بصیر (!) و ضریر; perhaps the identical sound of ضریر and زبیر in Persian pronunciation has something to do with the reading of these copies.

ولیکن نژندست و زار و نوان^۱
 مر اورا یکی خوب فرزند بود
 مر آن خوب فرزند را گرگ^۲ خورد
 ۱۹۹۵ یکی خانه کردست بیت المَترن
 نشستست گریان همه سال و ماه
 زبس راندن از دیدگان آب شور
 چو یوسف شنید این^۳ نمونه خبر
 از اسب اندر آمد غریوان و زار
 ۳۰۰۰ سر افگند در پیش و از درد باب^۴
 بدان گونه بگریست از درد دل
 عرابی و هر کس^۵ که با وی بُدند
 چو یوسف بسی رانده بُد خون گرم

مبادا چو یعقوب کس در جهان
 که روز و شبش یار و دلبند بود
 بماندست یعقوب با داغ و درد^۲
 زبهر نشستنگم خویشتن
 چو شب روزش از درد و غم شد سیاه^۳
 دو چشمش بیکباره گشتست کور
 که از گریه شد کور چشم پدر
 نشست از بر خاک ره سوگوار
 غریوید و از دیده خون راند و آب
 که از اشک چشمش زمین گشت گل
 از آن درد و تیمار گریان شدند
 عرابی بپرسید ازو نرم نرم

^۱ The various meanings of نوان are thus given in the Ganjnâma (f. 156^b):
 (۱) خرامان و چمان و نالان، as in these baits of the Shâhnâma:

چو بشنید کو گشته شد بهلوان   غریوان ببالین او شد نوان
 فرستادم اینک یکی بهلوان   ز کردار تو چند باشم نوان
 and

(۳) دوتا و کوز و نگون شده و خمیده :

چو آمد بر شاه کهتر نواز   نوان پیش او رفت و بردش نماز
 (۴) کهنه (۵) آگه.

^۲ *B*, *M*, and *W* مسکین بدرد.

^۳ So *A*, *N*, and *B* (but in *B* with the omission of the verb سیاه سیاه); the same in *T*, but with the substitution of تباہ for سیاه. The same تباہ appears in *E*, *M*, and *W*, viz.: *E* شب و روز او گشته از غم تباہ; *M* and *W* شب و روز (with تباہ as noun) تباہ بمرده تباہ.

^۴ *B*, *E*, and *N* آن. Instead of از in the second hemistich *T* has a less befitting در; *A*:

چو یوسف شنید این سخن از جوان   بیدرود کرد از تن خود روان

^۵ *E* درد و تاب. Instead of دیده in the second hemistich *B* and *E* have again درد; this verse is not found in *T*, *A*, and *N*.

^۶ *A* گریان (؟)، and in the second hemistich آگه instead of دگر کس.

بفرمان یزدان سرافکنده ام ^۱	بدوگفت یوسف یکی بنده ام
کئی وز کجا آمدستی بگوی	2985 تو ای پر هنرمرد پاکیزه روی
زکنعان چنین رانده دارم نجیب ^۲	جوان گفت تازی نژادم غریب
چو باران زدو چشم وی خون چکید ^۳	چو یوسف ازو نام کنعان شنید
بنالید و بگریست همچون زنان	برخ برگرفت آستین یکزمان ^۴
که ای در عرب فرخ و سرفراز	چو ختی غریوید ^۵ پرسید باز
بجایست یا شد بجائی دگر	2990 زیعقوب مسکین چه داری خبر ^۶
که ماندست یعقوب فرهنگ باب	عرابی چنین داد ویرا ^۷ جواب

¹ *A* and *N* have in both hemistichs ایم (a plural of majesty which is quite out of place here).

² So *B* and *M* (in the latter از کجا); *W* تو ای از کجا; the other copies بگو از کجا.

³ So in *B*, *M*, and *W*, as answer to the double question in the previous verse; in *T*, where only one question is put by Joseph to the Bedouin, it runs quite consistently thus:

چنین گفت تازی جوان عرب زکنعان همی رانده ام روز و شب

A, *E*, and *N* have a strange mixture of both:

جوان گفت تازی نژاد عرب زکنعان همی رانده دارم لقب (?زنده دارم نجیب *N*)

چو باران ز چشمش همی *M* and *W*; چو باران زدو چشم خون میچکید *E* خون دوید.

⁴ *M* and *W* (چون مهربان *E*) چون مُجْرِمَان instead of همچون زنان. In *A* and *N* this verse is wanting.

⁵ So *B*, *M*, and *W*; the other copies چو بگریست.

⁶ So in *B*; the other copies, less emphatically, put the name in the middle of the verse, thus: چه داری زیعقوب مسکین خبر; in the second hemistich *E* reads مُرد شد بجائی دگر; a marginal and an interlinear gloss in *A* correctly interpret مُرد شد by رفت, and the whole phrase دگر بجائی دگر.

⁷ *T*, *A*, *E*, and *N* داد (دادش *N*) آنکه. Instead of فرهنگ باب at the end of the second hemistich *T* has فرخنده باب.

<p>نجیبش فرو خفت هم در زمان دو صد بار بر خاک تازی بسود^۲ که بر خیزد آن اشتر تندخوی^۳ عرابی بناکام ازو در نشست^۴ برو بیکران آفرین گسترید^۵ که بادی شب و روز دور از بدی^۶ چو دیدت فرو خفت هم در زمان بجهد از زمین بر نیاید^۷ همی</p>	<p>چو نزدیک یوسف رسید آن جوان^۱ سر و گردن و چشم و رخسار زود جوان پای هر چند میزد بدوی توگفتی زمین پای اشتر ببست 2980 بنزدیک فرخنده یوسف دوید چنین گفت کای سایه ایزدی چه خلقی^۲ که این اشتر بیزبان بخاک اندرون روی مالد همی</p>
---	---

^۱ *B* از کران. *T*, *A*, *E*, and *N* have in the second hemistich اندر زمان for هم در زمان.

^۲ So *T*, *A*, *E*, and *N*; *B* has:

سر و چشم و رخسار و گردنش زود   دو صد ره بخاک ره اندر بسود
M and *W* read without a rhyme:

سر و چشم اشتر بره بر بسود   دو صد ره بخاک اندرش رخ بسود

^۳ This verse is according to *T*, *E*, *A*, and *N* (in the latter two تندپوی for (تندخوی); *B*:

جوان نای (پای read) و مفرع همی زد بروی   که بر خیزد آن اشتر تیز پوی
M and *W*:

جوان پای خود را همی زد بروی
 که بر خیزد آن تند اشتر زروی (که بر خیزد آن اشتر زرد روی *W*)

in *E* vv. 2977 and 2978 follow (quite inappropriately) after v. 2979.

^۴ *B*, *M*, and *W* have در بَجَسْت as a kind of gloss to the less common در نشستن از.

^۵ *W* برگزید.

^۶ So with the characteristic بادی (be thou) of Firdausi in *B*; much weaker is the reading of *T*, *A*, *E*, and *N* زجانن بدور است دائم بدی and of *M* and *W* چو نیکی شب و روز دور از بدی. Instead of سایه in the first hemistich (*B*) the other copies read حَجَّت.

^۷ So *B*; *T*, *M*, *W*, and *E* چه شغمی; *A* and *N* چه سختی. Instead of هم اندر زمان (*B* and *A*) the other copies read, as above in v. 2976, *A* substitutes besides for فرو خفت a peculiar فرو چیده, and *N* کز آن for این که.

^۸ So *B*; the other copies نخیزد; *M* and *W* بچهره همی خاک روید همی. In the first hemistich *E* reads بخاک اندر او روی آخ.

مرادش از آن نزهت دشت و در   کسی بُد که بیند^۱ زکنعان مگر
 خبر پرسد از حال^۲ یعقوب پیر   که بر وی چه آمد از آن زخم تیر
 ۲۹۷۰ درستست یا او فتاده^۳ زبای   بجایست یا نیست مانده بجای^۴

رفتن یوسف علیه السلام بر سر راه

و دیدن اعرابی را^۵

قصارا یکی روز یوسف بگاہ   برون شد بآمید یک لخت راه
 هوازی نجیبی^۶ جوانی بروی   ز راه اندر آمد خوش و تازه روی
 جوانی که بود او ز نسل عرب^۷   نجیبش دلیر و فرو هشته لب
 همی آمد از راه کنعان چو باد   دل یوسف اندر زمان گشت شاد
 ۲۹۷۵ بآمید آن کان^۸ عرابی مگر   مرورا نشانی دهد از بدر

^۱ *E* آید. In *M* and *W* this verse runs thus:

مرادش بُدی زان ره ودشت و در   که کس را ببیند زکنعان مگر

On *r* = دره and وادی, see p. ۱۴۱, note 5; p. ۲۰۵, note 6, and p. ۲۱۷, note 9.

^۲ *A* *یوسف زاحوال*. Instead of the very suggestive *تیر زخم* of *B* in the second hemistich, all the other copies have the weaker *قدیر زرب*.

^۳ *T* درستست او یا فتاده.

^۴ So *M* and *W* (in the latter copy after v. ۲۹۷۱); *T* دیدن حضرت یوسف اعرابی (the latter part of this heading belongs to the next chapter and is repeated there); *N* ملاقی شدن اعرابی بیوسف علیه السلام از حال (یعقوب خبردار (? خبرداری) نمودن of the text.

^۵ So *B*; *M* and *W* ... بناگه (a gloss for *هوازی*), the following word in both copies is illegible; *E* یکی پیر بختی (?); *A* سوی او نجیبی; *N* سوارى به بختی (?). Instead of *تازه روی* in the second hemistich *M* and *W* read *جوی نجیب*; *راه جوی* is a 'noble camel' (a marginal gloss in *T*, referring to the next verse, simply explains it by *شتر*).

^۶ So *B*; *T*, *M*, *W*, *A*, and *N* جوانی نکورو; *E* جوان بُد بگوهر ز نسل عرب *ز نسل عرب*.

^۷ *T* کو; the form *عرابی* is contracted from *اعرابی*, to suit the metre.

کلید در گنجها داده بود ^۱	۲۹۶۰ مرورا از آن روی کاغذ بود
سراسر بفرمان یوسف بُدی	هر آنچه آمدی سوی گنج و شدی ^۲
بُد اندر کفب یوسف پاکدین	سرای و درویند و مُهر و نگین ^۳
برون آمدی یوسف از بارگاه	شنیدم که در هفته یکدو راه ^۴
بلند و نکو سُم و بس با شکوه ^۵	نشستی بر اسپیی چو یک پاره کوه
فزون از دو صد گلرخ دلریای	۲۹۶۵ بموکب درش بندگان ^۶ سرای
که دلشان بُدی مر خرد را سپنج ^۷	همیدون زخادم تنی چار و پنج
زمانی بگشتی وباز آمدی	سوی جانب ^۸ راه کنعان شدی

^۱ So according to *B*; *M* and *W* بود خزائن بدو داده. See also the preceding note.

^۲ *B* سوی گنجش شدی.

^۳ So correct in *T*, *A*, and *N* (in *N* by misprint بند مهر و بند مهر stands for مهر; in the other copies the word مهر (seal) has evidently been misunderstood for مهر (love), and thus the following strange readings have arisen, *M* and *W* سرای درو بندد مهر و کین; *E* سرای درو نیک و بند مهر و کین; *B* (without sense or rhyme):

سرای در نیک و بند مهر گیر   بُد اندر کفب یوسف مهر گیر

^۴ *B* and *E* هفته بکرور راه.

^۵ So in *T*; *M*, *W*, *A*, and *N* شکوه و با شکوه; بلند و نکو هیات و با شکوه; *B* دیدار و رفتار; *B* بلند و نکو هیات و با شکوه; *E* the text is hopelessly corrupted.

^۶ So *B*; *T*, *A*, *E*, and *N* زادگان. In *M* and *W* this hemistich runs thus: سرای با وی از خادمان سرای. بُدی. Instead of دلریای in the second hemistich *T* has با ویای.

^۷ *T* که ایشان بُدندی همه مرد سنج. To the Ganjnāma (fol. ۹۴*, l. 4 ab infra sq.) assigns the following meanings: (۱) مهمان; (۲) مزارعان که مزارعانی; (۳) برای محافظت کشتزار در کنار زراعت سازند چراگاه جانور که در آنجا آب و علف. Instead of بُدی *N* reads شدی. بسیار بود.

^۸ *T* همی جانب (with the modern use of جانب, like سر, ته and others, as prepositions, comp. p. ۱۷۱, note ۱۱; p. ۱۸۰, notes ۲ and ۴; p. ۲۳۵, note 6, etc.)

روایت چنین آمدست از نخست چو بُتخانۀ چین شد آراسته ^۲ دل و دیده یکسر برو داشتی زشادی رخس چون گل تر شدی ^۳ بنزدیکی خویش بنشاختی برو هر زمان مهربانی فزود ^۴	خداوند اخبار! گوید درست ۲۹۵۵ که یوسف چو بالغ شد و خاسته عزیزش عزیز و نکو داشتی چو یوسف بنزدیک وی در شدی پسر خواندی او را و بنواختی ^۴ کسش در جهان دوستر زو نبود
--	--

^۱ So corrected from اخبار, the reading of *B*, *M*, and *W*, corresponding to کعب الاحبار, the alleged traditionist, whose words are frequently quoted by Firdausī, see p. ۳۲, note 4, etc., comp. also v. ۲۵۹۹. The other copies have made out of it a silly چبّار جبار.

^۲ So all copies (with the correction of the wrong spelling of خواسته into خاسته) except *M*, *W*, and *B*, which read in the first hemistich شد و آخته, and in the second (چو بتخانۀ حسن پرداخته (ند که پرداخته *B*; چین بهپرداخته *W*).

^۳ This verse in *T*, *M*, *W*, and *B* only; the wording is according to *T* (which, however, places this verse less appropriately after the next). *M* and *W* زشادی دلش (۱) چون گل احمر شدی *B*; رخس همچو گل خوش شدی.

^۴ So best according to *T*, *A*, *E*, and *N*, preferable to the reading both of *B* پسر خواند ویرا و بنواختش, where the proper Imperfect of habit and custom is wanting, and of *M* and *W* چو خواندی ورا نیز بنواختی, where the characteristic پسر is left out. The second hemistich is that of *B*, with the necessary change of بنشاختی into بنشاختی, in agreement with *T*, *A*, *E*, and *N*, the general wording of which, بنزدیک خود جای بنشاختی, seems inadmissible on account of the unlogical phrase بنشاختن جای, unless the construction بنزدیک خود جای could be interpreted in the sense of بجای نزدیک خود. *M* and *W* read the second hemistich, quite reasonably, thus, بنزدیک خود جایگه ساختی.

^۵ So in *M*, *W*, and *B* except that in *B* the positive مهربان, probably by a mistake arising out of مهربانی in the second hemistich, is substituted for دوستر (دوستتر =, see p. ۱۳۵, note 3); the other copies read کس اندر جهان دوستر الع. The second hemistich in *A*, *E*, *N*, and *T* is that of the next verse, which is wanting in these copies, and betrays itself as such by the absence of a proper rhyme in the first three copies: کلید خزانه بدو داده بود; *T* has rectified this mistake by substituting کلید خزانه بدو داد زود.

در عاشقی را فرو کوفتست	که هوش ^۱ زلیخا بر آشوفتست
تبه گشت بر بندۀ خویشتن	عروس عزیز و سر انجمن ^۲
عنان دل خویش اورا سپرد	یکی کودکی خرد از ره ببرد ^۳
زلیخای عاشقی شود نام من	از آن پس که بودم سر انجمن
شده تنگ بر من سراسر جهان ^۴	۲۹۵۰ دریغا که از عشق یوسف چنان
ز چشم شب و روز خون آورد ^۵	کیم از شرم پرده برون آورد
نه آگاه زو یوسف مهربان	زلیخا همی گفت زینسان نهان ^۶
ز تیمار نادیدن روی باب	شب و روز یوسف بدرد و عذاب

^۱ So in *T*. *B* substitutes آنکه for هوش; the other copies read thus—*M* and *W* بگوید (or rather بگویند with the mute *d* at the end, comp. p. ۱۹۷, note 5; p. ۲۱۲, note 8; and p. ۲۴۴, note ۱); *E* چو گویند; *A* and *N* چه گوید (چه the usual modern form for the short *چو*).

^۲ *A* and *N* عروس عزیز آن سر انجمن; *M* and *W* عروس عزیز او بهر انجمن. The same four copies substitute in the second hemistich the corresponding one of v. 2949 (which, together with v. 2948, is entirely wanting in them); on تبه = 'lost in love,' see p. ۲۱۰., note 8.

^۳ *T* بر آورد مرد.

^۴ *E* شمع; *B* reads من سر انجام من.

^۵ This verse, like the next one, differs in its wording in each copy; the reading adopted here is that of *T*; very like it is that of *A*, *E*, and *N*:

دریغا که از عشق یوسف همان چنان تنگ گردد بمن بر جهان

In *M* and *W* the necessary چنان is wanting, but otherwise the verse is quite reasonable:

دریغا که این عشق یوسف کنون مرا کرد خواهد اسیر و زبون

B has دریغا که از عشق یوسف کنون چنان گشت خواهم اسیر اندرون

^۶ So in *M*, *W*, and *B* (in *B* که for کیم); the other copies read:

که از شرم و از پرده (از شرم از پرده *T*) بیرون برد (ببرد *E*; رود *T*)

ز چشم (ز چشمش *E*) شب و روز چو خون برد (ببرد *E*; رود *T*)

^۷ Or, as *B* reads, همی گفت ازینسان زلیخا نهان; after the next verse *A* has an interval.

<p>ندانست جُستن همی چار خویش که ای دل عجب شغلی آمد عجب^۲ مرا چون درین درد یاری کنی^۳ ز تو خرمی شد زمن کام شد فرزنده روزت شب تار کرد نکرده سوی مصر هرگز بسیج نبردی زمن شادی و خنده را چنان است در طالع من پدید میان زن و مرد رسوا شوم^۴ زن و مرد گیرندم^۵ اندر دهن سخن گویدم هر زمانی بسی^{۱۰}</p>	<p>۲۹۳۵ فرو مانده بُد خیره در^۱ کار خویش همی گفت با خسته دل روز و شب درین شغل چون پایداری کنی ایا دل ترا روز آرام شد^۶ ترا عشق یوسف گرفتار کرد ۲۹۴۰ ایا کاشکی^۷ مالک دعر هیچ نیاوردی این^۸ لاله رخ بنده را از آنکه که شوې من اینرا^۹ خرید که از عشق در مصر پیدا شوم بر آید بهر انجمن نام من ۲۹۴۵ مرا سر زنش باشد از هر کسی</p>
---	--

^۱ *T*, and in the second hemistich *ندانست تیمار آزار خویش*. *B* reads, without a rhyme, *چاره=چار*; *که جستن ندانست تدبیر خویش*.

^۲ So all copies except *B*, which reads in the first hemistich *همی گفت با دل چه شغلی شغلی* instead of the more emphatic *شغلی شغلی*, and in the second *روز و چه شب* (*M* and *W* شغل).

^۳ *M* and *W*:

بدینگونه چون پایداری کنون   مرا اندرین شغل یاری کنون

^۴ *E* *ایا دل ترا روز و شب دام شد*.

^۵ *B* *ایا کاشک آن*; on *بسیج* see notes to vv. 293, 695, 1140, 1327, 2003, and 2313.

^۶ *T* آن. The second hemistich is according to *B*; the other copies, except *E*, read *نبردی زمن روز فرخنده را*. *E* has in the first hemistich *وار بنده* instead of *روز فرخنده کار*, and in the second *بنده را*.

^۷ *T* has again *آرا*; *A*, *E*, and *N* *اورا*.

^۸ So in all copies except *B* and *T*. *B* substitutes *شیدا* for *پیدا* in the first, and *پیدا* for *رسوا* in the second hemistich. The same *شیدا* in the first hemistich is found in *T*.

^۹ So *A* and *N*; the other copies have simply *گیرند*, with the object *نام من* understood.

^{۱۰} The reading of *A* and *N* *هر زمان هر کسی* gives no rhyme; still more unsatisfactory in spite of the rhyme is that of *E*, *هر زمان هر بسی*.

2925 دل شاد وی شد نژند و حزین
 بر آمد بیکباره از خورد و خواب
 دلش زیر بار هوا پست^۱ شد
 ببالود^۲ از و صبر و آرام و هوش
 شدش^۳ لاله هم رنگ ز زده
 2930 چنان بیخ زد شاخ عشقش بجان
 نه با کس توانست گفتن همی
 اگر آشکارا همی کرد راز
 بترسید^۴ کز رازش آگه شود
 وگر^۵ همچنان داشت پنهان همی
 چو خیری^۶ شدش لاله و یاسمین
 ز دل آتش انگیخت وز دیده آب
 سر رشت^۷ صبرش از دست شد
 شدش بسته جان و دل و چشم و گوش
 دلش گشته آتش تن آتشکده
 که بر شد سر شاخ بر آسمان
 نشایست در دل نهفتن همی
 نه ایمن بُد از شوی گردن فراز
 بن و بیخ او از جهان بدرود
 بر آورد عشقش ز تن جان همی

¹ So in *B*, with which the heading of *N*, عاشق شدن زلیخا بر یوسف علیه السلام (put there between vv. 2918 and 2919), agrees. In the other copies there is no interruption of the text here. In *A* there are repeated by mistake after v. 2921, vv. 2592-2597, see pp. ۲۵۷ and ۲۵۸ above.

² *T* بدان. Instead of بسی in the second hemistich *B* has the weaker همی.

³ This verse in *B*, *M*, and *W* only. ⁴ *T* بی شکیب.

⁵ According to Kazwīnī (ed. Wüstenfeld, i. p. ۲۸۳), there are three kinds of خیری, also called منشور (corresponding to our 'gillyflower'), the red, the yellow, and the white one; the one meant here must be the yellow one.

⁶ The reading of *E* بسته for پست spoils the rhyme with دست.

⁷ This verse in *B* only; صاف شدن here in the intransitive sense of پالودن, as in Nizāmī's *Iskandarnāma*, see Spiegel, *Chrestom. Persica*, p. 83, l. 6 ab infra sq.

⁸ This verse in *B*, *M*, and *W* only; *B* reads شده for شدش.

⁹ *B*, *M*, and *W* تا. Instead of بجان in the first hemistich *N* reads زجان.

¹⁰ So *M* and *W*; the other copies, except *T*, که ترسید کز; *T* که ترسیدی از; instead of رازش *T*, *A*, and *N* have simply راز; instead of شود *M* and *W* read شوند. In the second hemistich *A* and *N* substitute بر کند for بدرود; *M* and *W* بر کنند.

¹¹ *M* and *W* اگر; *B* ورا. Instead of آورد in the second hemistich *A* and *E* have تن و جان; instead of ز تن جان *A* and *N* read و جان آورد.

یکی آتش اندر دلش بر فروخت   که شرمش بدان آتش دل بسوخت^۳
 شد از عشق یوسف چنان نا شکیب^۴   که چون گهرها شد در سرخ سیب

خدا در چشمه ماهی آفریدست   جز اینجا چشمه در ماهی که دیدست
 برخسارش که مه را داشت دلتنگ   فتاده خالهای آسمان رنگ
 دهاپ تنگش از راه تعقل   چو چشم بلبلی بر چهره گل
 لب از بس نازک و شفاف بودش   نمی خندید و دندان می نمودش
 دو پستانش دو نازکبرگ گلبوست   که طفل دلبری پرورده بر اوست
 صبا گوئی سمن از طرف گلشن   بمزگان رفته یکجا کرده خرمن
 تنش با آنکه صافی تر ز آب است   نمیگویم که بستانش حباب است
 سیه گیسوش چون در بر کشیدی   نگه دیدی در آن موی سفیدی الخ

Zalikhâ's inability to keep her secret to herself is accounted for in this way (f. 33^b, ll. 3 and 4 and last two lines) :

نمی آید زعاشق رازداری   چه میداند کبوتر بازداری
 توان راز محبت را نهان داشت   نهان گر برق در خرمن توان داشت
 زلیخا نو نیاز بی قراری   تُوک ظرب شراب رازداری
 خیال صورت خوابی چنان داشت   که شب بر خویش می پیچید تا چاشت

Among the few minor differences in the two narratives of Jâmî and Nâzîm may be noted, that in the version of the latter 'Azîz himself sends a marriage-offer to Zalikhâ in a letter addressed to her royal father, after having seen this far-famed beauty in a dream (f. 44^b, ll. 8 and 9) :

یکی شب دیده بود این خواب صادق   که از مغرب مه (مهی) چون شمع مشرق
 خرامش کرد تا بزم حضورش   فضای مصر شد روشن ز نورش الخ

that Joseph's bath in the Nile precedes the dispatch of 'Azîz to Mâlik by order of the king, and that Zalikhâ sees Joseph at the royal kiosk not by mere accident, whilst passing, but watches him from afar after hearing of the beautiful slave's arrival, and recognises in him the ideal of her longing. By the way, Nâzîm (following Abulfeda in his *Historia anteislamica*, ed. Fleischer, p. 28, the تاریخ گزیده, and other historical works) calls the king of Egypt himself Rayyân bin Abulwâld, whereas Firdausî gives this name to 'Azîz.

[For notes ^۳ and ^۴ see next page.]

عاشق شدن زليخا بر يوسف يعقوب عليهما السلام^۱
بدانسان زليخا برو^۲ فتنه گشت کز اندازه عشقش بسی درگذشت

مقامست. Her yearning for this hero of her dreams induces her father to open negotiations with the then 'Azîz of Egypt, the marriage is arranged between him and Zalîkhâ, but when she comes face to face with her intended husband, she recognises her fatal mistake, and only the assurance given to her by a سروش, that her marriage with the Grandvizier and her dwelling in Egypt is the only means to procure for her in future a meeting with the real image of her dreams, and that, moreover, her husband will never claim his marital rights (an allusion to the statement in Genesis xxxix. 1, that Potiphar was a eunuch), makes her willing to contract the marriage. In the slave-market it is again Zalîkhâ herself who bids for Joseph, and prevails upon her husband to intercede with the king on her behalf and to obtain his consent for her own purchase of the boy, which is done. Here again the highly dramatic scene in the market-place, which Firdausî has elaborated with such a grand poetical power, is reduced to a few commonplace lines; much more extensive, on the other hand, is the description Jâmî gives of the costly presents Zalîkhâ lavishes on Joseph, the dainties she feeds him with, and the loving care with which she fulfils his childlike desires, especially in granting him his wish to roam about as shepherd among the flocks. Nâzîm follows Jâmî (whom he quotes several times, for instance, on f. 27^a, l. 5, in India Off. 184) in the details of Zalîkhâ's earlier life (inserted, as there, within the story of Joseph and his brothers, ff. 27^a-62^a), her three visions of Joseph, her confidential communication to her nurse after the first, the fettering of her feet by her father's order after the second, in consequence of her love-madness, etc., so closely, both in substance and wording, with the usual exaggeration of the latter, that this portion of his mathnawî appears to be a mere paraphrase of Jâmî's poem; even the name of Zalîkhâ's father, the king of Maghrib, is the same (f. 27^a, l. 8), *ملك طيموس بن طارم خطابش*, and so is the answer to her inquiry about the name and abode of Joseph (f. 42^b, l. 1); *عزیز مصرم و نام عزیزست*. A somewhat novel feature is that the fame of Zalîkhâ's beauty spreads abroad already when she is only seven years old (f. 28^a, l. 1):

ز عمرش سال هفتم چون شرف یافت بهفت اقلیم ماه شهرتش یافت

Specimens of the manner in which Nâzîm describes the charms of his heroine are the following baits (culled from f. 28^b sq.):

دو چشمش چشمه ناز و کرشمه زمزگان ماهیان بر کرد چشمه

[For notes ¹ and ² see p. ۲۹۶.]

یکی جای آن دلبر نوش لب	یکی جای یوسف بروز و بشب
زلیخا تبه کرد آئین و سان	چو بالغ شد آن تازه ^۱ سرو روان
که شد پای مهر زلیخا زجای	چنان بود تقدیر حکم ^۲ خدای
دگرگونه شد مرد را داوری	دلش بازگشت از ره یآوری ^۳
دگرگشت حالش تبه شد نظر	۲۹۲۰ از آن ^۴ پس که دیدش بچشم پسر
ورا یار و همخواب ^۵ خویش خواست ^۶	بیوسف برش عشق معشوق خاست

^۱ So best in *T*, of which زاد in *B*, زاده in *A*, *E*, and *N*, and آزاد in *M* and *W* seem mere corruptions. Instead of کرد (*B* and *N*) in the second hemistich *M*, *W*, *E*, and *A* read گردش with the pleonastic pronoun, and *T* گشتش. *T* has besides, just as *E* and *N*, سان. In *B*, *M*, and *W* this verse is placed after the following one.

^۲ *T* تقدیر یزدان خدای (!) *B* ; تقدیر و حکم.

^۳ *B*, *M*, and *W* substitute مادری for یآوری, a kind of explanatory gloss. *B* alone repeats مادری in the second hemistich, which gives no rhyme.

^۴ *M* and *W* ازین. In the second hemistich *B* has حال و تبه. Instead of تبه *A* and *N* read بتر. Instead of نظر *M* and *W* have دگر. In *T* the order of vv. ۲۹۱۹ and ۲۹۲۰ is inverted.

^۵ So best in *T*; *B*, *M*, *W*, and *E* یار و معشوق^۵; *A* and *N* معشوق^۵.
 The continuation of the story of Joseph, from his arrival in Egypt (see note 4 on p. ۲۰۱), to his admission into the house of the 'Azîz or Grandvizier in Jâmi's and Nâzîm's epopees, differs in many essential points from Firdausî's narrative. Jâmi relates, how the king of Egypt himself hears by rumour of the arrival of an exceedingly beautiful Hebrew slave, and dispatches his Grandvizier to Mâlik, with the request to bring Joseph into his royal presence. Mâlik complies with this order, after having caused Joseph to bathe in the Nile. Of the fine trait of almost maidenly bashfulness and chastity in the boy which is so well worked out by Firdausî, there is no trace in Jâmi. Whilst Joseph is standing before the king's kiosk, Zalfkhâ, the Grandvizier's wife, passes by and recognises in him the beautiful image of her early dreams. Three times (as told in previous chapters of Jâmi's mathnawî) she had seen in sleep, when still a young princess in the palace of her father Taimûs, the king of Maghrib, the vision of a youth of fascinating charms, and fallen desperately in love with him. The third time his image appeared to her, she had asked him for his name and abode, and received as answer the words (to be verified in the future, but rather misleading for the present) عزیز مصر و مصرم

ولیک ^۱ اکثر الناس لا يعلمون	خدايست قادر بکار اندرون
بمردی رسید آن سپهر جمال	بلاغت گرفت آن ^۲ درخت کمال
ابا علم بسیار فرمانش داد	جهاندار علم فراوانش داد
که جز خوب کاری ندارد روا	نکر چون ^۳ کند آن کسی را جزا
بخوان از کلام خدای جهان ^۴	2910 اگر باورت نیست این داستان
زیش زلیخا بشب جای خواب	جدا کرد پس یوسف ژرف یاب ^۵
بسختی همی گشت همداستان	اگرچه زلیخا بدان داستان ^۶
که همپهلوی یوسفش بود ^۷ جای	ولیکن هم آخر چنان کرد رای
که خدمتگر هر دو بُد درج و بخت	نهادند هم پهلوی هم ^۸ دو تخت
برزگ بهار و باورنگ ماه	2915 بر افراز هر تخت شاهانه گاه

¹ *T* ولیکن of *A* does not fit into the metre; the quotation (وَلَيْكِنَ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ) is the last part of the second half of v. 21 of Sûrah XII.

² *M* and *W* از. In the second hemistich *E* has این for آن; *T* جلال for جمال.

³ So *B*; the other copies have نکوئی. In *M* and *W* the wording differs besides considerably, viz.:

نکوئی ببیند کسی از خدای که جز نیکخواهی (*W* نیکخواهی) ندارد ردای (*W* روی)

⁴ After this verse *N* has a new heading: صفت خواب کردن یوسف علیه السلام; and *M* inserts the last part of the second half of v. 21 of Sûrah XII from (وَاللَّهُ غَالِبٌ) (already quoted in v. 2906 of the text itself), together with v. 22 to تَجْرِي الْمُسَيِّمِينَ. In *T* a new heading follows after the next verse, viz.: (see a similar one in *N* and *B* further down after v. 2918); in *E* there is a mere interval; in the other copies the text runs on without interruption.

⁵ So *B*, *M*, and *W*; the other copies have کامیاب.

⁶ *M* and *W* زلیخا بدینسان نمخواست آن.

⁷ So all copies except *B*, which has again کرد.

⁸ So *M* and *W*; *T* and *E* هر *B* تخت (!) نهادند پهلوی هم نزد (!) تخت *B*. Instead of درج *T* reads که هم خدمت هر دو بودند (!) بخت. In *A* and *N* this verse is wanting.

⁹ *A* and *N* یکه; *M* and *W* آن. In the second hemistich *A* and *N* read بهاری. *T* has شاه instead of ماه; *B* باورنگ; *B* باورنگ.

بیگسان بُد، آغاز و انجام او
 نیاسود یکساعت از درد ورنج
 بجز درد و ناله نُهد کام او
 بدین داستان آمدش سال پنج^۱

رسیدن یوسف علیه السلام بحمد بلوغ^۲

چو شد پانزده^۳ ساله یوسف بداد
 چنان دان که بالغ شد و مرد شد
 2900 چو خواب همایون فترج بدید
 از آن شکل و آنسان و آئین^۴ بگشت
 دگرگونه گشتش سرشت و نهاد
 بتاج کیان سخت در خورد شد^۵
 ستاره سر بخت^۶ وی بر کشید
 نکویش زاندازه بیرون گذشت
 زهر درج تمکین فراوان^۷ بیافت
 برو اختر نیکبختی بتافت
 کسی دیگر از گوهر آدمی^۸
 زهر علم کرد ایزد بهره ور
 رسانیدش ایزد بگنج و گهر
 ندارد بدین^{۱۰} هر کسی دسترس
 2905 بهر کار قادر خدایست و بس

^۱ بیک حال *T*.

^۲ So in *B*, in complete agreement with the statement above in v. 2867 and note thereto; the other copies read:

مر او را نه خواب و نه خورد و نه مال (حال)
 بر آمد برین داستان هفت سال

^۳ So *N*; *T* جدا کردن جای خواب خود را *M* and *W* (in the latter after v. 2898) part of the second half of v. 21 of *Sûrah XII* is inserted, from *من تأویل الاحادیث to لیوسف (وکذلك مکتنا لیوسف W) فی الارض*. In the other copies there is no heading at all.

^۴ So *B*, consistently with what precedes; the other copies چهارده.

^۵ This verse is wanting in *B*.

^۶ *T* and *E* تخت. In *N* this verse is wanting.

^۷ *M* and *N*; نکوئی *E* and *W*; از آن شکل و آئین و آنسان. Instead of بیرون in the second hemistich *T*, *E*, *A*, and *N* read زاندازه سر *M* and *W*; اندر.

^۸ So best in *T*; *M*, *W*, *A*, and *N* زهر در فراوانش تمکین *B*; زهر در تمکین فراوان *E* زهر در فراوان چو تمکین *E*.

^۹ *N* آدمین and زمین.

^{۱۰} *M* and *W* برین.

چه نالی و چندین بلائی تو چیست^۱   چنین زاری و گریه از بهر کیست
 گراز بهر مامست این درد و غم   من از مادرت نیستم هیچ کم^۲
 ز مادر مرا بر تو بیش است مهر   نباشد کسم چون^۳ تو زیر سپهر
 ۲۸۹۰ ور از بهر بابست این درد و تاب^۴   عزیزت بسی مهربانتر زیاب
 زهر مهتر اورا^۵ تو نامیتری   زفرزند بر وی کرامیتری
 پس این ناله زار^۶ چندین چراست   غریویدن و درد خوردن کراست
 زلیخا پری^۷ پیکر مهربان   همی گفت با وی چنین هر زمان
 همی کرد نیرنگهای فریب^۸   که یوسف مگر گیرد از غم شکیب
 ۲۸۹۵ نمیداشت گفتار او همی سود   که یوسف همه وقت یکحال^۹ بود

substitute for یکی and *T* has besides *E* reads بکن. *E* reads ناله و ناله for ناله و درد (without a rhyme) مکن ساعتی ناله و درد و غم; the reading of *B* من از مادرت نیستم هیچ کم is identical with that of the second hemistich of v. 2888 in the other copies.

^۱ چه نالی و چندین ناله ز چیست *B*. In the second hemistich *B*, *M*, and *W* substitute again زاری و گریه و ناله زاری.

^۲ So in all copies except *B*, which reads here فزون دار شادی و اندوه کم, see note 10 on preceding page. In *T*, *A*, *N*, and *E* this and the following verse are placed after v. 2891.

^۳ *M* and *W* نباشد چو تو کس بزیر سپهر *B*; جز تو *M* and *W*.

^۴ ای دُر ناب *T*.

^۵ *B* تو نامیتری instead of تواناتری; *A*, *N*, and *E* have زمهترش وبرا *B* which gives no rhyme with کرامیتری; for that reason *N* substitutes in the second hemistich (1) کلاناتری.

^۶ So *B*; *M* and *W* ناله و ناله; *T*, *A*, *E*, and *N* نوحه و نوحه.

^۷ The reading of *B* زلیخا برین پیکر پیکران with the unavoidable *Idâfah* between بُت and پیکر is inadmissible. *E* زلیخا برین پیکر پیکران.

^۸ *A* and *N* نیرنگها و فریب. Instead of شکیب in the second hemistich *B* has نهبیب. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۹ So *B*; *T* همه گد بیه حال; *M* and *W* همه گد بدان حال; *A* and *N* همیشه همه گد بیه حال. *E* که یوسف همی تنگ احوال بود; *E* بیه حال.

خودش کارساز و خودش گوشدار	خودش بود خادم پرستاروار ^۱
خودش مهربان دایهٔ پر هنر	خودش بود مادر خودش بُد ^۲ پدر
گرامیترش زو نبودى مگر ^۳	گراز راستى بودى اورا پسر
بر آمد برین مدتی سال و ماه	بدینسان ^۴ همی داشت ویرا نگاه
دل از شغلهای زمانه بری	همی بود یوسف بنیک اختری ^۵
دلش زاتش هجره بریان بُدی	ولیکن شب و روز گریان بُدی
ندیدی در آن ^۶ جز خیال پدر	زهر سو که کردی دو چشمش نظر
بدو تشنه بودی چو تشنه آب ^۷	بهنگام بیداری و گاه خواب
شگفت آن زمان بُد که نگرستی	بتیمار ^۸ هجرش همی زیستی
همی داد ویرا شب و روز پند	زلیخا همی دید ویرا ^۹ نژند
بکن ساعتی گریه و ناله کم	که و بحک زمانی مخور درد و غم ^{۱۰}

¹ So *T* (where this verse is placed after the next); *B* and *E* *پرستاروار*; *M* and *W* *خودش بود یار*.

² *B* هم; *E*, *A*, and *N* *بُد پدر (E خود او)*; the second hemistich is according to *T*, *A*, *N*, and *E* (in *E* *پرهنر* پرهنر *E*); *M* and *W* substitute *خواهر* (sister) for *دایهٔ* (nurse). In *B* this hemistich is the second of the following verse (which has been contracted with this into *one*), viz.: *گرامیتر* *گرامیترش زو نبودى دیگر*.

³ *T* has (like *B* in the preceding verse) *دگر*. *M* and *W* have this strange wording:

گراز راست پرسی بُد اورا پسر گرامیترش بود صد ره مگر

E reads (like *B* above) in the beginning *وی گرامیتر*.

⁴ *B* *بدانسان*. In the second hemistich *T* has *بدین* instead of *برین*, and *مدت* instead of *مدتی*.

⁵ *E* *صبر*. ⁶ *B* *همی*; *E* *جز خیال پدر*.

⁷ *T* *بر آب*. Instead of *بدو* *M* and *W* have *برو*; *B* reads *چو تشنه* *بدو آرزو بُد چو تشنه*, which is syntactically incorrect.

⁸ *T*, *M*, and *W* *زیمار*. Instead of *بُد زمان* in the second hemistich *B* reads *زمانه*.

⁹ *B* *دیدى اورا*.

¹⁰ So *M*, *W*, and *B* (only in *B* *یکزمان* *مخور* stands for *مخوری*); the other copies have *من غم* *مخور جان من درد و غم* (with *من جان* as addressed to Joseph); the second hemistich is also according to *M* and *W*; *T*, *A*, and *N*

که چون ماه و چون سرو و شمشاد بود ^۱	زلیخا بدیدار وی شاد بود
نخوردی بی او هیچ وقتی طعام	نبودی جز از چهره ^۲ وی شادکام
قصب بهر آن نخل زیبا برید	مر اورا ز صد رنگ ^۳ دیبا برید
ز دیده یکی لخت نگذاشتش	برومی و مصری ^۴ همی داشتش
همیدون پرستار بُد بشمار	وگرنیز خادم بُد اورا هزار
بجز خود کسی گوشدارش نبود ^۵	۲۸۷۵ بکس یکزمان استوارش نبود

^۱ *B*, *M*, and *E* have آزاد سرو instead of شمشاد سرو; *W* has مهر چون for که چون ماه; *M* and *W* substitute besides شد for بُود in both hemistichs. After this verse there follows in all copies another one, which is, however, so corrupted, that it cannot with propriety be included in the text, viz.:

همی داشتش چون تن (دل *B*) و جان عزیز (هجو جان عزیز *E*)
بهر (زهر *A* and *N*) گونه بستاه (?) بستاخ (*E* and *N*) و هرگونه چیز

Instead of the unintelligible بستاه or بستاخ *A* has an equally mysterious word بُسّاخ, for which on the margin ثَمّاح (apple) is substituted, and *M* and *W* (دستان (?)). In *T* the verse runs thus:

بهرگونه نسج (?) و هرگونه چیز بر آراست بر قامتش جمله نیز

^۲ *B* مهر. This verse is found in *B*, *M*, *W*, and *E* only.

^۳ *B* گونه; *E* جامه; *E* بصد رنگ. The second hemistich is according to *T* (except *W* in both hemistichs); equally reasonable are the wording of *N* همه ختر رومی و همه رومی و خوب و زیبا برید and that of *M* and *W* زیبا برید and زیبا برید. *B*, *B*, and *E* are unintelligible, viz. زیبا برید (*B* and *E*) and زیبا برید. After this verse *B* and *E* again insert a new one, which, like many in this chapter, is somewhat corrupted and unsatisfactory both in wording and meaning, viz.:

سزاوار او مصری (مصری و *E*) زَرّ بان
درو تافته (کافته *E*) زَرّ سرخ از گزاف

^۴ Supply to رومی and مصری as noun قصب, or read as *T* مصری. In *B* this verse is wanting. The second hemistich is according to *E*, as better fitting into the age of ten years, than the reading of the other copies زمانی زاغوش. *A* and *N* have نگذاشتی and همی داشتی without the suffix. نگذاشتش.

^۵ So *B* and *E*; the other copies read (کارش *A* and *N*) بجز خود شب و روز یارش. In *B* this and the following verse are transposed. On استوار comp. note ۱, p. ۸۰., and also vv. ۸۲۸, ۹۲۱, ۹۶۳, and ۱۳۴۹.

همی بوی شیرآمدش از دهن   تنش بود نازک چو برگ سمن^۱
همی تافت از چهروی فرهی^۲   خجل بود ازو ماه و سرو سهی

the narrative. The boy was three years old, when Jacob entrusted him to his sister's care, see vv. 947 and 958; he remained in his aunt's house two years, see v. 996, and, thanks to her pious fraud, two years more, see vv. 1079-1081; one year lapsed between his first and his second dream, see v. 1218, and one year again between his second and his third dream, see v. 1237; that makes altogether nine years and probably some months more, and leaves less than one year between the time of the third dream and that of Joseph's appearance in the slave-market in Egypt. *M*, *W*, and *T* substitute گوهر for کودک in the first hemistich, and have in the second, according to *M* and *W*, که از دیدنش دیده را نور بود, according to *T* که بُد دیدنش خلق را جمله سود. In *A* and *N* this verse is wanting; but all five copies insert a new verse after 2869, which fixes Joseph's age at *seven*, viz.:

شندیم کش آنروز بُد هفت سال   چو سرو روان بود با خط و خال
ولیکن چو سروی بُدش شاخ و بال, *M* and *W*,
(or rather یال, see note 4 on p. ۹۳); the same age of *seven* is given in Schlecht-
Wssehrd's translation. It is not impossible that both versions are genuine; Firdausi may, in his first sketch of the poem, have forgotten his own calculation as to the previous dates, and afterwards corrected the statement in accordance with them.

¹ *M* and *W*, where this verse is placed before v. 2867, read چو سرو و سمن.

² افزونی و فر و شکوه داشتن = فرهی, see Ganjnâma, f. 119 b, l. 7 sq., where these baits of the Shâhnâma are quoted:

چه است آن ده و دو درخت سهی   که تازه است و شاداب و با فرهی
(comp. the same verse with a somewhat different wording in Spiegel's Chrest. Pers., p. 41, second bait):

همیشه بیروزی و فرهی   کلاه بزرگی و تاج مهی
نباید که یابند خود آگهی   ازین نامداران با فرهی

B substitutes فرهی for فرهی. *A* and *N* همی تافت از چهر فرهی. *M* and *W* همی بود از چهر الخ. The second hemistich is according to *B*, *M*, *W*, and *E*; *T* reads جبینش مه و قد چو الخ. *A* and *N* جمالش مه و قد چو سرو سهی.

دش نامہ خیرگی خوانده بود ^۱	زلیخا زمانی فرو مانده بود
که ای پر هنر جفت ^۲ فرخ نهاد	۲۸۶۰ چنین گفت پس مرد با دین و داد
که بس خوبرو بست و بس نیکراه	مر این را ^۳ همی داشت باید نگاه
کزینسان ندیدست کس آدمی	بجایش ^۴ کرامت کن و مردمی
مگر سوی ما باشدش برگ و بار	درختیست ^۵ این فرخ و نامدار
هگرز ^۶ از دل و دیده نگذاشتن	چو فرزند باید همی داشتن
نگهدارش از آفت روزگار	۲۸۶۵ سپردم ترا این ^۷ شگفته بهار
که همتا ندیدش بزیر سپهر	پذیرفت ویرا زلیخا بمهر ^۸
که بشنیدم آن روز ده ساله بود ^۹	یکی کودک پاک بُد نابسود

¹ So correctly *M* and *W* in *two* verses; *B*, *E*, and *T* contract them into *one*, by substituting for the second hemistich of v. 2858 that of v. 2859, with or without modifications, but the absence of a proper rhyme in all three clearly betrays the mistake. In *A* and *N* verses 2858–2863 are wanting.

² *T* has by mistake again *مرد* for *جفت*.

³ *M* and *W* *مراورا*. Instead of *نیکراه* (*B*) at the end of the second hemistich the other copies have *نیکخواه*.

⁴ *T* *بحالش*. *E* has in the second hemistich *کس از آدمی* *ننیدست*.

⁵ *T* *درخت است*, and in the second hemistich *مگر* *E*; *بی سود ما بایدش الخ*. *S* *سودمان* *باشدش برگبار*. After this verse *M* inserts the first half of v. 21 of *Sûrah XII* *مکنا* *وقال آذی آشتراه . . .* و *کذلک مکنا*.

⁶ *ورا هرگز از دیده نگذاشتن*; *T*, *A*, and *N* have *هرگز*; *هگرز*. Instead of *همی* in the first hemistich *A* and *N* read *نگهداشتن*. *E* substitutes, against the context, for *باید* with the infinitive the historical tense, viz.:

چو فرزند اورا همی داشتند   همی از دل و دیده نگذاشتند

After this verse, which is wanting in *M* and *W*, and is placed after v. 2865 in *A* and *N*, there is an interval without heading in *E*.

⁷ *A* and *N* *من این نو*; *T* *بتو آن*; *E* *بتو این*.

⁸ *T* *بچهر* (?). Instead of *ندیدش* in the second hemistich (as *B* has) the other copies read *نمودش*.

⁹ So in *B* and *E* (except that the latter has in the beginning *که بشنیدم*), fixing Joseph's age at *ten*, which is in full agreement with all the previous dates given in

کسی کو بحکم ادب ننگرد	سر انجام تیمار و کیفر ^۱ برد
چو مالک ادب را نفرمود کار	ازو بستد آن مال را کردگار ^۲
2855 عزیز همایون فرخنده فال	بسوی خزینہ ^۳ فرستاد مال
زمیدان سوی کاغ شد شاهوار	ابا یوسف پاک پرهیزگار ^۴
آوردن عزیز یوسف را نزد زلیخا و بدست او	
سپردن و تتمه داستان ^۴	
بنزد زلیخا شد اندر زمان	بدو گفت سر تا بسر داستان
هر آن سرگذشتی کجا رفته بود	بگوش زلیخا فرو خواند زود

B corrupted into شمار (را شمار); the other copies have contracted these two verses into one, viz.:

چنین (بدو *M* and *W*) گفت هجده درم بُد شمار
بشد شاد و خشنود با کامگار (و ختم دل و کامگار *T*)

M and *W* have the second hemistich in this wording استد نیز ازو شد گرانیامیه کار
On کامگار (= مراد دهنده، i.e. 'Aziz, in the adopted text), see note 1 on p. 1۷۶.

¹ کَیْفَر = مکافات بدی، see Ganj-nāma, fol. 133 b, l. 2 sq., where these two baits of the Shāhnāma are quoted:

نگر تا چه گفتست مرد خرد	که هرکس که بند کرد کیفر برد
کسی کو ز فرمان ما بگذرد	بفرجام از آن کار کیفر برد

and
other meanings of the word given here are (1) سنگی که بر سر کنگره قلعه نهند (2) پشیمانی (3) تا چون غنیم قصد گرفتن قلعه کند آن سنگرا بر سر او بیندازند as in this bait of the Shāhnāma:

بقیصر بگوی ار نداری خرد	زرای تو مغز تو کیفر برد
-------------------------	-------------------------

(3) حیف، according to the *الفصل*, which quotes the following verse of the Shāhnāma:

که چون بچو شیر را پروی	چو دندان کند تیز کیفر بری
------------------------	---------------------------

(4) حسرت. Instead of کیفر *T*, *A*, *E*, and *N* read نهرآب.

² So *B*; all the other copies read بيشمار.

³ So *B*; *T*, *A*, *E*, and *N* خوانه. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁴ So *T*. *N* آگاه نمودن عزیز زلیخا را از خریدن یوسف علیه السلام; in the other copies the text goes on without interruption, except in *A*, where after the next verse the usual interval is found.

چو یوسف باخلاق کرد آن^۱ دعا
 بفرمان یزدان فیروزگر
 ببوسید مالک دو صد ره زمین
 فرو ماند ریان زیوسف چنان^۲
 2845 چنان مهربان گشت بر وی دلش
 بمالک چنین گفت کای پر هنر
 بخواه اشترانرا و پر باره کن
 بدو گفت مالک بجان عزیز
 حرام است بر من کم و بیش این^۳
 2850 بدو گفت پس گره نخوای تو سود
 بدو گفت بد مایه هژده درم
 ستد مرد هژده درم زان شمار
 شد آن حاجتش هم بساعت روا
 شد آن دست هم در زمان کارگر
 بر آن پر هنر^۴ یوسف پاکدین
 که لرزیده شد در تنش پاک جان
 که گفتمی همه کام شد حاصلش^۵
 ترا دادم این مال و زر^۶ و گهر
 نه یکبار خود را زیان کار کن
 که من ننگرم سوی این^۷ مال نیز
 گوا^۸ منست آسمان و زمین
 نباشد کم از مایه مایه چه بود
 نخواهم جز آن ذره^۹ بیش و کم
 بشد شاد و خشنود با کامگار^{۱۰}

^۱ شد آن شده for *E* has in the second hemistich این. *M*, *W*, and *E*.

^۲ *B* پر پر هنر (by the side of).

^۳ *B* فرو ماند از آن کار یوسف چنان to which reading only *Mâlik* could be taken as subject; *T* has in the second hemistich استخوان.

^۴ So *T*, *A*, *E*, and *N*; *B* همگش که بُد در ازل همگش *M* and *W* (without a rhyme) جان و دلش (بودند *W*) که گفتمی که بودست (بودند *W*) جان و دلش.

^۵ *M*, *W*, *E*, *A*, and *N* و نر.

^۶ So *A*, *E*, and *N*; *B*, *M*, and *W* و در بار *T*; *B*, *M*, and *W* اشتران زود و زر بار کن. In the second hemistich *M* and *W* read یکبار خود را سبکبار کن.

^۷ *B* بدو گفت instead of قسَم خورد *A* and *N* have *آن*.

^۸ *B* منست. Instead of *منست* in the second hemistich *M*, *W*, and *E* read منند.

^۹ *B* بدو گفت یوسف (!) نخوای تو *E*; پس گر نباشد *Sud* *A* and *N* *نر* پس *B* *سود*; the second hemistich is according to *B*, *M*, and *W*; *A* and *N* *کم از مایه* *را* (*!*) که بود *T*; کم از مایه (*!*) و آنچه بود *E*; مایه ات ز آنچه بود *کم از مایه* *را* (*!*) که بود *T*; کم از مایه (*!*) و آنچه بود *E*; مایه ات ز آنچه بود *کم از مایه* *را* (*!*) که بود *T*; کم از مایه (*!*) و آنچه بود *E*; مایه ات ز آنچه بود

^{۱۰} So *B* and *E* in two verses (*E* reads in the beginning of v. 2851 چنان گفت *آن* is in *آن* زان شمار; با کام بار and چو بستاند هجده *آن* 2852 and in v. 2852 *آن* کان مایه *آن*)

بدان تا بخواند دعا اندکی	بیوسف شفاعت کن اکنون یکی
که بیکار شد مر مرا نیم تن	مگر خود بکار آید ^۱ این دست من
دل پاک یوسف بیاززده ام	مرا این نشان بس که بند کرده ام
سخنهای خواهش فراوان براند	عزیز اندر آن کار خیره ^۲ بماند
چو دید آن تباهی بدان دست مرد ^۳	2835 بیوسف زهر در بسی لابه کرد
زادار خود دست او را بخواه ^۴	که حتی دعا کن برین پرگناه
شود هم بدانسان که بود از نخست	مگر ^۵ شاد گردد بدست ^۶ درست
دعا کرد با خویشتن در نمان	ببخشود ^۷ یوسف هم اندر زمان
باجلال خویش و بنعمای خویش	چنین گفت الهی بالای خویش
چنان کن مر او را که بود از نخست	2840 که این ^۷ بنده را دست گردان درست

¹ اگر باز کار آید *B* with v. 2833 as apodosis (which gives an unlogical idea); *M* and *W* مگر باز آید بمن دست من. *E* reads in the second hemistich که بیکارم امروز من نیم تن.

² So *B*, *M*, and *W*; the other copies حیران. Instead of براند (in *B*, *E*, *A*, and *N*), *T*, *M*, and *W* read بخواند.

³ So in *T*, *E*, *M*, and *W* (in the last two دید آن for دیدش); in *B*, *A*, and *N* مرد is substituted for بُرد.

⁴ So *M* and *W* (except that in *W* بیگناه is substituted for پرگناه). The same unbefitting بیگناه appears in the reading of *B* and *E*. The second hemistich runs thus in *B* and *E*: زادآور خویش او را بخواه; *T* has an entirely different wording:

که ای گلشن حسن و خورشید چاه   ببخشای بر مالک و عذر خواه

In *A* and *N* this verse is wanting.

⁵ *T* بگور. The copyist of *B* has by oversight jumped from the first hemistich of this verse to the second of v. 2840 and substituted that for the proper one (the rhyme being identical in both verses), so that vv. 2838 and 2839 are entirely wanting there.

⁶ Or ببخشید, as in *T*, *A*, *E*, and *N*; the last three copies have besides هم اندر بوی در for بر خویشتن, and هم اندر بوی در for بر خویشتن in the second hemistich.

⁷ *A* and *N* چنان نیز. In the second hemistich *E* has چنان for چنان, and *T* چنان نیز for چنان کن مر.

نهد بر سر تخت وزر ^۱ و گهر	که برگیرد از تارک آن پسر
جزا یافت آن مرد نا هوشمند ^۲	نیامد خدای جهانرا پسند
زجُنُبش همه استخوانش ببست ^۳	بفرمان یزدان شدش خشک دست
ندانست چاره که کردیش باز	بیکسان، فرو ماند خشک و دراز
بترسید از آن خیره ^۴ کردار خویش	2825 فرو ماند و عاجز شد از کار خویش
بخاک اندر افتاد چون بیهشان	پشیمان شدش دل چو دید آنچه آنان ^۵
فراوان غم و سوگواری نمود	بنالید و بگریست وزاری نمود
نه تاجم بکار آید اکنون نه تخت	بدستور شه گفت کای ^۶ نیکبخت
مرا این نیرزد کنون یک بشیز ^۷	نباید مرا زین بها هیچ چیز
که بادا همایون همه فال تو	2830 بتو باز دادم همه مال تو

versions are mere corruptions on account of the Arabic word مُكَلَّل (adorned with jewels) not being understood by the copyists. *M*, *W*, and *E* read تاج مَلِك; *B* سرفراز; *A* this verse is wanting.

¹ *E* نهد بر سرش تاج زر آخ.

² So in *M*, *W*, *A*, and *N*. *T* has an ironical آن عاقل هوشمند. In *B* and *E* this verse is wanting.

³ So *N*, *E*, *B* (except the weak همه in the last two for همه), and *A*; *T* reads زبیمش همه استخوانها شکست. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁴ *B* (where this verse is put after the next) بدانسان; *A* بیک شان; *M* and *W* for که گردش باز شد دست خشکش هماندم دراز; and in the second hemistich باز که گیرش باز; *T* has که کردیش باز.

⁵ *A* and *N* بتیره; *M* and *W* زار خویش; *T* بتیره.

⁶ So *B*, *E*, *M*, and *W* (except in the last two for آن نشان); the other copies read پشیمان شد از دل چو دیدش چنان.

⁷ *E* بدستور شد گفت آخ; *T* بدستور گفتش که ای.

⁸ *B* نباید ازین پر بها هیچ چیز مرا این نیرزد یکی بیشه نیز. (بشیز according to others) 'a very small or a bad coin,' is thus explained in Ganjnama, f. 38 b: چهارم حصه از دانک بود و در آدات (آدات الغصلا. i.e. آورده که: درم کم وزن را گویند و بعضی درم مغشوش را خوانند که در خرید و فروخت رواج دارد و در حل لغات مرقومست که زر برنجی را نامند.

2815 همان^۱ عنبر وعود وکافور و مشک   فرو ریخت بر گونۀ خاک خشک
 همیداد چونان که^۲ بخزیده بود   زر و گوهر و جامۀ نابسود
 چو همسنگها^۳ دادش آن نیکبخت   فرود آمد آنگه زفیروزه تخت
 بمالک چنین گفت کای کامران   تو ای پاکدل مرد روشن روان^۴
 سپردم ترا مال و آن^۵ تاج و تخت   بروکت جوان باد همواره بخت^۶
 دست دراز کردن مالک بر تاج یوسف و خشک شدن همی وجود
 او و باز بدعاه یوسف علیه
 السلام خوب شدن و گذشت نمودن از مبلغ بیع^۷
 2820 شنیدم که شد دست مالک دراز   بزرنه تاج مکلل فراز^۷

^۱ *E* has همه, as in the second hemistich of v. 2813. Instead of فرو ریخت in the second hemistich *T* reads فرو هشت. *W* has a silly فرو ریخت هر لونه بر لونه. خاک خشک.

^۲ *M* and *W* چندان; *E* چونکه بخزیده, and in the second hemistich زر و جامه (fresh, untouched) is thus explained in the Ganj-nâma, f. 152 b, l. 4 sq.: چیزی نورا گویند که دست زده نشده باشد از هر چه باشد, and the following baits of the Shâhnâma quoted:

سپهد پذیرفت ازو آنچه بود   ز دینار و از گوهر نابسود
 مر اورا یکی گاو با بچه بود   هنوزش بچه خُرد بُد نابسود
 and
 a third bait, given there (with the same جامۀ نابسود as in our text), is identical with the quotation in Vullers, *Lexicon*, ii. p. 1262^b. In *T*, *A*, and *N* this verse is wanting.

^۳ *A*, *E*, and *N* او چو همسنگ. Instead of *M* and *W* read دادۀ بُد. *T* has in the second hemistich فزون آن که آن پر بها تاج و تخت. *A* and *N* substitute آنگه for آن دم اندر آمد آخ.

^۴ So best in *T*. *B*, *M*, and *W* have another که for تو, in which case it would be almost better to read with *E* and *N* کای کامران for آن کامران. *E* has besides in the second hemistich که باد این ترا مرد روشن روان.

^۵ *B* واین. *E* واین مال و تخت. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۶ So in *N*, where, however, this heading is less befittingly placed after v. 2820; in the other copies the text runs on without interruption.

^۷ This reading of *T* and *N* seems the original one, of which the various other

<p>نه از بیهشی بر گرفتیم زسر سجود خداوند پروردگار بسجده درون^۲ من بیاشفتمی بمن بر شدی مر ترا دل گران که کردم همی شکر یزدان دراز^۳ غریب و ذلیل و حزین و نژند ندانند کردن مراورا شمار زد اندر دلش خرمی بیخ و بُن که آن تاج خود بر سر وی نهاد همان سرخ یاقوت و لعل و گهر که همچون بهاری بُدش نقش و بوم^۴</p>	<p>بدو گفت یوسف که این تاج زر 2805 ولیکن بکردم دمی^۱ بنده وار گراز تارکم تاج نگرفتمی بیفتادی از تارکم بی گمان سجود درازم بدان بود باز که همچون منی را چنین^۵ مستمند 2810 بها داد چندانکه صد هوشیار^۶ چو بشنید از وی عزیز این^۷ سخن دل پاک وی شد بدانگونه^۸ شاد پس از^۹ خازنان خواستش سیم وزر همان دق مصری و دیبای روم</p>
---	---

^۱ *B* (a reading clearly presupposing the two verses omitted here).

^۲ بسجده (بسجد *M*) اندرون *W* and *M*.

^۳ So *B* and *T*; the other copies برارز.

^۴ *B* که چون من اسیر (اسیر و) چنین^۵ *B*. The second hemistich is according to *B*, *M*, and *W*. *T* has ذلیل و غریب الخ; *E*, *A*, and *N* ذلیل و غریب الخ.

^۵ *B* has a strange شهریار (probably misspelt for شد) and in the second hemistich شمار آنرا کردن; *W* has also مرا آنرا for شمار.

^۶ *A* and *N* آن هوشیار; *M* and *W* سخن آن هوشیار این.

^۷ *B* بدینگونه.

^۸ *M* and *W* هم از *E* خازنان for خادمان; and in the second hemistich همه سرخ یاقوت با لعل و گهر, which is unmetrical and to be changed either into همان سرخ با لعل و دُر, or into همان سرخ با لعل و گهر, according to the reading of *M* and *W*; only in *B* an unbecoming یاقوت has been substituted for سرخ یاقوت.

^۹ *B* که همچون بهای (بهای) بُد از نقش و بوم. On دق compare note ۱ on p. ۲۷۱, and on بوم note ۱۰ on pp. ۲۴۱ and ۲۷۵; in *M* and *W* this verse is wrongly put before v. 2813.

نده کن کنون خویشتن را بها^۱
 بهای تو از عد^۲ و مرشد برون
 تو یاری زما^۳ خواه و زی ما گرای
 ازین پس بشا^۴ جهانت کنیم^۴
 ۲۷۹۵ بگفت این و شد در زمان^۵ ناپدید
 زسر تاج بنهاد و رخ را بخاک
 زمانی همی کرد شکر^۶ و سپاس
 همی بود رخسار او بر زمین^۷
 همه خلق ازو مانده اندر شگفت^۸
 ۲۸۰۰ پس از یکزمان چون بر آورد سر
 دو صد بار^{۱۰} از آن خوبتر گشته بود
 شگفت آمد اورا و گفت ای پسر
 چرا سجده کردی بدینسان دراز

که ما داشتیمت چنین پر بها
 نداند همی کس که چند است و چون
 که بهتر زما کس نیابی خدای
 همه مصریان بندگانت کنیم
 سبک یوسف از منبر اندر دوید
 بمالید در^۹ پیش یزدان پاک
 مر آنرا که وصفش نبود و قیاس
 همی کرد بر کردگار آفرین
 که یوسف چرا آن عبادت گرفت
 عزیز اندرو کرد حتی نظر
 نکویش از اندازه بگذشته بود
 چرا تاج من برگرفتی زسر
 بمن باز گوا این^{۱۱} پسندیده راز

^۱ *M* and *W* بها; in *B* this verse is wanting.

^۲ *M*, *W*, *T*, and *E* حدّ; the last three have also بزون for برون.

^۳ *B* و زی ما زمین. Instead of زی من, زمین. For *W* زی ما نیابی. *A* and *N* read و در ما; *T* و ما; *E* و ما. For نیابی in the second hemistich *N* has نیاید, *T* and *E* نیاید.

^۴ *T* and *E* کنیم in both hemistichs. On ب before the predicate ('we shall make thee into the Shâh of the earth'), see Vullers, Institutiones etc. ii. p. 35.

^۵ Only *M* has در جهان.

^۶ *B* بر.

^۷ *B* بُد در *E*, *A*, and *N* read در *B* نبود و قیاس for قیاس.

^۸ So best in *T* and *E* (in *E* رخسار او for رخسارگه); the other copies merely repeat what has already been stated in v. 2796: (همی سود رخسارگان (رخساره را *B*): بر زمین.

^۹ So *B* and *E*; the other copies (*M* بروی بمانده, *W* بروی بمانده, *N* بروی بمانده) بروی بمانده. Instead of آن in the second hemistich only *T* reads این.

^{۱۰} *A* and *N* دو باره.

^{۱۱} *E*, *A*, and *N* راز ای پسندیده; this and the following verse are wanting in *B*. *W* puts before this another verse, which is a mere corruption of v. 2805.

که هر کس ندانست آنرا بها ^۱	یکی تخت فیروزه بر بها
که آن کس ندارد مگر شهریار	دگر تاج زرین گوهر نگار
که جز وی کس آن تخت و افسر نداشت ^۲	زیادت بر آن هیچ مهتر نداشت
عزیز هنرمند ازو بُرد گوی	زبان بسته شد روح ^۳ ماهروی
مر او را بدان مرد بگذاشتند ^۴	زیوسف طمع جمله ^۵ برداشتند

رسیدن جبرئیل علیه السلام نزد یوسف علیه
السلام در وقت بیع شدن^۶

بجز یوسفش کس ندید آشکار	۲۷۸۵ سبک جبرئیل آمد از کردگار
جهان آفرین خالق رهنمای	مر او را سلام آورید از خدای
که آنروز دیدی که بودی کساد ^۷	چنین گفت از قول رب العباد
رخ خویش دیدی چو خورشید و ماه	از آن بُد که در آب کردی نگاه
نهادی و آگه نبودى زمن	شدى معجب ^۸ و قیمت خویشتن
بهمجده درم سیم بفروختند	۲۷۹۰ بی آتش ^۹ ترا لاجرم سوختند

^۱ او را. On the rhyme with the double بها comp. note to v. 2636; see the same again in v. 2791 below.

^۲ So *B*, *M*, and *W*; the other copies بجز. Instead of آن کس *M* and *W* have هر کس.

^۳ که دیگر کس آن تخت را بر فراشت (!) *T*.

^۴ از آن *A* and *N* again زوجت. Instead of ازو in the second hemistich *T* has آن.

^۵ همه طمع (with the vulgar pronunciation طمع). Instead of بدان in the second hemistich *T* has بر آن.

^۶ So in *N*; in the other copies there is no heading at all.

^۷ So correctly in *B*, *T*, *M*, and *W* 'a drug in the market'; *A*, *E*, and *N* substitute a silly گشاد.

^۸ The موجب in *N* is a mere oversight.

^۹ So correctly in *T*, *A*, and *N*, agreeing with v. 2406 (see note 6 on p. ۲۳۸); *M* and *W* substitute here, as there, the weak باتش; *E* does the same here; *B* بدین آشت لاجرم الخ. *W* has besides سوختم and بفروختم with God as subject.

که یزدان ورا داده بُد نام و کام ^۱	زنی بود قبطی ورا روحه نام
زدولت همه کارش آراسته	۲۷۷۰ همه نیکوئی بود و هم خواسته ^۲
تَبُد مهتر از وی کس از روزگار	نیا بر نیا ^۳ مهتر و کامگار
کجا با زلیخا همی سود سر ^۴	چنان بُد بخوبی و گنج و هنر
ببفزود بر داد گستر عزیز	شنیدم که آن ^۵ روحم خوب نیز
بگرددی ویاکی زاختر فزون	بیکباره همسنگ دُرّ العیون ^۶
چو خورشید رخشنده ^۷ و نوربخش	۲۷۷۵ بیکباره همسنگ لعل بدخش
کز آن قیمتی تر نیابند چیز	بیکباره همسنگ یاقوت ^۸ نیز
بماندند مدهوش و آسیمه سر	زروحه ^۹ همه مهتران سر بسر
که نفسش متین بود و گنجش چو کوه	عزیز اندر آن هم نیامد ستوه ^{۱۰}
دو چیز گرانمایم شاهوار	ببفزود بر آن زن مالدار

^۱ کام و نام *B*.

^۲ *B* (without the necessary suffix) همه نیکوئی بُد همه خواسته. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ *T*, *E*, *A*, and *N* پدر بر پدر, and in the second hemistich آن در آن بُد مهتر از وی در آن. *M* and *W* substitute بهتر for مهتر and بدان for در آن. روزگار.

^۴ So *B*, *M*, and *W*; the other copies read:

چنان بُد زخوبی (زخوی *A*, بود از روی *N*) و گنج و گهر
که با او زلیخا همی سود (بود *T* and *E*) سر

^۵ *B*, *A*, and *N* این; *A* and *N* read besides روحم^۶ for روحم^۵.

^۶ Or دُرّ عیون, as *M*, *W*, *E*, *A*, and *N* have ('choice pearls'); *M* and *W* read besides زگردی. In *T* this and the following verse are wanting.

^۷ *B* تابنده. This verse in *B*, *M*, and *W* only (in the latter two copies it precedes v. 2574).

^۸ *B* (against the analogy of the other verses) یاقوت همسنگ, and in the second hemistich کرین instead of کز آن. *T* substitutes بچیز نیامد for چیز نیابند. In *N* this verse again is wanting.

^۹ *A*, *N* (and here also *W*) have again ززوج.

^{۱۰} See on ستوه, p. ۴۳, note 5, and vv. 928 and 2474. Instead of نفسش in the second hemistich *T* reads نقدش; in the other copies it is corrupted into نقش or نقشش. *B* has besides مبین for متین.

که از دیدنش دیده ماندی عجب	بصد بار همسنگ دیگر قصب
چنان جُسته شاهان و نا یافته	همه جامهٔ دق ^۱ زر بافته
که گنجش توانگر بُد از مال و چیز	بدان نیز بفزود دیگر عزیز
چنان تَبَّتیی ^۲ خاصم پادشاه	۲۷۶۵ بهمسنگ ده بار مشک سیاه
که از مهر بر وی نمانده ^۳ اثر	بهمسنگ ده بار زین عود تر
بغوری نیابد بدان گونه نغز ^۴	بهمسنگ ده بار عنبر که مغز
بپاکی کز آن به نباشد تمیزه ^۵	بهمسنگ ده بار کافور نیز

corroboration of its genuineness lies in the use of دیگر in the next verse, which invariably marks here the bidding of the opposite side, see vv. 2759 and 2764. The disappearance of it in the other copies is no doubt due to the identity of its rhyme with that of v. 2764, an identity which is intentional on the part of the poet, to bring out the contrast between the two contending parties more vividly, see a similar rhyme in v. 2773 below. On چیز in the sense of 'precious thing,' comp. p. ۱۲, note 4, and p. ۱۹۲, note 9; see the same meaning also in v. 2619.

^۱ Instead of دق جامهٔ دق (دق either دق 'fine cloth,' something similar to قصب in the preceding verse, or دق 'fine, thin') *T* reads جامه از دق. *E* has همان for همه. In *M* and *W* this and the following verse are wanting.

^۲ So corrected from the تَبَّت of *B* (Thibet being the place from which the best musk was imported); *M* and *W* read بدادند از خاصم پادشاه. *T* has a wording, which is out of place here altogether, viz. چهار اسپ خاصه ز امطبل شاه. In *E*, *A*, and *N* this verse is wanting.

^۳ So correctly in *B*, *A*, and *N* (the aloes-wood is buried in the earth, to get its proper quality, and not exposed to the sun); *T* has just the contrary, viz. نمودی. Instead of زین in the first hemistich *T*, *A*, and *N* have simply از. In *M*, *W*, and *E* this verse is wanting.

^۴ So *B*, *M*, and *W* (only in the last two copies مغز and نغز are transposed); *T* (where the two hemistichs are transposed) has به مغز instead of که مغز and بیامد (بیاید) بدان گونه. In *E* this bait is quite corrupted; in *A* and *N* it is wanting.

^۵ So in *T* and *M* (in the latter زیاکی instead of بپاکی). In *B* as well as in *W* the verse is altogether corrupted, *B* seems to have تیز in the first hemistich and بنیز in the second. In the other copies the verse is wanting. In *T* the order of vv. 2766-2768 is: 2767, 2768, 2766. In *M* and *W* also vv. 2767 and 2768 are transposed.

بدو مهربان بیشتر گشت ازین^۱
 ۲۷۵۰ منادی چنین گفت کس اینچنین
 بدو گفت یوسف هر آنچهت هواست
 ستودش منادی مر او را بسی
 سرانجام بر یوسف دلپسند
 نخستین بها شد و را خواستار
 ۲۷۵۵ بمصر اندرون مالداران بُدند
 بانبارها بودشان سیم و زر^۲
 وز این عنبر و عود و کافور و مشک
 فزودند سی^۳ بار همسنگ سیم
 عزیزش بیفزود دیگر بها
 ۲۷۶۰ بصد بار همسنگ دبیای روم
 بنوئی فزودند از آن بر عزیز

زحکم خدای جهان آفرین
 نخرَد ترا ای مَم بافرین
 بگو کین دل من مکان بلاست
 شنیدند گفتار او هر کسی^۴
 عزیز هنرور^۵ بها بر فگند
 بهمسنگ زر کهن^۶ پنج بار
 که با کوه و دریای پهلو زدند^۷
 بخروارشان بود نَر و گهر
 تَمَد جز بانداز^۸ خاک خشک^۹
 ابر زر فَرخ عزیز کریم
 که بازار او بود تیز و روا^{۱۰}
 پسندیده نقش و پسندیده بوم^{۱۱}
 بزرگان دولت کِشان بود چیز^{۱۱}

¹ So *T* and *B* (in *B* برو for بدو); the other copies read (*M* and *W* از) بدو مهربا بیشتر گشت ازین.

² Verses 2750-2752 in *B* only.

³ *B* همایون; *N* در فگند. In the first hemistich *E* has از یوسف اجتماع خریداران یوسف. After this verse *T* inserts a new heading: بر یوسف اورا وریان کردن بها و خریدن عزیز اورا.

⁴ *B* and *A* زر و گهر.

⁵ So *B*, *M*, and *W*; the other copies بانبارها شان بُدی الح. The second hemistich is likewise according to *B*; all the other copies read بخروارها بود الح.

⁶ This verse in *B*, *M*, and *W* only.

⁷ Only *B* has سه. In the second hemistich (which is according to *B*) *T*, *A*, *N*, and *E* read (تَمَد عزیز کریم (عزیز و کریم) *M* and *W* (with an unjustifiable omission of the *Iḍāfah* after سُرخ) ابر زر سُرخ آن عزیز کریم.

⁸ *T* یکسر روا. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁹ This verse in *T*, *M*, and *W* only; on بوم comp. p. ۲۴۹, note ۱۰.

¹⁰ This verse which is only found in *M* and *W*, but appears in Schlechta-Wssehrd's translation too, is indispensable for the progress of the bidding, as otherwise 'Aziz would practically overbid himself without any reason. A further

که کس نیست مردد اورا طبیب ^۱	که خَرَد غلامی ذلیل و غریب
که تا دی ^۲ بُدش پای بسته ببند	که خَرَد غلامی حزین و نژند
نه پاکیزه مغز و نه شایسته زای	که خَرَد غلامی گریزنده پای ^۳
شده عقل وی ناقص و دل تباہ	2740 که خَرَد غلامی فتاده بجاه
قضای بُدش دست بر سر زده	که خَرَد غلامی دل از ره شده ^۴
فشاننده بر رخ ^۵ سرشک و غمام	که خَرَد غلامی غریوان مدام
بدین ^۶ شرطهای تباہم فروش	چنین کن ندا بر من ای پاک هوش
مرا بی هنر یابد و ممتحن	نباید که آنکه خریدار من
بمانی تو اندر عذاب و عنا ^۷	2745 بگیرد ترا باز خواهد بها
چو بشنید از ^۸ این سخنهاى نغز	عزیز سخندان پاکیزه مغز
ز نیکان شایسته دارد گهر	گمان زد دل پاک وی کاین ^۹ پسر
دل هر کسی خود بدینگونه بود ^{۱۰}	خریدنش را آرز بجمعد فزود

¹ In *B* this verse is unnecessarily expanded into two of exactly similar contents, viz.:

که کس نیست اندوه ویرا عدیل	که خَرَد غلامی غریب و ذلیل
که کس نیست مردد اورا طبیب	که خَرَد غلامی ضعیف و غریب

² So best according to *T*, a reading confirmed by the corrupted باوی in *E*; قضای بُدش *A*; که نه کرده دُزدی و پایش ببند *M* and *W*; که با داردش پای الیخ *B* که کار (!). The wording of *N* is both unmetrical and unintelligible: پای الیخ الیخ. بُدش پای الیخ.

³ پاکیزه مغزش *E* and *N* have in the second hemistich. گریزان بهای *T*. نه الیخ *B*. In *A* this verse is wanting.

⁴ So *T*; *A*, *E* and *N* آذر شده. In *B*, *M*, and *W* vv. 2740 and 2741 are wanting.

⁵ *B* چشمش. ⁶ *N* بدان. ⁷ *T*, *E*, and *A* بلا. ⁸ *B* وی.

⁹ *B* شایسته, and in the second hemistich بایسته for شایسته.

¹⁰ So *T*, and (with the exception of را for خود) *A*, *E*, and *N*. *M* and *W* substitute هم for خود and بدانگونه for بدینگونه. In the first hemistich *E* reads خریدنش هجده درم را فزود, and *N* خریداری آنرا ز هجده فزود. In *B* this verse is wanting.

دعاهاش پذیرفته ^۱ و مستجاب	2725 که خرد غلامی چو دُر خوشاب
بگفتار او مالک زعر شاد	منادی بدینسان همی کرد یاد
همی آتش افروخت اندر نهان	ولیکن دل یوسفِ مهربان
همی آرزوش آمد آرزو مرگ	ز دیده همی ریخت خون چون ^۲ تگرگ
همی کرد بر وی ندا پیش شاه	بدان کان ^۳ منادی در آن عرنگاه
غلامش بُد آرزو در مصر نام	2730 همی گفت هر ساعتی کاین ^۴ غلام
کس آگه نَبُد کو همی چون گریست	از آن ^۵ درد یوسف همی خون گریست
چراغ جهان یوسف پاکزاد	درد دل آخر ^۶ زبان بر گشاد
که ای با خرد خویش و با رای جفت	بسوی منادی ندا کرد و گفت ^۷
مرا پاره زین نکوتر فروش	بجا آور امروز ^۸ یک لحّت هوش
که من خسته دل گویم اکنون ترا	2735 بیزدان که چونین ندا کن مرا ^۹
که کس نیستش در جهان دستگیر	که خرد غلامی یتیم و اسیر

over from the external to the internal qualities; in *B* the order is this, 1721, 1724, 1723, the interpolated verse just given, 1722.

¹ *A* دعایش پذیرفته. In *T* this verse is put immediately after v. 2718.

² *M*, *W*, *A*, and *N* خونین. Instead of the correct آرزو *B*, *E*, *A*, and *N* have a simple آرزو; *N* has بدیده for ز دیده; *E* همی آرزو آمدش روز مرگ.

³ *E* بر آن کان. *T* بدانسان. *B* این.

⁴ So *B*; the other copies ازین. In the second hemistich *E* has کس آگه نبوده. همین چون گریست.

⁵ *B* آنگه. Instead of جهان in the second hemistich *W* has زمان.

⁶ So *T* and *B* (except the weaker نگه for ندا in the latter); the other copies read بمرد منادی الّج. Instead of با رای in the second hemistich *T* and *E* have با هوش *A*; با داد.

⁷ نکوتر for بهش تو اکنون *B*.

⁸ So *M*, *W*, and *B* (in *B* چونان); the other copies کن (همچنین *E*). ندا اینچنین (همچنین *E*). تو اکنون مرا. In the second hemistich *T* reads (in order to avoid the repetition of اکنون) که من خسته دل (for the same reason) *E*; که حالی من خسته گویم ترا (اکنون) نیز گویم ترا.

در معرض بیع آوردن یوسف علیه السلام را و خریدن عزیز
از همه خریداران اضعاف نموده^۱

برخشید چون بر فلک مهر و ماه	چو یوسف ز منبر بدان ^۲ عرضگاه
که ای مردم مصر پیر و جوان	منادی ندا کرد ^۳ هم در زمان
نکوئی را خوبی و خسروی ^۴	که خرد غلامی چو سرو سهی
که با او نماید رخ حور ^۵ زشت	که خرد غلامی چو باغ بهشت
دهد روی او همچو ^۶ خورشید نور	2720 که خرد غلامی که نزدیک و دور
نماید بر عارض ^۷ او سیاه ^۸	که خرد غلامی که دو هفته ماه
گل و مشک سجده برد ^۹ پیش اوی	که خرد غلامی که از رنگ و بوی
جز او ^{۱۰} نیست در هفت کشور دگر	که خرد غلامی که از بس هنر
حلیم و کریم و لطیف و خموش ^{۱۰}	که خرد غلامی بپاکی چو هوش

¹ So in *N*, agreeing upon the whole with the heading in *T* (which, however, is less suitably put already after v. 2693) بمعرض بیع در آوردن مالک یوسف علیه السلام; in the other copies there is no interruption of the text.

² *T*, *A*, and *N* در آن. Instead of برخشید (in *B*, *M*, and *W*) the other copies read درخشید. *M* and *W* have besides از فلک instead of بر فلک.

³ So all copies except *B*, which reads کنان گفته.

⁴ So *A*, *E*, and *N* (except خوبی خسروی in *E*); *M* and *W* نکوروی با دانش; *M* and *W* نکوئی را بنده خوبی رمی *B*; همه نیکوئیها همه آگهی *T*; و خرمی

⁵ *M* and *W* have a feeble رخ خوب instead. In *T* vv. 2718 and 2719 are transposed. In *A* is a distinct خور^۱ (sun).

⁶ *M* and *W* دهد چهره وی چو; *N* has دمد instead of دهد.

⁷ *M* here=by the side of, in comparison with; بر عارضش همچوگاه *M*.

⁸ *E* آمیخته instead of سجده برد. ⁹ *B* چنو. This verse in *T* and *B* only.

¹⁰ This verse in *B* only (a legitimate one, as it refers to Joseph's purity, wisdom, and discretion, as evinced in his dealing with his brothers); another, feeble and useless one, is inserted in *B* and *E* between vv. 2722 and 2723, viz.:

که خرد غلامی چو حور وبری همه نیکوئی و همه نیکوئیها همه *E* دلبری
The order of verses, as adopted in the text, seems logically to be the best, leading

<p>بدو گفت کز من بمخشای چیز کز آن خاک سنگین برنج اندرست بخز کو به از زر و گنج و گهر^۱ چنان بنده هرگز نبود ونه هست بچندان که بودش زهر نوع^۲ چیز همه شان بدل در همیزد^۳ گمان شب و روز ویرا همی دیدمی^۴ قلم رانده بُد اینز رهنمای که مر یوسف پاکدل را خرد بهای تن خویش ازو بسته^۵</p>	<p>فرستاده بُد کس^۱ بنزد عزیز اگر هر چه^۲ مارا بگنج اندرست بها باید آن بنده را سر بسر که آید گهر نیز، مارا بدست ۲۷۱۰ خریدنش را بست صورت عزیز همه مردم مصر پیر و جوان که ای کاش این بنده بخردمی بر اسرارشان مطلع بُد خدای که هر کس که با دل^۳ گمانی برد ۲۷۱۵ بفرجام بنده شود سر زده</p>
---	---

^۱ *M* and *W* فرستاده کس را. Instead of کز من in the second hemistich ('for my sake') *B* and *N* have a strange کز تن and کز تن respectively.

^۲ *A* زهر چه که. Instead of سنگین (heavy) in the second hemistich *E* has سنگی; *B* وسنگی; *N* مسکین (of which the مشکین (!) حال in *A* seems a mere corruption). In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ So best according to *B*, *M*, and *W* (but the latter two read وزر از گنج و زر). The reading of the other copies in the first hemistich بها ده مر آن الخ، and in the second او به زنج و گهر، lacks the proper verb for گر in the preceding verse. که او = کو.

^۴ So *B* and *T*; the other copies باز. Instead of چنان (in *B*, corresponding to بنده in the preceding verse) the other copies read چنین. In *M* and *W* this bait runs thus (without a rhyme):

چنین بنده هرگز نیاید بکف   که آید گهر باز مارا بکف

^۵ زهر گونه *W*.

^۶ Or according to *B* همه شان همی زد بدل در; *M* and *W* substitute همین for همه.

^۷ *A* and *N* شب و روز هر روز میدیدمی. On همی or می in connection with the optative comp. Salemann und Shukovski, *Persische Grammatik*, § 49, Anmerkung, on p. 61.

^۸ *T* با او. Verses 2713-2715 are wanting in *M* and *W*.

^۹ *B* has a wrong خویش ازو بسته for خویشتن سر زده، which gives no rhyme. Instead of بفرجام in the first hemistich *E* reads چو فرجام.

<p>نشانش نبودى شنیده^۱ بنادیده از دور بشناختى زده زن فزون بُد ببالا وتن دو هفته مم مصر و خورشید کاخ^۲ بانگشت هرکس اشارت بُدى نبود آن سهى سرو کافورتن زبالا وروي رسول جهى سر از آسمان برگذارد^۳ همى بدیدار یوسف چراغ بشر^۴</p>	<p>اگرچه نبودیش دیده ورا چو از دور چشم اندرو آختی^۵ که در مصر چون او^۶ تَبُد هیچ زن ۲۷۰۰ یكى سرو بُد پهن بگشاده شاخ گره از کاخ یكروز بیرون شدى ازین بود کانروز در انجمن ولیکن ورا بُد دُرست آگهى که خورشید ازو شرم دارد همى ۲۷۰۵ زلیخا بنادیده بُد مهرور</p>
---	--

¹ If this verse is genuine at all, which seems rather doubtful, although it appears in all copies except *M* and *W*, the wording of *B*, as given in the text, with the pleonastic pronoun both in نشانش and نبودى, seems to be comparatively the best; possible is also the wording of *N*, with the same rhyme, formed by دیده and شنیده:

اگرچه نبودى ورا دیده کس   نشانش نبوده و نشنیده کس

but decidedly to be rejected is that of *T* and *A*, which have in the second hemistich (the first is like *N*) نشانش نبودى شنیده زکس. *E* substitutes زس for the suspicious زکس. In *B* there appears before this verse another one, identical in purport, but quite impossible in wording:

اگرچه نبودیش هرکس چنو   نشانش ندیده نبودى چنو

² *T* اندر انداختى. In the second hemistich *E*, *A*, and *N* read بنادیدن for بنادیده. In *M* and *W* this verse is wanting like the preceding one.

³ *M* and *W* چونان. Instead of زن زده in the second hemistich *T* seems to have زدو.

⁴ This verse is found in *T* and *B* only; the text is according to *T*; *B* reads:

که سرو (سروى) سهى بود بگشاده شاه دو هفته مم مصر و خورشید و ماه (!)

⁵ *B* که, and نمودن (read نموده) instead of اشارت in the second hemistich. *M* and *W* substitute هرکس for هرکس.

⁶ *M* and *W* برگمارد. Verses 2703 and 2704 in *B*, *T*, and *W* only.

⁷ This verse in *T* and *B* only; the wording is according to *T*; *B* has:

زلیخا بنادیده بُد آرزوى   بدیدار آن یوسف خوبروى

عزیز اندر او^۱ دیدها آخته
 همی کرد در چهر یوسف نگاه
 همی گفت با دل^۲ که چندین جمال
 چه چیزست وز تخم و بیوند کیست
 2690 بدین صورت از آدمی کس^۳ نژاد
 ببايد خریدن ورا چاره نیست
 بخرم بدارمش همچون پسر
 زلیخا چنین هیچ کودک ندید
 شنیدم که آن روز کان^۴ کار بود
 2695 زلیخا نبود اندر آن انجمن
 که هرکس کش^۵ از دور دیدی بکوی
 دل و هوش بدو باز پرداخته
 همی دیدش^۶ آن آفریده اله
 کجا یافت این کودک خرد سال
 همانا نه^۷ از گوهر آدمیست
 ندیدیم و هرگز نشان کس نداد
 بدین رای در^۸ هیچ بتیاره نیست
 که زینسان^۹ پسر من نیابم دگر
 زبهر^{۱۰} زلیخا ببايد خرید
 که چندان زن و مرد نظار بود
 که از حسن چونان^{۱۱} بدش چهر و تن
 بدان روی وبالا و آن رنگ و بوی

^۱ دل و هوش (B) the other copies read *دل و هوش* اندر آن E. Instead of *دل و هوش* خود باز (باک) (T) (و چشم W).

^۲ So B (either with a pleonastic pronoun or with a passive construction); the other copies read *دید*. 'the incarnate God,' the reading *آفریده اله* in M, W, A, and N seems to suggest that *آفریده* is to be taken as construct state without the *Idāfah* (which the metre would not allow here), 'him who was created by God;' but that is no distinctive epithet for Joseph, since it equally applies to all mortals.

^۳ A and N have *آن* for *جمال* instead of *کمال*, *با لب T*; *با خود M* and *W*. این in the second hemistich.

^۴ T به.

^۵ B او, and in the second hemistich *نداد* نشانی نشان *نداد*.

^۶ T در ره; بدین در ره; on *بتیاره* see vv. 890, 1231, 1480, 1648, and 1968 above.

^۷ B چونین; on *بخرم* see notes to vv. 2625 and 2631 above, and comp. v. 2718 sq. further down.

^۸ B بهر.

^۹ E کین کار; B آن.

^{۱۰} So it seems best in M; B and W have distinctly *خوبان*; the other copies read, with a somewhat peculiar wording, *چنان حسن و آن چهر و تن*.

^{۱۱} So all copies except B and E, which have *که*; E changes besides *بکوی* into *بدوی*. Instead of *بدان روی* in the second hemistich B, A, and N read *بدان قَد* (but *قَد* and *بلا* are practically synonymous).

<p>بسی خلقی در درد و ماتم فتاد^۱ که خلقی بی اندازه مُرده شدند^۲ که خلقی دگر^۳ جان بدادند نیز همه دشت و هامون نه پیدا بُدی^۴ همانا فزون بود از صد هزار کس اندوه و تیمار مُرده نخورد تَبُدشان خود از درد مرگ آگهی تَبُد آگه از مرگ خود^۵ هیچکس</p>	<p>زچندان زن و مرد برهم فتاد بدان گونه در هم فشرده شدند بدان گونه برهم فتادند نیز 2680 زبس مرد و مرکب که آنجا بُدی نر و ماده^۶ مُردگانرا^۷ شمار آگرنیز از آنسان همی خلق مُرد^۸ که از جِرس^۹ چهار رسول^{۱۰} جهی بدو بود چشم و دل خلق و بس 2685</p>
---	--

¹ So according to *B*. *T*, *M*, and *W* have in the first hemistich زعامه; instead of زچندان, and in the second فتاد و ماتم. In *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.

² So in *B*, *M*, and *W*. *T*, *E*, and *N* have in the first hemistich برهم, and in the second همه نیز (or خلقی بسی نیز) (*T*) or که خلقان بسی نیز (or همه نیز) (*A*, *E*, and *N*). *A* has در هم instead of برهم or برهم.

³ So corrected from دگر in *M*, *W*, and *E*: 'other people;' the reading of *T*, *A*, and *N* که خلقان دگر seems to imply that 'people again (i. e. a second time) gave up the ghost.' A simplified reading is that of *N* که خلقان دگر, and also that of *B* جان بدادند نیز, and also that of *B* جان بدادند نیز. Instead of فتادند in the first hemistich *T* has فشاندند.

⁴ This verse in *T* only.

⁵ So *B*, *M*, and *W*; the other copies مردمانرا. The second hemistich is according to *A* and *E*, which seem to have the simplest wording; next to that comes *B* هزاره بیشتر بُد هزار; the other copies read, with a somewhat peculiar turn, همانا فزون بود دو صد هزار (*T* and *N*), or همانا دود بیشتر از هزار (*M* and *W*).

⁶ So *B*. *T*, *A*, *E*, and *N* مُرد (*N* از خلق بسیار) (*N* از خلق بسیار) (*N* از خلق بسیار) (*N* از خلق بسیار). *M* and *W* اگرچند بسیار از خلق. The second hemistich is according to *T*, *E*, *A*, and *N*. *B*, *M*, and *W* substitute the weaker نهمرد for نخورد, and *B* has besides ماتم for مُرده.

⁷ *T* فیض; *B* and *E* عرض. On جهی see p. ۲۱۶, note 7, the word is here distinctly spelt جهی. In the second hemistich *B* and *E* have از درد و مرگ; *M* and *W* از درد و مرگ.

⁸ *M* and *W* از مرگ کس.

2665 دو رخسار او چون بهار بهشت
 چو شمع سپهری ولیکن نه شمع^۲
 دو عارض فروزان چو روی^۳ سروش
 دو لب راست مانند یکدانه نار
 نهان زیر آن^۴ گنج دُر یتیم
 2670 زنج همچو کافور کافور سیب
 قدش چون یکی سرو نو خاسته
 ز فرق سرش تا بانگشت پای
 چو بر شد بمنبر بدین حسن و زیب
 که^۵ تابنده خورشید بُد بر زمی
 2675 نظاره شده صد هزار انجمن
 بچوشید خلق از همه شهر و در
 زمین زیر مردم گرانبار شد

نگاریده^۱ همچون نگار بهشت
 همه حسن عالم درو گشته جمع
 شده خیره در وصف او طبع و هوش
 بیاورده از جنت کردگار
 ز تقدیر حکم خدای کریم
 چو سیمی که تابد ازو فر و زیب^۵
 بنور خدائی بیاراسته
 چو نوری بُد از نورهای خدای^۶
 گسست از همه خلق صبر^۷ و شکیب
 ولی صورتش صورت آدمی
 بشوریده بروی دل مرد و زن
 باندازه ریگ و برگ^۸ شجر
 چو انبوه نظاره^{۱۰} بسیار شد

¹ So correct in *M*, *E*, *A*, and *N*; the other three copies have نگارنده.

² So *T*, *M*, and *W*; *B*, *A*, and *E* بشمع; *N* چو شمع. ³ *B* and *W* روح.

⁴ So *B*; the other copies وی. Instead of کریم at the end of the second hemistich *A* and *N* read قدیم; *E* مقیم.

⁵ This verse in *M* and *W* only; the apple meant is the species called سیب سیمین or silver apple, besides سیب itself is often used figuratively for 'chin.'

⁶ This verse in *T* only.

⁷ *B* (where this verse is transposed with the following one) reads گسست از دل خلق بیم.

⁸ *B* چو, and in the second hemistich یکی صورتش همچو حور و پری. *M* and *W* have as rhyme-words زمین and آدمین.

⁹ So *B* (except for مرد خلق in the first hemistich), *M*, and *W*; *E*, *A*, *N*, and *T* read:

بچوشید خلق از همه شهر و رخت (مهر سخت *T*) باندازه ریگ و برگ درخت

In *M* and *W* vv. 2675 and 2676 are transposed. On در see note 5, p. ۱۴۱.

¹⁰ So *T*, *A*, *N*, *B*, and *E* (in the last two که instead of چو); *M* چو نظاره انبوه; *W* نظاره چو انبوه.

♦ یوسف و زلیخا ♦

که گردد بهم جمع از پیچ^۱ و تاب
 بتارک بدش^۲ تاج دستور شاه
 بگردن درش^۳ طوق گوهر نگار
 ۲۶۶۰ در انگشتها کرده انگشتی
 فروزنده از جبهتش نور پاک
 دو ابروش همچون کمانی^۴ بزه
 دو چشمش چو چشم گوزنان سیاه
 بگرد سیه چشم مزگان^۵ چو تیر
 شب تیره را اختر و آفتاب
 زگوهر گران سنگ و تابان چو ماه
 مرصع بیاقوت وزر عیار
 یکی همچو زهره یکی مشتری^۶
 همه^۷ نور خورشید را کرده خاک
 سیه توژ و توژ وی از مشک به
 ولیکن بر از اشک بیگانه و گاه
 همه تیر مزگان او همچو قیر

^۱ So *A* and *N*; *T* and *E* پیچ *B* (!) بی رنج; *M* بی زبی پیچ. In the second hemistich *B* substitutes *W* (!) و تاب. تیره را for تیره و.

^۲ So *B*. *M* and *W* برش بتارک برش; *T*, *A*, *E*, and *N* سرش. In the second hemistich (which is likewise according to *B*) *A*, *E*, and *N* read (*E* زگوهر) بگوهر مکتل بُد از گوهر پر بها^۳; *T* زهر گوهر آن سنگ (!) تابان الخ; *M* and *W* گران بود الخ (in which case شاه in the first hemistich must be curtailed into شا, in order to produce a proper rhyme).

^۴ *M* and *W* برش. ^۵ *M* and *W* مشتری یکی مشتری.

^۶ So *B*; the other copies همی. Instead of خاک *T* and *N* read چاک. After this verse *T* inserts another one, dealing with the same forehead just described, and looking like a various reading to the previous verse:

فروزنده پیشانیش چون سهیل بدیدار او ماه را بود میل

^۷ *M* and *W* کمانی چون یک کمانی *M*, *W*, *A*, *E*, and *N* read سیه بود مویش *T* has a much weaker reading سیه بود مویش; *T* توژ وی و توژ هم is thus explained in *Ganjnāma*, f. 56 b, l. 6 sq.: توژ با زای عجمی and پوست درختی است که بر کمان و تلو تیر و حنای زین و امثال آن بکشند the same bait of the *Shāhnāma* is quoted there as in Vullers, *Lexicon*, i. p. 480 a, but in a more correct form:

دو ابرو بساں کمان طراز برو توژ پوشیده از مشک ناز

^۸ *E* ولیکن بر آن *M* and *W* have a strange مشک. In *N* this verse is wanting.

^۹ *M* and *W* مزگان چشم و مزگان.

خود از بهر آن کار پرداخته	بر ^۱ تخت بُد منبری ساخته
بچشم همه خلق پیدا بُدی ^۲	هر آنکو بر افراز منبر شدی
بتابید چون قرصم مهر و ماه ^۳	سبک رفت یوسف بدان جایگاه
زحسن و زخوبی واز خواسته ^۴	2650 شنیدم که بُد یوسف آراسته
چو باغ بهشتی در اردی بهشت	بتن در بُدش ^۵ حُلّه از بهشت
بصد رنگ هر ساعتی می بتافت	که آن حُلّه را کس نرشت ونبافت ^۶
از گذشته مشکین نشیب و فراز	فرو هشته مویش سیاه و دراز
خم و پیچ ^۷ وی عنبرین بیش و کم	همه بند و پیچ و همه تاب و خم
گهر در همه شاخها بافته ^۸	2655 دو صد شاخ پیچیده و تافته
چنان بود پیرامن روی او	گهر بافته تیره گون موی او ^۹

¹ So in all copies ('by the side of') except *W*, which has *ابر* ('above'); as Rückert has shown, *Z. D. M. G.* x. p. 206, only *بر* in the sense of 'by the side of' and 'towards,' that is the noun *بر* (breast), turned into a preposition, can have the *Idāfah*; the original preposition *بر* 'over, above' never has it, see also Salemann und Shukovski, *Persische Grammatik*, p. 79. Instead of *خود* in the second hemistich *M* and *W* read *چو*. In *E* vv. 2647-2649 are wanting here, but appear much further down between vv. 3671 and 3672.

² *M* repeats by mistake *شدی*. In *B* vv. 2647 and 2648 are contracted into a single one, the second hemistich of the latter being added in the form of *بچشم همه خلق پیراسته* to the first of the former.

³ This verse only in *B*, *M*, *W*, and *E* (but see on *E* note 1).

⁴ *B* (which has like *M* and *W* *یوسف بُد* in the first hemistich) reads *رخش گنج خوبی درو خواسته*.

⁵ *E* *بُدی*; *T* *بتن بر*. Instead of *از بهشت* *B* has a less befitting *ان بهشت*, and in the second hemistich *باردی بهشت*; *T* reads *اردی بهشت* و *اردی بهشت*.

⁶ *A* reads *ونیافت*; in *M* and *W* this verse is wanting.

⁷ *B* *همه پیچ*; *T* has *عنبرش* for *عنبرین*.

⁸ *B* has in the first hemistich *وبافته*, and in the second *یافته*; it reads besides *گهر*. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁹ *A* and *N* *موی او* (*سوی او*). Instead of *چنان* in the second hemistich *T* reads *همی*.

بمیدان دستور خسرو شدند ^۱	بهر گوشه آئبھی صف زدند
2640 درازی و پهنای آن جایگاه	نه کم بود هیچ از دو فرسنگ راه
بمردم چنان گشت پوشیده پاک ^۲	که پیدا بُد یکدم سنگ و خاک
میان ^۳ جای میدان زده تخت زر	عزیز از سر تخت با اوج وفر
بیامد سبک مرد بازارگان	بپیش اندرش، یوسف مهربان
چو فرخنده یوسف بمیدان رسید	فروغ از رخس سوی کیوان رسید
2645 جهان ^۴ نور بگرفت سر تا بسر	زرخسار تابندۀ آن بسر
مر آنرا در آن پیشگاه آورد	بر تخت دستور شاه آورد ^۵

آوردن مالک یوسف علیه السلام را بعرض و فائز شدن عزیز. comprehensive, viz. در صفت حسن یوسف علیه السلام گوید. *E* puts in after v. 2646 this heading: آوردن مالک حضرت یوسف را نزد عزیز و فروختن; in the other copies the text runs on without interruption.

^۱ *B* همگی (hamgī), a wrong pointing for hamagī, which does not suit the metre. *M* and *W* (*W* without a rhyme همه) see on رفتند (nd=n), p. ۲۳۴, note ۱. *A* has in the first hemistich the same silly for جوانی as in v. 2634.

^۲ So *B*; the other copies except *T*, where this verse is wanting, have شاه آمدند for خسرو شدند, see above, v. 2635. The second hemistich in *A* and *N* is here the same as in v. 2635 according to *E*, *M*, and *W*, viz. بر آن نامور عرضگاه آمدند.

^۳ So *B*, *M*, and *W*; the other copies have زمرد; *A*, *E*, and *N* read besides گشت بُد for پوشیده, and *T* has پوشیده for میدان.

^۴ میان here used as a regular preposition without an *Idāfah* (in all copies except *A* and *N*, where this verse is wanting). Instead of از سر تخت in the second hemistich *B*, *M*, and *E* read از بر تخت. *M* and *W* have با تاج وفر; *T* (without a rhyme) با تاج زر.

^۵ So *B*; the other copies اندرون بپیش اندرون.

^۶ So *B*, *M*, *W*, and *E*; the other copies چنان. In *A* vv. 2644 and 2645 are transposed.

^۷ So *T*, *B*, and *E*, with مرد بازارگان, i. e. *Mâlik*, of v. 2643, as subject. *A* and *N* have as emendation آورند (as historical present). Instead of مر آنرا در آن in the first hemistich *B* reads مر او را بدان; *A* and *N* مر او را در آن. In *M* and *W* this verse is wanting.

چنین گفت مالک بدستور شاه
 بشد مرد دستور خسرو نژاد^۲
 که فردا زمصر و حوالی^۳ همه
 ۲۶۳۵ بمیدان دستور شاه آمدن
 که عبری یکی بندم با بها
 هر آنکس که افزون کند بر بهاش
 که فردا بیارم سوی^۱ عرشفگاه
 ندا کرد در مصر و فرمان بداد
 زن ومرد را گشت باید رمه
 بدان نامور پیشگاه آمدن^۴
 منادی همی داردش بر بها^۵
 بخانه برد با جمال و بهاش^۶
 بعرفگاه آوردن حضرت یوسف را و
 هجوم خلق جهت او^۷
 زن ومرد مصر و حوالی همه
 دگر روز گشتند جمله^۸ رمه

^۱ بدان *M* and *W*.

^۲ So *T*; *B* بداد. Instead of فرمان بداد in the second hemistich *M* and *W* have وفرباد داد. In *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.

^۳ *A* has a silly وجوانی. In *E* this verse is wanting too.

^۴ So in *T*. *B* has in the second hemistich آمدن نامور عرشفگاه آمدن; *E* has the same, but برآن in the beginning, and at the end of both hemistichs آمدند آمدند. The same perfect (which correctly appears further down in v. 2639, but is clearly out of place here, as the verse still forms a part of the public announcement) is found in the reading of *M* and *W*:

بمیدان چو دستور وشاه آمدند
 بدان نامور عرشفگاه آمدند

In *A* and *N* this verse is wanting.

^۵ So *B*. بها in the first hemistich as Arabic word = روشنایی و زیبائی و نیکوئی 'neatness, beauty, brightness,' and in the second as Persian = قیمت و ثمن 'price, market-value,' see Ganjnâma, f. 40 b, l. 9 sq. The other copies have پر بها for بها. In the second hemistich *T* substitutes for منادی (*B*, *M*, and *W*) a strange نهادی. *A*, *E*, and *N* contract vv. 2636 and 2637 into a single one, by connecting the first hemistich of the former with the second of the latter.

^۶ So *B*, *M*, and *W*, with the same play on the word بها. *T* has in the first hemistich بر بها, and in the second وفا بحسن و وفا, a wording which is also found in the second hemistich of the combination-verse in *A*, *E*, and *N*.

^۷ This heading is taken from *T*, where it, however, appears less appropriately after v. 2649. جهت for the more common بجهت or بجهت, as in Spiegel, Chrest. Pers. p. 27, l. 4, and p. 29, l. 14. *N* has here a heading which is too

[For note ^۸ see next page.]

دعاهای او مستجابست پاک ^۱	نه چون ماست از گوهر آب و خاک
بدل گفت کورا ببايد خرید	عزیز هنرمند چون این ^۲ شنید
بهرچش بخترم ^۳ بود رایگان	2625 غلامی بدین صورت و این نشان
بخواند و بپرسیدش از رنج راه	فرستاد کس نزد مالک بگاہ
شنیدم که داری غلامی نکوی	بگفتش که ای ^۴ مرد آزاده خوی
سوی عرضگاه آورش بامداد	گوش می بخوای فرختن ^۵ بداد
پس آنگاه بر وی ^۶ منادی کنم	بدان تا یکی دیده بر وی زبم ^۷
زیادت کند بنده را بر بها	2630 من و جز من آنکس که دارد هوا
روان تو از سود خرم شود	بخرم بدانسان ^۸ که سودت بود

^۱ *B* *روياک*, which seems a mere clerical error. *M* and *W* have in the first hemistich وی جمله بد مستجاب و آب و خاک, and in the second دعاهای وی جمله بد مستجاب.

^۲ *M* and *W* آن.

^۳ So with the doubling of *r* in *T*, which seems the original reading, see v. 2631; the other copies, except *B*, read with a pleonastic که: بهرچش که بخرم که بخرم. چند بخرم.

^۴ *B* *پس گفت ای* *M* and *W* *پس گفت ای* *A* and *N* have the less suitable *روی*. In the second hemistich *B* seems to read *بگوي* for *نکوي*; *A* and *N* *غلام نکوي*.

^۵ So in *M*, *W*, and *B* (in *B* a strange *بخوای*); the other copies *اگر میفروشی* *آورش*. In the second hemistich only *B* has *آورش* for *آورش*.

^۶ *T* and *B* have *بر آن* for *بدان*. *B* reads besides *زبم*, and in the second hemistich *کنیم*, which, however, does not agree with *من* in the next verse.

^۷ *B*, *M*, and *W* (*W* *بر*) *پس آنگاه بوی* *A*, *E*, and *N* *بر روی او بنگرم*.

^۸ So *T*, and with the same doubling of *r* *B* *بختریم چونان*. The reading of *A*, *E* and *N* (*A* *زینسان*) *که بختریم زانسان*, and that of *M* and *W* *چنان*, are simply emendations of the original text, as in the opposite case there would have been no reason for the substitution of a somewhat uncommon *بخترم* or *بختریم*, comp. also v. 2692 below, where *all* copies read *بخترم*. In the second hemistich *A* reads (without a rhyme) *روان تو زان زود خرم بود*; *E* (also without a rhyme) *روانتان از آن زود خرم بود*. *N* has likewise *بود* in both hemistichs, but substitutes, in order to get a rhyme, *سودت* for *سودم*.

زن وشوی هردو بهم ساخته ^۱	سر تاج شان بر سپهر آخته
2615 بشاهی درون ^۲ پیشدستان بُدند	ولی هردو از بُت پرستان بُدند
چه مرد زبردست و چه زبردست ^۳	بُدند آنزمان سر بر بُت پرست
مَلِک را همین ^۴ بود آتین و کیش	بُتی بُد نهاده شب و روز پیش
مر آن قوم را قبطیان خواندند ^۵	چنین نام شان بر زبان راندند
یکایک خبر یافت فتح عزیز	که مالک ز راه آمد آورد چیز ^۶
2620 غلامیست با وی که گوئی پرست	همه حسن و زیبائی و دلبرست
غلامی که چون چهره پیدا کند	شعاعش همه بر ثریا کند ^۷
ندیدست همتای او هیچکس	بگوهز ز جوهر بهشتست و بس

^۱ *T* has انداخته, and in the second hemistich آختند; *A* has by mistake ساخته for آخته, which does not suit the metre. On آختن see p. ۱۹, note 5, and p. ۲۱۷, note ۱.

^۲ *T* and *E* در آن. For the second hemistich *B* has by mere oversight substituted that of v. 2618.

^۳ *M* and *W* چه مرد و چه زن بود در زیر دست. In the second hemistich *E* has بُدند ای عجب سر بر بُت پرست; *A* and *N* آنزمان; *A* and *N* همه.

^۴ So *T*, *W*, *A*, and *N*; *M* همان; *E* همی; *B* چنان. Instead of بُتی بُد in the second hemistich *B*, *E*, *A*, and *N* read بُدی بُت; *T* بدین بُت.

^۵ *E* and *N* خوانده اند, and in the second hemistich رانده; *A* and *N* have besides نام شان بر زبان نام نامی نام شان.

^۶ So *B*, *M*, and *W*; the other copies have in the first hemistich بدینسان for یکایک, and in the second زعر شخصیت نیز. که با مالک زعر شخصیت نیز, and in the second sense of یکایک, viz. 'all at once,' as in this bait of the *Shâhnâma*:

یکایک ز دور اسپ بیژن بدید   که آمد از آن جویماران بدید

The other meaning of یکایک, viz. یگان یگان or یکبیک, 'one by one,' appears in this verse of the same epopee:

از آن دیز یکایک توانگر شوید   همه پاک با گنج و افسر شوید

(*Ganjnâma*, f. ۱69 a, ll. 6-9).

^۷ So best in *T* and *A*; instead of ثریا *B* and *E* read تجمرا; *N* سر به بالا; in *M* and *W* this bait runs thus:

غلامی که چهرش چو پیدا کند   شعاعش چو خورشید غوغا (پیدا) کند

^۸ *M* and *W* نکوتر.

<p>سپاهش چو دریا و گنجش چو کوه که از ناپسند^۱ جهان دور بود بدیدار و کردار خوب و سعید^۲ ز گنج گرانش زمین زیر رنج خزائن همه زیر فرمان او برو بس^۳ نکو بود رای مَلِک چنو^۴ کس تَبُد اندر آن مُلک نیز بحسن اندر آفاق معروف بود کس از وی نکوتر تَبُد بر زمی که تابنده تر بود رویش ز ماه</p>	<p>شهی با کمال وشهی با شکوه 2605 مر اورا یکی نغز دستور بود ورا نام رَیان ابن الولید خداوند فرمان وشاهانه گنج^۵ همه ملک خسرو بُدی زان او^۶ جز او کس تَبُد کدخدای مَلِک 2610 لقب داشت رَیان فرخ عزیز زلیخا زنش بود وموصوف بود بجز یوسف از جمله آدمی^۷ عزیز هنرمند بر وی تباہ^۸</p>
---	---

^۱ here = ناپسندی (مرادف عیب), see Vullers, *Lexicon Pers.* ii. p. 1262^b; only *M* and *W* read ک که از ناپسندش ال الخ.

^۲ *B* has here a silly س سعید; in the *Historia Anteislam.*, ed. Fleischer, p. 28, ll. 16 and 17, the name Rayyân bin alwalid has been given to the Pharaoh himself, not, as here, to the wazîr or Potiphar of the Bible.

^۳ *M*, *W*, *A*, and *N* ب بشاهی و گنج. In the second hemistich *T*, *A*, and *N* substitute ج جهان for ز زمین.

^۴ So best in *T*; *N* همه ملک خسرو ثناخوان او; the reading of *B*, *A*, and *E* is without a proper rhyme:

همه ملک خسرو بفرمان او   خزائن همه زیر فرمان او

M and *W* have tried to rectify this wording by substituting in the second hemistich ف فرمان او for ز زمین او.

^۵ *T* برویش.

^۶ *T*, *A*, *E*, and *N* چنان.

^۷ So correctly in *B* and *T* (in the latter ب بر زمی for ز زمی), and also in *E* and *N*, where ب بر زمین and آ آدمین form the rhyme. But without any rhyme is the reading of *M*, *W*, and *A*, which have in the second hemistich ک کس از وی نکوتر تَبُد. نبود (تَبُد *A*) آدمی.

^۸ So distinctly in *B*, *M*, *W*, *E*, and *N*; 'lost' here evidently used in the sense of 'quite gone, over head and ears in love'; *T* reads ب بروی پناه; *A* بُردی پناه. In the second hemistich *M*, *W*, and *N* have ر رویش چو ماه; *E* روشن چو ماه; *A* ورویش چو ماه.

2600 که در مصر بود اندر آن روزگار
 یکی پرهنر بود خطروس^۶ نام
 یکی داد ده^۷ پرهنر شهریار
 فلک داده ویرا همه نام و کام
 فلک داده ویرا کمال و ادب
 که ایوان او همسر ماه بود
 توانا^۸ یکی دادگر شاه بود

بنام ایزد بخشاینده و بخشایشگر مهربان عطا دهنده
 بنام خداوند هفت آسمان
 شناسنده آشکار و نهان
 خدای که دانای اسرارهاست
 توانا و سازنده کارهاست
 جهان آفرین سپید و سیاه
 برافراشت گردون خورشید و ماه
 بدریا نهنگ و بهامون هنر
 دم خاک خشک و نم آب ابر
 همه کرده نیروی فرمان اوست
 بهردو جهان هرچه هست آن اوست
 که بود از رسولان همه بهترین
 محمد رسولش بخلف زمین
 گزیدش زعالم خدای جهان
 محمد که بد ختم پیغمبران
 نبودی در رحمتش را کلید
 گزیدش همه سود بودی گزند^۹
 زگفت خدا شاد باید شدن
 کتون بر سر قصه شاید شدن
 زگفت یوسف علیه السلام
 مجلس چهارم

^۶ This verse is wanting in *M* and *W*.

^۷ So *B*; *T*, *A*, *E*, and *N* دادگر; *M* and *W* داوم.

^۸ So *T*; *B* خطروش; all the other copies give the king as real name (not as a mere Kunyah or Laqab, as it is called here) Abulhasan, and contract this and the following verse into *one*, viz.:

مرآن شاهرا بو الحسن بود نام
 فلک داده ویرا همه نام و کام (کام و نام *A*, *E*, and *N*)
 That the double verse of *T* is the original one, is confirmed by *B*, where also *one* bait only appears, but with the real name in the first hemistich, viz.:

مرآن شاهرا بود خطروش نام
 فلک داده ویرا همه نام و کام

In Schlechta-Wssehrd's translation the king is called 'Abdulhasan.

^۹ *M* and *W* توانگر.

^{۱۰} همه سود بودی نبودی گزند.

^{۱۱} Corrected from باید in the MS., which gives no rhyme.

2595 که این کودک عبرتی^۱ ماهروی بدین معجزات و بدین رنگ و بوی
 بدست من از دولت آمد و بخت زخاک رساند بر افراز تخت^۲
 پس از جایگه^۳ رخت برداشت باز سوی مصر شد مالک سرفراز
 زیوسف همه مصر تابنده گشت چه بازار و برزن^۴ چه کوه و چه دشت
 خبر یافتن ریّان وزیر پادشاه ابو الحسن که شاه
 خطاب اورا عزیز داده بود و طلبیدن مالک را^۵
 همی کعب اخبار گوید نخست روایت من از کعب دارم درست^۶

¹ *A* and *N* عنبرین, comp. note to v. 2487 above.

² So according to *B*, *T*, *M*, and *W* (except that *T* substitutes نشانند for رساند and *M* and *W* read بافراز تخت). In the first hemistich *A*, *E*, and *N* have که خاکم نشانند و بر دست من از دولت انداخت بخت زخاک سیاهم بر افراخت سخت *N*; زخاک سیاهی بر افراخت تخت *A*; افراخت تخت *M* and *W* آنجایگه *W*.

³ On بزرز the Ganj-nāma (f. 35 b, l. 6 sq.) remarks و محله را گویند و نیز for the first and most common meaning of the word this bait of the Shāhnāma is quoted:

بزرز همی سوی بزرز شتافت بفرجام پیکار مردی نیافت

for the second the following one:

بزرز یکی جایگه ساختش بنزدیکی تخت بنشاختش

⁴ So best in *E*; *M* and *W* در بیان پادشاه مصر گوید *N*; در بیان پادشاه مصر گوید *M* and *W*; و زلیخا و رغبت کردن او بدیدن یوسف علیه السلام وارد نمودن حضرت یوسف را *T*. In *A* the usual interval. In *B* there is, instead of a new heading, the ending of the third and the beginning of the fourth majlis (the beginning of the third is not marked, see the remark on the division of Bland's copy into eight majlis on p. ۹۰.), indicated by a string of fourteen spurious verses, similar to those on pp. ۹۱ and ۹۲, viz.:

چنین بود این قصه دلپسند که خواندم سه مجلس ایا هوشمند
 تمامی بگویم ازین خوبتر بپیش تو ای مؤمن پر هنر
 هزاران درود و هزاران ثنا زما تن بتن باد بر مصطفی
 و بر اهل بیتش هزار آفرین که بودند جمله امامان دین

[For note ⁶ see next page.]

بدو حُلّه آورد روح الامین	2585 چو تن شسته بُد ^۱ یوسف پاکدین
بدان حُلّه شد یوسف ^۲ آراسته	زنور خداوند پیراسته
بهشت برین شد رخس بیهجاب	چو پوشید او ^۳ آن بهشتی ثیاب
همی خیره شد خور زدیدار او	بیفزود بر ^۴ نور رخسار او
زرویش فروزان فراز و نشیب	سوې بنگه آمد بدان حسن وزیب ^۵
یکی نغز نایافته جامه دید	2590 بدان ^۶ حُلّه مالک نکو بنگرید
همه نور پیوسته بُد نار نه ^۷	که نه بود بودش ورا تار نه
ترا این نه من داده ام ^۸ زان کیست	زیوسف برسید کاین جامه چیست
که فرمائش بر چرخ و هامون رواست ^۹	بدو گفت کاین زان آن پادشاست
پس آنگه نهان با دل اندیشه راند	دل مالک از کار او خیره ماند

^۱ *B* has a wrong شد. Instead of بدو in the second hemistich *M* and *W* read برو.

^۲ *E* نور. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ *M*, *W*, and *B* چو پوشیده شد. Instead of بهشتی ثیاب *M* reads بهشتی بهشتی. In the beginning of the second hemistich *B* has again بهشت صواب *W*; ثواب بهشتی. This verse is found in *T*, *B*, *M*, and *W* only.

^۴ *A* بیفزوده بُد. In the second hemistich *B*, *M*, and *W* read خیره شده خور.

^۵ *A* and *N* سوې مالک آمد بدان زین و زیب.

^۶ *T* بدان حُلّه مالک درو بنگرید *B*; در آن *T*.

^۷ *E*: همه نور پیوسته و نی زنار که نه بود بودست او را نه تار. In *B* the first hemistich is hopelessly corrupted. In *M* and *W* vv. 2589-2591 are wanting. woof, thus explained in Ganjnâma, f. 49^a, l. 1: ریسمانی را گویند که در عرض کار ببافند: *فیدّ بود بُود*; warp, ib. f. 51^b, l. 10: *فیدّ بود بُود*. Both words are, as here, combined in the following bait of the Shâhnâma (ib. f. 49^a, ll. 1 and 2):

زبزدان و از ما بر آنکس درود که تارش خرد باشد و راد (و داد) بود

^۸ *T* ترا من نه این داده ام.

^۹ This verse in *A*, *N*, *T*, and *E* only. The wording of the first hemistich, with the form of از آن for the possessive genitive (as in the immediately preceding hemistich) is according to *A* and *N*. *T* has پادشاست زان این جامه زان پادشاست *E* بدو گفت یوسف بدان پادشاست.

<p>سبك جامه از خويشتن برکشيد كه رخشنده شد زو زمين در زمان توگفتي كه بُد بر زشمع و چراغ يكي نور دیدند چون نور خور كه عالم زجه روشنائي گرفت^۱ زروي زمين يا زروي هواست بشست اندر آن آب تنرا تمام شد آن رود سر تا بسر مشکبوی جهان پاك رنگين شد از روی اوی</p>	<p>چو يوسف فراز سرش^۱ سایه دید يكي نور گسترد^۲ ازو در جهان همه شهر مصر و همه راغ^۳ و باغ همه مردم مصر و آن بوم و بر^۴ ۲۵۸۰ بماندند زان مردمان در شگفت ندانست کس کان فروغ^۵ از کجاست شنیدم که يوسف عليه السلام بمالید^۶ اندام و بگذارد موی همه رود مشکين شد از بوی^۷ اوی</p>
---	---

^۱ See another example (with the same سرش) of the use of the personal for the reflexive pronoun in v. 1738 above. *B* reads چو يوسف بدین نیکوئی یار دید. In the second hemistich *M* and *W* have جامه خويشتن.

^۲ گسترد here evidently used in a passive or reflexive sense. The second hemistich is according to *T*; *A*, *E*, and *N* have زمين و زمان, which is rather peculiar; *B*, *M*, and *W* have بر زمين آسمان. که رخشنده شد.

^۳ See on راغ, p. ۱, note 3. *B* دشت (simply a kind of gloss for the less common راغ); *M* and *W* بوم و راغ. The second hemistich is according to *B*, *M*, and *W*; the other copies read, with a tedious repetition of رخشنده شد چون چراغ.

^۴ *M* and *W* بر و باغ.

^۵ *B*, *M*, and *W* (with the phrase شگفت ماندن = شگفت ماندن):

بماندند زان نور مردم شگفت کجا زو جهان روشنائي گرفت

^۶ *A* and *N* فرخی کان.

^۷ The بنالید of *B* and the بوی at the end of the first hemistich in *M*, *A*, and *N* are mere clerical errors. *W* has بوی in the first hemistich too, but, in order to procure a proper rhyme, has added the second hemistich of the next verse (which is wanting there) with the following modification: شد آن پاك و رنگين شد: از بوی اوی (!)

^۸ *M* and *B* موی. Instead of رنگين, in the second hemistich *T* has روشن *A*; پاك *A* and *N*, از روی اوی, just as *A* and *N*, از موی اوی, and instead of رنگي *E*; و رنگين.

2565 چراغ جهان یوسف زرف یاب
 فرو ماند آنجا دلش شرمسار
 سبک آفرین کرد برداگر
 چنین گفت الهی تو آگه‌تری
 چو یوسف دعا کرد هم در زمان
 2570 یکی ماهی بود در رود نیل
 بدان ماهی آمد ندا زاسمان
 برآمد پس آن ماهی از قعر آب
 سبک پرده شد پیش آن سرفراز
 زیلا^۱ یکی قبه از نور نیز
 2575 فراز سر یوسف استاد باز

شتابید هم در زمان سوی آب^۱
 که گردد برهنه در آن رودبار
 ازو خواست یاری و ستر نظر^۲
 بسیر دل بندگان ناظری^۳
 روا کرد حاجت خدای جهان
 بیلا و پهنا چو ده^۴ زنده پیل
 که پرده شو آن بنده را یکرمان
 بدان^۵ طاعتش بود بیمر شتاب
 چو کوهی عظیم و بلند و دراز
 بیامد بتقدیر رب عزیز
 چنین بُد چنین بُد نشیب و فراز^۶

in *M* and *W*, which have بدن آب روشن بکن خویش پاک. After this verse *T* inserts a new heading: در آب رفتن حضرت یوسف و حجاب از برای او آمدن.

¹ This and the immediately following hemistich are according to *T*, *A*, *E*, and *N*. *B*, *M*, and *W* read شتابید و آمد بنزدیک آب; and in the following verse دلش بود در مانده و شرمسار.

² *A* یاری ستر نظر; the ستر و نظر in *B* and *N* as well as the نظر و شرف in *E* are out of place; *M* and *W* read زو ظفر یاری و هم زو ظفر یاری.

³ So *B*; the other copies, except *M* and *W*, read بنگری. *M* and *W* have in the first hemistich تو حاضرتری, and in the second ناظرتری.

⁴ So *B*, *M*, *W*, and *N*; *A* and *E* چو دریده پیل; *T* چو دریده پیل.

⁵ *M* and *W* بر آن. Between this and the following verse *A*, *E*, and *N* insert three special baits, which, although the second and third of them are also found in *T*, and in Schlechta-Wssehrd's translation, seem nevertheless a later interpolation, both on account of the rather far-fetched idea expressed in them, and of the decidedly modern addition of a final ۱ to common nouns like ماهی, شاهی, بیونس, and مؤنس. They run as follows:

زکعب این خبر را روایت کنند
 که آمد پدیدار آن ماهیا (! ماهیان *T*)
 که او داشت بر ماهیان شاهیا (! شاهیان *T*)
 در آن بطن او بود بی مؤنسا
 رسولی که بُد نام او بیونسا
 ربّ العزیز^۷ و تقدیر *N* has in the second hemistich زیلا^۱.

⁷ This verse is found in *B* only.

چو روز آمدی زود ^۱ باز آمدی	۲۵۵۵ شب تیره آن ابر پنهان شدی
خُنک آنکه دارَدش دادار دوست ^۲	کریمما خدایا که این کار اوست
زدلشان همه هوشها شد یله	عجب ماند زان ^۳ مردم قافله
بدل شادکام و بتن بیگزند	همیراند مالک شبانروز چند ^۴
بر آباد و ویرانش بگذشت پاک ^۵	چنین تا ره مصر بنوشت پاک
فرود آمد آنجا و بنهاد رخت	۲۵۶۰ بنزدیک شهر آمد آن نیکبخت
زمینی فراخ و لب رود نیل	یکی ساخته منزلی ^۶ بس جلیل
بفرزانه یوسف چراغ بشر ^۷	چنین گفت پس مالک پر هنر
بدین رود نیل اندرون تن بشوی	که خیز ای خردمند آزاده ^۸ خوی
باندک زمان گرددت هر سه پاک	سر و موی وتن تا ^۹ ازین گرد و خاک

^۱ So *B*; the other copies repeat ابر.

^۲ So *B*; *T* and *A* خوشا آنکه دادار دارَدش دوست; *N* خوشا آنکه خدا داشت; *M* and *W* (without a proper rhyme): خوش آنکه که دادار دارَدش دوست; *E* دوست

کریمما خدایا که (خداوند *W*) این کار تست خنک آنکه امیدوارش (ا) بتست
^۳ *A* and *N* ازو; *T* از. عجب آمد از. The second hemistich is according to *B*, *E*, *M*, and *W* (in *W* همی for همه); *A* and *N* have هوششان الخ; *A* and *N* have هوششان الخ *T* زدلهها همه هوششان الخ.

^۴ So *B* (except, that the شبانروزی of that copy, which, although grammatically more correct, is clearly against the metre, has been changed into شبانروز); *M* and *W* همی راند مالک شب شبانروز چند; the other copies همیراندند مر شبانروز چند. The second hemistich is according to *B*, *M*, and *W* (the latter two have شادمان for شادکام); the other copies read, less befittingly, بتن شادمان و بدل بیگزند.

^۵ This verse is in *M*, *W*, and *B* only. *B* reads بآباد instead of آباد.

^۶ So *M* and *W*; *B* has مسجدی. The second hemistich is according to *B*; *M* and *W* have زمین. This verse again is wanting in the other copies.

^۷ *T* and *N* بصر.

^۸ *M* and *W* پاکیزه. Instead of اندرون in the second hemistich (*B*, *M*, and *W*) the other copies read اندر آ.

^۹ So best in *A* and *N*; the other copies, except *B*, have را; *B* سر و موی خود *B* را. The second hemistich differs from the adopted reading only از عَرَقِ گرد و خاک.

یکی جایگه ساخت مانند تخت	بمهدی فروه بست بُنگاه و رخت
اگرچه نه درخورد زیبای تست ^۴	بیوسف چنین گفت کاین جای تست
بنیک اختری کاروانرا براند	۲۵۵۰ پس آنکه بره آن اشترش بر نشاند
بر آمد بفرمان و حکم اله	شنیدم که یکباره ابری سیاه
باستاد ^۵ آن ابر تا گاه شام	فراز سر یوسف نیکنام
همیداشت سایه بر آن نیکرای ^۶	همی رفت با وی بامر خدای
ز تقدیر یزدان جان آفرین	وز آنهس همه راه بُد ^۷ همچنین

proceeds with him and the caravan to Egypt. On the touching scene at Rachel's grave, and the splendid episode of the Simoom in the desert, both of which are found only in Firdausi, the Spanish Poema de José and the Leyenda de José, see Grünbaum in Z. D. M. G. 43, p. 27, and 44, p. 461.

¹ So in *B*; *N* *دور ساختن بند و غل از یوسف علیه السلام* (a heading which is out of place here, as it refers to a part of the story already dealt with); in *A* the usual interval; in the other copies the text runs on without interruption, but see note to v. 2534 above, with regard to *E*.

² *T* *همی*. Instead of *E* *پاکیزه* *فرخنده*. *بختی* in the second hemistich is replaced in *M* and *W* by *خوب*.

³ So *A* and *N*; *B* and *E* *برو*; *M* and *W* *هماندم برو*; *T* *مُهْتَدَم برو*. Instead of *M* and *W* *بر سان*. *بست الخ*. On *بست الخ* the Ganj-nāma remarks (f. 149^b, l. 4 ab infra sq.): *با اول مفتوح بثنای زده: در عُرف گهواره ماندی را نامند که بر پشت پیلان و اشتران بتازی گاهواره را گویند و در عُرف گهواره ماندی را نامند که بر پشت پیلان و اشتران بندند و در آن نشینند*.

⁴ So *B*; *T* *اگرچه نه اندر خور رای تست*. In all the other copies this verse is wanting.

⁵ So all copies except *B*, which reads *بر انگاه*.

⁶ So corrected from the *ابری* of all MSS.

⁷ *M* and *W* *باستادی* (or in *M* *بایستادی*).

⁸ In *T* the two hemistichs are transposed. In *B*, *M*, and *W* *بدان* is substituted for *بر آن*.

⁹ *M* and *W* *همه روز شد*; *B* and *E* *سه روز بُد*, which is unmetrical and probably only a clerical mistake for *همه روز بُد*. Instead of *یزدان* in the second hemistich only *B* has *چهار*.

رستن کاروان از عذاب و رفتن ایشان بمصر^۱
سبک^۲ مالک زهر پاکیزه کیش یکی اشتر بختی آورد پیش

چه سود از حسن خوش ظاهر غلامی   که دارد باطنش بغض تمامی
غلام خوبرو دارد سر ناز   نظر بر حسن خدمت کی کند باز
ندارد چشم بر صورت هنرجو   که از دل کار می آید نه از رو

(the hypocrisy of the brothers is here even still more sharply accentuated than in Firdausī!). Mâlik buys Joseph for eighteen dirhems of inferior quality (هزده درهم), in the next line denoted as فلسی چند (فلسی چند), and the latter takes leave of his brothers with a few bitter and cutting words in Hebrew (f. 75^a, ll. 4, 5, 7, 8, and 10):

عبری گفت با آن ده برادر   کزین سودا شمارا چیست بر سر
طلسم معصیت باید چنان بست   که باشد بر شکستش توبه را دست
بترسید از قوی قدرت الهی   که کوهی را بسوزاند زکاهی
گرفتم تیره راهی بد نهادم   نه آخر از شما از یک نژادم
مرا از بندگی کس چه پروا   شما بدنام میگردید و رسوا

So far Nâzīm agrees with Firdausī, but the remaining portion of his story is different. Mâlik, who has an intuitive feeling that the brothers have wronged Joseph, shows him at once great kindness and affection, and at last requests him to reveal his true position, but Joseph declines (f. 75^b, l. 11 sq.):

پس از دلجویی و خاطر نوازی   بدو گفت ای نهال سرفرازی
ز رویت دیده ام تا دل منور   ز رویت برگ تا بارم معطر
باعزاز تو کوشم تا توانم   نیم مالک ترا گر بنده دانم
دل و طبع از تو پیدا و نهانی   چنان ختم که پیری از جوانی
بگو اینها که بودند او ترا چیست   نژاد گوهرت از مخزن کیست
که می بینم زسیمای تو تابان   فروغ جبهه اختر نژادان
کشید آه از دل پر درد یوسف   که ای بر هستیم صاب (صافی) تصرف
زلب راز دلم بیرون نیاید   که از زخم سمندر خون نیاید
مرا معذور دار از رازگفتن   بخار خشک نتوان شعله رفتن آغ

Mâlik gives him as token of his esteem a splendid camel-litter (مَحْمِل), and

[For notes ¹ and ² see next page.]

سبک مالکِ ذعربی گفت و گوی
ستد یوسف آنرا و تعویذوار
2545 ندانست کس جز خدای جهان
ازین داستان چون بهرداختند
بیاورد^۱ آن خط بدادش بدوی
فرو بست بر^۲ بازویش استوار
که آنرا چه تفسیر بُد در نهان
دگر باره برگِ شدن ساختند^۳

^۱ *B* دادش *M* and *W* دادش for داده and بر آورد *B*.

^۲ *W* با. ^۳ تعبیر *E*.

^۴ *T* has by mistake خواستند. Both in Jâmî's and Nâzîm's epopees, the story of Joseph's adventures from the moment of the arrival of the caravan to the present stage of the narrative is much shorter, and compressed into a single chapter. Jâmî simply relates the few leading facts of the Biblical legend without any additional features of artistic or poetical interest. The bucket is let down into the cistern, Joseph steps into it, and the brothers sell him as their alleged slave for a few pence (بفلسی چند) to Mâlik, after which follows immediately the arrival in Egypt. Nâzîm is again somewhat more explicit and not only adds, as usual, some rhetorical flourishes, but also varies the story itself in one essential point. When Joseph comes up to light in Bushrâ's bucket, the whole desert is illumined (India Office 184, f. 73^a, l. 7):

در آن صحرا زرویش تافت نوری
که شد ریگش دُری سنگش بلوری
(comp. vv. 2141, 2159, 2160, and 2531 above). All rush up to see this wonderful sight, and Joseph's brothers too (ib. f. 74^a, ll. 6-9):

بیموسف چشمشان افتاد ناگاہ
کنش پوشیده دیدند از لباسی
یقین کردند کیش خیطا قدرت
ولی از دل حسد بیرون نکردند
که بود آن هالهٔ توفیق را ماه
برون از کارگاه هر قیاسی
بریده برقد آن تشریف رحمت
لباس فعل بد بیرون نکردند

They warn Joseph, in Hebrew, not to contradict any of their assertions (ib. ll. 11-13):

لب تهدید بر یوسف گشودند
که از ما هر چه بینی باش خاموش
اگر دم بر خلاف ما بر آری
بلحن عبری این دستان سرودند
وگرنه از سر خود کن فرامش
شود تابوتِ روح زخم کاری

With regard to his splendid garment, they say to Mâlik (f. 74^b, l. 5 sq.):

چه پست و بلند و چه نزدیک و دور	زرخسار یوسف جهان یافت نور ^۱
بنزدیک یوسف دویدند زود	هر آنچه اندر آن قافله مرد بود
نیایش گرفتند بر جان اوی	یکایک بسودند ^۲ بر خاک روی
بدو یافتند از عقوبت نجات	که دیدند ازو فرّوه ^۳ معجزات
که ای پاکدل یوسف سرفراز	2535 چنین گفت پس مالکِ ذعر باز
که حاجات تو یکسر از من رواست	زمن چند حاجت ببايَدت ^۴ خواست
اگر عمر خواهی بجای آیدت	بخواه ای پسر هر چه رای آیدت
بگفتار تو زهر من گشت نوش	بدو گفت یوسف که ای مرد ^۵ هوش
همه سال و مه بر تو فرخنده باد	ترا جاودان عمر ^۶ پاینده باد
دل من بدان برگشاید همی ^۷	2540 مرا از تو یکچیز باید همی
بدان خط غم از دل بکاهم همی	خط دست اسباط خواهم همی
نهال چنین ننگ در کشته اند ^۸	که بر بیع من نیز بنوشته اند

comp. زمین in the same sense, ib. ii. p. 143^a, and the English 'ground.' This verse is again wanting in *A*, *N*, and *E*.

¹ So *B* and (with the exception of چنان for جهان) also *N*; the other copies have تافت نور (م and W دیگر) چنان (زرخسار یوسف چنان) (دگر) تافت نور, a reading that does not fit syntactically well into the second hemistich. In the following verse *T* reads اندرون for اندر آن.

² So *B*, *M*, and *W*; the other copies نهادند. In the second hemistich *T* and *E* read ستایش for نیایش, and *E* has besides جای for جان.

³ *T* آنچنان; *A*, *E*, and *N* خسروان. In *B* this verse is, less appropriately, placed after v. 2545. After this verse *E* inserts a new heading: رفتن کاروان بمصر: و خلاص شدن از عذاب باد و باران.

⁴ *T* and *E* ببايست; *A* حاجات شاید; *M* and *W* (?) حاجت ترا باز (?). In the second hemistich *M* and *W* read برآست.

⁵ *M* and *W* گر. In *B* the bait runs thus:

زمن ای پسر هر چه رای آیدت   که گو امر خواهی بجای آیدت

⁶ *M* and *W* گنج.

⁷ ترا عمر جاوید *B*.

⁸ *B* بدان چیزها غم بکاهد همی (a mixture of this hemistich with the second of the following verse, which is wanting in *B*).

⁹ So *T* and *N*; *A* and *E* آلیح (نیك *E*) ننگ. نهانی چنین ننگ. In *B*, *M*, and *W* this verse is wanting.

2520 سیه را کنی هم بساعت سفید
ترا من بدین پایه^۱ نشناختم
تو اندرخور بند و غل نیستی
تنت نیست اندرخور این پلاس
از اولاد یعقوب ماندم شگفت^۲
2525 که گفتند چندان بهیمان و بند
ندانم که با تو چه کین داشتند
من آن^۳ عهدها جمله برهم زبم
ازین پس ندارم ترا بسته پای
بگفت این و بس بند ازو^۴ برگرفت
2530 درو جامه پوشید دیبای^۵ روم
وگر بایدت گل بر آری زبید
نه در خوردت آتین همی ساختم
بچونین^۶ بلا در کجا ایستی
درشتست مانند دندان داس^۷
ازین پس شگفتیم باید گرفت
کزین بنده جاتی مکن غل و بند^۸
که چندان^۹ درخت بلا کاشتند
همه بند و پیمانشان بشکنم
پسندم نباشد چنین یافه^{۱۰} رای
طریق نکوکاری اندر گرفت
که چون نقش مانی بُدش نقش بوم

^۱ So *B*, *M*, and *W*; the other copies گونه. Only in *A* the affirmative بشناختم appears ('now I have recognised').

^۲ *T*, *A*, *E*, and *N* بچندین.

^۳ So *M*, *W*, *A*, *E*, and *N*. *B* درشتیش باشد بمانند داس; *T* has an entirely different wording in both hemistichs:

تنت نیست اندرخور این و بس   بتو این نباشد روا زین سپس
appears also in the *Shâhnâma*, for instance, in the following bait:

که آمد بتنگ اندرون روزگار   نبیند مرا زین سپس شهریار
(see *Ganjnâma*, f. 94^a, ll. 5 and 4 ab infra).

^۴ *B* از اسباط یعقوب دارم شگفت. The second hemistich is according to *T*, *E*, *A*, and *N*. *B* has ازیشان شگفتم بجاید الخ; *M* and *W* ازینسان شگفتم الخ.

^۵ So *B*; *T* بدار این پسر را تو در غل و بند. Verses 2525-2529 are only found in *B* and *T*.

^۶ *T* چندین.   ^۷ *T* رای, and پاک instead of جمله.

^۸ Or یافه as *T* has; see on both forms, p. ۸۸, note ۱; p. ۸۹, note ۱۰; p. ۱۰۲, note ۱۰; p. ۱۳۲, note 7; and p. ۱۶۶, note 5.

^۹ بندرا.

^{۱۰} *B* less suitably بدو جامه پوشید و دیبای بوم. On (fundus panni acu phrygia picti) see Vullers, *Lexicon*, i. p. 280^b, where a bait of the *Shâhnâma* is quoted;

در آوردش از مهر دستی بروی	۲۵۱۵ دل خویش خوش کرد یوسف بروی ^۱
بامر خداوند بیم و امید	هم اندر زمان روی او شد سفید
فرو خواند پنهان بسی آفرین	دعا کرد پس بر جهان آفرین
که آئین گیتی کند باز راست	بخواهش زیزدان گیتی بخواست
شود چهره روز رخشان و پاک ^۲	فنا گردد آن باد و طوفان و خاک
فرورنده گشت آسمان و زمین	۲۵۱۵ چو کرد آفرین یوسف پاکدین
فرورنده خورشید نیکو بتافت	بشد باد و خاک و دل آرام یافت
هم آنکه زمین را بپوسه گرفت ^۳	فرو ماند مالک زیوسف شکفت
تو هستی مرا چون کرامی پسر	بیوسف چنین گفت کای پر هنر
که گر خواهی آتش بر آری زاب ^۴	تو داری دعا چنین مستجاب

من اورا زجان عفو کردم: *A* and *E* جُست. The second hemistich runs in *T* thus: من از جان و دل عفو کردم گناه *A* and *E* گناه.

^۱ *T*, *A*, and *E* بدوی. In the second hemistich *E* reads (without a rhyme) 'بر آوردش از دل یکی مهر ای' instead of the reading in the text, 'he put a hand on his face'; *M* and *W* *بر آوردش از دل یکی مهر ای*.

^۲ *M* and *W* *با*; *W* *با*. Instead of *بسی* in the second hemistich *B* has *یکی*, *M* and *W* *یکی*. After this verse the last two copies insert a new heading which, however, covers only a few verses: دعا کردن یوسف علیه السلام بصلاح قافله, and substitute in the following verse *باقی* for *گیتی*; in all the other copies the text runs on without interruption.

^۳ So best as part of the prayer in *A* and *E*; also with slight modifications (رخشان و پاک for رخشنده پاک) in *M* and *W*, where the original *بشد* is corrected on the margin into *شود*. The reading of *T*:

فنا کرده آن باد و طوفان و خاک   بشد چهره روز رخشان و پاک

points already to the fulfilment of the prayer which is inconsistent with the immediately following verse. *B* exhibits a strange mixture of both ideas: دعا کرد

دعا کرد in the first hemistich, and *شود چهره روز رخشان* in the second.

^۴ So *B*; *M* and *W* *چو آن باد و خاک*; *T* and *A* (where the hemistichs are transposed) *شد آن باد و خاک*. Instead of *نیکو* in the second hemistich (*B*, *M*, and *W*) the other copies have *تابان* (*A* and *E*), or *رخشان* (*T*), both readings merely repeating the idea of the attributive *فرورنده*.

^۵ *M* and *W* *بموسید و گفت* (!). Only *T* reads here *در آب*.

بیوسف چنین گفت کای دین پناه
 شنیدم که آزرده گشتی ازوی
 2500 تو از درد رخسار^۳ کردی دعا
 کنون این سیئه را بکش پاک نیست
 برآر از دل آن درد، و آزار و کین
 مگر زین بلامان^۴ رهاند خدای
 چو یوسف زمالک بدانسان^۵ شنید
 2505 بخشود بر مالک و قافله
 بمالک چنین گفت کای مهترم
 که مردم کُشم یا طبانچه زخم
 که من جز نکوکاری و مردمی
 اگر جُستش^{۱۱} آزار من این سیاه
 ازین^۱ زنگی زشت کین باز خواه
 برو در^۲ طبانچه زدست بروی
 فرستاده مارا خدا این بلا
 که او زنده و مُرده هر دو یکیست
 پس آنکه دعا گستر و آفرین
 بمانند این بیگناهان بجای
 بجز روی بخشایش از بُن ندید
 که جانشان همی خواست گشتن یله^۷
 من دل خلیده نه زان گوهرم^۸
 بزشتی کسی را مُکافا^۹ کنم
 ندانم^{۱۰} نمودن بهیچ آدمی
 من از دل عفو کردم او را گناه

^۱ ازین زنگیت کین خود را بخواه *B*; از آن *M* and *W*.

^۲ ده *E*; بر *M*, *W*, and *B*.

^۳ *T*, *M*, and *W* رخسار. In the second hemistich *T*, *A*, *N*, and *E* read *دعا* the unbecfitting *بلا*; only *B* substitutes for *دعا* فرستاد بر ما.

^۴ So *B*, *M*, and *W*; the other copies *درد* *درد* *درد*. Instead of *آفرین* و *آفرین* in the second hemistich *M* and *W* read *پاکدین* ای.

^۵ So *B*, *M*, and *W*; the other copies have a less good *بلاها*.

^۶ *T*, *A*, *N*, and *E* بدینسان. Instead of *زُن* in the second hemistich (*B*) *M* and *W* have *آنجا*; the other copies *اورا*.

^۷ This verse in *B*, *M*, and *W* only. In *N* vv. 2505-2520 are entirely wanting.

^۸ *T* *که من آرخ گوهرم*; *E* *نه من دل خلیده از آن گوهرم* *A* *که من گوهرم*. On the construction of *من* with a following adjective, see vv. 1552, 1595, and 1599 above.

^۹ *مکافا* abridged from *مکافات* = *داداش* *دادن*, as *مفاجات* from *مفاجات*, see v. 1684 and note.

^{۱۰} *T*, *E*, and *A* *نخواهم*.

^{۱۱} So in *B*, *M*, and *W*, with the pleonastic or rather strengthening and emphasizing *ش*, as in several cases before; see Rückert's remarks on this point in *Z. D. M. G.* x. pp. 186-187 and 195. *T* (where *آن سیاه* is substituted for *این سیاه*),

دویدم زمانی بهر پهلوتی	شدم باز پس جستم ^۱ از هر سوئی
فتاده بر افراز گوری تباہ	2490 سر انجام دیدمش بر شاهراه ^۲
زبانش همی نامۀ نوحه ^۳ خواند	دو چشمش چو باران همی اشک راند
بخشمش زدم یکطباچه بروی	دلم کینه ور گشت ختی بروی ^۴
همش دزد خواندم همش بدنشان	بیاردم ^۵ اورا بخواری کشان
نهانی سخن گفت با کردگار ^۶	بمیچید یکلخت و نالید زار
که هم در زمان تیره شد روی بخت	2495 همانا که ^۷ بر ما بنفرید سخت
همانگه جهان خواست گشتن هلاک	همانگه بر خاست این باد و خاک
مر اورا بنزدیک یوسف کشید	چو مالک سخنهاى زنگی شنید

نه گرز و سنان یادت آید نه تیغ   نبینی تو در جنگ راه گریغ
 زشمشیر روز نیزه و گرز و تیغ   نوگفتی ندانند راه گریغ
 and
 پرستیز *M*, *W*, and *B* have گریغ, and in the second hemistich as rhyme-word
B reads آهنگ راه اینک ز راه^۱; *T* has کردست آهنگ آخ

^۱ So correct in *T*; ریغ = کینه; the reading of *A*, *N*, and *E* پر دریغ (full of sorrow) does not fit.

^۲ *T* چشم بر. In the second hemistich *T*, *A*, *N*, and *E* read زمانی دویدم زهر پهلوتی.

^۳ So in *B*, with the necessary object in دیدمش; the other copies have partly دیدم بدان شاهراه (*M* and *W*), partly دیدم بر شاهراه (*T*, *E*, *A*, and *N*).

^۴ So *M*, *W*, and *B* (only in *B* روانش instead of زبانش); the other copies نوحه مویه. On مویه see p. ۱۰۰, note 4, and p. ۱۰۳, note ۱۳. *E* substitutes besides همی for همه.

^۵ *T*, *M*, and *W* بدوی. Instead of بخشمش in the second hemistich *M* and *W* have زخشمش, and *B* (by a mere mistake in pointing) بخشمش.

^۶ *T*, *A*, *N*, and *E* چو آوردم. Instead of بدنشان in the second hemistich *N* has بی نشان, and *E* a strange پاسبان (as if 'watchman' was occasionally a term of mockery, like the German 'Nachtwächter, Schnurre').

^۷ This verse is wanting in *B*.

^۸ *M* and *W* (contrary to the real fact) همانگه که, and in the beginning of the second hemistich بر (همانگه بر) ما بیفزود *E*. هم اندر زمان. In *A* this verse is wanting. همانگه که بر ما بنفرید سخت (*N*); (بنفرید سخت) correctly سخت

بدان ^۱ مالکِ ذعر الهام داد که ای مردمان این نشانست بد که آمد زبندان عذاب الیم نماندست جان و تن ما بجای بیائید با ما بخوانید ^۲ اله مگرمان رهاند ز طوفان و خاک بسختی ستاند جهاندار جان هم اندر زمان نزد مالک دوید مرا اوفتاد این نمونه گناه فرو چست از اشتر بدین راه در مرا گشت از آن جان و دل تندریغ ^{۱۲}	سر انجام بزدان خداوند داد که بر چست و بر کاروان بانگ زد کسی کرده ^۳ دارد گناهی عظیم بدین در گرفتست مارا خدای زما بیرهان هر که دارد گناه بخواید پوزش ^۴ زبندان پاک وگره هم اکنون زما بیگمان ^۷ سیاه گنه کرده ^۵ چون آن شنید بدو گفت کای مهتر ^۶ نیکخواه بدان کین نکو روی عبری ^{۱۰} پسر مگر داشت آهنگ راه گریغ ^{۱۱}
---	---

مر آن کاروان شد ز آئین و برگ only *B* reads برگ; بشد کار و برگ for برگ و برگ before the nominative, see note to v. 2438. On برگ comp. p. ۳۷, note 11.

^۱ *A* and *N* بدین.

^۲ *B* در چست و در.

^۳ *T* (l) کوچه. Instead of the nomen unitatis گناهی all copies, except *B*, read گناه. In the second hemistich *B* has برآمد.

^۴ *E* در جان و تن. Instead of جان و تن in the second hemistich *M* and *W* read جان و دل.

^۵ *A* and *N* substitute خواندن نام اله (or بزدان اله = invoke God.) for the characteristic 2nd pers. plural the weaker 3rd singular الاله بخواند عفو از الاله; the same in *E*, but with this strange wording: الاله (perhaps زیاب?) زیاب بخوید زیاب.

^۶ *A*, *N*, and *E* again with the 3rd pers. singular نوازش بخوهد نوازش, and in the second hemistich مگرتان.

^۷ *M* and *W* بیرهان.

^۸ گنوگار *B*.

^۹ *A* مالک. *M* and *W* have نیکرای for نیکخواه, and in the second hemistich مرا اوفتاده نمونه گناه *E*; مرا اوفتاده نموده (l) بیای

^{۱۰} *A* and *N* عنبر (amber-coloured, dark), see note to v. 2595 further below.

^{۱۱} *T*, *A*, *N*, and *E* = گریغ, 'flight,' as it appears, with the same preceding را, in these two baits of the *Shâhnâma* (see *Ganjnâma*, f. 136^b, lin. penult. sq.):

[For note ^{۱۲} see next page.]

2465 از آن رنج و سختی شبان با رمه^۱
 در افتاده^۲ هر يك بروی زمین
 همی گفت کای دادگر زینهار
 زما گر بنادانی آمد گناه
 همی کرد هر کس بدینگونه یاد
 2470 جهانرا همی خواست کندن زین
 چو شب روز شد روز هم تیره بود
 بُد قمرص^۳ شمس گیتی فروز
 همان باد و طوفان^۴ و خاک سیاه
 شدند آن اسیران سراسر ستوه^۵
 2475 بر ایشان^۶ همی مرگ نزدیک شد
 بُد^{۱۰} شان دعاها همی کارگر
 مر آن کاروانرا بشد کار و برگ^{۱۱}

به یا رب زبان برگشاده همه
 همی کرد بر کردگار آفرین
 زما این عذاب و بلا در گزار
 برحمت عفو کن تو^۷ ای دادخواه
 همی شد فزون هر زمان شور^۸ باد
 نمیداشت سود آن دعا و سخن
 دل دیو از آن تیرگی^۹ خیره بود
 زشب تیره تر بُد بسی^۹ رنگ روز
 همی زد بر آن قافله بی پناه
 از آن شورش باد با آن شکوه
 دل و دیده نومید و تازیک شد
 نیامد همی خشم یزدان بسر
 نهادند ناچار دلها بمرگ

¹ *T* ستاده همه. Instead of گشاده in the second hemistich *B* reads گشادند (on *nd* treated as a mere *n*, comp. p. ۱۹۷, note 5; p. ۲۰۴, note 4; and p. ۲۱۲, note 8).

² So *B* and *T*; the other copies در افتاد. *T* has besides خواند for کرد in the second hemistich.

³ *B* عفو مان کن; *T* نیکخواه ای. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁴ گرد باد *W*; بُد باد *T*.

⁵ *M* and *W* خیرگی (perhaps a mere mistake of the pen).

⁶ *B* بود بس. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁷ *E* همان بود طوفان. In the second hemistich *B* reads بی گناه for بی پناه; *M* and *W* بدان for بر آن.

⁸ On ستوه see p. ۴۳, note 5. In the second hemistich *M* and *W* read بر آن شورش for شورش; *T* substitutes شورش for و باد شکوه, and از آن شکوه.

⁹ *M* and *W* بدیشان.

¹⁰ *B* تشد. Instead of همی *T* and *E* have بسی; *A* and *N* کسی.

¹¹ So *A*, *N*, and *E*, with the affirmative بشد 'had gone'; only *T* has a negative شد آئین 'there was not or came not'; *M* and *W* substitute a synonymous نشد.

که می بگسلانید از بُن درخت که گفתי برآمد همی ^۱ رستخیز بر آن قافله بند محنت گشاد حصا و مدر بود و خالک گران بدان کاروان اندر آنباشت باد بفرمان دادآپ دادجوی کز آن خالک و آن ریگ خسته نبود همی تاخت ^۲ بر چهره چون سیل آب فنا ^۳ گشت بانگ و نوای درای برآمد غریب از دل ساریان ^۴ زبانسان دعا خواند اندر دهن	برآمد بدانسان یکی باد سخت 2455 چنان بود غریدن باد تیز برآمد یکی لحت طوفان عاد ^۵ هر آنچه اندرون وادی بیکران زروی زمین پاک برداشت باد همه گفتشان بر سر و چشم و روی 2460 رخ و چشم کس ^۶ هیچ رسته نبود ز چشم همه قافله خون ناب فگند اشترازا سراسر زبای خروش اندر افتاد در کاروان بلرزیدن افتاد جانسان ^۷ زتن
---	---

^۱ *M* and *W* یکی. Verses 2455-2459 are wanting in *N*.

^۲ So best in *T*, 'something of the whirlwind (Arabic *صَرْصَرٌ*) of the 'Ādites,' referring to the well-known legend of the *Kurân*, see *Sûrah* 41, 12 sq.; 46, 20 sq., etc. The other copies substitute باد (which, however, appears as *radf* immediately afterwards in v. 2458). Instead of لحت *M*, *W*, *A*, and *E* read صعيب, *B* سخت. *B* has besides in the beginning of the second hemistich بدان for بر آن. *T* and *A* substitute for this second hemistich the corresponding hemistich of v. 2458, the first half of which as well as the intervening verse 2457, and the immediately following verse 2459, are entirely wanting there. *E* omits the whole of vv. 2457-2459.

^۳ *M* and *W* چشمشان. Instead of خالک in the second hemistich *T* reads باد.

^۴ *T* substitutes ریخت for تاخت, and چهره شان for چهره چون. This verse in *B*, *M*, *W*, and *T* only.

^۵ *A* and *N* نهان (a mere gloss to فنا); *B* قفا.

^۶ Or برآمد غریب دل از ساریان, as *B* and *E* have. *T* برآمد غریب دل از ساریان.

^۷ *B* زبانسان. The second hemistich is according to *T*. *B* has دعا زبانسان شده در دهن; *M* and *W* read (without a proper rhyme):

بلرزید و افتادشان جان بلب   زبانسان دعاگوی شد با دو لب

In *A*, *N*, and *E* this verse is wanting.

هم اندر زمان جبرئیل امین	فرود آمد از نزد ^۱ جان آفرین
رسانیدش از پاک ^۲ یزدان سلام	پس آنگه چنین داد ویرا پیام
که گوید همی کردگار جهان	که آتش ببارم بر این ^۳ کاروان
2445 برایشان ^۴ چه رنج و عذاب آورم	دو طوفان ز آتش ز آب آورم
دگر و شکافم ^۵ زمین را زهم	برمشان بخاک اندرون بیش و کم
ندا کرد یوسف سوی کردگار	که ای داور دادگر زینهار
عذابی میاور بدین ^۶ قافله	که گردد زتن جان ایشان یله
بلی هم کنون قدرتی شان نمای	که آگه شودشان دل از تو خدای ^۷
2450 هنوز این تَبَد گفته یوسف تمام	که جبرئیل پَرزد علیه السلام
کُ و دشت ^۸ و دریا بلرزید پاک	در افتاد بر چرخ گردان تَرک
ستاره سیه گشت و جهره نهفت	جهان سرپس بر بلا گشت جفت ^۹
چنان تیره شد ^{۱۰} روی هفت آسمان	که گشتند سیّاره یکسر نهان

^۱ Quite like the Hebrew **מִצֵּי**. ^۲ *M* and *W* again نزد.

^۳ So *M* and *W*; *B* بدین; the other copies در این.

^۴ *N* بایشان. The wording of the second hemistich is according to *B*, *M*, and *E* (in the last copy و آب و آتش); *T* (از آتش و آب آورم); *A* and *N* دو طوفانی از نار و آب آورم. In *W* this verse is wanting.

^۵ So *B*; *T*, *A*, *N*, and probably *E* (which is somewhat corrupted in the beginning) ویا بر شکافم; *M* and *W* ویا باز دارم.

^۶ *A* and *N* برین; *E* درین. Instead of زتن in the second hemistich (which is the correct reading of *B*) *M* and *W* have زُتن; *T* and *E* ازین; *A* and *N* از آب. یله to get loose, dismissed from; see, on the various applications of یله, notes to vv. 498, 547, 935, and 1217.

^۷ After this verse *N* inserts a new heading (see ll. 1 and 2 in the notes on p. 241): وزیدن باد سیاه طوفان بر آن کاروان و حیران شدن مردمان کاروان و نجات از دعاء یوسف علیه السلام.

^۸ *M* and *W* که آن دشت. Instead of در افتاد بر in the second hemistich the same two copies read در افتاد در, and *B* بیفتاد در. On طراق or تَرک see p. 114, note 2, and p. 144, note 1.

^۹ This verse is wanting in *E*.

^{۱۰} *M* and *W* بُد. Instead of سیّاره یکسر (*B*) in the second hemistich *M* and *W* read یکسر ستاره, the other copies استاره یکسر.

بآواز یوسف بیوسف رسید	چو یکلخت راه آمد آوا ^۱ شنید
طبایچه زدش سخت بر روی و چشم	زیوسف دلش بود پر کین و خشم
دلش جای غم گشت و جان جای تاب ^۲	۲۴۳۵ چنان کردو چشمش برون جَسْت آب
بپیچید چون مار بر خویشتن ^۳	از آن درد و غم یوسف پاکتن
شدش ^۴ دیده تازی و کرگشت گوش	دل و مغزوی گشت بی حال ^۵ و هوش
بلرزید هفت ^۶ آسمان و زمین	ز پیچیدن یوسف پاکدین
که او نامه ^۷ درد یوسف نخواند	بهفت آسمان یک ^۷ فرشته نماند
بنالید بر دارم دادگر	۲۴۴۰ شنیدم که یوسف بر آورد سر
نهانی ندا کرد و بگریست زار	زیتر دل خویش با کردگار

to that story is omitted, although, with the exception of *N* (see below after v. 2449) no further heading appears. *M* and *W* خبر یافتن زنگی از غائب شدن *E* (after v. 2431); *E* (after v. 2431); *E* یوسف علیه السلام گریستن حضرت یوسف برگور مادر خود و آمدن نگهبان و طبایچه زدن بر روی یوسف خبردار شدن *N* (also after v. 2431); *N* غلام سیاه و آزردن یوسف علیه السلام in *A* an interval after v. 2431; in *B* no interruption of the text at all.

¹⁰ *N* خبر یافت از آن *A*; خبر یافت از او *N*.

¹¹ *T* اورا, and in the second hemistich از راه *B*, *M*, and *W* read:

بر اشر نکه کرد یوسف نبود هم آنگاه سر باز پس کرد زود

¹ On آوا = آواز see note 2 on p. ۲۳۵; *E* reads راه آمدست و شنید رسید, and in the second hemistich again درید instead of رسید.

² *T* and *N* have again جای آب, which gives no rhyme.

³ *T* has an entirely different wording of this hemistich: چکانید خون بر رخ خویشتن (less appropriate, as a similar idea is already expressed in the first hemistich of v. 2435).

⁴ So best in *B*; see on حال note 11 on p. ۸۱ etc. The other copies, except *M* and *W*, have the less befitting بی جان *M* and *W* بی رای.

⁵ *T* and *E* گشته and شده. Instead of تازی *M* and *W* have تاریک.

⁶ So all copies except *T*, which has مر (see on the use of مر before a nominative, p. ۸۷, note 1, and p. ۱۴۸, note 6).

⁷ So *M* and *W*; the other copies در. In the second hemistich *B* only reads که او نامه^۷ درد و ناله نخواند.

همان کودک شیرخوار تو ام
 مدام در آغوش برداشتی
 نبودت زمن هیچکس بیش
 چرا صحبت من نخواستی
 چرا من جدائیست از یکدیگر
 تو از من شکیبی شدستی^۱ مدام
 دلم آشکار و نهان با تو است
 چنین زنده مانم^۲ زمانی دگر
 شدی هم کنون جانم از تن جدا
 نه آگاه ازو جز جهاندار فرد
 نه مالک بُد آگاه^۳ و نه ساریان^۴

2420 همان یوسف غمگسار^۱ تو ام
 همانم که^۲ از چشم نگذاشتی
 کرامتت بودم از جان خویش
 کنون چونکه رنجم نگاهی همی
 نه تو مهزبان مادری من پسر
 2425 شکیبی نباشد زفرزند مام
 مرا هوش و جان^۴ و روان با تو است
 نخواهم که من بیتو و بی پدر
 ایاکاش دادار کردی قضا^۵
 بدینسان همی گفت^۶ گریان بدرد
 2430 همی شد براه اندرون کاروان

خبر شدن سیاه را از نبودن یوسف و پیدا کردن

و زدن و برخاستن رعد و برق^۷

قصارا خبر یافتش آن^{۱۰} سیاه
 بر اشترنگه کرد یوسف^{۱۱} ندید
 که میداشت آن خسته دلرا نگاه
 سراسیمه در راه وا پس دوید

^۱ Or غمگذار, as *B* has.

^۲ *T*, *A*, and *N* مرا یکدم. Verses 2421-2423 are wanting in *M* and *W*, the last two of them also in *A* and *N*.

^۳ *T* تو از من شدستی گریزان; از; in both hemistichs 'away from,' 'without;' this verse only in *T*, *A*, and *N*.

^۴ *T*, *A*, and *N* مرا جان و هوش. This verse, as well as the following one, is wanting in *B*.

^۵ *M* and *W* باشم. This verse is also wanting in *A* and *N*.

^۶ So *M*, *W*, *T*, and *A*; *B* and *N* داد کردی قضا (*N* اگر) ایاکاشکی (کاش اگر). Instead of هم کنون in the second hemistich *T*, *A*, *N*, and *E* read این زمان; *T* has besides درها, for جدا. *B* reads شدی جانم اکنون زتن درها.

^۷ *M* and *W* همیگفت ازینسان. ^۸ Or وونی, as *A*, *N*, and *E* have.

^۹ So best in *T*, where the heading includes at once the story of the Simoom, but is placed, less befittingly, after v. 2432. In all the other copies the reference

[For notes ^{۱۰} and ^{۱۱} see next page.]

<p>سیه گشته روز دلآرای من^۱ چو تاراجیان زار و بدبخت و خوار دل از مهر^۲ من برگرفتی همی که کردی مرا در کنار پدر بوم در کنار پدر شادمان بدریای تیمار در مانده ام نه راحیل باشد مرا خواستار^۳ چنین مانده ام یاوه و خیره سر^۴ یکی هوش دل^۵ را بمن برگمار بنزد خود اندر مرا جای کن^{۱۰}</p>	<p>۲۴۱۰ غل و بند برگردن و پای من برندم چنین^۲ در جهان سوگوار ایا مادر آنگه که رفتی همی بدان خوش منیش بودی، ای پر هنر گمانت چنان^۳ بُد که من جاودان ۲۴۱۵ کنونم ببین کز^۴ جهان رانده ام نه یعقوب دارد مرا در کنار دریغا که بی مادر و بی پدر ایا مادر مهربان زینهار بیاد همان مهرهای کهن</p>
--	--

^۱ So *B*; *M* and *W* read in the beginning: نگر غل تو برگردن الخ, and, with *A* and *N*, گشت instead of گشته. Instead of برگردن *T* and *W* have گردن. In the same two copies روز is replaced by روی, and in *A* by رای.

^۲ *B* همی. Instead of تاراجیان (pillagers, robbers) *T* has چنان زار الخ (I) که نارد (!). In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ *B* از بهر.

^۴ So *B* (except بدین for بدان) and *T*; *A* and *N* (*N* خوشدلی (خوشدمی)). *M* and *W* مرا خوشتر آن بودی; *M* and *W* بودم; *M* and *W* بودم. In the second hemistich only *T* has a different wording, viz. که باشم در آغوش فرخ پدر.

^۵ *T* چنین. Instead of من *B*, *M*, and *W* read تا.

^۶ *A* and *N* در; in *T* this verse runs thus:

کنونم ببین در غل و بند خوار بدریای غم مانده ام استوار

^۷ So *T*, *A*, and *N*; *B* راحیل مهر مرا خواستار (without a verb); *M* and *W* نه راحیل بُد خود مرا خواستار.

^۸ *M* and *W* و بیخبر. This verse is wanting in *B*.

^۹ *T* گوش دل *B*; هوش و دل *T*.

^{۱۰} So in *T*; *B*, *M*, and *W*:

<p>مرا پیش خویش (خود <i>M</i>) اندرون جای کن بیاد آور آن مهرهای کهن</p>	<p>In <i>A</i> and <i>N</i> this verse is wanting.</p>
--	--

برهنه در انداختندم بچاه	2400 چو از تشنگی حال ^۱ من شد تباہ
فرج داد از آن پس مرا ذو المنن	سه روز و سه شب چاه بُد ^۲ جای من
برون آمد از میغ تابنده ماه	چو گفتم شدم رسته ^۳ از رنج چاه
مرا بر سر چاه دریافتند	همان بیرهان باز ^۴ بشتافتند
بتیز آتشم در نشانند باز	گرینده و دزد خواندند باز
همه شادیم غم شد و نیک بد ^۵	2405 زدند فراوان بمشت و لکد
بی آتش مرا جان و دل سوختند	بسم ^۶ بنده کردند و بفروختند
نیامد فزونتر زهژده دم	بهای من ای مهربان مادرم
بآزادگی شیر دادی مرا	تو ای مادر آزاد زادی مرا ^۷
بزاری و خواری سرافکنده ام	کنون کم بهاتر ^۸ یکی بنده ام

^۱ So all copies except *M* and *W*, which read من جان.

^۲ *T* شد. Instead of فرج *W*, *E*, *A*, and *N* read قَرَح (the old confusion reigning in many MSS.).

^۳ *B* فارغ. Instead of رنج *M* reads بند. The second hemistich runs in *M* and *W* thus: برون آمدم همچو تابنده ماه. In *E* verses 2402-2421 are entirely wanting.

^۴ *M* and *W* نیز (perhaps 'quickly?'). Instead of بیرهان *T* and *A* have همسران *N*, سروران. Instead of بر in the second hemistich *T*, *M*, and *W* read در.

^۵ So *B*, *M*, and *W*; *T* (read نیک و بد (نیک بد). This verse is also wanting in *A* and *N*.

^۶ *T*, *A*, and *N* مرا. The بی آتش of *B* in the second hemistich finds its corroboration in the reading of *A* لاجرم سوختند آبی, and the utterly corrupted wording of *N* زانم آبی seems to point to the same. It is, moreover, the reading of Schlechta-Wssehrd's copy, as both his translation and note prove. بی آتش, to burn without fire = to inflict the most bitter mortification. *M* and *W* have the commonplace با آتش سوختند; *T* (likewise) آبا آتشم لاجرم سوختند.

^۷ So *B*, *M*, and *W*; the other copies (with the same wording as above in v. 2387) تو ای مادر آنکه که زادی مرا.

^۸ *T*, *A*, and *N* بی بهاتر. *N* has in the second hemistich بخواری *T*; بزاری و خواری *T* و زاری.

<p>ازین درد محنت ندادی^۱ مرا مرا خوار و بیچاره بگذاشتی ز پیوند من زود سیر آمدی^۲ درختم بجای گل آورد خار فروزنده روزم شب تار شد یکایک بَد اندیش و دشمن شدند گرفتند مرگشتم را بسیج بنیرنگها از پدر بستدند نَبَد جز خدا هیچ فریادرس^۳ فراوان طبانچه زدند استوار من از تشنگی در عنا و عذاب^۴ طبانچه زدندیم بر چشم و لب^۵ که دشنام و زخمش بود نان و آب</p>	<p>ایا مادر آنگه که زادی مرا دل از مهر من زود برداشتی چو زادی مرا تیغ فرقت زدی 2390 مرا بیتو شوریده شد روزگار سر بخت نیکم نگونسار شد^۶ مرا ده برادر که همسر^۷ بُدند بی آنک از من آزارشان بود هیچ^۸ همه مهر و پیوند بر هم زدند 2395 بدشتم کشیدند جاتی که کس پسم^۹ دزد خواندند و کردند خوار بگرمای گرم و تَفب آفتاب چو من کردمی آب ازیشان طلب کجا دارد آن کودک خُرَد^{۱۰} تاب</p>
---	---

¹ So *A* and *N*; *M* and *W* بدادی محنت بدادی; *T* and *E* داد محنت. In *B* this verse is wanting. (*E* ندادی).

² This verse in *B*, *M*, and *W* only.

³ So *B*, *M*, and *W* (the latter two substitute in both hemistichs (شد) for گشت); *T* سر بخت من چون نگونسار شد *A*, *N*, and *E* مرا بخت من چون نگونسار شد *T*.

⁴ همه *E*.

⁵ So in *B*, to which the utterly corrupted reading of *E* آنگ من آنگ seems to point too; *T* ز من هیچ آزارشان بود هیچ *A* and *N* نه آن کز من آزارشان بود هیچ *T*.

⁶ So *T*, *A*, *N*, and *E*; *M* and *W* (with a similar idea) نَبَد مهربان جز که فریادرس (*decidedly against the whole tendency of Joseph's belief*).

⁷ *M* and *W* مرا.

⁸ *E* و عتاب *E* گرم in the first hemistich in the sense of acute, or = گرم sorrow.

⁹ *M* and *W* طبانچه زدندی ابر چشم و لب *B*; طبانچه زدندی بچشم و لب *M* and *W*.

¹⁰ *A*, *E*, and *N* کودک طفل *E* این is substituted for آن (unnecessary, as he speaks of himself as a kind of other person in the past); *T* has آرد for دارد.

چنان گور مادر بپر در گرفت	که ماندی ازو هوش مردم شگفت ^۱
بدان ^۲ روی بنهاد پس رعدوار	خروشی بر آورد و بگریست زار
ازو های های گریستن بخاست	توگفتی مگر ابر رعد است راست ^۳
2380 زدیده یکی سیل خون برگشاد ^۴	که سر سوی دریای قلزم نهاد
غریوان همی گفت کای مادرم	زدرده ^۵ فراق تو در آذرم
فراق تو بر من نه محمود بود	زجان و روانم بر آورد دود
بر آور سراز خاک و در من نگر	ببین آن ^۶ کرامی و فزخ پسر
که چون زار و خوار ^۷ است و چون مستمند	چو دیوانه و دزد بسته ببند
2385 ایا مادر آگه نه از پسر	که اورا پس از تو چه آمد بسر
بسا ^{۱۰} شوربختی و سختی که دید	بسا بار آنده که جانم کشید

^۱ *M* and *W* که ماندند هر يك بدان در شگفت. In *B*, where vv. 2376 and 2377 are by mistake contracted into one, the second hemistich runs thus: که ماند در آن هوش مُرده (!) شگفت.

^۲ *B* برو.

^۳ This verse is wanting in *M* and *W*. Instead of ابر رعد, as *B* and *E* have, *T* (where this bait follows, less appropriately, after the next) reads ابر و رعد; *A* and *N* ابر رعد. *B* substitutes توگوئی for توگفتی.

^۴ *A* سیل پر خون گشاد. Instead of سر سوی in the second hemistich *W* reads (!) هر سوی *A* and *N*. Between this and the following bait *B* inserts the heading مادر برسوگ بر سوگ علیه السلام.

^۵ *M*, *W*, and *B* زداغ. ^۶ *A* در. This verse is wanting in *N*.

^۷ So correct, as referring to what he formerly was, in all copies except *E*, which has این.

^۸ *B*, *M*, *W*, and *N* زاروار. Instead of و چون *T* reads و بس, and instead of چو in the beginning of the second hemistich که.

^۹ *B* پس تو; in *M* and *W* تو از تو and چه آمد and پس از تو are transposed.

^{۱۰} So in both hemistichs in *B*, *M*, and *W*; the other copies have بسی. Instead of the more vivid جانم only *B* reads جانش.

۲۳۶۰ اگرچند بروی^۱ حسد بودشان
 هم آخر چو وقت حقیقت رسید
 که^۲ هر یازده گوهر آبدار
 چو ببردشان از مه و مهر چهر
 اگرچه حسودی زهر در بود
 ۲۳۶۵ گریستند یکچند وزاری نمود
 که آن کار از اندازه بگذشته بود
 چنان بود حکم قضای^۳ خدای
 سرانجام یوسف بشد خسته دل
 نشانند آن خسته را خوار وزار^۴
 زلشان همی آتشی بر فروخت
 حسودی چنان کار فرمودشان
 ز تیمار وی شان روان بر دمید^۵
 بُدند از یکی کان سرانجام کار
 بتن در بجوشیدشان خون مهر^۶
 برادر هم آخر برادر بود
 ولیکن گریستن نمیداشت سود^۷
 سر رشته از دست گم گشته بود^۸
 قضای خدا رد نگردد برای
 بماندند آن یاهو کاران خجل^۹
 فراز یکی اشتر بی مهار

^۱ *T* خود. In the second hemistich *T* reads آتشی اندر فروخت; *M*, *W*, and *B* پیرهن (!) بر فروخت.

^۲ *B* and *E* روزی.

^۳ This verse, which is the necessary complement to v. 2360, is only found in *B*.

^۴ So *B*, the other copies چو. In *M* and *W* this and the following verse are again wanting. Instead of کان *B* reads سر.

^۵ *B* has this rather strange wording :

ببریدشان خواست از چهره چهر بتن در خروشید خویشان (? خونشان) بمهر

^۶ This verse is again wanting in *M* and *W*.

^۷ This verse in *B*, *M*, and *W* only.

^۸ *A*, *M*, and *W* حکم و قضای. The second hemistich runs in *M*, *W*, and *B*: قضای خدای نگردد جدای (برای *B*).

^۹ So in *T*, *A*, *N*, and *E*; *M*, *W*, and *B* read :

سرانجام شد یوسف خسته دل بماندند ایشان هم آنجا (آن یاهو رایان *B*) خجل

^{۱۰} So according to the wording of *T* and *N*; *A* خسته خوار وزار; *E* بسته را خوار وزار; *M* and *W* بسته را زاروار *B* بسته را راهوار. After this verse *B* inserts another, evidently spurious one, viz. :

یکی خشک بالان برو بسته بس بدان کاروان سر بسر باز بس

که باشد گرفتار غل و بتر^۱
 بدزدی شدم در جهان متهم
 بگو یاد باد آن اسیر و یتیم
 گرفتار بوده درین^۲ زرف چاه
 که در وی نه‌باشد نشسته پسر
 بدان مایه جان پدر شاد کن
 رسانی بدان پیر بدبخت^۳ زود
 ببر درگرفتش بمهر و وفا
 جدا گشت ازیشان بصد داغ و درد
 همی رفت^۴ گریان نگه باز پس
 ازین غم بسر بر فشانند خاک
 بهجران آن کودک مستمند
 چنان زار و گریان و جوشان شدند

هر آنجا که دزدی بینی دگر
 مرا یاد کن زانکه من نیز هم
 چو بینی یکی روز^۵ چاهی عظیم
 که بی جرم و بی زشتی و بیگناه
 ۲۳۵۰ هر آنکه^۶ که بینی کنار پدر
 بدان ساعت اندر زمن^۷ یاد کن
 بجان تو کز من هزاران درود
 بگفت این و پس هر یکی را جدا
 ببوسیدشان چشم و بدرد^۸ کرد
 ۲۳۵۵ غریوان همی شد گسسته نفس
 یهودا وهر کس^۹ که بودند پاک
 ازیشان بر آمد غریب بلند
 زمانی بدانسان خروشان شدند^{۱۰}

^۱ Verses 2346–2352 are again wanting in *M* and *W*.

^۲ *E* روز. تو یک روز. Before this verse *B* inserts another spurious one, which is partly made up from the present one and gives no reasonable sense.

^۳ *B* بد در بن.

^۴ هر آنجا *T*.

^۵ *B* مرا, and in the second hemistich, like *E*, بدین for بدان.

^۶ *B* بی بخت; *T* reads (less emphatically than all the other copies) سانی بنزدیک. بایم تو زود.

^۷ Or بدرد as *B* and *N* again have distinctly, see note to v. 1696 above. Instead of بتیمار و درد *B*, *M*, and *W* read بصد داغ و درد.

^۸ *B* کرد.

^۹ *E*, *W*, *A*, and *N* وهر یک. In the second hemistich *B*, *M*, and *W* read از آن درد بر سر آخ.

^{۱۰} *M* and *W* have in both hemistichs بُدند, and سوزان instead of جوشان; *E* has in the first hemistich شدند and in the second بُدند. *A*, *N*, and *E* read besides چنان زار و جوشان و گریان آخ. In *A* the two hemistichs are transposed.

۲۳۳۵	فرو مال شان دست بر سر بمهر ^۱	که دادار داند زهفتم سپهر
	یتیمان همه خوار و عاجز بوند	که کس شان نباشد که نزدش روند ^۲
	من امروز آن خوار و آن عاجزم	که شادی نخواهد بُدَن هرگز
	هر آنجا که بینی ^۳ یکی بنده نیز	همی دار در دل مر اورا عزیز
	نباشد زُن بنده را آب و چاه	بخواری کند هر کس اورا نگاه ^۴
۲۳۴۰	نه مادر شناسد ورا ^۵ نه پدر	بآهو ^۶ شمارند ازو هر هنر
	بخاشه یکی بندم ^۷ بی نوا ^۸	که هزده درم باشد اورا بها
	من امروز آن بی بها بنده ام	چنین بی نوا ^۹ و سرافکنده ام
	هر آنجا که دیوانه بینی یکی	بخشای بروی بمهر اندکی ^۹
	که دیوانگان از در رحمتند	گرفتار بندم غم ^{۱۰} و محنتند
۲۳۴۵	من امروز آن بسته دیوانه ام	که از خویش و پیوند بیگانه ام

^۱ *B* and *T* زمهر. Instead of زهفتم in the second hemistich *M* has بهفتم; in *A* and *N* the second hemistich runs thus: که داد آید ایدر زهفتم سپهر.

^۲ *M* and *W* شوند; in *T* که نزدش is replaced by the less suitable بنزدش.

^۳ *A* and *N* باشد. The second hemistich runs in *B* مر اورا عزیز.

^۴ This verse in *B*, *M*, and *W* only.

^۵ So *T* and *E*. *A* and *N* شناسی ورا; *B*, *M*, and *W* شناسندش ونه.

^۶ *M* and *W* آهو, as frequently in the *Shâhnâma*, for instance: عیب=آهو.

هر آنکس که آهوئی تو با تو گفت همه راستیها گشاد از نهفت

see *Ganjnâma*, f. 16 a, l. 3 ab infra. Instead of بر آهو *E* has بآهو; instead of شمارند *T* has شناسند. A rather clever (but perhaps practically not quite correct) modification appears in *A* and *N*: نه آهو شمارند ازو نه هنر.

^۷ *M* and *W* بی بها, which gives no proper rhyme. In *E* this verse is wanting.

^۸ *M* and *W* again بی بها *T*; *B* (substituting by mistake) بی نوا سرافکنده ام; *E* که از خویش و پیوند بیگانه ام (2345).

^۹ Verses 2343-2345 are wanting in *B*, *M*, and *W*; v. 2344 is placed in *E* after v. 2347.

^{۱۰} So best in *T*; *A* and *N* have بندم وغم.

۲۳۲۵ چنان زشت شد نام ما در جهان
 هر آنکس که این داستان بشنود
 مزایاد چون ما ز مادر دگر
 همیگفت ازینسان و گریان چو ابر
 بدو گفت یوسف که ای پاکدل^۵
 ۲۳۳۰ نمودی بسی دوستیهای گرم
 ترا مهربانیست بر ما روان
 فرامش مکن یکزمان مهر من
 بازرم من بیکس سرزده^۶
 هر آنجا^{۱۰} که بینی یتیم و اسیر
 که تا جاودانه نماند^۱ نهان
 نکوهنده^۲ و دشمن ما شود
 که زینسان نمائیم رای و هنر^۳
 دریده دلش پرد^۴ هوش و صبر^۴
 تو باری نه شرمسار و خجیل
 ولیکن قضا را نبود از تو شرم^۶
 همیدون همیدار دل مهربان^۷
 بدل در نگاریده کن چهر من^۸
 یتیم و اسیر و تبه دل شده
 نوازش کن او را و اندر پذیر

^۱ *M* and *W* نگرد. *B* reads (without a proper rhyme):

چنان زشت شد در جهان نام ما که جاوید پنهان نگرد زما

^۲ So corrected from the نکوهیده of the MSS. This verse appears in *B*, *M*, *W*, and *E* only.

^۳ So *N*, *B* (except رای for راه), *M*, and *W* (except چونین for زینسان). *T* reads in the first hemistich بما یاد دادست مادر مگر (as ironical question: 'I wonder, did our mother remind us, that we should, etc.?'). *E* has a strange من واو و چون تان من واو; in *A* the wording of this verse is somewhat strange too:

کزینسان نمائیم رای و هنر بود جا بجا تا سزا (? ناسزا) سرسرسر

^۴ *M* and *W* ازو رفته آرایش و هوش و صبر. ^۵ *A* and *N* که ای کام دل

^۶ *B* نبودست شرم.

^۷ در دل نهان *B*.

^۸ *M* and *W*:

فرامش مکن مهر ما یکزمان بدل در نگاریده کن چهر من

^۹ Or according to *N* and *E* بیکس و سرزده. Instead of بازرم من (see on آزرمن notes to vv. 1522 and 1597 above) *A* and *N* read بیاد من; *B* بازار من.

^{۱۰} So *B*, *M*, and *W*, in agreement with vv. 2338, 2343, and 2346 below; *T*, *A*, *N*, and *E* بهر جا. Instead of و اندر پذیر at the end of the second hemistich *T* reads چو پسرش پذیر *E*; و آند^{۱۰} پذیر.

بآزار او^۱ دل مبندید هیچ
 خود^۲ آزده است آن دل مهربان
 2315 بتیغ فراق منش خسته اید^۳
 کنون عذر خواهید از آن^۴ خسته جان
 مگیرادتان ایزد دادگر
 بدرد من خسته بیگناه^۵
 همیگفت ازینسان وایشان زشرم^۶
 2320 ازو هر یکی رخ همی تافتند
 بترزین^۷ چه باشد بگیتی بیار
 یهودای فرزانه نیکخوی
 همیگفت ای وای ما بیرهان
 دل خویش و جان پدر^۸ سوختیم

در امرش مسازید کفران بسیج
 روا نیست آزدنش بیش از آن
 امید از منش پاک بگسسته اید
 گناهی بعذرش نباشد گران
 بتیمار و آزار و درد پدر^۹
 غریب و ذلیل و نژد و تباہ
 فشاندند از دیدگان خون گرم
 کزو شرمساری همی یافتند
 که باشد کسی از کسی شرمسار
 همی خون چکانید ازین^{۱۰} گفتگوی
 چگونه رهیم از خدای جهان
 ببیدانشی دوزخ اندوختیم

¹ So *T*; the other copies این; *M* and *W* بر آزار. The second hemistich is according to *A* and *N*; *M*, *W*, *B*, and *E* read در امرش میارید کفران و بسیج *T* وز *T*; در امرش میارید کفران و بسیج on بسیج see p. ۲۷, note 5.

² *M* and *W* چو. *B* has آن دل از دل for این دل.

³ *B* سوخته اید; *M* and *W* سوختید, and as rhyme-words in the second hemistich بگسیختید; the same three copies read in the beginning of the second hemistich امیدش زمن; *B* has besides باز for پاک.

⁴ *M* and *W* ازین. In the second hemistich *B* alone reads بعذری for بعذرش.

⁵ *M* and *W* دردهای پدر.

⁶ *E* بیکسی بیگناه; *M* and *W* خسته و بیگناه.

⁷ *M* and *W* بشرم. *M* and *W* زن. Instead of بیار *T* reads شمار.

⁸ *B*, *T*, *M*, and *W* از آن گفتگوی *E*; از آن گفتگوی.

¹⁰ So *B*; *A*, *E*, and *N* پدر و دل و جان خویش و پدر *T*; دل و جان خویش و پدر *M* and *W* پدر و جان خویش و جان پدر *E* of *B* and *E* اندوختیم. In the second hemistich *M* and *W* پدر و جان خویش و جان پدر *E* is replaced in the other copies by افروختیم.

زیکدیگر اکنون بخواهد گسست	که پیوند ما را که یزدان ^۱ ببست
که پیوند ما زان شود سوخته	فراق آتشی کرد ^۲ افروخته
که بازم نمینید ^۳ از امروز بیش	گرفتم یکی راه نادیده پیش
که هرگز نمیند دو چشم پدر ^۴	2305 گرفتم بهیش اندرون یک سفر
که بارش فراقست تا یوم دین	فگندم یکی تخم اندر زمین ^۵
که شد رشته ^۶ آشنائی ز دست	چنان بند بیگانگی مان ^۷ ببست
سر وصل ما را نگویند ^۷ کرد	قلم رفت و حکم قضا کار کرد
یکی حاجتم هست سوې شما	کنون کاسمانی ^۸ چنین بُد قضا
درودم رسانید سوې ^۹ پدر	2310 که از من باندازه ^{۱۰} بحر و بر
مگر گردش روز دشوار خوار	بپرسیدش ^{۱۰} از من نهان واشکار
یکی بر نمیدیش رحمت کنید ^{۱۱}	برو مهربانی و شفقت کنید

^۱ *B* and *T* یزدان.

^۲ *A* and *N* فراقی که کرد آتش *E*; فراق آتش گرم. Instead of *شان* in the second hemistich *T* reads شد از آن.

^۳ So best in *T*, *M*, and *W*; the other copies have *نمیند* with *راه* as subject. In *E* verses 2304-2306 are wanting.

^۴ *B* حضر. In *A* and *N* this hemistich is rather corrupted; in *E* it appears after v. 2310. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۵ So best in *T*, *A*, and *N*; *B* and *M* تخم را بر زمین; *W* تخم را در زمین. In the second hemistich *B* substitutes (here unnecessarily) the Persian *روز* for the Arabic *یوم*.

^۶ *W* تان. This verse in *B*, *M*, and *W* only.

^۷ So in all copies (only *B* has a wrong *اصل* for *وصل*) except *M* and *W*, which read همه بند و پیوند مان (*تان* *W*) خوار کرد.

^۸ So best in *B*; all the other copies read without the *که* simply آسمانی.

^۹ *T* نذر.

^{۱۰} So *T*, *M*, and *W*; the other copies have simply *بپرسید* except *B*, which reads *بپرسیدش*. Instead of *شان* *M* and *W* have اکنون. On *دشوار* in the second hemistich (in *B* only, the other copies read *دشوار*) comp. p. 100, note 7.

^{۱۱} This verse in *B* only; *نمیدی* = *نومیدی* or *امیدی* (despair).

چو سوهان همی سود اندام و پشت،	تن نازکش در ^۱ پلاس درشت
شتابید نزدیک ایشان بمهر	چو یوسف بر ایشان برافکند ^۲ چهر
پس آنکه غریبیدن اندر گرفت	جدا هر یکی را به بر در گرفت
که بگریست. با او زمین و زمن ^۳	چنان زار بگریست بر خویشتن
همه مهتران و همه بهتران	۲۲۹۵ چنین گفت کای ویژه همگوهران ^۴
ببینید چونانکه میخواستید	بدینسان شما کارم ^۵ آراستید
که پشمینه و بند دیوانه راست	مرا هست تشبیه دیوانه راست ^۶
بدیدید هم کام ^۷ خویشتن	چنین بود کام شما تن بتن
مرا بی خود ^۸ و بی پدر کرده اید	بنادانی و جهلم آزوده اید
تن آند ^۹ روان رنج و جان آبله ^۹	۲۳۰۰ بسی از شما دارم دل گله
که هنگام مهر و گه آشتیست ^{۱۰}	ولیکن نه هنگام پنداشتیست

^۱ *B* پاكش اندر *B*. Instead of سود همی in the second hemistich *M* and *W* read سودش. In *A* and *N* this verse is wanting.

^۲ *W* بیفگند.

^۳ So *B*, *M*, *W*, and *E* (only in *M* بر وی instead of با وی); *A* and *N* read زمان و زمن (زمن as shortened form of زمین, which seems rather doubtful); *T* has زمان و زمین, which gives no rhyme.

^۴ So *M*, *W*, and *B* (in *B* پیغمبران is substituted for همگوهران); the other copies read, with an unnecessary repetition of the subject: چنین گفت یوسف که ای: سروران (همهران *T*).

^۵ So in *B*, *W*, and *E*; *T* کار; the other copies read کام, which, however, appears more appropriately in v. 2298. Instead of چونانکه in the second hemistich *T*, *A*, and *N* have زانسانکه; *E* زینسانکه; *T* and *A* substitute besides بستیید for ببینید.

^۶ So all copies except *T*, which reads مرا هست پشمینه و بند راست.

^۷ On کام see note to v. 579; *T* هنگام; *B* reads همه کام (!).

^۸ So *B*, *M*, and *W*; the other copies read مرا خسته.

^۹ So *M* and *W*; *B* (read جان و دل آبله (جان و دل آبله). In the other copies this verse is wanting.

^{۱۰} *B* هنگام هنگام (meeting) آشتیست.

مر آن همسرانرا همه خفته دید	2280 چو یوسف بنزدیک آن چَه ^۱ رسید
که او مهربان و وفادار بود	یهودا از آن جمله بیدار بود
دل خستش از دیده بیرون چکید	2285 چو همزاد خودرا چنان ^۲ بسته دید
خروشدن بیدلان در گرفت	پذیره شدش زود ^۳ و در برگرفت
بنفرید ^۴ بسیار بر شور بخت	زدر دل و جان بنالید سخت
که یوسف سرایای در آهنت	2285 چنین گفت کین شور بخت ^۵ منست
ندیدی چنین روز واژون ^۷ و شور	ایا کاش ^۶ چشم شدی هر دو کور
که یوسف چو دُزدان ببند اندرست	چه زین ^۸ بینواتر چه زن بدترست
همی گفت زینسان بجانگ ^۹ بلند	یهودای بیچاره ^۹ مستمند
بجستند از خواب شوریده سر	از آواز او خفتگان سر بسر
سرایای گشته گرفتار بند	2290 بدیدند همزاد خودرا نژند

^۱ *B* همسرانرا. In the second hemistich *A*, *E*, and *N* read همسرانرا instead of همسرانرا^۱.

^۲ *T* چو همزادرا آچنان. Instead of دل خستش, as *B* reads in the second hemistich, *T*, *A*, *E*, and *N* have دل خسته; *A* and *N* substitute besides کشید *W* چکید. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ *M* and *W* شد وزود; شد و زود; استقبال = پذیره; see Ganj-nāma, f. 45 b, ll. 1 and 2, where the following bait of the Shāhnāma is quoted:

چو آمد بنزدیک آن جایگاه   سیاوش پذیره شدش با سپاه

It is also pointed sometimes پذیره in the sense of قبول, as in this verse of the Shāhnāma:

مگر کاین سخنا پذیره شویم   همه با درفش و تیره شویم

see ib. loc. cit. ll. 3-5. At the end of the second hemistich *M* and *W* have برگرفت for در گرفت.

^۴ So *B* and *T*; *M* and *W* بنفرین; *E* بیغزود; *A* and *N* سخت *W* بشورید بسیار و شورید سخت.

^۵ *M* and *W* شور بخت; this verse is found in *B*, *M*, and *W* only.

^۶ *B* کاشک, but comp. Rückert in Z. D. M. G. viii. p. 260.

^۷ Or وارون, as *M* reads distinctly, see notes to vv. 556, 1048, and 1659; *E* has ندیدم چنین ظلم زاری و شور.

^۸ *A* کزین; *T* چو زین.

2270 مر آن ده جوانمرد را بنگرم
 اگر نیز^۱ بسیام آزرده اند
 شوم روی‌شان باز بینم یکی^۲
 دهم تا قیامت برایشان^۳ درود
 ازو مالک زعر در ماند و گفت
 بیاساید آنگاه دل در برم
 مرا داشتند و بپورده اند
 ببوسم سر و چشمشان اندکی
 که کار من و کار ایشان نبود
 که رو^۴ یکت همیدون خرد باد جفت^۵

رفتن یوسف علیه السلام بوداع

کردن برادران خود^۶

2275 بشد با سیه یوسف مهربان
 ندانست^۷ رفتن ببنده اندرون
 بسختی شد آخر بنزدیک چاه
 بآهن درون پای وتن در پلاس^۸
 برفت اینچنین بیدل و خسته جان
 خرامان بدان^۹ بند و غلّ گران
 بیفتاد هر ساعتی سر نگون
 چنان بسته و خوار وزار^{۱۰} و تباہ
 بدان بند بر وی چو دندان داس^{۱۱}
 همی تا ببیند رخ همسران^{۱۲}

^۱ *T*, *A*, and *E* اگرچند *A*.

^۲ *T*, *A*, *E*, and *N* یکی *N* بمینم یکی *N*.

^۳ *T* and *E* بدیشان. Instead of کار ایشان in the second hemistich *A*, *E*, and *N* read که این کار جز (*M* and *W* (as a kind of explanatory wording) آن ایشان نبود آسمانی نبود.

^۴ *M* and *W* برو.

^۵ So *B*. *M* and *W* بوداع حضرت یوسف علیه السلام بوداع رفتن یوسف نزد *T*; رفتن یوسف علیه السلام نزد برادران و ازوشان *N*; یهودا و برادران بجهت وداع رفتن یوسف علیه السلام نزد برادران و ازوشان (= ازیشان, see above); in *E* the text runs on without interruption; in *A* the usual interval, with the heading of *M* and *W* supplied in pencil.

^۶ *B* خرامان و با بند و غلّ گران *W*; بدان غلّ و بند *M*; در آن *B*.

^۷ *B*, *M*, and *W* نتابست. Instead of بیفتاد in the second hemistich *A* and *N* read بیفتادی, which, although grammatically good, is impossible as regards the metre.

^۸ *B* چنان بستم خوار وزار *E*; چنان بسته وزار و خوار *B*.

^۹ So *B*, *A*, and *N*; *M* and *W* پلاس *T*; و بر تن پلاس *T*. In *E* this verse is wanting.

^{۱۰} *B* چو بر بند داس *T*; چو بر کور داس *B*.

^{۱۱} This verse in *T* only.

نه آگاه از آن جز خدای جهان	بدینسان همی گفت ^۱ با دل نهران
بسخت و بسست و ببند و گشای	تن و جان سپردم ^۲ بحکم خدای
که ابر بهاری شدی زو برشک	بدینسان ^۳ همی راند بر چهره اشک
کشیدش سوی بارگه کاروان	سر انجام آنکس که بُد ساریان ^۴
بر اشتر همی بست هر گونه بار ^۵	2265 بسامان رفتن همی ساخت کار
وز آنپس نمی خواست بودن درنگ ^۶	چو یوسف بدیدش که شد کار تنگ
چنین گفت کای خواجه ^۷ سر فراز	بشد با سیه نزد مالک فراز
بیک حاجت این بنده را دست گیر	همی رفت باید کنون ^۸ ناگزیر
یکی بسپرم تا سر چاه راه	مرا ده تو ^۹ دستور تا با سیاه

^۱ *B*, *M*, and *W* همی راند. *W* and *T* have in the beginning بدانسان; and *T* has besides دل نهران.

^۲ So with the *first* person as words of Joseph in *B* (سپردم تن و جان), *T*, *A*, and *N*; the other copies سپرده. *B* has in the second hemistich a much inferior reading بسخت و بسست و بنیک و برای. In *B*, *M*, *W*, *T*, and *E* this verse is, less appropriately, put after the immediately following one.

^۳ So *B*; the other copies بدانسان, and in the second hemistich برو (ازو) instead of بر چهره. *T* has besides in the first hemistich از چهره instead of بر چهره. After this *B* adds another useless verse:

بدانسان همی گفت با دل نهفت زرازی که بود آن بدل در شگفت

^۴ Or, as *B* has, ساروان. In *B* another legitimate example of the omission of the idāfah.

^۵ *T* reads, without a proper rhyme, بآتش همی بست هر گونه کار.

^۶ So *A*, *E*, and *N*, with بودن as subject to درنگ. *T* reads بُردن, with Joseph as subject. *M* and *W*:

چو یوسف نگه کرد و شد کار تنگ وز آنپس نمی خواست کردن درنگ

The same in *B*, but instead of نمی خواست there appears the affirmative همی خواست, which gives a possible sense too ('and since he wished to delay after that').

^۷ So *B*, *M*, and *W*; the other copies have again مالک. ^۸ *A* and *N* شدن.

^۹ *B*, *M*, and *W* باش (either an abbreviation from باشد, or a contraction of با = باد, see p. ۱۷۰., note 5, and اش 'be there to me permission for this that'). This verse is wanting in *E*.

پس این^۱ ده جوان بر لب چاهسار
 ۲۲۵۰ بدان تا ببینند^۲ با بند و غُل
 بشد مالک ذعر اندر زمان^۳
 بگردن برش^۴ نیز بنهاد غُل
 مراورا بپشمین بپوشید تن
 یکی بنده بودش سیه‌تر زدود
 ۲۲۵۵ همیکرد یوسف در آنها^۵ نگاه
 وز آن کبر و آن قیمت خویشتن
 نهانی چنین گفت^۶ کای ذو الجلال
 بچاه اندرون من خطا^۷ کرده ام
 ندانستم اکنون جزا یافتم
 ۲۲۶۰ زندانی^۸ من عفو کن مرا
 بعدا گرفتند جای قرار
 سهی سرو نازان و شمشاد و گل
 یکی بند بنهاد بر روی گران
 که دیدست با غل مه و سرو و گل
 چه ناخوش بپشمین لباس سمن^۹
 سپردش بدان بنده زشت زود
 همی آمدش یاد از آن آب چاه
 پسندیدن طلعت خویشتن^{۱۰}
 ترا زبید و خود تو داری کمال
 تن خویشتن را بها کرده ام
 خدایا از آن چهره بر تافتم^{۱۱}
 که عفوست و لطفست پیشه ترا^{۱۱}

^۱ *A* and *N* آن. Instead of جای in the second hemistich *M* and *W* read آنجا.

^۲ *T* بیستند بر. *W* has طوق instead of بند. The second hemistich runs thus in *A* and *N*: سهی سرو آن تازه شمشاد و گل.

^۳ *B*, *M*, and *W* هم در زمان. Instead of بر روی گران in the second hemistich *E* reads بود آن گران.

^۴ *M* and *W* ابرگردنش. This verse is found in *B*, *M*, and *W* only.

^۵ So *A*, *N*, *E*, and *T* (in *T* چو instead of چه and at the end خشن لباس); the other copies (*B* نسترن) چه (که *M* and *W*) ناخوش بود پشم بر پاکتن (نسترن *B*).

^۶ *B*, *M*, and *W* آنجا. *N* has in the second hemistich یاد آن.

^۷ So best in *B*, *M*, and *W*; the other copies put طلعت in the first hemistich, and قیمت in the second. *T* has besides و پسندیدن. In *A* and *N* the second hemistich runs thus: پسندیده شد قیمت خویشتن.

^۸ *B*, *M*, and *W* همی گفت. ^۹ *W* غلط.

^{۱۰} So *B*; *T*, *M*, *W*, and *E* have the same, except خبر instead of جزا, and روی for چهره. *E* substitutes besides این روی for این روی. In *A* and *N* the hemistichs are transposed and run thus:

خدایا از آن روی بر تافتم   بدانستم اکنون جزا یافتم

^{۱۱} *B*, *M*, and *W*:

زندانی من عفو کن مرا   بلی عفو و لطفست (که فطست و عفوست *B*) پیشه ترا
E has خدا نزد for ترا.

<p>بدان مالک ذعر گنچ کرم^۱ که آن عیبها هست با وی مقیم گریستن چو مادر بمرگ پدر بدان بر هنر مهتر سرفراز بگوئیم هر چار داری روا^۴ نداری تو این بنده را یکرمان که او نیست این^۵ جامه را حق شناس بود جای او بر هیون حرون نه بالای او رخت الوان بود که هرگز نداند بدین گوشه راه بدین شرطها بیعشان شد درست بدان تا در آن^{۱۰} شرط ناید شکست</p>	<p>فروختیم ویرا بهزده درم ولیکن بشرط سه عیب عظیم گریزنده پائی^۲ و دزدی دگر ۲۲۴۰ چو دادند آن خط بگفتند باز^۳ که بر چار شرط اوفتد بیع ما یکی آنکه بی بند و غل^۶ گران دگر آنکه پوشانی اورا پلاس سه دیگر چو^۷ باشد براه اندرون ۲۲۴۵ نیشستنش بر^۸ خشک پالان بود چهارم بری تا^۹ بدان جایگاه نهادند این شرطهارا نخست گرفتند پیمان و دادند دست</p>
---	---

^۱ *T* and *E* (!) *درم* و گنچ *درم*. ^۲ *M* and *W* have a wrong پایست گریزنده.

^۳ The reading of *T* باز^۳ چو دادند خط و بگفتند *باز*، as well as that of *A* دادند *چو*، lacks the completing part of the sentence. *A* has besides in the beginning of the second hemistich *بر آن* for *بدان*.

^۴ So *B*. *M* and *W* have the same, except the strange *بیگمان* and *روان*, as rhyme-words, in the two hemistichs. *W* substitutes besides *رو* شرط. The other copies have quite a different wording, viz.:

مر این بیع را شرط باشد چهار بگوئیم یک یک بپیش (بتو) آشکار

^۵ *B* and *N* *بی غل* و بند.

^۶ So *B* (with reference to the precious garment given him by Gabriel); *M*, *W*, *A*, *N*, and *E* هر *T*.

^۷ *T*, *E*, and *A* که.

^۸ So best with the suffix in *B*; the other copies *بر* نشستن. The second hemistich is according to *T*, *E*, *A*, and *N*. *M* and *W* read *دیبای الوان* بود *نه بر روی* *بر* رخت (و) الوان بود *B* بود.

^۹ *E* *نداند* *T* has in the same hemistich *برین* for *بدین*.

^{۱۰} *M* and *W* *ناید شکست* *E* reads *ماند درست* *بدان*.

نکوتر نمودت ^۱ همی زافتاب	بچاه اندرون چهره دیدی در آب
بهای تن خویش نشناختی ^۲	تن خویش را قیمتی ساختی
همی یاد دار این سخن بیش و کم	فروشدت ^۳ اکنون بهژده درم
بها بستند آن درم چند را	۲۲۳۰ چو بفروختند آن هنرمندرا ^۴
خط دستشان خواست اندر زمان	از آن ده جوان مالک کاردان ^۵
وز آنپس بهانه نیفتد بکار	بدان تا شود بیعشان استوار
بدان پرهنر مرد فرخ نهاد ^۶	خطی زود بنوشت شمعون و داد
یهودا و شمعون و روبیل و دان	چنین بُد نوشته ^۷ که ما ده جوان
و اوشیر و یستاخر گنج داد ^۸	۲۲۳۵ زبالون و نفتال و لاوی و جاد
بدو مادرش نام یوسف نهاد	یکی بنده ^۹ بود مان ^۹ خانه زاد

^۱ So *B* ('it appeared to thee'); the other copies نمودی ('thou didst appear'). Instead of همی زافتاب *A* reads هم از آفتاب.

^۲ Only *A* and *N* have the affirmative بشناختی, in an ironical sense.

^۳ *B* فروختند. In the second hemistich *A*, *E*, and *N* read همیدار یاد این الخ. فروختن اخوان: یوسفرا علیه السلام بمالك ذعر بچهار شرط.

^۴ خردمندرا^۴.

^۵ So best in *B* and *T*; 'the experienced Mâlik; ' *A*, *E*, and *N* مالک کاروان 'the master of the caravan; ' *M* and *W* کامران, and at the end of the second hemistich خط دستشان بستند اندر زمان. *B* reads هم در زمان.

^۶ نژاد. *B*.

^۷ نوشتند چونین *M* and *W*.

^۸ *A* and *N* گنج زاد (!). On the various corruptions of the names of the ten brothers, see above, p. ۷۱; some new distortions of the same may be culled from the different copies here, viz. زهارون (*T*) for زبالون; اقبال (*T*), اقبال (*E*), and تقیا (*M*) for نفتال; اوشیر (*E*) for یوشیر; خام (*M* and *W*) and جا (*E*) for گنج رام, in which case the corresponding rhyme-word is respectively گنج را and گنج وا.

^۹ یکی بنده^۹ ما بُد و *E*. In the second hemistich *B* has برو; *M*, *W*, *A*, and *N* پدر مادرش, with the legitimate omission of the idâfah (the پدر و مادرش in *M* is quite impossible).

شمارا بُدی گر بُدی این دو دست	بگفتا که اینست ازین ^۱ بیش نیست
ستد یوسف و آن درمها بداد	بدینسان ^۲ خرید و فروخت اوفتاد
فُرُختند آن بوستان بهشت ^۳	۲۲۲۰ بهزده درم قلب معدود زشت
خرد بود خرسند و دل شادخوار	فروشندگانرا در آن زشت کار
فروختن غرض بود و بهمود شان ^۴	تَبُد میل ایشان سوی سودشان
بیامد بر یوسف پاکرای	هم اندر زمان جبرئیل از خدای ^۵
سلامش رسانید از کردگار	نهان از همه کس ^۶ برو آشکار
که در آئنه چهره ^۷ خود ببین ^۷	۲۲۲۵ چنین گفت از قول جان آفرین
وز آن هست حُسنت فراوان فزون	همانی ^۸ که بودی بچاه اندرون

^۱ *B*, *M*, and *W* اینست. وز این گفت اینست. In the beginning of the second hemistich *B* reads شمارا for شمارا.

^۲ *A* بدانسان. Instead of فروش *T* has فروش. Instead of اوفتاد *W* reads بدینسان. In the second hemistich *M* and *W* substitute درم^۱ شان for درمها.

^۳ *T*:

گرفتند هجده درم قلب و زشت   بدادند آن بوستان بهشت

N and *E*:

بهزده درم قلب و زشت و درشت   فروختند آن بوستان بهشت

Instead of بوستان بهشت *A* has فروخته شد آن *B* reads فرختند آن. بوستان در بهشت.

^۴ So *T*, *A*, and *N*. *B* and *E*:

تَبُد میل شان سوی سود و زیان   فروختن غرض بود شان در میان (بود و بهمود شان *E*)

In *M* and *W* vv. 2221 and 2222 are wanting. After this verse *M* and *W* insert a new heading, viz.: فرود آمدن جبرئیل بر یوسف علیه السلام. *T* also has a heading after the next verse, viz.: آمدن جبرئیل خدمت (بخدمت) حضرت یوسف که چون صورت خود در آب دیدی برای خود قیمت معین کردی و آخر بر هجده درم فروخته شدی.

^۵ *E* جبرئیل خدای. In the second hemistich *M* and *W* read درآمد for بیامد, and *T*, *E*, *A*, and *N* پاکرای for نیکرای.

^۶ *B* شد. ^۷ *B* که چهره در آئینه خود ببین *A* and *N*; چهره خویش بین *B*.

^۸ *B* and *T* همانا. Instead of هست حُسنت in the second hemistich *B* reads از آن هست حُسنت فزون و فزون *E*; نیز هستی *M* and *W*; نیز حُسنت *A* and *N*. از آن (وز آن *N*) هست حُسنت فراوان کنون.

بکینه گزیدند انگشت و دست	بسی بر یهودای دانش پرست
بدان کینه چو بان ^۱ بی زینهار	چنین گفت مالک سرانجام کار
نباشد خریدار کس در زمین	2210 که ^۲ این بنده را با سه عیب چنین
بدان تا شوید از غم او رها	بلی من خرم این زبهر شما ^۳
ندارد چنین جامها هر کسی	بها جامه بدهم که دارم بسی ^۴
که هست ^۵ این تجارت بر ما صواب	بمالک چنین داد شمعون جواب
درم آرزوی تو آرد بجای	ولیکن بجامه نداریم رای
همه دیبۀ رومی و زر نگار	2215 اگر مان ^۶ دهی صد شتر باردار
رضای تو جسته شود لاجرم	نخواهیم و گر ^۷ مان دهی ده درم
زهزده درم کم نبود و نه بیش	گشاد از میان ^۸ کیسه و ریخت بیش

^۱ *B*, *M*, and *W* رایان *E* has بر آن instead of بدان.

^۲ So *B*; all the other copies مر. Instead of کس in the second hemistich, *M* and *W* have an inappropriate او.

^۳ So best in *B*; the other copies او. Instead of او in the second hemistich *T* has آن; *E* reads again بر آن for بدان.

^۴ So best in *B*; the other copies (except *E*) بها جامه دارم که بدهم بسی; *E* ندارد چنان جامها دارم که بدهم بس *E* مرد کس.

^۵ So *B*, *A*, *E*, and *N*. *T* حکایت; *M* and *W* بغایت.

^۶ So *B*, *M*, and *W* here as well as in the following verse; the other copies have in both میدهی. Another example of the necessary omission of the idāfah is شتر باردار, see also further down in v. 2220 قلب درم باردار in its correct form appears in *T* only; the other copies (except *E*) have a strange وبار; *E* reads وبار (= خواربار).

^۷ So correctly in *M*, *W*, *A*, *N*, and *E*. *T* نخواهم; *B* نخواهیم گر (which leaves the preceding conditional sentence without an apodosis). Instead of تو رضای *T* reads از تو رضا.

^۸ *T* او سر. *B* adds after this a new verse which merely repeats the contents of the preceding one, and is moreover strangely worded in the first hemistich:

بزهزده درمها ولیکن درست همان بود هر چند از آن بیش جُست

<p>خرد پروران و هنرگستران زدل کینه و دشمنی برکنید^۱ کیم من که با من کنید این همه که نه روز باشد سرانجام آن ولیکن بود بعد از آن آشتی دلَم نیز از آزارتان تنگ نیست زبدمهری و خشم و کین بگذرید^۲ مرا در پذیرید همچون رهی بدشت اندرون تان شبانی کنم بدشخوار و آسان بوم پایدار بنزد شما به که جایی دگر بنالید و بارید خوناب زرد بسی شان بگفتارها دل خرید نَبُدشان زدل^{۱۱} مهربانی و شرم</p>	<p>بعبری^۱ چنین گفت کای مهتران ۲۱۹۵ چه باشد که اکنون نکوئی کنید شما چون شبانید^۲ و من چون رمه نباشد شب تیره اندر جهان رود^۳ در جهان جنگ پنداشتی مرا با شما خود زین^۴ جنگ نیست ۲۲۰۰ چه باشد اگر تخم مهر افکنید از آزار من تان^۵ شود دل تھی زدل بر شما مهربانی کنم بیندم کمر^۶ پیش تان بنده وار اگر بست باید^۷ چو بنده کمر ۲۲۰۵ یهودا زگفتار یوسف بدرد بعبری بسی لابه^{۱۰} گسترید دل سخت ایشان نشد هیچ نرم</p>
---	--

¹ *T* بعدا^۱ (avoiding here as in v. 2183 above the expression بعبری). Instead of *هنر* in the second hemistich *B* reads روان.

² So with the more characteristic *T*, *M*, *W*, and *N*; the other copies برکشید.

³ On شبان see above, verses 548, 560, and 561.

⁴ So *B*; the other copies بود. *T* substitutes in the second hemistich شود for بود. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁵ *M*, *W*, *A*, and *N* بعد از این. The second hemistich runs in *T* thus: *دلَم بند* (دلَم بند از آن تنگ نیست (!)).

⁶ *B* زنید *B*.

⁷ *M* and *W* از آزار تان خود. On رهی (= چاکر و غلام), see note to v. 235.

⁸ *M* and *W* دشوار. Instead of *M* and *W* read دشوار, see on both forms, p. ۱۰۰, note 7. This verse is found in *B*, *M*, and *W* only.

⁹ So *B*, *A*, and *N*; the other copies باشم بسته *A*.

¹⁰ *A* and *N* لابه^{۱۰}; *M* and *W* را لابه, and in the second hemistich و نیز گفت و بسی. In *B* this verse is put before v. 2205, as if referring to Joseph.

¹¹ So *M* and *W*; *A*, *E*, and *N* زسر^{۱۱}; *T* بسر. *B* همه شرم *B*.

کنون یافتیمش درین چاهسار	بُجُستَنش کردیم هرگونه چار ^۱
زبانرا بیعبری بیاراستند	چو گفتند چونانکه ^۲ میخواستند
که گر تو جز این چیزگوئی دگر ^۳	بگفتند با یوسف پرهنر
برآریم از جان پاکت دمار ^۴	۲۱۸۵ هم اکنون بشمشیر زهرابدار
که گفتارشان بُد چو کردارشان	بترسید یوسف زگفتارشان ^۵
که ای با تو خوبی و فرهنگ جفت	بپرسید ازو مالک ذعر و گفت
کدامی تو آزاد یا بنده ^۶	بس آهسته و سخت فرخنده ^۷
زمالک نسب کرد یوسف نهان	ز تهدید و از بیم آن بیرهان ^۸
بگشتندیش ^۹ گر بگفتی کیم	۲۱۹۰ نیارست گفتن که بنده نیم
مراین مهترانرا پرستنده ام ^{۱۰}	بناکام گفتش یکی بنده ام
که همواره بودست و باشد بجای	ولیکن بدل گفت با آن خدای ^{۱۰}
بنزدیک اخوان زمین بوسه ^{۱۱} داد	از آنپس بلاه زبان برگشاد

^۱ So *B*, *A*, *N*, and *T* (in *T* کار instead of چار). *E* بُجُستَنش بکردیم الّخ. *M* and *W* بدین. بُجُستَن گرفتیم الّخ.

^۲ So *B*, *M*, and *W*. *T*, *E*, and *A* که آنها چو *N*. Instead of بیعبری in the second hemistich *T* reads بنوعی.

^۳ *T* and *W* خبر. In *A* and *N* this hemistich runs thus: که گر جز برین چیز: ززم گردنت گر بگوئی دگر. *E* در *E* گویی دگر.

^۴ So *B*. *M* and *W* دمار از جان و از دل دمار *T*, *A*, *E*, and *N* برآریمت. *E* دم و نفس = دمار; از تن روان و دمار as in Bostân, ed. Graf, p. ۱۳۱, l. ۱; compare on this word, Rückert in Zeitschrift viii. p. 271.

^۵ *E* بگفتار.

^۶ *M* and *W* پس. In *E* verses 2187-2206 are entirely wanting.

^۷ *A*, *N*, and *T* گمراهان (*T* این).

^۸ *B* بگشتندیش, with the conditional ی added to the suffix.

^۹ So *B*. *M* and *W* (which have in the first hemistich (!) بناچار گفتی) read بپرستنده ام instead of مهترانرا همسرانرا *T*, *A*, and *N* have سرافکنده ام instead of ام.

^{۱۰} Instead of خدای (to which بنده or پرستنده of the preceding verse must be understood) *B* and *W* read بنده خدای, with an unjustifiable omission of the idâfah, see Zeitschrift x. pp. 177 and 273.

^{۱۱} *T* چنین کرد یاد.

2170 بدو آختندش^۱ زهر گوشه چنگ
 بدشنام دادن زبان کرده تیز
 بهرسید مالک از آن ده جوان
 چه خواهید ازین کودک خرد سال
 مر اورا ازین^۲ ژرف چه یافتیم
 2175 چه باشد شمارا چه بَد ساختست
 هم آنکه^۳ چنین داد شمعون خبر
 درختیست ملعون و شاخش بلاست^۴
 مراوراسه عیب است و هر سه عظیم
 گریزنده و دُزد و گیرنده چشم
 2180 سه روزست تا این برهنه غلام^۵
 نهان شد ز چشم سر^۶ آدمی

گرفتند هر ده ورا بی درنگ
 بیارده^۲ بر وی گران رستخیز
 که ای کامگاران روشن روان
 که از چهره^۳ وی زند بخت فال^۳
 بدیدار او تیز بشتافتیم
 که دست و زبانتان بدو آختست^۴
 که هست این یکی بنده^۵ بی هنر
 شگفتی بدین کودک زاد ماست
 کز آن هر سه دارد دل خلق بیم
 که باشد که از وی نیاید بخشم^۶
 بر اسب جفا کرده زین و لگام
 چو قارون فرو شد بزیر زمی

^۱ So *B* (see on آختن, note to v. 184 above); the other copies از همه برآویختند از همه. In *M* and *W* verses 2169 and 2170 are wanting.

^۲ *B* and *N* برآورده. Instead of گران *M* and *W* read همان.

^۳ *M* and *W* که از چهره وی زنده شد بخت فال.

^۴ *B* درین, and like *N* یافتیم and بشتافتیم in the singular. *T* has نیز instead of تیز.

^۵ So *B* and *M* (in the latter برو instead of بدو); the other copies برافراختست. *A* has زیانرا instead of زبانتان. *T* transposes besides the first words of the verse, viz. شمارا چه باشد.

^۶ *T* همانا; *A* and *N* هم اندر (ایدر). Instead of این in the second hemistich (*B*) the other copies have او.

^۷ So *B*; the other copies (*A* وشاخ ووشاخش). بلاست. The second hemistich is according to *T*, *E*, *A*, and *N* (in the latter two شگفتی تر *B*; شگفتی در آنکو گریزنده پاست *M* and *W*; (زاد ماست نا رواست *A* instead of زاد ماست). آنکو کده زاد ماست.

^۸ *T* عجب باشد از وی نیایم بخشم; in *E* this hemistich runs thus: نباشدش خشم.

^۹ So *B* and *E*. *M* and *W* سه روزست اکنون که این بَد غلام; *A* سه روزست تا این که تیره غلام; *N* سه روزست تا این که تیره غلام. Instead of بر in the second hemistich *T* has مر. گریزنده تام.

^{۱۰} *T* سه روزست تا این که تیره غلام; *E* ز چشم و بصر (with the necessary omission of the idāfah).

که نوری همی تابد اندر جهان	۲۱۶۰ بگفتند باهم ^۱ هم اندر زمان
که افکنده ^۲ بر مشک و کافور شرم	نسیمی همی گسترده باد نرم
مگر سر بر آورد یوسف زخاک	چه شاید بُد این ^۳ بوی و این نور پاک
که تابد همی نور از آن، جایگاه	مگر دادش ایزد رهائی زچاه
گل کامشان گشته بُد جمله خار	دویدند بشتاب تا ^۴ چاهسار
بدیدار انبوه بشناختند ^۵	۲۱۶۵ بنزدیک چاه آنگهی تاختند
نشسته ستوده رسول جهی	بدیدند انبوه در ^۶ انبهی
زده نور رخسار وی بیخ و شاخ	زکشور ^۷ بکشور جهان فراخ
همی بر گل و مشک بنهاد زنگ	بتن در یکی حُلّه کز ^۸ بوی وزنگ
خرد زین شگفتی تواند گرفت	بماندند هر ده برادر شگفت

^۱ با خود *E*.   ^۲ که افتد ابر *B*. This verse is wanting in *M* and *W*.

^۳ چه شاید بدن (بُد این *W*) نور و این (و آن *W*) *M* and *W*; چه باشد بدن *B* بوی پاک.

^۴ نور از سوی چاه (*B* (without a proper rhyme); نور در *W*; نور آن *T*).

^۵ دویدند خود تا سر چاهسار *M* and *W*; از (!) *B*; در *T*. Instead of خار at the end of the second hemistich *M* and *W* read خوار.

^۶ This verse is corrupted in most copies (in *M* and *W* it is wanting). The wording adopted is that of *A*, with the correction of the silly *بشناختند* (a mixture of *شناختن* and *شتافتن*) into *بشناختند*. The confusion between these two verbs is visible in *T* too, where *تاختند* in the first hemistich, and *بشتافتند* in the second, give no rhyme. *N* and *E* *بشتافتند* and *تافتند* (no rhyme either); *B* (with a correct rhyme, but partly anticipating the contents of the next verse):

بنزدیک چاه آنبهی یافتند   بدان انبهی نیک بشتافتند

^۷ *M*, *W*, and *B* بر *جهی* in the second hemistich (which in *A*, *E*, and *N* is distinctly spelt *جهی*, as if it meant 'the prophet of the well') is = *جاهی*, adjective to *جاه*, dignity, high rank. *B*, *M*, and *W* read *بهی* رسول *جهی* *T*; زسوی *جهی* *T*.

^۸ که کشور *B*.

^۹ یکی دجله از *B* (a Tigris of fragrance and colour!). Instead of *زنگ* in the second hemistich *B* and *W* read *سنگ* (which seems merely a wrong spelling for *زنگ*); *T* and *E* *ننگ*. In *بمنهاد* *همی* the conjoint use of *ب* and *همی* before a past participle is noticeable.

غلامیست این درج را پایه نیست
 همه کاروان شد^۲ نظاره بروی
 وز آن نور تابان او در^۳ جهان
 زبانها گشادند برگفتگوی
 2155 یک آزاد خواندش^۴ یکی بنده خواند
 زگفتار و کردار^۵ آن گمهران
 رسیدن برادران حضرت یوسف قریب چاه و فروختن
 یوسفرا بدست مالک^۶

شنیدم که از نزد^۷ آن زرف چاه
 که اِخْوَان یوسف رَمه داشتند
 بدیدند اِخْوَان یوسف زدور
 نه بس راه بُد تا بدان جایگاه
 چراگاه و رخت و بُتّه^۸ داشتند
 که از جانب^{۱۰} چاه میتافت نور

^۱ So in *A*, *N*, and *E* (in *E*, however, a wrong مایه is substituted in the first hemistich for پایه); *T*:

همانا که این درج را پایه نیست
 مرا به ازین سود سرمایه نیست
M and *W*:

غلامیست این درج را مایه است
 کلانتر مر این مایه مایه (مایه را پایه *W* correctly) است

B:

غلامیست پر ارج و با مایه (پایه correctly) است
 مرا مایه از بخت پر مایه است
^۲ همه خیره شد *M* and *W* for *با وی* and *را* *T*.
 مردم از رنگ و بوی

^۳ *M* and *W* read *نور* instead of *ماه* *E* has *از* for *بر*.
M and *W* read *نور* instead of *تا*.

^۴ *M* and *W* خواندند. ^۵ *M* and *W* read *گمهران* instead of *ز کردار و گفتار*.

^۶ *M* and *W* read *بیرهن* instead of *ز کردار و گفتار*.

^۷ So *E*. *N*; خبر یافتن *آگاه* شدن اِخْوَان یوسف و فروختن یوسفرا بمالک *ذعر*.
T (where this heading is placed before *اِخْوَان* از بیرون آوردن یوسف علیه السلام).
 In *A* an interval; in *M* and *W* the twentieth verse of *Sûrah XII* is inserted: *وَسَرَّوْهُ بِثَمَنِ الْبَحْرِ*.

از سوی آن *A* and *N* ^{۱۰} از همه *B* ^۹ نزدیک *T* ^۸

نگه کرد بُشُرِی و فَرَح^۱ بشیر
 زبس نور رخسار آن خوب کیش^۲
 ۲۱۴۵ زچّه برکشیدند ویرا تمام
 یکی نور پیوست ازو بر سپهر
 بر آمد دل هر دو بنده بجوش
 نهادند رخ پیش او بر زمین
 چنین گفت یوسف^۳ بدان بندگان
 ۲۱۴۵ زمین پیش دادار بوسید و بس
 مراورا رسد^۴ سجده و آفرین
 بشارت زبُشُرِی بمالک رسید
 بیا تا ببینی که بر^{۱۱} جای آب
 سبک مالک آمد بر^{۱۲} چاهسار
 ۱۲۵۰ ببُشُرِی چنین گفت مُزده پذیر

سوی دَلُو دیدند بدر منیر
 بدیدند در چهروی چهر خویش
 نبود آدمی شمس بُد والسّلام^۵
 کزو خیره شد روی^۶ تابنده مهر
 زنشان جدا خواست شد رای و هوش^۷
 گشادند بروی دپ آفرین^۸
 که ای نیکبختان و فرخندگان
 که بخشنده اویست و فریادرس^۹
 که او آفرید آسمان و زمین
 که نوری زچاه اندر آمد پدید^{۱۰}
 چگونه بر آمد زچّه آفتاب
 فروزنده خورشید دید آشکار
 بدین^{۱۳} ماه تابان و شمس منیر

^۱ *M* and *W* بفرَح.

^۲ *W* در چهر او روی خویش. In the second hemistich *T*, *B*, and *M* read نور کیش. در روی او چهر خویش *W*.

^۳ This verse is wanting in *B*.

^۴ So *M*, *W*, and *B* (in *B* کز آن *E*). *T*, *A*, and *N* کزو تاره شد نور. تازه شد نور.

^۵ So *B*, *M*, and *W*; the other copies عقل و هوش. In *T* alone زسر is substituted for the general زن.

^۶ So *B*, *M*, and *W*; the other copies هزار آفرین.

^۷ *M* and *W* خواجه. Instead of فرخندگان at the end of the second hemistich *T*, *E*, and *A* read فرزندگان.

^۸ So in all copies except *B*, which has فریادرس و بُشت.

^۹ *T* سزد, a mere gloss for رسد (here = سزاوار بود).

^{۱۰} So *A*, *E*, *N*, and *T*. *M* and *W* پدید (*W* اندر آمد) که بدری زچاه اندر آمد پدید. که او را زچّه ماه آمد پدید *B*.

^{۱۱} *N* در *B*. Instead of که *M* and *W* read تو.

^{۱۲} *T*, *A*, and *N* سوی.

^{۱۳} *E* وشمس for و بدر *B*. بُد این (*A* distinctly) برش *M* and *W*; برین *E*.

مرآن دَلُو را در بُن چَه گذاشت	۲۱۳۰ مهین ^۱ بنده بُشُری کجا دَلُو داشت
که بر شاخ آمید تو گل شگفت	بیوسف ندا کرد جبریل و گفت ^۲
بمالک تو اولیتری خود ز آب	هلا ^۳ خیز و در دَلُو شو با شتاب
بدان دَلُو بُشُری زبان داد نیز	شنیدم که از امر ربّ عزیز ^۴
که بر خیز ازین چاه و در من نشین	ندا کرد و گفتش بدان پاکدین ^۵
بر آمیخت بُشُری بقوت رسن	۲۱۳۵ بدَلُو اندرون رفت ^۶ آن پاکتن
فروزنده شد عالم از هر کنار	چو آمد بنزد لب چاهسار
همی بر زند قرص خورشید سر	تو پنداشتی کز کُگه ^۷ باختر

^۱ *M* and *W* بهین; *A* and *N* همین; *E* همی. Instead of کجا *T* reads یکی, and instead of بُن in the second hemistich *M* has تگ, and *W* ته (with گماشت instead of گذاشت).

^۲ *M* (less appropriately): چو یوسف ندا کرد جبریل گفت.

^۳ Instead of the good Firdausian هلا (see, for instance, the bait of the *Shāhnāma*

هلا زود بشتاب کامد سپاه از ایران و بر ما گرفتند راه
Ganjnāma, f. 164^b, ll. 10 and 11) *T* and *E* read بیا. The second hemistich is according to *T*, *E*, *A*, and *N*. *B* reads بمالک تو اولیتر آئی از آب; *M* بمالک تو; بمالک توئی بهتر از چاه آب *W*; اولیتر از چاه آب.

^۴ So *B*. *T*, *E*, *A*, and *N* شنیدم ز امر خدای عزیز; شنیدم ز امر خدای عزیز. *W* substitutes عظیم for عزیز, and reads in the second hemistich (without any verb) بدان دَلُو بُشُری زبان سلیم.

^۵ *B* که ای پاکدین. Instead of ازین چاه (as in *B* and *T*) the other copies read ازینجا. *M* and *W* substitute در من بر من for در من. After this verse, *E* and *N* add a new heading, which is practically a repetition of the previous one, viz. *E* انداختن دَلُو بشیر (!) در چاه و نشستن یوسف در دَلُو باشارت جبرئیل و کشیدن بشیر (!). In *M* and *W* بیرون آمدن یوسف علیه السلام از قعر چاه *N*; یوسف مع دَلُو (where no heading appeared before v. 2120), the chapter-division is made after v. 2135 thus: فرج یافتن یوسف علیه السلام از چاه; and the nineteenth verse of *Sûrah XII*, وَجَاءَتْ سَبَّارَةٌ أَلْحَ, is added after v. 2137. After the same verse *B* inserts this heading: بر آمدن یوسف از چاه و خیره شدن غلامان. In *T* and *A* there is no chapter-division.

^۶ *M* and *W* در شد.

^۷ *B* آن.

^۸ *A* and *N* سوی *E* اُفق (with the omission of the *iqāfah*, as in پدرزن); in the second hemistich *M* and *W* read بر زند for بر زدش.

زچئت بسی چیده برگش خلیل ^۱	عدیلش بچاه اندرون جبرئیل
که آمدگشن ^۲ کاروانی زراه	چهارم چنان بُد زحکم اله
یکی مرد برهیزگار و کریم ^۳	خداوند آن کاروان عظیم
ورا مالک دُعر خواندی گروه	یکی پر هنر مرد ^۴ بُد با شکوه
شب روز کردی ره مصر و شام	۲۱۲۵ شتر داشت بسیار و بار ^۵ تمام
بنزدیک آن چاه بنهاد بار	چو آمد زره نزد آن چاهسار
یکی زان دو بُشری و دیگر بشیر	دو مملوک بُد مر ورا ^۶ بینظیر
وز آن چاه یک لحت آب آورند	بفرمودشان تا ^۷ شتاب آورند
دویدند با مَشک و دَلو و رَسن	سبک آستین بر زده ^۸ هر دو تن

بودن یوسف در چاه سه روز و رسیدن *E*; حدیث یوسف آمدن علیه الصلوة والسلام رسیدن کاروان بر سر چاه و آگاهی *N*; مالک سوداگر و بر آوردن غلامان او یوسفرا از چاه (یافتن اوشان (ایشان) =). In *A*, as usual, an interval; in *M* and *W* the text runs on without interruption.

^۱ So *B*, *T*, *E*, and *W*. *A* and *N* have also خلیل, but substitute (like *M*, which has بسی چیده (چلیل) for بسنچیده (چلیل).

^۲ *N* reads برش. Instead of زراه (see v. 2126 below) *T*, *M*, and *W* have براه. *geshen* or *geshn* = انبوه و بسیار, see Ganjnama, f. 138^a, l. 5 ab infra sq.

^۳ *W* قدیم; *A* and *N* (with the same initial words as in the following verse) یکی بر هنر مردکاری کریم.

^۴ *M* and *W* again برهیز (or مالک زعر, as the MSS. seem to have), i. e. Málík bin Dhu'r (in agreement with the spelling of that name in Zamakhsharí and Baiqáwí, see Grünbaum in Zeitschrift, vol. 44, p. 460), *A* and *N* read (or دغره (دغره) مالک دُعر (comp. the name given to the master of the caravan in the Leyendas de José, Grünbaum, loc. cit., viz. Malik ibnu Dogzi), and مالک العزّی.

^۵ *T*, *M*, and *W* ومال. ^۶ *T*, *E*, *A*, and *N* بُد هر دو آن.

^۷ *T*, *E*, *A*, and *N* بس (*A* and *N* تان) بفرمود تا (تان) آورند. For آورند in both hemistichs *M*, *W*, *A*, and *N* substitute آورید. In the latter two the second hemistich runs thus: وز آن جایگه حُتی آب آورید.

^۸ *B* بر زد آن with the singular of the verb, see notes to vv. 1987 and 2053 above; *M* and *W* بر زدند (on the pronunciation of *nd*, see the name-notes). The second hemistich is according to *B*, *M*, *W*, and *E*. *T* has و رسن و مَشک و دَلو و رَسن; *A* and *N* (probably رسن (با دَلو و مشکین رسن).

کیمیّت چاه و بیرون آمدن یوسف و باقیّ حالات او^۱
 ۲۱۲۰ شنیدم ز گویندهٔ دلفروز که یوسف بیچاه اندرون بُد سه روز

ازین ناخوش نوا یعقوب غمناک کشید آهی و رفت از خویشتن پاک
 چو باز آمد بخود رفت آنچنان باز چنین شد چند نوبت هوش پرداز
 گرفت آنگاه خونین پیرهن را تهی فانوس شمع خویشتن را

Jacob makes here the same shrewd observation as in Firdausi's poem, viz. that the absence of any rent in Joseph's shirt is scarcely compatible with the account given; he says, for instance (f. 71^a, last two lines) :

گهر را گر بود یک شهر دشمن صدف تا نشکند نتوان شکستن
 درون بیضه مرغی را که خون ریخت که آول بیضه با آفت نیامیخت

The brothers thereupon catch a wolf, besmear the beast with blood, and bring it to Jacob (f. 71^b, l. 11 sq.):

بچالاکي ره صحرا گرفتند مصیبت دیده گرگی را گرفتند
 دهانش را بخون کردند گلگون بر آن بی چاره مالیدند این خون
 رسن بر دست و پایش کرده زنجیر بر یعقوبش آوردند چون شیر

The power of speech is granted by God to the wolf, and he solemnly protests against the accusation brought against him, in a speech which reads like a mere paraphrase of Firdausi's words (f. 72^a, l. 9 sq.):

ز اولادِ پیمبر طعمه خوردن معاذ الله خوشای قوت بُردن
 ازین تقصیر بی تفریط و افراط چنان دورم که صدق از حرف اسباط
 یکی سرگشته ام گم کرده فرزند درین صحرا دلیل شوقم افگند
 بدین نیت که یابم زادهٔ خویش شدم زین سان شکار دام تشویش
 بمندم دست و پا فرسوده کردند دهانم را بخون آلوده کردند
 چنان بر من پسندیدند بیداد که صحرا کرد شیون کوه فریاد

The brothers are put to shame; Jacob builds his بیت الحزن and dwells henceforth therein, shutting the door against his sons, and drowning his grief in the wine-cup (this the only original idea of Nâzim in the whole episode!), see fol. 72^b, ll. 7-9 :

در آن بیت الحزن محزون و ناشاد نشست و بست در بر روی اولاد
 گر از ذکر خدا میگشت خاموش خیال یوسفش می برد از هوش
 بغمخوری رضا گردید تا کی دهد پیمانۀ دار قسمتش می

Of Jacob's blindness, no mention is made here.

¹ So in *T'* (where, however, this heading is already put after v. 2017). با سر B

بدینگونه تا کورگشتش بصر ^۱	۲۱۱۵ همی راند خون بر فراقِ پسر
روا ^۲ بود حقا و معذور بود	گرش دیده زان درد بینور بود
زخون راندنش دیده تاری شود ^۳	کسی کش چو یوسف پسرگم بود
که بنیاد تیمار او چون نهاد	ز یعقوب کردیم یکچند یاد
فرو خواند آن داستاں کهن ^۴	ز یوسف کنون راند باید سخن

^۱ So *B* and *N* (except *N* in the latter instead of *T*). The same *T* and *A* have is found in *T* and *A*. Instead of *T* and *A* have گشتی. In *M*, *W*, and *E* this verse is wanting.

^۲ *A* has an incorrect *E*. *E* *روا* بود حقا که *B*. *روا* بود حقا که *B*.

^۳ So *B*, *M*, and *W* (the latter two substitute *E* for *دیده*). The other copies read:

کسی کش (کسی کو *A* and *N*; کسی را *E*) چو یوسف پسرگم شود
زخون راندنش دیدها کم شود

^۴ Or *یکچند کردیم* as *N* has. The second hemistich is according to *B*. *M*, *W*, *A*, *E*, and *N* read *فتاد* instead of *نهاد*. *T* *افتاد* چون تیمار چون *افتاد*.

^۵ So best in *T* and *E*. *M*, *A*, and *N* *فزون اندر آن کهن*; *B* *فرو خواند* داستاں کهن. *Jâmî* in his *mathnawî* omits the whole story of the return of the brothers to Jacob, of the grief of the latter, his interview with the wolf, his retreat into the 'house of mourning,' and his final blindness, and adds, immediately after the episode of Gabriel's appearance in the pit, the account of the caravan (see the next chapter). *Nâzîm*, on the other hand, follows *Firdausî* step for step and tries, as usual, to eclipse him by his high-flown language. The brothers return home with all the ostentation of heart-felt grief, and tell their father the mournful story of Joseph's death (*India Off.* 184, f. 70^b, l. 6 sq.), producing at the same time his blood-stained tunic (*سیرتال*) or shirt (*پیرهن*):

بفریاد و فغان کردند اظهار	بر آوردند شیون ماتمی وار
دمی آسود چون خرم بهاری	که یوسف بر کنار مرغزاری
جدا گشتیم زان فترخ برادر	هوای سیر مارا تاخت در سر
که از تنهایمیش دلتنگ بودیم	ولی با خویشتن در جنگ بودیم
چو مژگان چشم بستیم از تماشا	صلا گرزد بهار خلد بر ما
ندیدیمش بجای خویش فریاد	ز راه فتنه برگشتیم چون باد
بسان گوسپندش خورده باشد	همانا گرگی او را برده باشد
بجز سیرتال خونینش ندیدیم	که ما هر چند هر جانب دودیدیم

که این آن^۱ عتابست کز پیش گفت
 2105 بخواهیمت^۲ اندر بلا آموزد
 بناکام یعقوب فرخ نهاد
 یکی خانه پرداخت بر دوردست^۳
 ورا بیت الاحزان^۴ نهادند نام
 در آن خانه یعقوب دائم حزین
 2110 گسست از همه کار و پیوند^۵ خویش
 نکردی نگه بیش و کم سوی کس
 شب و روز با درد و غم زیستی
 دد و دام و وحش از جهان سوی اوی
 زبس ناله و نوحه^۶ زار زار
 که ما کرد خواهیم غم با تو جفت
 صبوری کن اکنون که بود آنچه بود
 در آن^۷ درد و تیمار گردن نهاد
 در آن خانه در شد بتنها نشست
 که بد خانه^۸ حزن و آند^۹ تمام
 فشاننده^{۱۰} از دیده خون بر زمین
 ز تیمار هجران فرزند خویش
 نبود^{۱۱}ی بجز نوحه آئین و بس
 زمانی نبود^{۱۲}ی که نگریستی^{۱۳}
 بتیمار^{۱۴} بردن نهادند روی^{۱۵}
 گریستند با او چو ابر بهار

^۱ *T* از *E*.

^۲ *T* بخواهیمت with the singular form, which does not agree with the preceding plural خواهیم. The ایدر of *B* is a mere clerical error for اندر.

^۳ *B* بدان.

^۴ So with دوردست as noun in *T*, *A*, *E*, and *N*. *B*, *M*, and *W* read پرداختش دوردست with دوردست as adverb; the spelling of دشت in *A* and *E* is a mere mistake, as the rhyme-word نشست proves. Instead of در آن in the second hemistich *B*, *M*, and *W* read بدان.

^۵ *M* and *W* بیت احزان. Instead of تمام at the end of the second hemistich *B* and *N* read مدام.

^۶ So *A* and *N*; the other copies have فشانیده (better فشانید).

^۷ So *T*. *B* از همه خلی پیوند; *A*, *E*, and *N* پیوند کام و پیوند. Instead of ز تیمار هجران in the second hemistich *T*, *B*, and *N* read ز تیمار و هجران. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۸ *B*, *M*, and *W* (less appropriately, since it breaks the continuity of the Imperfects) نبودش, in which case آئین is not forming a compound adjective with نوحه, but represents a separate noun. *W* has besides این بآئین.

^۹ Only in *A* a wrong بگریستی is found.

^{۱۰} So *T*, *M*, *W*, and *E*. *A* and *N* read in the first hemistich (وحش و *N*) وحش^{۱۱} and in the second hemistich بتیمار بودن جهان.

دده دام وحشی همه سوی اوی
 بتیمار بیرون (ا) نهادند روی

^{۱۱} In *T* ناله and نوحه are transposed.

صبر کردن حضرت یعقوب و ساختن بیت الاحزان

و آمدن جبرئیل و پیام دادن^۱

بدانسان ^۲ کزو ابر ماندی شگفت	بگفت این وز آنپس ^۳ گریستن گرفت
جهانرا بسختی و محنت، گذار	بدل گفت ای دل کنون پایدار
ترا داغ و درده آمد و کام شد	ترا روز شادی و آرام شد
که هرگز نخواهد شدن روز باز	شمی پیشت آمد سیاه و دراز ^۴
نخواهی از آن هرگز آمد برون	2100 فتادی بدریای درد اندرون ^۵
که نتوان نشاندهش تا ^۶ رستخیز	یکی ^۷ آتشست این فروزان و تیز
که آمد برو ^{۱۰} جبرئیل از خدای	درین بود یعقوب فرخنده رای
ترا اندرین صبر کردن نکوست	بپرسید و گفتش که این ^{۱۱} حکم اوست

^۱ So in *E*. *B* صبر کردن حضرت یعقوب علیه الصلوة والسلام *T* (where this heading is placed, less appropriately, before v. 2095) و خطابیات باخود و آمدن جبرئیل که در مفارقت فرزند صبر نما و رفتن از نزد او; و خطابیات باخود و آمدن جبرئیل که در مفارقت فرزند صبر نما و رفتن از نزد او; *N* صفت یعقوب در فراق یوسف علیه السلام *M* and *W* insert here the 18th verse of Sûrah 12, from the sixth word onwards: قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ (see above, v. 2091, where the first hemistich is almost a literal paraphrase of the Arabic from سَوَّلَتْ to امرًا, vv. 2093 and 2094, where صبر and جمیل, and v. 2095, where مُسْتَعَان is quoted). In *A* no interval.

^۲ *M* گریستن این و زینپس *A* بگفت و از آنپس. Instead of *E* گریستن *E* reads شگفتی *T*; شگفتن.

^۳ *B* بدانسان که زو ماند باید شگفت *T*; باز *E* and *N* ابر از آنسان.

^۴ *B*, *M*, and *W* بتیمار و سختی.

^۵ *T* درد وغم.

^۶ *B* and *W* سیاه دراز.

^۷ *M* and *W* فتادی بدری که اندر (ایدر *W*) درون. In the second hemistich *B* has بسوزی چو اخگر with quite a different wording از آن, and *W* درون و برون.

^۸ *A* بلی.

^۹ که نتوان شدن رسته تا *W*; نشاندهش ابا *T*.

^{۱۰} *M* and *W* بدو.

^{۱۱} So *B*, *M*, and *W*. *T*, *A*, and *N* بپرسید و پس گفت این *E*; بپرسیدش و *E* گفت این.

همی گفت از بنسان سخنها بدرد¹
 غریوان شده گرگ با وی بهم
 که اورا همان² درد و تیمار بود
 2085 چو یعقوب دلخسته غمزده
 بفرمود دادند ویرا طعام
 دعا کرد پیغمبر کردگار
 چنین گفت الهی بدین³ بیزبان
 برو این غم آسان کن ای دادگر
 2090 پس آنگه باولاد⁴ خود کرد روی
 نکو کرد نفس گنه کارتان
 خدا از نهان شما آگه است
 بهاداش اینتان⁵ نکوئی دهد
 کنم صابری مر⁶ دلم را دلیل
 2095 جهان آفرین بس بود مستعان
 همی ریخت از دیده خوناب زرد
 بزاری همی ریخت از دیده نم
 همان محنت و رنج و آزار بود
 غریبید بسیار با آن دده
 شکم سیر کرد آن و در یافت کام⁷
 بر آن گرگ دلخسته سوگوار⁸
 بخشای وزی بچه بازش رسان
 که دردی ندانم ازین صعبتر
 چنین گفت یعقوب فرهنگجوی
 بچشم شما زشت کردارتان⁹
 ولیکن شمارا سوئی او ره است
 مرا اندرین درد و غم صبر باد
 که در کارها صبر باشد جمیل
 بدین¹⁰ وصف پیدا و فعل نمان

¹ سخنهای درد *E*.

² همین *T*.

³ So *B*, *M*, and *E*. *W*, *A*, and *N* read شکم سیر کردند *T*; آن دده یافت کام
 واو یافت کام.

⁴ بر آن دد که ای داوری (داور) با وقار *A*; دلخسته و سوگوار *B*.

⁵ *M* and *W* برین. In the second hemistich *A* and *E* read بخشای و بر بچه
 بخشای بر بچه *N*.

⁶ *B* باسباب; instead of فرهنگجوی in the second hemistich *M*, *W*, and *N* read
 فرهنگ خوی (by a mixture of both wordings) and *T* (by a mixture of both wordings) فرخنده خوی.

⁷ So in *T*, *E*, *A*, and *N* (the latter two read in the beginning of the first
 hemistich مگر مگر for نکو); *M* and *W* کارتان (نکو) *B*; بچشم شما این تبه کارتان
 شما این گنه خوارتان.

⁸ *M* and *W* بس (تان) شان. Instead of باد at the end of the
 second hemistich *M* and *T* have داد.

⁹ *A* and *N* شد صابری صبری *B*; کنون صابری شد *A* and *N*.

¹⁰ *M* and *W* برین.

کنون سربسر هست فرمان ترا	2070 بدینسان کشیدند پیشت مرا ¹
نماندش بجان ² اندرون هوش و حال	چو از گرنک بشنید ³ یعقوب حال
دلش را چه تیمار مالد همی	چو آگاه شد، کز چه نالد همی
شدش دیده گریان ⁴ چو ابر بهار	بنالید چون رعد و بگریست زار
ترا صحبت اکنون ابا ⁵ من نکوست	چنین گفت کای گرنک گم کرده دوست
تو بر بچه ⁶ خویش و من بر پسر	2075 بیا تا بگرییم با یکدگر ⁷
مرا و ترا هر دو بچه شدست ⁸	ترا و مرا هر دو محنت زدست
فراقی پسر مر مرا زار کرد	فراقی بچه با تو زنهار خورد ⁹
فراقی پسر مر مرا جان بسوخت ¹⁰	فراقی بچه مر ترا دل فروخت
پراگنده کردست هر سو دوان	فراقی بچه مر ترا در جهان
بیفگند بی پا و بی دست کرد ¹¹	2080 فراقی پسر مر مرا پست کرد
فراقی پسر جان من ¹² کرد چاک	فراقی بچه هوش تو بُرد پاک

¹ In *B* the order of words is کشیدند بدینسان مرا.

² *M* and *W* have پرسید instead of بشنید; in *A* and *N* the order of words is چو یعقوب بشنید از گرنک حال.

³ *B* بتن اندرون *T*; بجان و بدل *T* is, as several times before, corrected from the wrong حال.

⁴ *M* and *W* (هر *W*) کز (!) شدش; instead of مالد in the second hemistich *T* reads بالد; *M* and *W* باید (!).

⁵ So *M*, *W*, and *T*. *A*, *N*, and *E* have باران instead of گریان. *B* بیارید باران.

⁶ So *B*. *T*, *E*, *A*, and *N* با امروز; *M* and *W* بر اکنون.

⁷ *T* بگرییم یک با دگر *B*; بگوئیم و با یکدگر *T*.

⁸ In *M* and *W* the two hemistichs are transposed.

⁹ *A* and *N* کرد; instead of زار in the second hemistich *B* reads خوار; *A* has besides in the beginning of the second hemistich again بچه. In *M* and *W* this verse is wanting.

¹⁰ So *B*. *T* has in both hemistichs بسوخت, which gives no rhyme, unless we read with *M* and *W* in the second again دل بسوخت, and take ترا and مرا as rhyme-words.

¹¹ This verse is wanting in *T*.

¹² *E* مر مرا. In *W* the two hemistichs are transposed. After this verse *B* and *T* repeat (with a slight modification) v. 2075, viz.:

بیا تا بگرییم یک با دگر (و با یکدگر *T*) تو بچه همی جوئی و (تا *B*) من پسر

ظاهر نمودن گرگ احوال خود را بحضرت یعقوب^۱
 2060 ز نو^۲ اینچنین داد گرگش جواب
 که ای پاك پیغمبر کامیاب
 یکی بینوا گرگم آند^۳ زده
 بدین دشت کنعان زشام^۴ آمده
 که از من یکی بچه^۵ گم شدست
 همانا بکنعان زشام آمدست
 من از بهر آن بچه آسیمه سار^۶
 همی کردم اندر جهان سوگوار
 زهر دشت و هر در^۷ همی جویمش
 بهر کس نشانها همی گویمش
 2065 با تمید آن کز یکی^۸ دشت و در
 ورا ناگهان باز یابم مگر
 کنون اندرین دشت فرزند جوی
 همی گشتم^۹ از هر سوئی پویه پوی
 بچاره گرفتندم اندر میان
 بمن باز خوردند^{۱۰} این ده جوان
 سرانجام گشتم گرفتارشان
 ندانستم از هیچ در چارشان
 بخون چنگ من با زبان و زفر
 چو گشتم گرفتار کردند تر^{۱۰}

^۱ So in *E*; a similar heading in *N*, viz. جواب کردن گرگ از احوال خود, is wrongly placed after v. 2070, where also *A* shows an interval; *T* سؤال نمودن یعقوب از گرگ; که از کدام ولایتی و بچه کار اینجا آمدی without interruption.

^۲ So all copies except *E*, which has بنویس چنین, and *B* که ای ویژه پیغمبر زرف یاب. In the second hemistich *B* reads

^۳ So all copies except *B*, which substitutes زمصر for زشام. In *M* and *W* the two verses 2060 and 2061 are represented by *one* only, viz.:

چنین گفت آن گرگ آند^۳ زده ابر دشت کنعان زشام آمده

^۴ *M* and *W* که از من یکی بچه ضائع; in the second hemistich *B* has again زشام, and *M* and *W* فراز instead of زمصر.

^۵ *T*, *E*, *A*, and *N* بچه ای شهریار. *M* and *W* have as rhyme-words سر آسیمه سر بسر and جهان سر بسر.

^۶ *T* هر در; on در = دره (وادی), see note 5 on p. 141. ^۷ *A* and *N* کز پی

^۸ *M* and *W* پویه پوی for کو بکوی همی جستم; *M* has besides

^۹ See on خوردن, v. 1972 above.

^{۱۰} *B* در زمان با ظفر گرفتار و کردند تر instead of (زفر). *T*: چو گشتم گرفتار بستند ننگ

بخون چنگ من در زمان کرده رنگ

In *A* and *N* this verse is wanting.

<p>که پرده ندرد همی کردگار^۱ نه من صد آئین دادآورم نداند کس این جز جهان آفرین^۲ بدانست از آثار و هنجار گرن که خورشید اندوده دارد بگل نباید کنون پردهاشان درید دریدند خود پرده خویشتن که آگه شدم من ز پوشیده راز سر و کار او نیست جز با اله^۳ بدان از دل من تفکر بشوی که آغشته چنگی و دندان بخون^۴</p>	<p>چنین گفت پس گرن آنده گسار ۲۰۵۰ کیم من که بر خلق پرده درم من اورا نخوردم ندانم جز این پیمبر چو بشنید گفتار گرن که اولاد او خائند و خجل بدل گفت کین قصه آمد پدید ۲۰۵۵ کز آوردن گرن نزدیک من^۵ بهرسید پیغمبر از گرن باز هر آنکو درین کار دارد گناه تو اکنون مرا قصه خویش گوی^۶ شکارت چه بودست امروز و چون</p>
---	---

the wording of the second hemistich, viz. بوی بر چه آمد نرم و زرد, falls decidedly short of the adopted reading, since نرم and درد form a less befitting contrast than نرم and دُرشت.

¹ This verse is wanting in *M* and *W*. In *B* there is before it a new heading : جواب گرن یعقوب را علیه السلام.

² This verse is put in *E*, by a strange mistake, between vv. 2047 and 2048.

³ *M* and *W* چو یعقوب.

⁴ *B* اسبابا. The second hemistich is according to *B* (only the دارند of the MS., which might stand, according to the note to v. 1987 above, having been corrected into دارد on the analogy of *T*, *A*, *E*, and *N*, the singular verb in connexion with a plural subject, see note to v. 1960 above); *T*, *A*, *E*, and *N* read همی بخورشید اندوده دارد بگل دارند گیل.

⁵ *A* راز. Instead of نباید in the second hemistich *W* and *E* read نشاید; in *B* the order of words is کنون پردهاشان نباید درید.

⁶ *A* اگرچه که یوسف شده ریشتن. After this verse there is in *N* only the following new heading: سؤال کردن یعقوب علیه السلام از گرن بار دیگر:

⁷ This verse is found in *B* and *T* only; *T* has in the beginning کاندر.

⁸ *N* (without an idāfah between دل خویش گوی and دل خویش).

چنین گفت کای رهبر ^۱ دین و داد	بفرمان یزدان زیان برگشاد
که از امر یزدان نیایم بدر ^۲	بمن خسته دل بدگمانی مبر
تن پاک پیغمبران و السلام	۲۰۴۰ خداوند کردست بر ما حرام
نگاه اندر ایشان نیاریم کرد	نخوردیم هرگز نخواهیم ^۳ خورد
پسندیده پیغمبر پرهنر ^۴	معاذ الله ای سایه دادگر
ندیدم خود آن پاک دلبند تو	نگشتم بنزدیک فرزند تو
بنزدیک او خاک بوسیدمی	بیزدان که گر چهر روی ^۵ دیدمی
نیارم بهیرامنش هیچ گشت	۲۰۴۵ من ارگوسفند تو بینم بدشت
دل و دیده و جاننت را چون خورم ^۶	چو درگوسفندت همی ننگرم ^۷

باز پرسیدن حضرت یعقوب از گرگ احوال

حضرت یوسف^۸

بدوگفت یعقوب پس بازگویی ^۹	که چون بود احوال و سامان او
مراوراکه بُرد و که خورد و که گُشت ^{۱۰}	بوی بر چه آمد ز نرم و دُرشت

^۱ So *B*. *T* مایه^۱; *A*, *E*, and *N* پیغمبر پاکزاد (the پیغمبران in *A* is a mere clerical error).

^۲ So *B*. *A* and *N* بدر^۲; *T* and *E* گرایم بدر^۲.

^۳ So all copies except *B*, which has here the same نیاریم as in the second hemistich; instead of اندر ایشان in the second hemistich *T* reads اندر آن هم.

^۴ In *T* the rhyme-words are کردگار and نامدار.

^۵ So *B*; the other copies روی.

^۶ So in *T*, and with the slight modification of ننگرم in *B* too; *A*, *E*, and *N* have distinctly بنگرم ('since I only look at thy sheep').

^۷ So in *E*. *N* پرسیدن یعقوب از گرگ^۷; سؤال کردن یعقوب علیه السلام از گرگ^۷; *T* پرسیدن یعقوب از گرگ^۷; in *A* and *B* there is no interruption of the text.

^۸ *N* با من بگویی *M* and *W* پس یاد گوی *E*. In the second hemistich *E* transposes سامان and احوال.

^۹ *A* and *N* have the following order of words, which, from a mere logical standpoint, would appear preferable: مر اورا که بُرد و که گُشت و که خورد; but

چه بد دیدی از من^۱ که فرزند من
 چنین بی پسر زار بنشانیدیم
 ز یوسف بدل در چه کین داشتی
 ۲۰۳۵ تن نازکش را گسستی زهم
 بجائی که بُد بیکرانه رمه^۲
 ترا گوسفندی ازو^۳ به بُدی
 بدینسان چرا کردی ای بیهنر
 کجا خوردی اورا بمن باز گوی
 ۲۰۳۵ که تا زنده ام یادگارم بود
 بگفت این و بگریست از درد دل
 بدینسان گسستی ز پیوند من
 ز گیتی و مینو^۴ بر افشانیدیم
 کش^۵ اندر جهان زنده نگذاشتی
 وز اندام او سیر کردی شکم
 چرا سوی او تاختی زان همه
 که باری گران سنگ و فربه بُدی
 ورا بی روان و مرا بی پسر^۶
 مگر باز یابم یکی شاخ موی^۷
 بگور اندرون غمگسارم بود
 سرشکش همی خاکرا کرد گیل^۸
 جواب دادن گرگ بیعقوب علیه السلام^۹
 چو بشنید گرگ این^{۱۰} سخنهای زار
 ز یعقوب آزرده^{۱۱} دلفگار

^۱ چه دیدی تو از من *T*.

^۲ ز گیتی هستی *E* has instead of بنشانیدیم and افشانیدیم the present tenses بنشانیم and افشانیم.

^۳ So best in *B*; the other copies have a simple که without the pronominal object.

^۴ *A* and *N* رمه بیکران آن رمه *T* رمه بیکران بُد رمه *T*; بیکران آن رمه *T*; and at the end زین همه.

^۵ *T* از آن *A* and *N*:

مرا (sic!) گوسفندان از آن به بُدی که بازو گرانبار و فربه بُدی
 instead of گران سنگ is found in *T* also.

^۶ So best in *B*; *E* پسر بی روان و دگر بی پسر *A* and *N* (with the repetition of the verb) پسر بی روان کردی و بی پسر *T* has a very corrupted reading مرا پیر آن (بی روان perhaps misspelt for روان) و دل بی پسر.

^۷ So in *B*; پاره=شاخ (Ganjnâma, f. ۱۰۴^b, last line); the other copies read (موی آزوی *E*) موی اوی.

^۸ So in *N*. *T* (where this heading is, less appropriately, put after v. ۲۰۳۵) جواب دادن گرگ حضرت یعقوب را *E*; بزبان آمدن گرگ و برات جستن ازین تهمت که من یوسفرا نخورده ام. In *A* a mere interval; in *B* no interruption of the text (see the remark in note 9, p. ۲۰۱).

^۹ آن *B*.

بجوئیم ویرا بگردِ رمه	شتابیم از ایدر ^۱ هم اکنون همه
بدانی که این محنت از گرگ بود	بگیریم پیش تو آرم زود ^۲
مگر از غم جان بفرسایدا	چنین گفت یعقوب نیک آیدا ^۳
بگیریم و در پیش تو آوریم	۲۰۱۰ بگفتند ای باب فرمان بریم
نهادند چون باد بر دشت روی ^۴	هم اندر زمان هر ده ^۴ از پیش اوی
رفتن اسباط بطلب گرگ و آوردن گرگرا ^۵	
گرفتند گرگی چو شیر زیان	بگشتند یکلخت ^۶ بر هر کران
کشیدند ویرا بنزد پدر	بخونش سرشتند چنگ و زفر ^۷
تن یوسف این سهمگین گرگ خورد	بگفتند بیداد ^۸ این گرگ کرد
در آن گرگ بیچاره بیگناه	۲۰۱۵ ستمدیده یعقوب کردش نگاه
همان خونش آلوده بر هر دو چنگ	بخون مزور فرو کرده رنگ ^۹

^۱ *A, E, N, and T* ایدر; *M and W* ازین در.

^۲ *B* Instead of محنت in the second hemistich *M* and *W* read کار.

^۳ See on the forms آیدا and فرسایدا note 3 on p. ۵۷; *از* in the second hemistich is partitive, 'something of, a portion of'; this verse as well as the immediately following one is only found in *B*. The repetition in v. 2010 of the same phrase as in v. 2008 does not necessarily prove that vv. 2009 and 2010 are spurious; on the contrary, it may serve to emphasize more strongly the pretended eagerness of the brothers to satisfy their father's desire.

^۴ *B* هر يك. Instead of باد in the second hemistich, *A* and *N* read یوز (panther or hound), and instead of بر *M* and *W* زی; *B* در.

^۵ So in *M* and *W*. *T* کیفیت رفتن *E*; آوردن اسباط گرگرا بخدمت حضرت یعقوب *T*. برادران حضرت یوسف و حاضر آوردن گرگرا. In *N* the heading follows, less appropriately, after v. 2013 thus: آوردن اخوان گرگرا پیش یعقوب علیه السلام. In *A* an interval after the same verse, in *B* neither heading nor interval.

^۶ *A* and *N* يك لحظه. Instead of بر *T* reads در.

^۷ So *B, M,* and *W*; the other copies کردند تر.

^۸ *B* بیدادی (unnecessary, since بیداد itself is commonly used as abstract noun in the sense of 'injustice').

^۹ So in *T, A,* and *N*. *E* substitutes دروغ (read دروغی) for مزور. *M* and *W* read بخونش مر اورا زفر کرده رنگ *B*; بخون بر تن او همی کرده رنگ.

همی بود با جان شیرین بکین	همی ^۱ زد تن خویشتن بر زمین
نماندی بگیتی درون یکرمان	همی ^۲ خواستی کش گسستی روان
همی کند جان و همی کُشت تن	۲۰۰۰ بدینسان همی بود بیخویشتن ^۳
شنیدند این گفتها سرسِر	ز یعقوب قرخ چو آن ^۴ ده پسر
سبک بر بهانه بسیچان شدند	ز شرم گنه پاک پیچان شدند ^۵
نیاز زده دندان و چنگ ^۶ دده	که پیراهن ^۶ غرقه در خون شده
گوا بود بر زشت کردارشان ^۷	گوا بود بر خام گفتارشان
ترا کام دل رفته دام آمده ^۸	۲۰۰۵ بیعقوب گفتند کای غمزده
که این محنت از گرگ شد آشکار	اگرمان نداری همی استوار

^۱ *M* and *W* have instead of همی in the beginning of both hemistichs گهی.

^۲ *M* and *W* have again گهی. This verse is found in *B*, *M*, and *W* only.

^۳ *A* and *N* با خویشتن *B*; بر خویشتن. Instead of همی کُشت in the second hemistich, *M* and *W* read همی کُفت.

^۴ *B*, *A*, *E*, and *N* هر. Instead of این in the second hemistich, which *B* and *T* have, the other copies read آن.

^۵ So *B* and *T*; *E* جان شدند بی; ز شرم گنه پاک بی جان شدند. *A* and *N* have the same, but instead of بسیچان in the second hemistich. *M* and *W*:

ز شرم پدر پاک بی جان شدند سبک زان سخن نیز پیچان شدند

^۶ *M* and *W* پیراهنش *B*; پیراهنش *E*. Instead of و چنگ^۶ دده in the second hemistich *T* reads نه چنگی زده.

^۷ So *M*, *W*, and *B*. *T* and *E* کردارشان زشتی و بدانگونه زشتی; in *A* and *N* this bait runs thus:

که آلوده بُد خام گفتارشان بدانگونه زشتی و کردارشان

in the sense of 'unsound, unreliable,' with regard to assertions, as here, همه خام بودست گفتار تو appears in the following hemistich of the *Shâhnâma*: (Ganjnâma, f. 64^b, l. 10).

^۸ So all copies except *M* رفت و (?رفته) ماتم زده *B* رفت باز آمده. In *M* v. 2005 is placed by mistake after v. 2006.

^۹ This verse, indispensable for the proper explanation of ویرا in the following bait, is only found in *B*.

همی کرد زاری بدان پیرهن	۱۹۹۰ ازین در! همیگفت با خویشتن
چه کردی بدان کودک پاکداد ^۲	همی گفت ایا گرگ ناپاکزاد
چگونه تن نازک ^۳ آزردهش	کجا بُردی اورا و چون خوردیش
که پیراهنش هست یکسر دُرست	ورا چون دریدی؛ بدنجان چُست
بپیراهنش بر بُدی مهربان	دریدی تنش را و خستی روان
نبودی و بودی بر آن پاکتن	۱۹۹۵ ایا کاشکی مهر ^۴ بر پیرهن
گلی بود تازه بر آورده سر ^۵	که او از جوانی تَبُد خورده بر
همی کرد بر خویشتن رستخیز	همی گفت ازینسان و خون ریز ریز ^۷

^۱ *M* and *W* در *E* سان. In the second hemistich *M*, *W*, and *E* read بدان for بر آن.

^۲ The wording of this bait is not satisfactory in any of the copies. *M*, *W*, *A*, and *N* have in both hemistichs پاکزاد, which gives no rhyme; *B* and *T* read in the first hemistich ناپاکزار, and in the second شرمسار (but the former is not a correct adjective formation, unless it be misspelt for ناپاکوار); *E* has in the second hemistich a senseless باد شرم. Instead of ایا *M*, *W*, and *E* read ای; *T* کای; *A* با.

^۳ *M*, *W*, and *E* پاک. After this verse *B* repeats by mistake v. ۱۹۲۳, viz.:

دریغا کرامی و قرخ پسر   که بر مرگ او سوخته شد پدر

and adds after it the rejected verse of *M* and *W* (see note to v. ۱۹۲۳):

دریغا جوانی و فرهنگ اوی   دریغ آن همه ارج و اورنگ اوی

^۴ *B* دریدش; دریدش (in the sense of چابک و جلد, quick, active) is the reading of *T* only, whereas the other copies have the feeble نُخست; but an indirect confirmation of the adopted reading is found in *E*, where the second hemistich runs thus: که پیراهنش بر بَدَن بود چُست (here = تَنگ, tight, see on the double meaning of the word, Ganjnâma, f. 62^a).

^۵ *M* and *W* مهر (instead of پیرهن); *T* has مر مرا پیرهن; and in the second hemistich مر آن instead of بر آن. *B* substitutes مُمتحن for پاکتن. In *A*, *E*, and *N*, vv. ۱۹۹۴ and ۱۹۹۵ are wanting. *B* adds this strange verse:

ایا کاشکی مر مرا خوردمی   مر آن کودکم را نیازدمی

^۶ This verse is wanting in *A* and *N*.

^۷ *M* and *W* همی بود زینگونه او اشک ریز; *T* همی بُد بدینسان و خون ریز ریز.

<p>ندیدست او روی^۱ گرگ سترگ که چون یافت یوسف بلا و ستم که ویرا بگشتند جای نهان از آنست کز حلق او ریخته است بدینگونه بیرة نباید شدن اگر خون او ریختی بر زمین^۵ بلا زاسمان با شتاب آمدی شدندی بهفتم زمین در نهان</p>	<p>بیوسف نبودست آهنگ گرگ ولیکن نبود آگه از بیش و کم گهش دل بدیشان^۲ همیزد گمان ۱۹۸۵ درین^۳ پیرهن خون که آمیخته است گهی^۴ گفت چونین نشاید بدن گر ایشان همی در ره^۶ خشم و کین بر ایشان همانگه^۵ عذاب آمدی از ایشان نماندی^۷ یکی را روان</p>
---	--

^۱ *T*, *W*, and *B* روی *A* and *N* سترگ گرگ و آزرده گرگ *N* ندیدست (*N*).

^۲ So in *A* and *N*, referring back to v. ۱۹۸۱; *B*, *T*, and *E* بدانسان; *M* and *W* همانسان.

^۳ So best in *M* and *W*, as speaking of a thing close by; all the other copies have در آن; instead of آمیخته *T* reads که آمیخته.

^۴ *T*, *E*, *A*, and *N* دگر; instead of چونین (in *M* and *W*) *A*, *E*, and *N* read *W* in both hemistichs; *M*, *W*, and *N* have in both hemistichs; *T* زینسان; همچون. See on the true distinction between شایستن and بایستن Rückert's ingenious remarks in *Zeitschrift der D. M. G.* x. p. ۲۱۲. *A* and *N* have in both hemistichs بدن.

^۵ The wording of this verse differs very much in the various copies. The text adopted is that of *T*, in which, with the emphatic repetition of گرگ in the second hemistich, ریختی in its active sense acts as predicate to ایشان (an example of the singular verb combined with a subject in the plural, see above, note to v. ۱۹۶۰). The reading of *M* and *W* is nothing but an attempt to harmonize the number in subject and verb, viz.

کز ایشان یکی درگم خشم و کین   اگر خون او ریختی بر زمین

B has the same, but ریختند (an example of the ending *nd* treated as a mere *n*, see Rückert in *Zeitschrift*, x. p. ۲۲۰, comp. also note ۷ on p. ۱۷۷); *E* گرایشان همی *E* که استادمی درگم خشم و کین الخ; *A* and *N* کردی (کرد) در خشم و کین الخ. In the last two copies the first hemistich is syntactically complete, and ریختن in the second is taken in its intransitive sense.

^۶ *T* بر شتاب. *M* and *W* با شتاب. بدانسان که باید *T*.

^۷ *M* and *W* بر زمین; as to the seventh earth comp. the verse of the *Kurân*, *Sûrah* ۶۵, v. ۱۲: *اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ*.

بگوئید از نو که چون بود کار
 بیعقوب گفتند هر ده پسر
 ۱۹۷۰ زمانی همه؟ سوی بازی شدیم
 نشاندم یوسف بنزد ربه
 یکی گرگ ناگه بدو باز خورد^۵
 بچسبنتش بسیار بشتافتیم^۶
 چنین گفت یعقوب روشن روان
 ۱۹۷۵ که چون گرگ مر یوسفم را کشید
 چرا مانده پیراهن او درست
 وگر بود یوسف برهنه بتن
 پس این خون پیراهنش چون رسید
 ندانم که این داستان چون بدست
 ۱۹۸۰ ایا کاش آن^{۱۲} گرگ را دیدمی
 دل پاک یعقوب را شد درست

چه بتیاره^۱ پیش آمد از روزگار
 که ای پاکدل کار دیده پدر
 ز کید زمان جمله غافل بدیم
 نهاده برش جامه ما همه^۴
 ربود از چراگاهش و برد و خورد
 شد آن گرگ و ما پیرهن یافتیم
 که هوشم همی خیره ماند در آن^۷
 تنش را بدنندان همی^۸ بر درید
 بدانسان که بر دوختم از نخست
 بر آخته^{۱۰} بد از تنش پیرهن
 اگر گرگ ویرا برهنه کشید^{۱۱}
 ندانم که یوسف نهان چون شدست
 کم و بیش ازو باز^{۱۳} پرسیدمی
 که گفتار ایشان دروغست و سست

^۱ *B* تیمار^۱; see above, vv. 890, 1231, 1480, and 1648.

^۲ *M*, *W*, and *T* آن. Instead of پاکدل in the second hemistich *M* and *W* read مهربان.

^۳ So *T*, *A*, and *N*; the other copies همی. Instead of بازی *T* reads باطل, and in the second hemistich شدیم غافل.

^۴ *B* جامه‌های همه.

^۵ *B* substitutes the phrase گذر باز کرد; the wording of the second hemistich is according to *M* and *W* (with the object expressed in the suffix); the other copies read و بخورد و برد و از چراگاه.

^۶ *M* and *W* هم اندر زمان نیز بشتافتیم; *E* بتن هر ده بسیار بشتافتیم.

^۷ *T* and *E* بدان; *A* and *N* بجان.

^۸ *B* زهم. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۹ همانست من دوختم آن^{۱۰}; *M* and *W* هست, and in the second hemistich

^{۱۰} So *B*; the other copies برون کرده. ^{۱۱} *M* and *W* درید.

^{۱۲} *A* and *N* ایا کاش اگر.

^{۱۳} *B* از آن گرگ.

بگیرادتان ایزد غیبدان	بدین داوری و بدین داستان
بدادی زید مهری خویش داد	۱۹۶۰ بدادی ^۱ شما یوسفم را بباد
جدا هر یکی خون من ^۲ خورده اید	مرا بیدل و بی پسر کرده اید
نگه کرد بر وی، نشیب و فراز	بگفت این و پس پیرهن کرد باز ^۳
زدست و زندان ^۴ گرگ زیان	همچست بروی زهر سو نشان
ندید آن نشانها ز هر سو که جست ^۵	سرابای آن پیرهن بُد درست
دل بیهشش ^۷ و سوسه در گرفت	۱۹۶۵ شگفت آمدش بود جای شگفت
که این ^۸ شاخ غم چون بر آورد سر	سبک باز پرسید از آن ده پسر
قضای بدین ^۹ تعزیت چون نمود	خود آغاز این محنت من چه بود

^۱ This—so far unprecedented—combination of the *second* pers. singular of the verb with a pronoun in the plural (a combination frequently occurring in connection with the *third* person, see Salemann and Shukovski, *Persische Grammatik*, p. 58) is found in *T* and *E*, and indirectly confirmed by the modifications of the other copies, viz. *B* بدادید شما and بدادید زید, where the restitution of the *د* upsets the metre, and *A* and *N*, viz. بدادید تان and مهری تان, where to make the metre correct, in the first hemistich شما is replaced by تان (which can only be used as pronominal suffix), and in the second by the omission of the indispensable *ز*. In the preceding verse *M* and *W* read کردگار جهان instead of ایزد غیبدان.

^۲ *T* خون بتن. *M* and *W* substitute for vv. ۱۹۶۰ and ۱۹۶۱ the following two baits, the second of which is a mere paraphrase of v. ۱۹۵۹:

شما بیرهان دل سیه کرده اید   جدا هر یکی خون من خورده اید
جهان آفرین ایزد غیبدان   بدر دل من بگیرادتان

The second bait is also found in *T*, where it follows after v. ۱۹۶۱.

^۳ باز here = گشوده, as in the verse of the *Shâhnâma*:

بهشتم در گنجها کرد باز   ببخشید بر هر که بودش نیاز

^۴ *M* and *W* در وی.

^۵ So all copies except *M* and *W*, which read دندان و دنگال as a kind of gloss to دست in the sense of 'claw.'

^۶ So all copies except *B*, which reads بُجست.

^۷ *E* آن *T*. ^۸ بر گرفت. *M* and *W* read در گرفت. ^۹ دل پیش بین.

^۹ So *W*, *E*, *T*, and *N*; *M* and *A* این بد این; *B* (where vv. ۱۹۶۷ and ۱۹۶۸ are transposed) points distinctly این بد این.

دلیران و گردان و زیرک سران ^۱	که ای شیر مردان نام آوران
چنین سوگواری نمودن چراست	شمارا چنین زار ^۲ بودن چراست
نبودی چنین بختستان ^۳ تیره رای	۱۹۵۰ آگرتان دل و هوش بودی بجای
بکردم صد ^۴ اندرز با هر یکی	سپردم بدست ^۵ شما کودکی
کنون لاجرم گل فرو شد بگل	باندرز من ^۶ تان بُد هوش و دل
کنون تان نراندی همه دیده جوی	گر آنجا شمارا بُدی دل بدوی ^۷
چه گوئید پیش جهان آفرین	خدا گر بپرسد شمارا ازین
کدامست آن پوزش ^۸ دلپذیر	۱۹۵۵ آگرتان بپرسد خدایِ قدیر
همه با دلیری و با زور و دست	که ده مرد مانند ^۹ پیل ^{۱۰} مست
بکھتر برادر نداریده گوش	همه با خردمندی و رای و هوش
بدر ^{۱۰} د را خیره گرگ سترگ	که هر ده ^{۱۰} دهیدش بدنندان گرگ

^۱ *A* and *N* سران ویژه و. ^۲ *W* خوار. In *E* this verse is wanting.

^۳ *M* and *W* چنین تیره از بخت رای *E*; بخت من *E*. In *A* and *N* this verse is wanting.

^۴ *A* and *N* من بکردم; *M* and *W* صد بگفتم.

^۵ *T* مان. This verse is found in *M*, *W*, and *T* only.

^۶ So all copies except *B*, which reads جستجوی. The wording of the second hemistich is according to *A* and *N*; *B*, *E*, *M*, and *W* read کُنون تان نراندی زدو جوی. کُنون تان نراندی هم از دیده جوی *T*; دیده جوی

^۷ *T* نورس. This verse is found in *M*, *W*, and *T* only.

^۸ *B* and *W* چون ماننده. The wording of the second hemistich is according to *M*, *W*, *E*, and *T*. *B* reads قوی بازوان سخت و با زور دست و دلیران *A* and *N*; قوت و قدرت = قدرت in the adopted reading; و زور آور و چیره دست (see Ganjnâma, f. 75^b, l. 8, and Vullers, Lexicon, i. p. 851^b, where the same combination of زور and دست appears in a quotation from the Shâhnâma).

^۹ So *A* and *N*; *T* ندادید; *M* نکرید; *W* نکردند; *B* and *E* ندارند; *B* substitutes besides بیکتن for بیکتن.

^{۱۰} *M* and *W* بهر ده; *W* seems again to read دهند for خیره; خیره in the second hemistich is either = سترگ و کجوج (pugnacious), Ganjnâma, f. 71^b, ll. 7 and 8, where the same bait of the Shâhnâma is quoted as in Vullers, Lexicon, i. p. 770^b, ll. 6-9, or = رند و دلیر و بی شرم (impudent), Ganjnâma, ib.

همی دارم این پیرهن را چو جان	که تا من ^۱ بوم زنده اندر جهان
بتن در جز اینم ^۲ نباشد کفن	۱۹۳۵ چو بیجان شود جسم ^۳ تاریخ من
نمایم بدادآور رهنمون ^۴	برم ^۴ همچنیم پیش یزدان بخون
بیاراستم اندرین پیرهن	بگویم که فرزندی خویشتن ^۵
ز چشم سرم ^۷ شادمان درگذشت	ببازی فرستادمش سوی دشت
مرا بی گرانمایه فرزند کرد	ز خلت تو گرگ آمد اورا بخورد
ز جان و دلم این مصیبت بگاہ	۱۹۴۰ خدایا تو زان گرگ دادم بخواه
ز بالون و بستاخ و دیگران ^۹	یهودا و شمعون و روبیل و دان
همه خویشتن بر زمین میزدند	چو این بشنویدند ^۹ بیدل شدند
بجان و روانشان ^{۱۰} در افتاد جوش	بر آورد هر یک بکیوان خروش
که جوینده ^{۱۱} جان یوسف شدند	از آنرو ^{۱۱} که این گرگ ایشان بُدند
بدانگونه ^{۱۲} شان زار و دلخسته دید	۱۹۴۵ پدر چون بدان ده پسر بنگرید
همه خویشتن را زنان و کشان	شده مرده از درد چون بیهشان ^{۱۳}
ز درد دل و جان بدان ده پسر	چنین گفت محنت رسیده پدر

^۱ *M* and *W* تا *همی*. *T* reads at the end of the second hemistich *بجان* instead of *چو جان*.

^۲ *A*, *E*, and *N* چشم.

^۳ نباشد بتن در جز اینم کفن *M* and *W*; بود پیرهن در تن من کفن *B*; آنم *T*.

^۴ *همچنان*. Instead of *همچنیم* *B*, *A*, *E*, *N*, and *T* read شوم *T*.

^۵ *A* and *N* رهنمون ای رهنمون *M* and *W*. ^۶ خوب من *M* and *W*.

^۷ *T* (?) دلش و چشم.

^۸ See on these names and their corruptions the notes to vv. 787-790 above.

^۹ *M* and *W* شنیدند *E*; چو اینرا شنیدند *M* and *W* read *همی* in the second hemistich.

^{۱۰} *T* و درونشان.

^{۱۱} *M*, *W*, and *B* read *این گرگ*. Instead of *ازینرو* *T*; *ازینرا* *M* and *W*.

^{۱۲} *M* and *W* بدید *B*; بدینگونه *B*. In the same two copies this verse is put after the following one.

^{۱۳} *A* and *N* از درد فریاد خوان *M* and *W* read in the second hemistich as in v. 1942 *همی* instead of *همه*.

<p>دربغ آن دل مهربان بر منش باآواز دلگیر^۱ و شیرین زبان زشادی و نیکی^۲ بر افشاندن ام بُدی مانده آن سرور کامگار مرا دل برین باب خُرسند نیست^۳ شود کُشته و پیر مآند بجای بسازد باآتین و گور و کفن همی مالم اندر سر و چشم و رو نشویم زوی هرگز این تیره خون^۴ که این پوشش آن عزیز منست</p>	<p>دربغ آن فروزان رخ روشنش ۱۹۲۵ دربغ آن پدر خواندنش هر زمان دربغا که او رفت و من مانده ام ایا کاش رفتی چو^۵ من صد هزار کنون بر دلم از خرد بند نیست جوانی چو گل تازه^۶ و دلگشای ۱۹۳۰ گمانم چنان^۷ بُد که او مرگ من کنون مُرد او پیرهن^۸ ماند ازو من این پیرهن گوشدارم کنون کرامیتر از مال^۹ و چیز منست</p>
---	--

rather weak, bait, which also appears in a slightly modified form, in *B*, but much further down after v. ۱۹۹۲ (see note to that verse):

دربغ آن جوانی و فرهنگ اوی   دربغ آن همه (آبادان = آبدان *W*) فَر و اورنگ اوی

^۱ *A* and *N* باآواز تکبیر *E*; باآواز دلیگیر.

^۲ *T* زشادی و نیکی. This and the following verses are a striking counterpart to Firdausi's elegy on the death of his son in the *Shāhnāma*.

^۳ *M* and *W* بدی *in* the second hemistich the same two copies read *مآند* آن سرور خورشید وار.

^۴ This verse in *M*, *W*, and *T* only. *T* reads *دل* in the second hemistich *مرا* بدین تاب و خُرسند نیست.

^۵ *M* and *W* چنان تازه *in* the second hemistich *A* and *N* read *مانده* instead of *مآند*. After this verse *B* has an unnecessary new heading *از* کردن یعقوب *از* فراق یوسف.

^۶ *B* چنین.

^۷ *T* کنون پیرهن را (?) *بمانده* ازوی *M* and *W*; کنون چاک یک پیرهن *in* the second hemistich (و موی *W*) *in* the second hemistich *بمانده* here is another example of the use of *ب* before the past part., see above v. ۱۸۸۷); *E* کنون مرده *ازو* پیر مانده *ازو*.

^۸ *M* and *W* نشویم من این پیرهن را زخون. *In B* and *E* this verse is wanting.

^۹ *M* and *W* کرامیترین مال; *on چیز* *in* the sense of 'precious thing,' see note to verse ۹۰.

<p>که شد کشته جان و جوانی^۱ مرا مرا راحت روح بیش آمدی بدان شادمان و بدان کامگار نه جان باد هرگز مرا و نه تن^۲ وگر نه ره عافیت دیدمی^۳ درو جستمی تا فرو سوختمی^۴ که بی او سیه گشت سامان من که بگسست بی او همه بند من دروغا که بر کندش از بوستان بباد خزان اوفتاده زبار که پوشیده شد زیر میغ سیاه که همتا نبودش جدید^{۱۰} و قدیم که بر مرگ وی سوخته شد پدر^{۱۱}</p>	<p>چه اززد کنون زندگانی مرا چنین روزگر مرگ پیش آمدی^۵ بیوسف مرا جان و دل بُد بکار کنون چونکه شد یوسف من زمن ۱۹۱۵ گراز خشم یزدان نترسیدمی چو دوزخ یکی آتش افروختمی دروغا دروغا دل و جان من^۶ دروغا نکوروی فرزند من دروغا چنان^۷ زاده سرو جوان ۱۹۲۰ دروغا شگفته گل اندر بهار^۸ دروغ^۹ آن فرورنده خورشید و ماه دروغ آن گرنامهیه دَرِ یتیم دروغ آن کرامی و فترخ پسر</p>
---	---

- ^۱ چاه جوانی *T*.
^۲ This verse in *M* and *W* only.
^۳ So *M* and *W*. *T* دیدمی را فرجام را دیدمی *B*; وگر نه نه فرجام را دیدمی *T*. In *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.
^۴ So *B*. *T* سوختم and افروختم; in the other copies this verse is wanting.
^۵ *M* and *W* دروغا نکوروی چنان من. In *T* vv. ۱۹۱۷ and ۱۹۱۸ are transposed.
^۶ *M*, *W*, and *T* چنین. *B* has the weaker reading نو جوان.
^۷ *M*, *W*, and *E* substitute روان for جوان, and *T* راد for زاده; in the second hemistich *M* and *W* read که باد آمد و کندش از بوستان.
^۸ گل نوبهار *B*.
^۹ Here and in all the following verses *B* and *E* continue the form دروغا instead of the new دروغ; in the second hemistich *M* and *W* read او ناپدید شد.
^{۱۰} *M* and *W* حدیث.
^{۱۱} So *M* and *W*; the other copies سوخت جان پدر. *B* reads بر جان وی instead of بر مرگ وی. Between this and the following verse *M* and *W* insert another,

روان من و جان دلبند ^۱ من	میان تو در فرزند من
بس آشفته و بد نشان تو است ^۲	کنون خون او در میان تو است
مرا زین نشان بی پسر ^۳ کرده	نشان بد از دوست آورده
نکورفتی و سخت زار ^۴ آمدی	۱۹۰۰ زیوسف مرا یادگار آمدی
شگفته بهار و گل و بید تافت ^۵	چو رفتی ز تو نور خورشید تافت
دل و جان یعقوب سوزی همی	چو باز آمدی خون فروزی همی
که بر جای ^۶ خورشید خون آوری	کجا باشد این داد و این داوری
که خُرسند باشم زیوسف بخون	دل و جان من کی پسندد کنون
من این روز بد کی توانم ستود ^۷	۱۹۰۵ من این داستان کی توانم شنود
زجان و دل و دیده بَبَریدی	من این گر ^۸ بخواب اندرون دیدمی
دگر باره از هوش و دل شد برون ^۹	بگفت این و از درد شد سرنگون
روان در تنش زار و پژمرده شد	دگر باره نامرده ^{۱۰} چون مرده شد
فراقش بجان آتش اندر فرورز	چنان بود یکپاس دیگر بروز ^{۱۱}
بر آورد سرگفت ای وای من	۱۹۱۰ دگر چونکه هُش باز گشتش بتن ^{۱۲}

^۱ *A* and *N* و جان و دلبند. ^۲ *B* reads هست in both hemistichs.

^۳ *M*, *W*, and *N* بی پسر.

^۴ *M* و زار باز, which gives no rhyme and ought to be corrected either into *W* (as *W* has) or *W* زار بار or *W* باز زار.

^۵ *E* یافت; *T* یافت. In *A* and *N* this verse is wanting.

^۶ So *T*, *A*, and *N*. *M* and *W* که بر جان (in *W* this bait follows after v. ۱۹۱۲); *E* که با جان و خورشید خون آوری *B*; که با جان *E*.

^۷ So in *M* and *W*. *T* has شنید at the end of the first hemistich and *E* is wanting in the second. In *B*, *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.

^۸ *M* and *W* (without the necessary object) اگر من.

^۹ *E* دگر باره شد هوش از وی برون *M* and *W*; از هوش از دل برون *E*.

^{۱۰} So *T*, *E*, and *B* (in *B* بار instead of باره, as already in the preceding verse). *A* and *N* مرد آن. In *M* and *E* this verse is wanting.

^{۱۱} *M* and *W* چنان بیخبر بود او یک دو روز. In the second hemistich *W* reads بجان. *T* substitutes بتن for بجان. *E* فراقش بجان اندر آتش فرورز.

^{۱۲} *M* and *W* بنوئی چو هُش باز گشتش زتن. In *T* this verse is wanting.

گسسته دم و چهره همچون زریر	۱۸۹۰ بروی اندر افتاد آن مرد ^۱ پیر
بمیغ اندرش اختر دلفروز	بدان بیهشی بود یکپاس روز
بنالید پیغمبر کردگار	سر انجام چون شد دلش هوشیار
بدانسان که بر وی ببخشود ^۲ دیو	در آمد بفریاد و بانگ و غریو
که از درد او خون چکانید سنگ ^۳	فتادش بدل در بدانسان غرنگ
نه تنها ^۴ برون رفتی از پیش من	۱۸۹۵ چنین گفت کای بیوفا پیرهن
ای ^۵ او بتنها چرا آمدی	چو از پیش چشمم نه تنها شدی

reads *M* and *W* زریر, instead of درو. On توان as noun, see note 6 on p. ۲۶; *M* and *W* add after this another, rather feeble, verse:

بچندانکه مردی دو فرسنگ راه   بپوید همی بود زار و تباہ

^۱ *M* and *W* یعقوب; زریر in the second hemistich is thus explained in Ganj-nāma, f. 88^a: گیاهی باشد که جامها را بدان رنگ زرد کنند و آنرا اسپرگ نیز خوانند; and the following hemistich from the Shāhnāma is quoted: دلش بود بیجان و رخ چون زریر. *E* reads حریر (silk) instead of زریر.

^۲ So *T*. *N* ببخشید; *B* and *E* ببخشود; نه; in *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ So *M* and *W*. *B*:

فتادش بدانسان غریو و غرنگ   که از درد او خون چکاند بسنگ

In the other copies this verse is wanting.

^۴ Only *M* and *W* have an unsuitable بتنها.

^۵ بی = ابی (Pārsī: awé); the Ganj-nāma, f. ۱6^b, lin. penult. sq., calls the initial ا an (الف) وصلی آنست که بر اول لغاتی که بی الف موضوع است: الف وصلی در آورند و در معنی آن اختلافی راه نیابد مثل با و بی و بیداد که چون الف بر آن افزایند آبا و ابی و ابیداد شود و همان معنی افاده نماید. As illustration for the following two baits of the Shāhnāma are quoted:

چنین داد پاسخ که شاه سترگ   ابی زینهارى نباشد بزرگ
and   بهشتم نشست از برگاه شاه   ابی یاره و گرز و زرین کلاه

This ای ابی is evidently hidden under the corrupted reading of *B* and *E* ای ابی and the following verse are wanting. *T* has a wrong ابی. *A* and *N* substitute و شدی. In *M* and *W* this and the following verse are wanting.

تنش خورد و جانش بیزدان سپرد ^۱	یکی گرگ ناگاہ اورا ببرد
اگرچند هستیم ما راستگوی	نداری تو مان صادق ای دادجوی ^۲
خدایت چنین مزد بیمر دهاد ^۳	چنین بُد که کردیم گفتار باد
بدان تا بدانی، نشان تباه	۱۸۸۵ یکی سوی پیراهنش کن نگاه
نهادش بنزدیک آن پاکتن	پس آورد لای برش ^۴ پیرهن
دروغی که میداد چون مه فروغ ^۵	بیالوده ^۶ یکسر بخون دروغ
زاری کردن حضرت یعقوب علیه السلام و مخاطب نمودن پیراهن خونین را ^۷	
بخون اندر آغشته آن جامه دید	چو یعقوب زانسان ^۸ تباهی شنید
نماندش درو هیچ زور و توان	توگفتی زتن برمیدش ^۹ روان

^۱ This verse differs in wording in most of the copies. The reading adopted here as the simplest is that of *A*. *T* has the same, except *ویرا ربود* at the end of the first and *نمود* at the end of the second hemistich. *B*, *M*, *W*, and *E* combine the two alternative verbs *ربودن* and *بردن* in the same hemistich: *یکی گرگ بر بود* (*M* *ویرا و برد*). *N* reads *ویرا بُرد*.

^۲ This verse in *T*, *M*, and *W* only; the wording of the first hemistich is according to *T*; the other two copies have *صادق دادجوی* (both adjectives referring to the brothers).

^۳ This verse in *B*, *T*, *M*, and *W* only. *B* reads:

چنین بُد که کردیم پیش تو یاد خدایت بدین کار صبرت دهاد

^۴ *M* and *W* *ببینی تباه*. *T* *ندانی*.

^۵ *A* and *N* *برو*, and in the second hemistich *نهاد*.

^۶ A good example of *ب* before a past participle. In the second hemistich *M* and *W* have again *یکسر* instead of *چون مه*. In *B* the order of vv. 1883-1887 is: 1883, 1885, 1887, 1884, 1886.

^۷ So best in *T*. *B* *آوردن برادران یوسف پیراهن خون آلوده نزد یعقوب*; *N* *آوردن پیراهن خون آلوده پیش پدر*. In *M* and *W* no interval, nor in *A*; in *E* an interval after v. 1892.

^۸ *B* and *N* *ازیشان*; *A* and *E* *زینسان*. *M* and *W* *پیامی* instead of *تباهی*.

^۹ So *T*, *A*, and *N*; *E* *برمیدش*; *M* and *W* *بر پریدش*; *B* (where this verse is placed after v. 1891) *توگفتی زتن رفت یکبار جان*. In the second hemistich *B*

همه خاک بر سر همه جامه چاک
 همی بُرد^۱ فرزندرا انتظار
 همه دست بر چشم و سر میزدند
 دلش را هم اندر زمان گفت دیو
 همانا که شد جان پاکش بباد
 قضای سپهری چه محنت نمود
 چرا او نه اندر میان شماس
 چه آورد حکم خدایش بپیش
 همه پرده صبر بر من^۲ درید
 بگفتند کای باب فرهنگیب
 کز و گشت پرداخته این سرای
 بما بر نمان شد کم و بیش اوی
 که از ما کدامین بود^۳ پیشرو
 هُش و دانش از دل برداختیم^۴
 زانت کجا آگهی داشتیم

چو آمد شبانگه برفتند پاک
 پدر بر سر راه بُد سوگوار
 شبانگه چو ایشان^۵ فراز آمدند
 1870 چو یعقوب دید آن خروش و غریو
 که یوسف بدام بلا افتاد
 سبک باز پرسید و گفت^۶ چه بود
 امید دل و کام^۷ جانم کجاست
 نبینم همی راحت جان خویش
 1875 بگوئید کز بیم جانم خلید
 سراسر غریوان و دیده پر آب^۸
 بیوسف ترا مژده باد از خدای
 برفتم یکساعت از پیش اوی
 بمستم باهم سراسر گرو
 1880 بدینسان همی یکزمان تاختم
 ورا نزد بنگاه بگذاشتیم

^۱ کرد *M* and *W*.

^۲ بدانسان *B* and *T*. In *M* and *W* the last words of the second hemistich run thus: و بر سر زدند.

^۳ *M* and *W* گفتش (the pronoun اش to be connected with بود چه and referring to Joseph). Instead of سپهری *A* and *N* have سپهرش, with the same reference to Joseph. *A* reads خجلت instead of محنت.

^۴ امید دل و *M* and *W*; امید دل و جان پاکم کجاست *T*; امید دلم کام *E*. جان من کو کجاست.

^۵ So in *M*, *W*, and *A*; the other copies substitute بر تن. *M* and *W* read همه for همی.

^۶ *M* and *W* بگفتند کای کار فرمای باب, and in the second hemistich باب فرهنگیب.

^۷ شود *M* and *W*.

^۸ This verse (which is also found in Schlechta-Wssehrd's translation) appears here in *M* and *W* only. *W* reads باختم for تاختم and همه دانش for هُش و دانش.

رفتن برادران نزد یعقوب وزاری کردن جهت یوسف^۱
 کنون گوش بر^۲ حال یعقوب دار
 زمانى بدو هوش و دل برگمار
 فگنند آن بیگنہ را بجاء
 کشیدند بزغالہ را فراز
 بخون در سرشتند و کردند تر^۳
 ۱۸۶۵ بنزد رمة زود گشتند باز
 بکشند و آن پیرهن سربسر

بابری کافتاب حسن بارد
 بمرغ دل که آتش خانہ اوست
 بمنور کافتابش در غمام است
 بمظلومی که چون دم بر فرزند
 بدرد بی پدر طفلی که در بر
 کزین سیلاب آفت موج خونخوار
 دعایش را اجابت افسر آمد
 بجبریل این ندا آمد در آن دم
 که در یاب این کرامی بنده ام را
 بگیرش دست کز پا افتد اندوه
 بگو کز ما چو دولت خواه گشتی
 بدهقانی که تخم عشقی کارد
 سمندر در سمندر دانہ اوست
 بشمشیری که دستش در نیام است
 باهی چرخ همجارا (تا ماهی Elliott) بسوزد
 نمیگیرد کسش جز داغ مادر
 کف خاک مرا سالم نگهدار
 در آن چاه آفتابش بر سر آمد
 زمستوری که باشد کاسف (کاشف others) غم
 سزای رحمت پاینده ام را
 بده رویش که بر دیده است مکروه
 بده فرمان که صاحب جاه گشتی الخ

Gabriel takes Joseph up in his arms and bears him company for three days; the same precious stone, as in Firdausi and Jâmi, serves Joseph as a seat. Of the vanity of the latter, in admiring his own beauty, which, in Firdausi, accounts for the subsequent troubles, there is no mention made in Jâmi or Nâzim.

^۱ So in *B*. *M* and *W* 'باز گشتن فرزندان پیش یعقوب علیه السلام' زاری کردن اسباط پیش پدر *N*; خون آلوده کردن اسباط پیرهن را و بردن نزد یعقوب *T* جهت یوسف علیه السلام. In *A* and *E* the text runs on without interruption.

^۲ *M*, *W*, and *E* زی *B*; کنون گوش کن حال یعقوب زار *T*; زمانى دل و هوش بر وی گمار *E*; زمانى دل و هوش و دل برگمار *N* has also برو instead of بدو.

^۳ که *M* and *W*.

^۴ After this bait there is inserted in *M* and *W* the sixteenth verse of the Kurân: وَجَاءُوا الخ; the next two verses, ۱۸۶۷ and ۱۸۶۸, are wanting in *E*.

چنان بُد که یوسف^۱ که همتا نداشت همی سر سوې آسمان بر فراشت
 هر آنکش عنایت بود^۲ از خدای همه کام بایستش آید بجای،

^۱ So *T*; the other copies (چنین *A* and *N*) بود یوسف.

^۲ *A* and *N* رسد; the second hemistich is according to *M* and *W* (the latter of which reads آمد for آید); *N* همه کار بر خواهش آید بجای; *T* and *B* have a peculiar reading, the former همه کام خواهش (!) آمد بجای, the latter همه اگر کام طلبد رساند خدای: *E* (without a rhyme). کام خواهشش (!) آید بجای. The contents of this chapter are much condensed in Jâmi's epopee, which lacks altogether that deep human interest which is aroused by the passionate entreaties of Joseph and the cruel treatment he suffers from his brothers in Firdausi's mathnawî. There Joseph, when stripped of his shirt and hurled down into the pit, is not caught, as here, in Gabriel's arms, but alights by chance on a stone or rock that projects from the water (the same precious stone which, in our poem, appears after Gabriel's arrival) and illumines the dark abyss by the moonlike brightness of his face (see here v. 1844 sq.). He is further protected by the possession of an amulet (تعویذ), which contains the shirt sent to Abraham to guard him against Nîmrûd's fire and to change it into a rose-garden (comp. the reminiscence of Abraham's adventure in vv. 1828-1832 in our poem); with this shirt Gabriel, at his arrival, covers Joseph's nakedness and then comforts him with glad tidings. Nâzîm in his mathnawî tries, as usual, to imitate his great model more closely. When Joseph is stripped of his garment, the beauty of his face makes of earth and sky *one* meadow of light (India Off. 184, f. 68^b, l. 5):

تَن یوسف چو شد از پیرهن عور زمین تا آسمان شد یک چمن نور
 (comp. vv. 1736 and 1737 in our poem). After he is half-way down the pit, the rope is cut (as in Firdausi); Joseph then addresses a fervent prayer to the Lord, who thereupon sends Gabriel to his rescue (ib. f. 68^b, l. 3 ab infra sq.; collated with Brit. Mus. Or. 25,819, f. 89^b, l. 4 sq.; and Elliott 363, f. 79^a sq.):

چوازه نیمه (نیمه ره Br. Mus.) طی کرد یوسف	بریدند آن رسن از بی تأسف
دلش بگسست از خلق و مراعات	بخلاق جهان کرد این مناجات
که ای سیراب ساز دل سربایان	برحمت پرور لازم غذایان
بکشت یاس تخم آرزو کار	بخاک مرده آب زندگی بار
بتیهر بیخطا یعنی قضایت	براه راستی یعنی رضایت
بان شدت که آگاه از فرح نیست	بهیماری که درمانش جرح نیست

[III. 6.]

A a

نباشد چنین آدمی بر زمی ^۱	تَبُد چهر وی چهرهٔ آدمی
همیکرد در آب روشن نگاه	شنیدم که یوسف در آن ژرف چاه ^۲
زخورشید دیدار خود بیش دید	۱850 بآب اندرون ^۳ صورت خویش دید
که حسن رخس بُد زاندازهٔ بیش	شگفت آمدش حسن دیدار ^۴ خویش
که کردست ارزانیم ذو الجلال	بدل گفت با این کمال و جمال ^۵
بدین زیب و خوشی که اکنون منم	همانا اگر ^۶ بنده بودی تنم
که همسنگ خود زربهٔ ارزیدمی	یقین آشکارا همی دیدمی
ولیکن قضا راه همچون نمود	۱855 برو این سخن از زبان ^۷ سهو بود
بدل قیمت ^۸ خویش کردش نهان ^۹	بیازرد زو کردگار جهان
ببین تا چه کرد ایزد بی نیاز	که بود اندر آن قیمتش کبر و ناز
دل هوشمندت زمن بشنود	بگویم چو هنگام گفتن بود
بدان خوش لقا ئی و ان خوشگوئی	بدانسان ^۹ که یوسف بد از نیکوئی
ندانست کس قیمتش جز خدای	۱860 بدان حسن و آن هوش و فرهنگ و رای ^{۱۰}

¹ This verse is found in *T*, *M*, and *W* only. *M* and *W* read in the first hemistich بچهر آدمی.

² So *B*; the other copies اندر بُن ژرف چاه; instead of در in the second hemistich *T* has بر.

³ *W* بآب اندر آن.

⁴ So *E*; all the other copies have the less befitting reading دیدار و حسن.

⁵ Or بدل و جمال و کمال as *T*, *M*, *W*, and *E* read.

⁶ *M*, *W*, *A*, and *N* هما نا که گر.

⁷ So best in *T*; the other copies, except *E*, read در زمان *E* همچنان. Instead of زمینسان (see the same double reading in v. 1788 above). In *M* and *W* the second hemistich runs thus: ولیکن قضا چنانش نمود.

⁸ So in *B*, *A*, *N*, *E* (where کرده appears instead of کردش), and *T* (where بدان is substituted for بدل). *M* and *W* have the equally good reading بدان قیمت^۸ خویش کردن چنان.

⁹ *E* بداننگ; *M* and *W* بدینسان.

¹⁰ So *T*; the other copies read بدان هوش و فرهنگ و آن حسن و رای.

سپردش تن و جان بحکم اله
 بگسترد فرش و پسندید جای^۲
 دری برگشاده برو از بهشت
 که دیده ازو بانواتر عدیل^۳
 زبان و دل و چشم بینا^۴ و گوش
 نگاهت بدارد باحسان خویش
 چو ایمن شد از کید دیو نگون^۵
 رها کردش^۶ از کید بدخواه جان
 رخس باز چون مهر رخشنده تافت^۷
 جهان آفرین حسن و زبش^۸ فزود
 ستاره زحسن رخس ماه گشت
 بجوش آمدی جان و دل در تنش

بچاه اندرون یوسف نیکخواه^۱
 برو چاه روشن شد و دلگشای
 درو میوه و آب عنبر^۳ سرشت
 عدیش بچاه اندرون جبرئیل
 ۱۸۴۰ اگر با خدایت بود رای و هوش
 بدانحایگه کت رسد کام^۴ پیش
 شنیدم که یوسف بچاه اندرون
 خدایش رهانید از آن بیرهان
 زجان آفرین حله و مژده یافت
 ۱۸۴۵ دو صد بار از آن خوبتر شد که بود^{۱۰}
 رخس فر و اورنگ^{۱۱} را شاه گشت
 اگر حور دیدی رخ روشنش

^۱ *M* and *W* بیگناه ; in *A* and *N* this verse is wanting.

^۲ *B*, *M*, and *W* رای instead of جای.

^۳ So all copies except *T*, which reads و آب و عنبر ; instead of برو in the second hemistich (referring to Joseph) *B* reads درو (in the pit).

^۴ *T* دلیل. An equally good reading of the second hemistich is that of *M* and *W*: کرا بود ازو بانواتر عدیل.

^۵ Verses 1840 and 1841 in *M*, *W*, and *T* only ; the wording in both is according to *M* and *W*; *T* substitutes و چشم بینا و دانش و چشم for بینا و چشم.

^۶ *T* کار, and in the second hemistich بر آرد بگامت.

^۷ (وارون) or وازون and شوم here = نگون.

^۸ So *T*. *B* رها کرد ; *M* and *W* رها گشته ; *A* and *E* رها گشتش (رها as noun).

^۹ So *M* and *W*; the other copies مه بتافت چون مهر و چون.

^{۱۰} So in *M* and *W*, preferable to the reading of the other copies : دو صد بار از آن ; خوبتر گشته بود, as there is nothing added to which از آن could refer.

^{۱۱} *M* and *W* ویرا حسن ; *T* رویش حسن.

^{۱۲} See, on اورنگ, note 10, p. ۵۰ ; only *B* reads فر اورنگ (then in the usual sense of 'throne').

<p>شنیدی در آن قصه دلگشای^۱ در آنکه که بر آتش انداختش باخلاص دل بسته شد با اله مر آن آتش گرم را سرد کرد وز آن نرگس ولاله آمد پدید^۲ بدان جای قربان کشیدش فراز بمین تا خدایش چه نعمت نمود چنین است کار خدای رحیم</p>	<p>براهیم کو بُد خلیل خدای که نمرود کان آتشی ساختش ۱۸۳۰ براهیم را اندر آن^۳ جایگاه برو لاجرم پاک یزدان^۴ فرد زدوخ یکی بوستان آفرید سماعیل را چون براهیم باز^۵ دلش با خدای جهان راست^۷ بود ۱۸۳۵ مراورا فدا کرد گمش عظیم^۶</p>
--	---

read باشد سر انجام *B* ; باشد چو فرجام *B* . In *E* vv. ۱۸۲۶ and ۱۸۲۷ are wanting; *M* and *W* have in the second hemistich برین for بدین.

^۱ This verse, which seems to be indispensable in order to explain more distinctly the meaning of the pronouns in ساختش and انداختش in the following verse, is found in *M* and *W* only.

^۲ *M* and *W* زی; *B* در آنکه بر آن *T* در. *M* and *W* have besides in the first hemistich دشمنی instead of آتشی and as rhyme-words ساختند and انداختند. *A* has an entirely different reading in the second hemistich (anticipating the description of the garden, given in v. ۱۸۳۲), viz. خداوند باغی. بپرداختش.

^۳ *M* and *W* اندرین.

^۴ *M* and *W* خالی خلق; in *E* this verse is wanting.

^۵ *M* and *W* درو نرگس ولاله زاران دمید.

^۶ *M* and *W* :

دگر آن سماعیل گردن فراز   بدان جای قربان کشیدند باز

Instead of جای بدان *A* reads بدامان.

^۷ *T* یار. *E* has at the end of the second hemistich فزود instead of نمود.

^۸ So in *B*, *E*, *N*, and (with the exception of خدا فدا instead of فدا کرد) in *M* too; *T*, *W*, and *A* substitute (no doubt by mistake) کیش instead of گیش, the first also with داد خدا, the last with فدا کرد before it. Instead of رحیم at the end of the second hemistich *A* and *N* read کریم.

<p>چه خلقی که دارد دلم بز تو مهر بییغام یزدان زبان برگشاد که پیغمبرانرا شوم دلگشای^۲ ازو یوسف رنج دیده شنود دل و جان او شد تصریح نمای شده مر سپاس^۳ ورا حق شناس همخواند بر کردگار آفرین عطای ترا نیست وصف و کران^۴ بر آورد سر یوسف با وفا^۵ که مرتار و بود ورا کس نرشت برش میوه و آب شایسته دید بفرمان دارای چرخ وزمین^۶ بهنگام سختی و آسیب جان یکی دل برین داستان برگمار</p>	<p>بپرسید و گفت ای همایون بچهر ۱8۱5 ورا جبرئیل آشنائی بداد منم گفت روح الامین از خدای بداد آن رسالت که آورده بود بسجده در افتاد پیش خدای زبان برگشادش بشکر و سپاس ۱820 بچندان که دم داشت^۴ آن پیش بین همی گفت ای داور داوران چو بُد کرده بسیار شکر و ثنا بتن در یکی حله دید از بهشت بزیرش یکی^۵ فرش بایسته دید ۱825 نشست برش جبرئیل امین هر آنکو بود با خدای جهان بدینگونه باشدش^{۱۰} فرجام کار</p>
--	--

همه چهره او شگفتش نمود: In *M* and *W* the second hemistich runs thus: (apparently referring to Joseph's face, whereas the adopted reading seems to refer to Gabriel in accordance with the following verse).

^۱ *T* با.

^۲ *M* and *W* بوم رهنمای; in *B* vv. 1809-1816 have been arranged in a very peculiar way, viz. 1809, 1816, 1815, 1810-1814.

^۳ See, on سپاس, notes to vv. 522 and 1343.

^۴ *M* and *W* دانست instead of داشت دم, and in the second hemistich همی کرد instead of خواند (*B* همین خواند).

^۵ This verse in *T*, *M*, and *W* only.

^۶ *M* and *W* شد; *B* and *E* چو پُر کرده.

^۷ *N* با نوا; *M* and *W* حق شناس, with a corresponding شکر و سپاس in the first hemistich, a repetition of the rhyme in v. 1819.

^۸ So *T*. *M* and *W* بزیر اندرش; the other copies همه.

^۹ *A* and *N* چرخ برین.

^{۱۰} So best with the pronoun, referring back to هر آنکو, in *T*, *M*, *W*, *A*, and *N*

رسیدن جبرئیل و محافظت نمودن یوسف را^۱

سروش از مُهَجین سوی ^۲ چه رسید	۱805 بچندان که لوی رسن را برید
که ایمن شد از بیم چاهش روان ^۳	در آغوش بگرفت ویرا چنان
امیدش قوی گشته و درد سُست ^۴	فرو ^۵ چاه بردش تن و جان دُرست
گشاده شد آن چاه روشن زمین ^۶	بزد پَر بفرمان جان آفرین
کز آن پاکتر سنگ مردم ندید	بچاه اندرون سنگی آمد پدید
بپرسید بسیار و بنواختش	۱810 بر آن ^۷ سنگ پاکیزه بنشاختش
نگه کرد یوسف بفرهنگ و شرم	چو بر سنگ بنشاندش ^۸ نرم نرم
ندانست کو از کجا شد پدید	یکی سوی روح الامین بنگرید
همی چهر ویرا شگفتش نمود ^۹	ندانست ویرا که نادیده بود

¹ So in *B*. *N* نگاهداشتن جبرئیل یوسف را در چاه *T*; نگهداشتن جبرئیل یوسف را در میان چاه *E*; نزد یوسف و مزده دادن او را بر بیغمبری در بیان رسن بریدن لوی در میان چاه *E*; و رسیدن جبرئیل و گرفتن در آغوش یوسف را. In *A* is a mere interval after v. 1803 (v. 1804 begins there, just as in *N*, the new chapter; in *M* and *W* the text runs on without interruption).

² So *M* and *W*; *T* and *B* have the same, but *ت* instead of *سوی* (another modern use of the noun *ت* as preposition in the sense of *بر* and *سوی*, see p. ۱۷۹, note 11). *A* and *N* read in the second hemistich رسید بر سر چه رسید *E* سروش *E* سروش از زمین (!) در سر چه رسید

³ *B* بیم چانش در آن *B*.

⁴ So *M* and *W*; *T* has again *ت*; the other copies *بر*.

⁵ *M* and *W* (without a proper rhyme) گشت تن تندرست

⁶ So *B*, *M*, *W*, and *E*. *A* and *N* گشاده شد از چاه روشن زمین *T* seems to read *زین* or *زین* instead of *زمین* (which is here = ground or floor, as frequently in the *Shāhnāma*).

⁷ *M*, *W*, and *T* بدان *T* has ساختش تن پاکیزه for بنشاختش *W*, and in the second hemistich (as *M* too) بنواختش *W* بسیار بنواختش

⁸ *A* and *N* as in the preceding verse بنشاختش (see on these different forms the notes to vv. 591 and 827 above); *B* بنشانند بس *M* and *W* بدان سنگ *W* بنشاندش

⁹ So *B*, *A*, *E*, and *N*. *T* (which transposes the two hemistichs) reads شگفتی

جهان از حدیث تو آگه شود	بسر تاج تو همسر مه شود ^۱
که چونتو بُد دادگستر شهی	۱795 ز مشرق بمغرب رسد آگهی
سر دین مارا تو اختر شوی	ابا پادشاهی پیمبر ^۲ شوی
ترا زخم و درد چه آورد پیش	پدرگر ^۳ سپردت بروبیل خویش
کنیمت یکی نامور پادشا	تو چون ^۴ خویشتن را سپردی بما
بسر بر یکی خسروی تاج زر	رسانیمت ^۵ آنگه بفرخ پدر
هر آنچهت بیاید ترا آن دهیم	۱800 برین ده برادرت فرمان دهیم ^۶
که خواهی برایشان شدن شهریار	شوند ^۷ آگه این ده برادر زکار
در آن حکمها هست ^۸ بیم و گزند	ولیکن زما بر تو حکمیست چند
جهان نامه ^۹ نام تو گسترده ^{۱۰}	چو آن حکمها بر سرت بگذرد
فرمان باری بر چه شتافت ^{۱۱}	چو روح الامین امر ^{۱۱} دادار یافت

^۱ In *E* this hemistich is worded in a rather strange way: بسر تاج تو مملکت
مه شود.

^۲ بُود *B*.

^۳ So *B*, *E*, and *T*; the unintelligible همیسر in *M* and *W* is either misspelt for پیمبر (since both words look in badly written MSS. much alike) or corrupted from the reading of *A* and *N* همسر.

^۴ *M* and *W* کو, and in the second hemistich پیش آوردند instead of آورد; *E* چه *A* and *N* درد از چه *T* درد آمد instead of آورد.

^۵ *M* and *W* نامور, and in the second hemistich دادگر instead of نامور.

^۶ *M* and *W* یکی پربها خسرو تاجور, and in the second hemistich نمائیمت.

^۷ The plural form again in *N* only; instead of برین *A* and *N* read بر آن; instead of آنچهت in the second hemistich *B*, *A*, *E*, and *N* have آنچه.

^۸ نیند این برادرت آگه زکار *M* and *W*; شود *T*.

^۹ So correct in all copies except *M* and *W* (and perhaps *E* too), which read نیست.

^{۱۰} This verse in *B*, *T*, *M*, and *W* only.

^{۱۱} *T* and *N* حکم; in the second hemistich *B* reads برین چه. *M* and *W* سر چه *T*; بفرمانبری سوی آن چه شتافت (with the modern use of سر as preposition in the sense of بر, comp. Wahrmund, Monsieur Jourdan, Vienna, 1889, p. ۴, l. 8: (سر تو آمده است).

شود پیکرش خرد وگردد تباہ	۱۷۸۵ بدان ^۱ تا بزخم اندر افتد بچاه
سوې جبرئیل امین وحی کرد	خدای جهان حتی و جبار ^۲ و فرد
بپرهیز و از آب دارش نگاه	که آن بنده را اندر آن تیره چاه ^۳
که آن محتجن را بود ایمنی ^۴	بُن چاه همچون کن از روشنی
هنه چاه را کن پر از بوی مشک	بآب اندرش جایگه ساز خشک ^۵
ملتون چو بستان در اری بهشت ^۶	۱۷۹۰ بگستریکی فرش حور ^۷ از بهشت
بگوش که رنج تو آمد بسر	برو ^۸ حله و میوه و مزده بر
دگر دل نداری ز اندیشه تنگ	سه روزت فزون نیست اینجا درنگ
وز آن پس ترا پادشائی دهیم	کزین ژرف ^{۱۰} چاهت رهائی دهیم

^۱ *E* بر آن; *T* reads آید instead of افتد; the second hemistich runs thus in *M* and *W*: شود گردنش خرد و پیکر تباہ.

^۲ *T* دادار; *M* and *W* جهاندار جبار.

^۳ So in *M* and *W*; the other copies read قعر for تیره, and این بنده (which, however, does not agree with آن محتجن in the following verse) for آن بنده. *T* also substitutes اندرین for اندر آن. *A* reads in the second hemistich بپرهیز از آب و دارش نگاه.

^۴ *M* and *W*:

بُن چه چنان کن که از ایمنی مر آن محتجن را بود روشنی

E substitutes بر for بُن; *T* زینسان for همچون (here = اینچنین), and *A* and *N* که آن کز آن.

^۵ *M* and *W* جای او ساز خشک; in the second hemistich *T*, *M*, and *W* read کن پر instead of پر کن.

^۶ So *B*, *A*, *E*, and *N*; *T* has خوب; in *M* and *W* this verse is wanting.

^۷ *T* بستان اری بهشت.

^۸ *T*, *M*, and *W* بدو; *M* and *W* میوه و مزده; in the second hemistich *M*, *W*, *A*, and *N* substitute the weaker آید for آمد.

^۹ *M* and *W* مگر; *E* اگر.

^{۱۰} *M* and *W* تنگ; instead of وز آن پس *T* has وزین پس. The plural form (which agrees with کنیمت and رسانیمت in vv. ۱۷۹۸ and ۱۷۹۹) is only found in *N*; all the other copies have دهم in both hemistichs.

یهودای فرزانه را دل بسوخت	وز آن خشم ^۱ چون آتشی بر فروخت
چو شیردزم جَسْت و چون پیل مست	گرفتش سبک دست یوسف بدست ^۲
بدان ^۳ بیرهان گفت کاین نیست روی	نباید زمین چنین بُرد گوی
فگندن بچاه اندرش سر نگون	از آن سختتر کش برزید ^۴ خون
۱۷۷۵ که چون سُرمه گردد سر و گردنش	شود استخوان ریزه اندر تنش ^۵
نباید بدین ناخوشی گشتنش	درین چاه باید فرو هشتنش ^۶
پس آنگه بیزدانش بگذاشتن	که یزدان خودش جان ستاند زتن
شمارا بزه کم بود اندرین	که گشته نباشید ویرا بکین
یکایک رسن خواستند آنزمان	باشتاب بستندش ^۷ اندر میان
۱۷۸۰ بچاهش فرو هشت شمعون بخشم	برون کرد آب محابا ^۸ زخشم
رسن را بکردند بروی ^۹ دراز	همی رفت در چاه ماه از فراز
دلش با یگانہ ^{۱۰} خدای جهان	که داند همی آشکار و نهان
سپردہ ^{۱۱} تن و جان بفرمان او	امیدش بلطف فراوان او
چو در نیمه چاه تاری رسید	شنیدم که لای رسن را برید

^۱ *M* and *W* درد. ^۲ *M* and *W* دست دلرا خسته دلرا بدست.

^۳ بر آن *E*. ^۴ So *T*, *M*, and *W*; the other copies بریزند.

^۵ ریزها اندرش *E*.

^۶ In *M* and *W* this bait runs thus (with reference to v. ۱۷۷۹ below):

رسن را یکی بست باید برش فرو هشت باید بچاه اندرش

^۷ *B* and *E* بستند; *M* and *W* have in the beginning خواستن (an apocopated form of the 3rd plural preterite as usual in the dialects of Yazd, Gûrân, etc.).

^۸ *T* آب حیارا; in *M* and *W* this verse is wanting.

^۹ *T* در چه; in *A* this verse is wanting. Between vv. ۱۷۸۰ and ۱۷۸۱ *E* and *N* have a new heading, *E* در بیان آویزان کردن برادران حضرت یوسف را در چاه; *N* در بیان انداختن برادران یوسف را و بجزئیل حکم حضرت عزت رسیدن; in *M* and *W* there is inserted after v. ۱۷۸۱ the fifteenth verse of the Kûrân: فَلَمَّا ذَهَبُوا الْخَ.

^{۱۰} *N* با نگاه.

^{۱۱} *M* and *W* (which place v. ۱۷۸۳ before v. ۱۷۸۲) read سپردش, and in the second hemistich the same again instead of امیدش.

مگردید بر معصیت کامدار ^۱	۱۷۶۰ چنین گفت کای مهتران زینهار
بدین کودک خرد رحمت کنید	جو انمردی و مهر عادت کنید
خردمندی و مردمی گسترید	زیزدان دارنده یاد آورید
ازین ^۲ غم مسوزید یعقوب را	مکارید این تخم ناخوب را
که از من بسختی بر آید روان ^۳	شمارا چه افزونی آید از آن
بجز محنت و درد و داغ پدر	۱۷۶۵ بجز رنجش خالی دادگر ^۴
که بس ممتحن بود و بس تیره بخت	همیسوخت بروی دل سنگ ^۵ سخت
ستاره زرد دلش خون ^۶ گریست	که داند که یوسف زغم چون ^۷ گریست
برحمت کُبدشان همی ^۸ دسترس	از آن نه برادر برو هیچکس
کشیدند نزد سر چه فراز	مراورا چنان مانده از چاره باز ^۹
بدان زرف چاه سیاه اندرون	۱۷۷۰ فگندن همی خواستندش نگون

^۱ On the Ganjnāma, f. ۱۲۳^b, makes the following remark: هم بمعنی مراد دهنده باشد وهم بمعنی خداوند کام چه کام مرادست وگار کلمه ایست که هم معنی فاعلیت بخشد وهم معنی خداوندی چون آموزگار و سازگار و خدمتگار وستمگار. ولت یك امروز در جنگ یاری کنید - برین دشمنان کامگاری کنید.

^۲ *M* and *W* بدین.

^۳ که از من بزاری بر آید جان *T*.

^۴ *M*, *W*, and *E* دادگر آورد؛ بجز آنکه خشم آورد دادگر *A*, *E*, and *N* read in the second hemistich و درد پدر.

^۵ So in all copies except *M* and *W*, which read تنگ; سنگ here in the literal sense of وزن وگرانی, see Ganjnāma, f. ۱۰۲^b (on the figurative meaning of the same comp. note ۲, p. ۱۰۹). Instead of تیره بخت in the second hemistich, *M*, *W*, and *E* read شور بخت.

^۶ *M* همی چون; the reading of *W* همی خون, as well as that of *E* همی جان, lacks a proper rhyme.

^۷ *M*, *W*, and *E* زردش همی خون.

^۸ So best in *T*; the other copies substitute a second برو for همی.

^۹ So *B* and *T*. *A*, *E*, and *N* read ساز چاره instead of باز چاره. *M* and *W* سو سو چاره چنان خوار و وا مانده باز نزد.

بمَسْکِن درون زار و مسکین شود ^۱	که یعقوب از آن کورو غمگین شود
ازین زار واز حسرت مرگ خویش ^۲	۱750 الهی مرا درد او هست بیش
خدایا همه بر تو باید سپرد ^۳	همه چیزها را چه مهتر چه خُرد
نه پروردگارت و نه ^۴ گوشدار	که جز تو خداوند پروردگار
کنون گو همی بین ^۵ بلا و عذاب	مرا گر بروبیل بسپرد باب
کنون سرنگونم بچاه افگند	که روبیل بیغم همی ^۶ بر کند
سپردم ^۷ بروبیل از بهر لهُو	۱755 الهی اگر کرد یعقوب سهو
الهی تو باشی ^۸ نگهدار من	من اکنون سپردم بتو خویشتن
توانی زید داشت مارا نگاه ^۹	چه در آسمان و چه در قعر چاه
زدو دیده بر چهر دینارگون	همیگفت زینسان و میرنخت ^{۱۰} خون
زاندیشه ^{۱۱} جان گشادش زبان	دگر باره بر لایه ^{۱۱} بیکران

^۱ *E* has in both hemistichs بود ; in *T* the second hemistich begins درون و درون زار الخ ; in *E* there is by mistake substituted for it the first hemistich of v. 1751.

^۲ This verse in *M* and *W* only.

^۳ *M* and *W* الهی بتو دوست باید سپرد . In *B* this verse is placed after the following one.

^۴ *T* هان ; in *W* this verse is wanting.

^۵ *M* and *W* کنون بینم از وی بلا و عذاب ; *E* reads همی خور.

^۶ *M* and *W* همه خاکسارم بچاه افگند , and in the second hemistich زین , and in the second hemistich *N* inserts a new heading : دعا و خواستگاری نمودن یوسف علیه : السلام بجناب باری عز اسمه .

^۷ *M* and *W* have a distinct but unintelligible سپردش ; *M* reads besides از راه instead of بهر لهُو .

^۸ *M* and *W* تو باشی الهی .

^۹ *M* and *W* تو دانی زبر داشت بنده بگاه ; in *E* this verse is wanting.

^{۱۰} *E* چهره^{۱۰} زدگون instead of چهر دینارگون ; *B* and *T* read چهره^{۱۰} زدگون instead of چهر دینارگون .

^{۱۱} See on لایه , note 4, p. 159. *A* reads با لایه instead of بر لایه . The wording of the second hemistich is according to *M* and *W* ; all the other copies have جان گدازش (گدازش) (or as distinctly in *B*, *A*, and *E* گدازش) without a finite verb.

سرش را یکی سوی دادار کرد	بنالید یوسف از آن داغ و درد ^۱
نگارنده بر آسمان اختران ^۲	چنین گفت کای داور داوران
سخنهای گوینده را بشنوی ^۳	۱۷۴۰ نگهدار هرچ آفریده تویی
یگانه خدای توانا ^۴ تویی	چه گویم که دانا و بینا تویی
مگیرش بگفتار وزو در گذار	بر آن بنده پیر بخشایش آ ^۵
خدایا بآتش مکن شوربخت	زبانش یکی سهوگفتست ^۶ سخت
که بازی کنم با رفیقان بسی	مرا چون همخواست کردن کسی ^۷
بدو پند و اندرزها بر شمرد	۱۷۴۵ بروبیل نامهربانم سپرد ^۸
مسوزان بمرگ من اورا روان	خدایا خطا بر مگیرش بر آن ^۹
که کرد از سپردن زبانش ^{۱۰} خطا	خدایا تو در دل فگندی مرا
که خواهد مرا محنتی افتاد	دل من همانگه گواهی بداد

^۱ *E* and *N* درد را ; داغ درد in the beginning of the second hemistich (found in all copies except *M* and *W*, where روی خود is substituted) is an example of the use of the personal instead of the reflexive pronoun, a use met with in the *Shâhnâma* too.

^۲ *M* and *W* ننگارنده اختر آسمان.

^۳ This verse in *M* and *W* only (in *W* the second hemistichs of this and the following bait are by mistake transposed).

^۴ *M* and *W* خدا و توانا. ^۵ *M* and *W* آ رحمت و پیر بخشایش و بدان.

^۶ *E* کردست ; *N* has in the second hemistich بآتش instead of زبانش.

^۷ (وداع) گسیل = کسی, comp. Rückert in Zeitschrift der D. M. G. x. p. ۱۶۸. *M* and *W* read گسیل with سبیل as rhyme-word in the second hemistich, but سبیل رفیقان does not fit into the metre. In *B* and *E* the first hemistich is hopelessly corrupted.

^۸ This reading of *M* and *W* seems preferable to that of the other copies: بروبیل بی مهر نادان سپرد, since it furnishes a proper object to سپرد (in the other version مرا in the preceding verse would have to do duty for both sentences). In the second hemistich *E* has برو instead of بدو.

^۹ *T* بدان ; *M* and *W* خدا یا مگیرش خطا بر زبان. *A* and *N* substitute at the end of the second hemistich زمان for روان.

^{۱۰} *E* بروبیل (correctly to fit the metre) instead of زبانش. *M* and *W* که هست از سپردن زبانش خطا.

عذاب الیمست و رنچ دراز	کفن کنند از مردم مرده باز
مرا بی کفن در میفکن بگور	مکن ^۱ ای برادر خرد را مشور
بپیراهنی دار ارزانیم	۱۷۲۵ مگردان تو آئین و گردانیم ^۲
نزبید که عورت برهنه شود	تن کودک خرد عورت بود
پدر را بدین ^۳ کار آزم دار	زیزدان و از روی من شرم دار
در افگند خواهی بتاریک چاه	که ^۴ فرزند او را چنین بی گناه
بجای کفن گیر پیراهنش	مگردان بخواری برهنه تنش ^۵
تو گفستی مگر داشت کین کهن	۱۷۳۰ ازو هیچ نشنید شمعون سخن ^۶
بدین هر دو دست و زبان برگشاد	طباچه ز دش چند ودشنام داد
تَبُد مهربان جز یهودا کسی ^۷	جز او دیگران هم زدنش بسی
که ترسیده بُد سخت بر خوبستن	ولیکن همی دم نیارد ^۸ زدن
شد اندام یوسف سراسر پدید	سرانجام پیراهنش برکشید
پدید آمد آن پیکر روشنش	۱۷۳۵ شنیدم که چون کند ^۹ پیراهنش
بپیوست تا ساق عرش خدای	یکی نور از اندام ^{۱۰} آن دلگشای
در آن ^{۱۱} خیره شد هم زمین و زمان	فروزان شد از نور هفت آسمان

^۱ *A* یکی; instead of *B* خرد را *B* reads تو خود را.

^۲ = but (if) thou *wilt* turn (change, pervert) the custom with regard to me.

In *T* the first hemistich runs thus: چو از عالم زندگی رانیم.

^۳ *B* ازین.

^۴ *T* چو^۳; instead of بتاریک چاه in the second hemistich *N* reads برهنه بجاه.

^۵ *E* تنم, and in the second hemistich پیراهنم.

^۶ *E* ازو هیچ شمعون نکردی سخن. ^۷ *M* and *W* تَبُد جز یهودا بمرش کسی.

^۸ So corrected from the unmetrical نیارست in *M* and *W*, the only two copies that have this verse, which, however, is almost indispensable, as furnishing an explanation for Judah's non-interference in Simeon's doings in v. ۱۷۳۴. It is therefore admitted by Schlechta-Wssehrd into his translation too.

^۹ *A* and *N* چو بر کند; *B* چون گشت عریان تنش; in the second hemistich *E* reads بدیدند آن الخ.

^{۱۰} *B* یکی نور اندام.

^{۱۱} *M* and *W* هم زمان; *T* وز آن; instead of *A* and *N* read زمان و زمان.

تواند بتدبیر کردن صواب	کسی کش در افتاد در خانه آب
خرد رای آن چاره چون گسترد	چو آبی ازین خانه موج آورد
ازیرا ^۱ چنین کار من بینواست،	دریغا مرا دشمن از خانه خاست
بجاء انداختن حضرت یوسف علیه السلام ^۲	
همیکرد خون از دو دیده نثار	همیگفت ازینسان سخنهای زار
بدان زاری و سوگواری همی	۱۷۱۵ کشیدندش ایشان ^۳ بخواری همی
برو بر شود فتنه انگیزخته ^۴	چو دزدی که خونی بود ریخته
کشیدندش اورا بدان چاهسار	چنان مستمند و چنان خاکسار ^۵
نه جز ایزدش هیچ فریادرس	نه روی رهائی نه امید کس ^۶
برون آرد از نازدیده تنش	سبک جَسْت ^۷ شمعون که پیراهنش
بغلطید بر خاک ره زار و خوار ^۸	۱۷۲۰ غریبید یوسف دگر باره زار
بمن بخش و عریان مگردان تنم	چنین گفت زنهار پیراهنم
کفن گیر بر من تو این پیرهمن	کسی کو بمیرده کنندش کفن

^۱ So *M* and *W*, decidedly more suitable than the reading of *B*, *A*, and *N* ازیرا؛ دریغا که کارم الخ *E* has که کارم چنین بینواست.

^۲ This heading is found in *T* only, but less befittingly after the next verse.

^۳ *M* and *W* آنگه؛ instead of همی at the end of both hemistichs, *A*, *E*, and *N* read همه.

^۴ *M* and *W* آویخته.

^۵ *M* and *W* سوگوار (an unnecessary substitute, as چاهسار and خاکسار can very well form a proper rhyme, سار in the former word being 'like' and in the latter 'place'); in the second hemistich (which is taken from *M* and *W*) the other copies read (without a proper object) چاهسار نزدیک آن چاهسار.

^۶ *M* and *W* have in the beginning of the second hemistich بجز instead of جز. نه روی نه امید بودش بکس *T*.

^۷ *M* and *W* رفت, and in the second hemistich نازک تنش instead of بر آرد کند رنجه نازک تنش. کرد *B* آرد.

^۸ *M* and *W* چون کشته مار; in the same two copies the following eleven verses (1721-1731) are entirely wanting.

^۹ So in *T* and *B*; the other copies بمرده; instead of کنندش *B*, *E*, and *N* read فگندش; آ فگنده.

<p>که با ده برادر بازی درم بمین در بُن چه رسن بازی وگر جوئیم در بُن چاه جوی بحیلت مرا بستند ای پدر که دارندم امروز همتای جان همی خورده سگندها بشکنند^۱ ازین پس بسوگند شان استوار^۲ بود پاک^۳ سگندهاشان دروغ که با^۴ دشمنان سوی دشت آمدم</p>	<p>تو پنداری ای باب نیله اخترم من^۱ ای باب فرخ نه در بازی دل و دست تا حشر^۲ از من بشوی زبست تو اخوان من^۳ سرسرسر بخوردند^۴ سگندهای گران زتن جانم اکنون جدائی دهند مدار ای پدر تا تو باشی مدار که شان نیست در دل زحمت فروغ دریغا بسوگند غره شدم^۵</p>
---	--

rhyme. After this verse *M* and *W* insert two new baits, not found anywhere else, and merely expressing the same idea, as the two immediately following ones:

<p>ازین محنت وزاری و تاب من رسانید ازین بخت روزم بگور</p>	<p>نه آگاهی ای مهربان باب من بآمید بازی مرا جُست شور</p>
--	---

^۱ *M* and *W* که (perhaps in the elliptical sense of 'but I say, I tell you'). In the second hemistich *A* reads *ببین تو درین چه الخ*; *N* *ببین اندرین چه الخ*; *M* and *W* که اندر بُن چاه سربازی.

^۲ *M* and *W* محشر. ^۳ *M* and *W* این گمراهان.

^۴ *T* که خوردند; *M* and *W* have the second hemistich in the following strange way: که دارند با من بهمتای جان.

^۵ This verse in *T*, *M*, and *W* only; *M* and *W* read in the first hemistich زجانم زجانم شکستن *T* uses in the second hemistich as intransitive verb: بسوگند خورده همی بشکنند.

^۶ *T* اعتبار; *W* استوار; ^۷ *M* and *W* شود باز.

^۸ *T*, *M*, and *W* ابا; the following two verses are found in *M* and *W* only, but are essential as they form the connecting link between vv. 1710 and 1713 and appear also in Schlechta-Wssehrd's translation; if they were to be left out, v. 1713 would have to be dropped too, as has quite consistently been done in *T*, where all three verses are missing and Joseph's lament ends with v. 1710. Between vv. 1710 and 1711 there is another bait in *M* and *W*, clumsily worded and evidently spurious, viz.:

دریغا که هرگز نکرده گناه همی گشته (گشت) خواهم بزاری تباہ

زاری کردن یوسف علیه السلام در فراق پدر^۱
 چنین گفت بَدْرود^۲ باش ای پدر
 که کار من آمد زگیتی بسر
 گسسته شد آمیدم از روی تو
 بُریدند پای من از کوی تو^۳
 زدیدار تو چشم من دوختند
 مرا و ترا ای پدر هر دو سوخت^۴
 جهان آتش مرگ من بر فروخت
 بمرگ من اکنون ترا صبر باد
 جوانی و جانم شد از من^۵ بباد
 جهان با تن من چه زنهار خورد^۶
 فدانی که با من زمانه چه کرد

گرفت از مستی غفلت زدستش
 لبالب کرد چون گل پس شکستش
 بسود آن خشک لب را بر زمین بر
 که ترسازد گلویش را بخنجر
 یهودا بار دیگر جوش بر داشت
 چنان کز مغز شمعون هوش بر داشت
 گرفتش دست و خنجر کرد بیرون
 بقهرش گفت کای شاکرد گردون آنخ

The chief difference between Nâzîm and Firdausî is this, that in the poem of the former Judah does *not* suggest to his brothers to throw Joseph into a pit; they meet (as in Jâmî) the pit accidentally on the road (بچاهی راه شان افتاد ناگاه), and simply avail themselves of this lucky chance to get rid of the boy without bloodshed.

¹ So in *B* and *N*. *T* زاری کردن او (the first part of this heading is an anticipation of the next chapter, see further below after v. 1713). In the other copies the text runs on without interruption.

² Or بَدْرود, as *A* and *N* distinctly have, see on the double spelling of this word p. ۴۰, note 8. In the second hemistich the words are thus transposed in *M*, *W*, *A*, and *N*: بسر (آید *W*) آمد (ازگیتی *W*) بسر: بسر.

³ In *M* and *W* the two hemistichs are transposed; the آمیدم, adopted in the text, is taken from these two copies; the others read simply آمید.

⁴ In *M* the second hemistichs of verses 1698 and 1699 are by mistake transposed. Instead of جهان in the beginning of v. 1699, *E* reads چنان.

⁵ *T* شد آخر. In *M* and *W* this hemistich runs thus: چه دانی که جانم شد از من, جدا, with a corresponding با (as abbreviation of باد) at the end of the second hemistich.

⁶ *E* and *N* کرد چه زمانه چه کرد; *T* جهان با تن من بهانه چه کرد; *A* has the same wording as the adopted one, but instead of خورد again کرد, which gives no

بنالید و بگریست بر خودیشتن
ز چشمش دل خسته آمد برون'

چو چه دید آن^۱ کودک پاکتن
۱695 گشاد از ره دیدگان^۲ سیل خون

^۱ *B* has a strange آن دیدنش.

^۲ *E* instead of ز زخمش. *W* has in the second hemistich گشاد از دل و دیده. In Jāmī's poem the altercation between Joseph and his brothers is sketched in a rather general way, without any reference to special individuals, as Reuben, Simeon, Judah, etc. In Nāzīm's version, on the other hand, Firdausī's treatment of this episode is somewhat more closely followed. After a general description of the hostile attitude of the brothers (India Off. 184, f. 66^a, l. 9 sq.):

بظاهر رشک باطن را نمودند	در بیداد بر یوسف گشودند
یکی ناخن که بر دل تیز گردد	یکی شد تیغ تا خونریز گردد
یکی آتش که موی را گدازد	یکی شد دود تا بر دیده تازد
یکی برقی بهشتی سوز گردید آخ	یکی طوفان کشتی سوز گردید

and Joseph's fruitless supplication (f. 66^a, last line sq., and f. 66^b, l. 7 sq.):

تصریح را لب نالش بیان داد	با گرم زاری را زبان داد
نمیدانم چه بد کردم چه تقصیر	که از من زود گردیدند دلگیر
شما گل باغ دین را من گیاهم	ولی چون خرد سال و بیگناهم
نمی رنجم اگر رنجیده باشید	اگر از من خطائی دیده باشید
مرا خوش خویشرا مسرور دارید	سزد گر زحمت از من دور دارید
مرا عاجز شمارا بنجهور کرد	گرم نیرنگ تان دور از پدر کرد
که باشد قدرتش بیش از پیمبر	بترسید از خدای عجز پرور
اگر باشد بدی (? بدین) سرحد نباشد آخ	برادر با برادر بد نباشد

Judah's compassion for Joseph and his interference with Simeon's murderous attack upon the latter are sketched (f. 67^a, l. 3 ab infra sq.) exactly as in Firdausī and the older Arabic legends, which the author of the *Shāhnāma* took as his authorities (those in Tabarī, for instance, see Grünbaum, p. 24):

نکرد الا یهودا زان جماعت	کسی بر حال آن لب تشنه رحمت
بگیر این جام آب تشنگی سوز	بخواندش پیش و گفت ای حسرت افروز
که شمعون تند برقی شد زجا جشت	هنوز آن جام یوسف داشت در دست

که ناگه در آید ^۱ یکی تیره میغ	نشاید ورا ریختن خون بتیغ
مُفاجا ^۲ کندمان سراسر تپاه	بما بر از آن سنگ بارد سیاه
یکی چاره سازم بسی نغز و پاک ^۳	1685 اگر کرد خواهید ویرا هلاک
هم این گشته باشد ز گیتی جدا	که هم خون، نباشید رانده شما
یکی چاه گندست ^۴ زُرف و سیاه	بیائید کاینجا بنزدیک راه
بزاری نباید بُریدنش ^۵ سر	بریم افکنیمش در آن چاه در
بر آرد زوی مرگ ناچار دود	بچاه اندرون خود شود مُرده زود ^۶
شدند آن گره پاک همداستان	1690 یهودا چو بر خواند این داستان
رسیدند فرجام نزدیک چاه	بوادی درون برگرفتند راه
امید از دل خویش برید ^{۱۰} پاک	چو چَه دید یوسف دلش گشت چاک
ز هر گونه نوحها بر ^{۱۱} گرفت	غریبیدن و زاری اندر گرفت

¹ *M*, *W*, *A*, and *N* بر آید; *M* and *W* read *زشت* instead of *تیره*.

² مختصر مفاجات, as the *Ganjnāma*, f. 148^a, explains مفاجات, مُفاجا^۲; *M* and *W* read *بدینجا* instead; *T* همین جا.

³ So *T* (except that it reads *سازیم* against the metre). *A* and *N* نغز ازین سازم من از نغز و پاک^۳; *M* and *W* سازیم از نغز و پاک^۳; *E* سازیم من از نغز و پاک (read *پاک* ناک) (read *پاک*) (read *پاک*) (read *پاک*)).

⁴ هم این که *T* for *B* and *E* have in the second hemistich *زینسان*. *T* که زینسان.

⁵ *is dug out*, as it is spelt in full in *T*). گندست = گندست.

⁶ *M* and *T* در آن چاه; *W* بدان چاه در (compare on the impossibility of this combination the note to v. 1664 above).

⁷ So *T* and *B* (in the latter copy *بظاهر* instead of *بزاری*); *M* and *W* have the same wording, except *بریدنش* for *جدا کرد*. Quite different ideas are represented by the reading of *A* and *N* *بسر* برو کس; and that of *E* *بر آید* بزاری و ناید برو کس; *B* *بر آید* برو کس; *E* *بر آید* بزاری و ناید برو کس.

روانش زسر.

⁸ *M* and *W* *زود* چو افتد در آن چاه *زود*.

⁹ *B* and *T* *فرو*; *E* *چنین*; on *همداستان* see p. 107, note 5, and v. 1666 above.

¹⁰ *M* and *W* *برید* *از تن* خویش *برید*; the same *برید* is in *A* too.

¹¹ *T* *سر*; the other copies here again *بر*, which gives no proper rhyme.

نشاید رها کردن آزرده مار	کنون بر نیاید بدین گونه ^۱ کار
نباید درین کار کردن درنگ	سرش کوفت باید کنون ^۲ زیر سنگ
هم از کودکی معجب و ریمنست	که این بدنشان بدترین ^۳ دشمنست
نراند، همی جز حدیث کلاه	۱675 هم آکنون سر شوم او سال و ماه
شود تا سپس هفت سر ازدها ^۴	گر آکنون زما راست گردد رها
یکایک فرو خوابندمان ^۵ بخاک	بما باز گردد کندمان هلاک
که این خیره سر جز بلاجوی نیست	بجز کشتن آکنون ورا روی ^۶ نیست
مکن یاوه کاری و با هوش باش ^۷	تو ای ساده دل مرد خاموش باش
همی ره بردتان سوې کافری	۱680 یهودا چنین گفت کاین داوری ^۸
که ریزان شود خون همزاد من	دلَم کی روا دارد از خویشتن
که دیدار دارد همایون بغال	یکی بیگنه کودکی ^{۱۰} خرد سال

^۱ *M* and *W* روی بدین.

^۲ *B* همین; in the second hemistich *M* and *W* read چُستن instead of کردن.

^۳ So *A*, *E*, and *N*; *T* مهترین; *B* بهترین; *W* دشمنی پُر غش است *M* (without a rhyme) هم از کودکی معجب و سر دشمن مهترست and in the second hemistich محیل و مکار و دغا باز=ریمن; *T* has (by mistake) ایمن instead of ریمن; کشست see *Ganjnâma*, f. 85^b, last line, where the following bait of the *Shâhnâma* is quoted:

که آن ترک بدکیش بش ریمنست که هم بدنزاد است و اهریمنست

^۴ So *M*, *W*, *A*, and *E*; the other copies have نداند.

^۵ This verse in *T* only.

^۶ حُفتن or خوابیدن، causative form of خوابانیدن= خوابانیدن. The wording of the hemistich is according to *M*. *W* has a strange باشد بخاک; *T* یکایک فرو خوانده; *T* یکایک باحوال بد مان هلاک; in the other copies this verse is wanting.

^۷ *E* پوی (in the sense of رفتار=پویه, course). *M* and *W* read او را بجز کشتن او را. دیگر روی نیست.

^۸ *M* and *W* مکن یآوری هیچ با هوش باش.

^۹ *M* (کای یآوری *W*) instead of کاین داوری, with reference to the یآوری, used by the same copies in the preceding verse, and in the second hemistich کای; on یآوری see note to v. 1671 above. *E* has کای کافری; *T* substitutes همی ره نوردان (!) سوې کافران; *T* substitutes همی همان.

^{۱۰} So best in *M*; the other copies (کودک) *A* and *T* بیگنه.

بدینسان عدو برادر نیم	1660 نرزم من این خون که ^۱ کافر نیم
روانتان نترسد همی از خدای ^۲	اگر مر شمارا بخونست رای
پس آنگه بیوسف توان راه جُست ^۳	همی خون من ریخت باید نخست
رخ نه برادر شد از خشم زرد	یهودا چو آن، داستان یاد کرد
جدا هر یکی گفت کای یاوه گوی	بتندی برو بر نهادند روی
چه باید بخود راه غم برگشاد	1665 چه باید ترا این سخن ^۴ کرد یاد
نخواهی شد امروز همداستان	تو با نه برادر بدین داستان
بخنجر شود بند جان تو سُست ^۷	مگر دل همی خواهدت کز نخست
بنزدیک ما آبرویت مبر	مگو ^۵ این سخن را که گفتی دگر
بدادیم دلها بعضیان همه	بکاری که بستیم پیمان همه
ازین کار خواهی همی روی تافت	1670 تو اکنون همی باز خواهی شکافت ^۶
نبایستی آمد بهیمان نخست	دلت گر چنین داوری ^{۱۰} خواست جُست

^۱ *A* and *N* و. In the second hemistich عدو (which is correctly spelt in *E*) appears in *B*, *T*, *M*, *W*, and *A* with the usual wrong ی for a simple Iqāfah as عدوی. *N* reads with the real abstract noun عدوی (enmity) thus: بدینسان عدوی: بر آور نیم.

^۲ In *M* and *W* the first two words are transposed, روانتان; نترسد *A* and *N* روانم بترسد همی از خدای.

^۳ *A*, *E*, and *N* چاره جُست.

^۴ *M*, *W*, *A*, and *N* این.

^۵ *M*, *W*, and *E* درو در *N* برو در (an impossibility, see Rückert in Zeitschrift der D. M. G. viii. p. 257); in the second hemistich *M* and *W* read ای گفتش ای گفت کای; on یاوه in this sense, see above, p. ۱۳۲, note 7.

^۶ *E* زین سخن; in the second hemistich *M* and *W* read چه باید بخود بر در غم; زین سخن *E* چه باید بخود بر در غم; on همداستان in the following verse, see above, p. ۱۰۷, note 5.

^۷ This verse is wanting in *W*.

^۸ *W* and *E* have distinctly بگو (ironically), and, as it seems, also مبر for مبر in a similar sense at the end of the second hemistich; *B* reads چو instead of که.

^۹ So *M*, *W*, and *T*; the other copies have شتافت; in the second hemistich *M* and *W* read ازینکار تافت همی روی ازینکار تافت.

^{۱۰} داوری here = خصومت و جنگ, as explained in Ganj-nāma, f. 72^b; see the same use of this word in v. 1680 below. *A* and *E* یاوری. *M* and *W* read in the second hemistich بستن تو پیمان نخست.

گرفتش سبک دست و خنجر بدست	یهودا چو آن ^۱ دید از جای جَست
بقوت گرفت آنچه‌ان در برش	بمیچید و بستد ^۲ ازو خنجرش
که خُردش همخواست کرد استخوان	بیفشرد اندام او را چنان ^۳
زدانا چنین کار کی در خورد	پس آنگه چنین گفت کای کم خرد ^۴
که خواهیم کردن سراز تن جدا ^۵	1655 چه کردست این خُرد کودک بما
بهر دو جهان خشم یزدان کشد	هر آنکس که او را بدینسان کشد
کجا پای دارم چو آید نهیب	مرا نیست با خشم یزدان شکیب
کس او نکشتی چنین خوار خوار ^۶	گراو نیستی جز یکی تیره مار
بر آئیم ما از خدا وز بهشت ^۷	بدین ^۸ بیهنده کار واژون زشت

^۱ *A*, *E*, and *N* چو این; *B*, *A*, and *N* read in the second hemistich سبکدست خنجر بدست.

^۲ بستد shortened form of بستاد; the substitution of بستید in *W* and *N* is useless, as no verb بستیدن exists. *T* بگرفت (less appropriate, as both in the immediately preceding and the immediately following hemistich the same verb is used); in the second hemistich *M* and *W* read آزمان instead of آنچه‌ان, and *T* همچنان از برش.

^۳ *M* and *W* یکرمان او را چنان بیفشرد; in the second hemistich *E* has a silly استخوان for آسمان.

^۴ *M* and *W* پس آنگه چنین گفت کای بی خرد *T*; پس آنگه بدو گفت ای بدخرد *W* بدخرد; in the second hemistich *B* reads در خورد کار کی در خورد; *M* and *W* have در خورد instead of خورد.

^۵ *M* and *W* کردش سراز تن *T*; کردن سراز وی جدا *W*.

^۶ چو دارم نهیب *M* and *W*; کجا یاد دارم آلیخ *B*; که *T*.

^۷ This good verse is found in *T* only. *M* and *W* have two clearly interpolated verses instead, the first of which (the second is quite unintelligible) runs thus:

نباشم بدینکار خرسند هیچ نخواهم بدینکار کردن بسیج

^۸ بدین کار واژون^۹ *M* and *W*; بدین بیهنده کار و این روز زشت *A* and *N*; برین *T*.
on تیره زشت and its various spellings see above, p. ۵۳, note 8.

^۹ So *M* and *W* (but وبهشت for which the above reading has been substituted).
B, *E*, and *T* بر آیم بحشر از خدا در بهشت; بر آیم بحشر از خدا در بهشت *N*; بر آیم بحشر از خدا در بهشت *A*.
بر آیم بحشر از خدا (بر آیم جدا از خدا از بهشت).

شوی پیش یزدان تو هم شرمسار ^۱	گر از تشنگی من شوم جانسپار
روانش خلید از غم و دل کفید	یهودا چو آن زاری و لابه دید ^۲
که دودش بر آمد سوی مغز سر	زبان ز دش آتشی بر جگر ^۳
که گفתי بتن آتشش بر فروخت	دلش بر برادر بدانسان ^۴ بسوخت
که از درد یوسف روانش بختست	۱645 سبک سوی او بُرد با آب دست ^۵
چو شیر دزم گشت و چون پیل مست	چو شمعون چنان؟ دید بر پای جَست
که داند که چون کرد بر وی عتاب ^۶	رود از یهودا سبک جام آب
بسی شور و پرخاش و پتیاره کرد ^۷	مر آن آبدانرا بصد پاره کرد
یکی خنجر آنگون بر کشید	بدان خشم و کین سوی یوسف دوید ^{۱۰}
روانرا زیندش رهائی دهد ^{۱۱}	۱650 که از تن سرش را جدائی دهد

^۱ که *A*, *E*, and *N* جو *T*.

^۲ This hemistich has a different wording in almost every copy; the reading here adopted is that of *B*; somewhat similar is that of *E* دار همی شرم دار; ز یزدان داور همی شرم دار; *N* زیهر خدا یکدم آیم بیار; *A* مزرا تکیه نی بجز کردگار; *T* مزرا تکیه نی بجز کردگار; *M* and *W* مگر تان نگیرد بر آن کردگار (as ironical question).

^۳ *A*, *E*, and *N* بدید لابه و زاری چو زاری; in the second hemistich *W* reads روانش خلید واز (وز غم) دل کفید.

^۴ *B* and *A* بر جگر instead of در جگر *N*. آتش اندر جگر *E*.

^۵ *E* بدینسان; in the second hemistich *T* and *A* read تو for که, and *M* and *W* آتشش for آتشی.

^۶ So best in *B* and *T* (the latter has پر آب instead of آب). *M*, *W*, and *E* read سبک برد پس او سوی (پس سوی او جام آب) *W* has a silly دست; *A* and *N* سبک دست. In *M* and *W* there is added after this verse another bait, which is evidently spurious, and merely put in, as it seems, to introduce the جام آب mentioned afterwards in v. 1647:

سبک خواست یوسف از جام آب که داند که چون داشت یوسف شتاب

^۷ *T* چو شیر زیان یا که چون پیل مست; instead of از پای *B* reads از پای *M* and *W*; the second hemistich runs thus in *M* and *W*: چو شیر زیان یا که چون پیل مست.

^۸ *M* and *W* ز دس بر یکی سنگ با خشم و تاب.

^۹ *M* and *W* on پتیاره see note ۱ on p. ۸۷; بسی شور و تیمار و پتیاره کرد.

^{۱۰} بدید *N*.

^{۱۱} This verse is wanting in *M* and *W*.

در ایشان زین نیست رحمت بدید
 1630 فراموش کردند روی پدر
 ندانم بدیشان چه بد کرده ام
 که چونین بکینم کمر بسته اند
 شدم پیش این، نه برادر فراز
 بدین نه برادر بگفتم درست
 1635 ندادند یکشربت آبم کسی^۵
 نخواهند رحمت نمود از بُنه
 زیزدان داور چگونه رهند^۶
 بدان کردگاری که چرخ آفرید
 که بخشایش آری بدین^۷ بیکسی
 1640 بجو^{۱۰} ای برادر تو درمان من
 خردشان زیزدان نخواهد برید
 هم آن عهد و آن گفتگوی پدر
 ندانم که کی^۲ شان بیازرده ام
 بخون ریختن مهر پیوسته اند^۳
 بسی لایه کردم نمودم نیاز
 یکی شربت آبم دهید از نخست^۴
 بدینسان که دیدی زدنم بسی
 کشندم همی تشنه و گرسنه^۷
 که زینسان بلا گستر و بیرهند
 ستاره نمود و زمین گسترید
 که آخر بفریاد جانم رسی
 که هر دم بر آید زتن جان من

¹ *A*, *E*, and *N* وهم. In *M* and *W* this verse is wanting.

² *A* has کجا instead of کی. ³ This verse in *M* and *W* only. ⁴ *T* آن.

⁵ This verse as well as the following one in *B*, *M*, *W*, and *T* only. *M* and *W* read in the first hemistich of this bait روان چاره جُست; *T* reads که گرتان بمرگم روان چاره جُست; *T* reads in the second hemistich که یکجرعه آبم دهید از نخست.

⁶ *M* and *W* ندادم یکی آب از ایشان (زان نه *W*) کسی.

⁷ This verse in *M*, *W*, and *T* only; the wording of the first hemistich is according to *M* and *W*; *زین* here = *بُن* (بنیاد و بنیاد)، see above, note to v. 1564, and *Ganjnāma*, f. 39^b, last two lines, where the following bait of the *Shāhnāma* is quoted:

مگر بومشان از بُنه برکنیم
 ببار و ببرگ آتش اندر زینم
T has here an unintelligible (?) از شبه. The wording of the second hemistich is according to *T*, which seems preferable to that of *M* and *W* که گشتم همی تشنه و گرسنه.

⁸ *M* and *W* have in the first hemistich دهید (as address to the brothers), and in the second hemistich بلاها بگسترده اید.

⁹ *M* and *W* که رحمی نماتی برین (the reading of *B* آرد is a mere mistake), and in the second hemistich بایی instead of آخر. *T* که آخر تو باید instead of آخر.

¹⁰ *B*, *M*, and *W* نخواه. *M* and *W* read in the second hemistich بر آید (بیاید *W*) همی جان من بر آمد *E*.

که از وی کند آبرا جُست و جو ^۱	نیارست رفتن دمی سوی او
کشد دست بر وی بگرز گران ^۲	گمان داشت کو نیز چون دیگران
شکسته کند یا فگارش کند	دهد خیره دشنام و خوارش ^۳ کند
برو آفرینها بگسترد نیز	سرانجام آهنک وی کرد نیز
بمالید بر خاک صد بار ^۴ روی	1620 ببوسید خاک زمین پیش او
زعقوب فرخ برادر مرا	چنین گفت کای ویژه همسر مرا ^۵
ترا همگهر من زهر دو سرم	همان مادرت خواهر مادرم
سیه کرده بر من بلا و ستم	همی ببینیم ^۶ تیره روز و دژم
سرشکم زغم ^۷ سرخ و رخساره زرد	گرفتار در دام تیمار و درد
بمن بر چنین کینه ور گشته پاک ^۸	1625 ازین نه برادر ببینم هلاک
بخواهند کُشتن مرا بی گناه	خردشان تباہ است و دلشان سیاه ^۹
بهانه بخورشید و مه کرده اند ^{۱۰}	چنین روز بر من سیه کرده اند
بدیشان درون نیست بیم خدای	سوی ^{۱۱} خون من شان درستست رای

^۱ So *B*. *M* and *W*:

که از وی کند آبرا آرزوی
T: که از وی کند آب خواهش دمی

^۲ So *B* and *T*. *M* and *W* read بُرد instead of داشت in the first, and دست کند گران in the second hemistich.

^۳ خوارش in *T* seems a mere defective spelling for خوارش.

^۴ In *M* the phrases بر خاک and صد بار are transposed.

^۵ *M* and *W* چنين گفت ویژه مرا همسر مرا.

^۶ So *M*, *W*, *A*, *E*, and *N*. *B* and *T* read همی ببینم. In the second hemistich *B*, *A*, *E*, and *N* read ما instead of من.

^۷ *T* برخ. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۸ This verse is wanting in *B*. In *A*, *E*, and *N* it appears after v. 1639. *E* substitutes here the following bait:

ازینان که هر يك برادر منند
 بلا ببینم و هم بلا گستر اند

^۹ In *E* سیاه and تباہ are transposed.

^{۱۰} In *T* the second hemistich runs thus: بمن زندگانی تبه کرده اند.

^{۱۱} So in *M* and *W*. *T* پی; in the other copies this verse is wanting. The immediately following bait also in *M*, *W*, and *T* only, but in *T* further down, after v. 1637, and beginning ازیشان زمن الخ.

<p>دش با غم و درد انبارگشت^۱ بلا به می خورد خاک زمین که جانش می کرد بر لب شتاب چه تیغ زبانش که بر جان زدند^۲ گهش ناکس و گاه بدبخت^۳ و خوار که او نام^۴ مردمی خوانده بود در آن کار او بُد که دل تنگ داشت که دیدش چنان خیره و تیره بخت^۵ که بودند آن نه برادرش بد^۶ ولیکن دلش از نمان بُد بچوش که بُد پشت امید او گشته کوز^۷</p>	<p>ازو نیز یوسف دتم بازگشت سوی نه برادر بشد همچین ازیشان می خواست یکشربت^۲ آب ندادند و زخمش فراوان زدند گهش دزد خواندند که خاکسار از آن ده برادر یکی مانده بود یهودا که اورنگ^۳ و فرمگ^۴ داشت دلش بر برادر می سوخت سخت و لیکن می دم نیارست زد می دید زیشان^۵ و میبُد خموش ۱۶۱۵ تَبَد رفته یوسف بر او هنوز</p>
--	---

^۱ So in *B*, *M*, and *W*. *T* has in the first hemistich *بارگشت* *دتم*, and in the second *درد و تیمارگشت*.

^۲ یکقطره *T*.

^۳ *T* (without a proper rhyme):

ندادند آبش فراوان زدند بزودین (= نیزه) غم جانش آذر زدند

This and the following verse are wanting in *B*.

^۴ So *M*. *W* ناکس شوم و بدبخت *T*; ناکس و خُرد و بدبخت.

^۵ In *M* and *W* these two words are transposed, *فرمگ* و *اورنگ*; the second hemistich is according to *M* and *W*. *T* بدان حال او بُد الخ *B*; بدان ده هم او بُد الخ.

^۶ *W* سرگشته و حیران here = شور بخت.

^۷ *M* and *W*:

ولیکن می می (زد read) نیارست دم که بودند آن نه برادر دتم

^۸ So correct in *T* (سوی as preposition = زی); the reading of *B* *زایشان* gives no sense; *M* *همی بود زانسان*; *W* *همی دید از آنسان*. Instead of *بُد* *T* has *بُدی* and *میبُدی* follows immediately in the second hemistich, the adopted reading seems preferable.

^۹ This verse in *M*, *W*, and *B* only,—the latter two read *یوسف بر او هنوز پذیرفته (?)* *یوسف بر او هنوز*, see *Ganjnāma*, f. ۱۳۲^a, where a bait of the *Shāhnāma* is quoted with exactly the same rhyme-words as here:

چو دی رفت و فردا نیامد هنوز نباشم زاندیشه امروز کوز

[III. 6.]

X

زبهر پدر آب و آرزوم ^۱ دار	تو بر من دل خویشتن نرم دار
یکی سوی یزدان داور نگر	چو روپیل و شمعون مشوکینه ^۲ ور
بمن خسته دل آب ده اندکی ^۳	جوانمردی و مردمی کن یکی
دلم شد کفیده خلیده جگر	که از تشنگی کارم آمد بسر ^۴
مر اورا بمشمت و بچوب ولکد	ازو لایه نشنید لای و زد
شد از باغ عمرت بریده درخت	بدوگفت کای ناکس شور ^۵ بخت
تو تیمار جان خور نه تیمار ^۶ آب	سوی آب چندین چه داری شتاب
چه باشی بتیمار آب اندرون ^۷	بخواهیم گشتن ترا هم کنون

^۱ So in *B*, *E*, and *N*; in *T* and *A* آرزوم. آب is here=آبرو و عزت و آبرو. آب is here=آبرو و عزت و آبرو, see Ganjnâma, f. 9^a, l. 9, and Rückert in Zeitschrift der D. M. G., vol. x. p. 214; آرزوم either = حیا و شرم, ib., f. 12^b, l. 4 ab infra, as in v. 1522 above, see note 5 on p. 107 with the quotation from the Shâhnâma, given there; or = عدل و انصاف, ib., f. 13^a, l. 5. Other meanings of the word are stated there to be: (a) غم و اندوه, corroborated by this bait of the Shâhnâma:

اگر گشت خواهید با ما یکی   مجوئید آرزوم شاه اندکی

(b) etc., comp. also (c) راحمت و سلامت (d) بزرگی و عزت (e) تاب و طاقت (f) شفقت و نرمی (g) compassion, leniency (نرمی). *M* and *W* read in the second hemistich دار آرزوم و آرزوم.

^۲ So correct in *T*, *M*, and *W*; the other copies have, instead of یکی and اندکی, as rhyme-words, یکی and اندکی, which in fact represent no rhyme.

^۳ *M* and *W* خلیده کفیده جگر, and in the second hemistich جگر جانم آمد بسر.

^۴ *B*, *M*, and *W* شور (شور = شوم و نحس, see Ganjnâma, f. 109^b).

^۵ اندیشه کردن, and نگاهداشتن, محافظت کردن = تیمار خوردن, f. 58^a, last line sq.

^۶ This verse in *M*, *W*, and *T* only. Verses 1604-1621 are entirely wanting in *A*, *N*, and *E*. In *E* there are substituted for these eighteen baits two new ones, to supply the missing link in the narrative, but the beginning of the first is unfortunately left blank. They run as follows:

بلايه زبانا برو برکشيد	..... يهودا دويد
یکی سوی من بین زالطاف مهر	بدوگفت یوسف خراشیده چهر

بدین هر دو ^۱ باشیم فریادرس دلش را بتیغ جفا کرد ریش کزو هم سیه دید روز سفید شده کام ازو پاک و دام ^۲ آمده چو یاقوت بر لوح دینارگون بنزدیک لای شد ولابه ^۳ کرد بخواندش برو صد هزار آفرین ببخشای بر من غریب و غمی سیه گشته روز و تبه گشته فال	زما خنجر و کارد یابی و بس براندش بخواری و زاری زپیش ۱۵۹۰ ازو نیز ببرد یوسف امید ^۲ فرماند بچپاره و سرزده چکان بر رخ زردش ^۴ از دیده خون وز اندیشه ^۵ جان و از رنج و درد نهادش ^۶ دو رخ پیش وی بر زمین ۱۵۹۵ بدو گفت کای مایه ^۷ مردمی گسسته زمن کام ^۸ و آرام وهال
---	---

two copies insert after this verse a new bait, which is quite unnecessary as it simply repeats the same idea :

تو از ما نه آب و نه نان هم نخواه برو تا دهندت همی مهر و ماه

^۱ بدین هر دو باشمت *M* and *W*; بدین چیز *T*.

^۲ ازو نیز یوسف امیدش برید *T*. *B* reads in the second hemistich بود instead of دید. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ ازو دام پاک *T*. برگل^۴ زردش *M*; برگل^۵ سرخش *W*; بر رخ خویش *T*.

^۶ see *Ganjnâma*, f. ۱۴۲^b, where among others the following two baits of the *Shâhnâma* are quoted :

بکوشم کنون از پیه کار تو ازین لابه و ناله زار تو

همی ریخت با لابه از دیده خون همیخواست آمرزش از رهنمون and

گشادش بوی *M* and *W* read. *A*, *E*, and *N* نهاد. In the second hemistich *M* and *W* read. *B* در آفرین.

^۷ So in all copies except *W*, which has نام^۷ مردمی (comp. further below in v. ۱۶۱۰, where this designation is properly bestowed upon Judah), and *T*, where this hemistich runs thus: بدو گفت کز مهر و از مردمی. In the second hemistich *T* substitutes این for من, probably because من is not connected by an *Idâfah* with غریب, as in the case of من بیگنه above in v. ۱۵۵۲; but as both these treatments of من are permissible (comp. Blochmann's Contributions, p. ۵۱, l. ۲۶), and as moreover in v. ۱۵۹۹ below, all copies read بمن خسته, there can be no objection to the reading adopted.

^۸ *T* حال هوش; حال again corrected from هوش.

۱۵۷۵ فرومانده ام بیکس و بی پناه
 گرفتار گشتم^۱ بفرمان دیو
 همی بینی^۲ آتین رو بیل پاک
 بمن بر چنین سخت کردست دل
 بزخم سیه کرده رخسار و چشم
 ۱۵۸۰ مرا جامه مرگ برد همی
 تو خود^۳ گیر دستم بیک شربت آب
 چو شمعون سخنهاى یوسف شنید
 برخ بر طهانچه^۴ ز دش چار و پنج
 بدو گفت کای ناکس و شوم و دزد
 ۱۵۸۵ که باشی تو ای ناکس تیره راه
 برد سجده خورشید و مه پیش تو
 مه و خور که شان دیده بودی بخواب

شده روز روشن بچشم سیاه^۱
 گسسته زمن مهر گیهان خدیو
 که چون جامه مهر کردست چاک
 مرا کرده زینسان ذلیل و خجل^۲
 گرفتست بر من^۳ بدینگونه خشم
 بیک شربت آبم نخرد همی
 رهاکن روان مرا زین عذاب
 چو شیر دزم سوی یوسف دوید
 که بُد همچو دندان مار شکنج
 مرا خوردن خون تو هست مُزد
 که جوید سر موی تو تاج و گاه^۴
 شود^۵ سعههای فلك خویش تو
 بگو تا ببخشندت امروز آب^{۱۰}

¹ The second hemistich is in the wording of *T*; the other copies (except *M* and *W*, where this verse is wanting) read (*B* شده روی بختم (بختی *B*) زناگه (که ناگه *E*) شده روی بختم (بختی *B*)).

² *T* and *B* seem to have گشته; *M* and *W* read دیو بچنگال دیو.

³ *M* and *W* همی بینی تو; *E* نیبیتی تو. ⁴ This verse in *M*, *W*, and *T* only.

⁵ *A* گرفتش بر من; this verse is wanting in *M* and *W*.

⁶ *M* and *W* have بر instead of خود, and in the second hemistich روان مر مرا.

⁷ In *T* and *B* distinctly spelt طهانچه. The second hemistich of this verse runs thus in *M* که شد همچو دیدار مار شکنج; in *B* که شد همچو دیدار مار شکنج; in *N* که بُد همچو دندان مار گنج.

⁸ So in *A* and *N*. *T* has the same, except سر موی for سر شوم. *M* and *W* جو دیدی *E*; که جوید سر تو سوی تاج و گاه *B*; که جوید سرت همچو شاهان کلاه. *B* سر موی تو تاج و گاه.

⁹ *W* بود. *E* reads کیش instead of خویش; *A* repeats by mistake پیش (which gives no rhyme).

¹⁰ *T* reads in the beginning of the first hemistich بانها که شان. *M* and *W* have چرا می لبخندت instead of بودی, and in the second hemistich لبخندت.

کش از سنگ و فولاد اورا دلست ^۱	نوگفتی سرشتش نه زاب و گیلست
کز آن بانگ کُرجشت گوش زمین ^۲	یکی بانگ زد بر برادر بکین
برو بر جفا ^۳ کرد زاندازه بیش	براندش بخواری ز نزدیک خویش
دل آزرده نزدیک شمعون دويد	ازو یوسف آمید یکسر برید
سرشکش چو خون چهره چون سَنَدْرُوس ^۴	1570 در افتاد در دست و پایش بپوس
بفریاد من رس دمى زینهار	بدوگفت کای شاخ فرهنگبار ^۵
فرمانده بی یار و بی یاورم ^۶	نه بیگانه ام با تو همگورم
نهنگ بلا تا مرا ^۷ یافتست	زمن بخت من چهره بر تافتست
بدان آتش اندر دلم را بسوخت	زمانه یکی آتشی بر فروخت ^۸

¹ So simplest in *T*; the other copies read :

نوگفتی سرشتی نه آبست و گل
کش از سنگ و فولاد (پولاد *M* and *W*) دادست (کردند *M* and *W*) دل
In *B* the bait is quite corrupted.

² This verse in *M* and *W* only.

³ چنان *E*.

⁴ (بدال مضموم) سَنَدْرُوس = (بدال مفتوح) سَنَدْرُوس^۴ آن صغی است زردرنگ که از آن روغن کمان بپزند و آن شبیه : Ganj-nâma, f. 102^b: (a yellow-coloured resin, somewhat like amber). The bait of the Shâhnâma, usually quoted for the meaning of this word (see Vullers, Lexicon, ii. p. 330^a), appears here in two versions, viz. :

مشو ایمن اندر سرای فسوس که گه سندر است و گهی آبنوس
(as example of سَنَدْرُوس), and

مجو ایمنی زین سرای فسوس که گه سندروسست و گه آبنوس
(as example of سَنَدْرُوس). *E* reads in the first hemistich در افتاد بر پشت پایش بپوس.

⁵ *B* alone substitutes یار فرخنده for فرهنگبار. In the second hemistich *M* and *W* read دمى یکی.

⁶ This verse in *M*, *W*, and *B* only; *B* reads at the end of the second hemistich بی داد و بی داورم.

⁷ So *B* and probably *T* (where تا مران seems a mere misprint for مرا); *M* and *W* مرمرا; the other copies مرا.

⁸ *M* and *W* آتش غم فروخت. *N* substitutes in the second hemistich اندر.

مر این فرش بیداد را در نورد ^۱	مکن ای برادر ازین بازگرد
زدرگاه نیک اختری رانده ام	بخشای بر من که در مانده ام
ندارم سوې نیکبختی دلیل	غریبم نژند ^۲ و دلیل
هلاکم بدین نیت آورده ^۳	وگر دل بمرگم یقین کرده ^۴
که از تشنگی رفت خواهد نفس ^۵	۱۵۶۰ بیک شربت آبم بفریاد رس
پس آنگه کنی جانم از تن تهی ^۶	اگر شربت آب سردم دهی
که از کشتن من نبینی ^۷ عذاب	بدان ^۸ آب چندان بیابی ثواب
چو سیل بهاری زدیده برون	همی گفت این و همی ریخت خون ^۹
بروبیل را آن سخن سرسرس ^{۱۰}	نگشت از بون بند او کارگر
که نتوان گرفتن شمارش بیاد ^{۱۰}	۱۵۶۵ نداد آب و چندانش دشنام داد

^۱ This verse in *M*, *W*, and *T* only.

^۲ So *B* and *T*. *A*, *E*, and *N* اسیر و نژند. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ *M* and *W* نیت بر هلاک من آورده اید, and in the second hemistich اید کرده اید.

^۴ So all copies (only از تشنگی در تشنگی instead of تشنگی in *T*) except *M* and *W*, which read تشنگی گشت خشکم نفس.

^۵ This verse is wanting in *M* and *W*.

^۶ *N* بر آن.

^۷ *M*, *W*, and *B* نیابی. ^۸ *M* and *W* همی راند خون.

^۹ This verse, which is quite indispensable to connect v. ۱۵۶۳ with v. ۱۵۶۵, as without it the change of subject from Yûsuf to Reuben is not indicated at all, only appears in *M* and *W* بروبیل را آن (بند has been corrected from بندنه, which might be retained, if we adopt the reading of *W* in the second hemistich: بروبیل را آن (read بارور). The use of the preposition ب with a following را, as here, has as yet been found only in Jewish Persian texts, for instance, را بتسبیح گفتن in the headings of Psalms ۱۴ and ۲۱ in Benjamin of Bukhârâ's translation of the Psalms, Vienna, ۱۸۸۳ (by the way, the Jews now living in Bukhârâ had their original abode in Tûs, the modern Mashhad, the native town of Firdausî himself, from whence they migrated to Transoxania), and درم بزنبیلی را نهادند, see Zotenberg in Merx' Archiv i. p. ۳۸۶ ult. (the latter example kindly communicated to me by Prof. Nöldeke), but as, even in the Shâhnâma, combinations like را از پی - را از بهر - , etc., now and then appear (comp. also the common ازیرا 'therefore'), the possibility of such an expression as this in a Firdausian poem can scarcely be doubted.

^{۱۰} This verse is in *M* and *W* less appropriately placed after v. ۱۵۶۸.

بآب و باتش بباد و بخاک	نه سوگند دادی ^۱ بیزدان پاک
بجان و دل و دیده و رای و هوش	که داری بدین کودک خُرد گوش
نگردی تو خود بکرمان از برش	پیاده نرانی براه اندرش
زغم پاک داریش چون آئنه	۱۵۴۵: نداری ورا تشنه و گرسنه
فزون زین بجای آوری در بدر	کزین شرطها نگذری سر بسر
دل پاکت از رای و دین برفتاد	کنون این چه دیبوست کت درفتاد
برون بُرده سرزراه صواب	بهم برزدی پند و پیمان ^۲ باب
بتن در فسرده همه خون و رگ ^۳	پیاده همی تازیم همچو سگ
شکم گرسنه دل پُر از ترس و باک ^۴	۱۵۵۰: لب از تشنگی حُشک چون سنگ و خاک
زیاداش دادار گیهان ^۵ بترس	مکن ^۶ ای برادر زیزدان بترس
که این نیست نزد خدا ارجمند ^۷	بخون من بیکنه دل مبند
چه پوزش بری نزد یزدان پاک	مرا گر کنی بی گناهی هلاک ^۸
بخونم بهانه چه داری بگو ^۹	چه گوئی چرا ریختم خون او
چو دعوی کند با تو آن نیکرای	۱۵۵۵: پدر را چه گوئی بپیش خدای ^{۱۰}

^۱ So corrected from دادت in the MSS., in agreement with خوردی in the verse of the other copies.   ^۲ *B*, *M*, and *W* سوگند.

^۳ This verse is wanting in *M* and *W*; *T* reads داریم for تازیم in the first hemistich, and مرا for همه in the second.

^۴ *M* and *W*: شکم گرسنه دل زغم بیقرار.   زیاداش و از جور دوران *M*; زیاداشتش همچو گیهان *B*.   یکی *A* and *N*.

^۷ So best in *T*. *B* (دلپسند) پرسند; نزد خدای پرسند; the other copies نزد (پیش *M* and *W*) خرد دلپسند.

^۸ *M* and *W* have as rhyme-words تباہ in the first, and اله in the second hemistich, besides again پیش instead of نزد.

^۹ So in *M*, *W*, and *T* (but in the latter نجوئی in the beginning of the second hemistich instead of بخونم). *B* has the same, but ریختی instead of ریختم (in which case we should expect خون instead of او); in the other copies this verse is wanting.

^{۱۰} *T* نیکرای instead of چای آری. *M*, *W*, *E*, and *N* read نیکرای (as an ironical address to Reuben); *M* and *W* have besides بر تو instead of با تو.

که از زخم آن مرد بیدادگر
 ۱۵۳۰ چنین گفت کای بدرگ^۲ تیره روز
 زبهر چه از ما^۳ همبخواهی آب
 کت از آل یعقوب بگزیده اند
 ترا ما هم اکنون ببریم سر
 ببینیم تا این^۴ مه و آفتاب
 ۱۵۳۵ چگونه رهانندت از دست ما
 زرویل چون یوسف^۵ آن زخم خورد
 چنین گفت روویل بیراه^۶ را
 پدر با تو پیمان بدینسان^۷ نهاد
 فراموش کردی تو پند پدر
 ۱۵۴۰ شکستی همه عهد و پیمان او
 نه او با تو زاغاز پیمان گرفت

دو چشمش برون خواست جستن^۱ زسر
 بگفتار و کردار نادلغروز
 برو آب خواه از مه و آفتاب
 بهیشت زمین^۲ هر دو بوسیده اند
 بسوزیم بر تو رواں پدر
 که کردند سجده ترا گاه خواب
 چه سان میشوی^۳ بر جهان پادشا
 شنید آن سخنها بیروی و سرد
 که ای غره^۴ مر دیو بدخواه را
 زبانش بدینسان ترا پند داد
 بچندانکه غائب شد از چشم سر^۵
 ببردی سر از عهد و فرمان او
 نه او کردت اندر رهای شگفت

^۱ *A, E, and N* افتد.   ^۲ کودک *N*.   ^۳ از من *A, E, and N*.

^۴ *M and W* پیش تو *M and W*.   ^۵ آن *T*.   ^۶ چگونه شوی *M and W*.

^۷ Or according to *M and W* یوسف چون. In the second hemistich *T* reads: سخنها که بروی شمرد.

^۸ *T* has غره^۸ با اول مفتوح instead of بدخواه, and گمراه instead of بیراه, and مغرورگشتن instead of فریفته شدن, *Ganjnāma*, f. 116^b, ll. 4 and 5.

^۹ *M and W* read نخستین instead of بدینسان in both hemistichs; *E* has in the first hemistich, and *N* in the second, بدانسان.

^{۱۰} Verses 1539-1547 only in *M and W*; the other copies substitute one single bait for these nine, viz.:

نه سوگند خوردی و پیمان گرفت   گوا بر تن خویش یزدان گرفت

We have admitted the above into the text, as they are found in Schlechta-Wssehrd's copy too (see his translation, p. 49), and very well represent, by the repeated and somewhat exaggerated accusations against Reuben, Joseph's frame of mind at that moment.

ز سختی بجانم رسیدست کار
 1520 چه دیدید ازین بیکس ناتوان^۱
 چه زشتی بجای شما کرده ام
 که بر من چنین کینه ور گشته اید
 خردتان تباہست و دلها^۲ درشت
 رسیده بلب جانم از درد و تاب^۳
 1525 بیزدان که بکقطره آبم دهید
 نماندست از تشنگی طاقتم
 چو رو بیل بشنید ازو این سخن
 سبک دست برداشت از کین و خشم
 شمارا نه شرم است و نه^۴ زینهار
 که افتادتان^۵ این عداوت میان
 دل پاکتانرا بیازرده ام^۶
 همه شرم و آرزوم خود و شسته اید^۷
 مرا بی گناهی بخواید گشت
 شده آرزومند بکقطره آب
 پس آنگه بخنجر جوابم دهید^۸
 بیکره گسست از روان راحتتم^۹
 تو گفستی مگر^{۱۰} داشت کین کهن
 ز دش یک طبا نچه برخسار و چشم^{۱۱}

¹ *B* ونی. After this bait *M* and *W* insert another one, which is rather suspicious by the mixture of singular and plural in the same hemistich :

چه بودت که چوین سیه دل شدید بخون خوردن من برون آمدید

² So *M* and *W*. *A* and *N* بیزبان^۱; *B*, *T*, and *E* دیدی (*T* چه (چو) دیدی); *B*, *T*, and *E* بیکس و بیزبان (*A* and *N* بیزبان (ای مهربان (*B* better *B*)).

³ *T* این. *B* has آن instead of *T*.

⁴ So *B* and *N*. *T* ام آزرده; *A* and *E* ام آزرده کی *M*; کی آزرده ام *M*; آزرده ام *W*; آزرده ام *N*.

⁵ So *T*, with the combination of the two synonyms as in the following verse of the *Shāhnāma* :

برادر که اورا زمن شرم نیست مرا سوی او راه آزم نیست

برادر که اورا زمن شرم نیست = *آزم* see *Ganjnāma*, f. 12^b, ll. 4 and 3 ab infra. *B*, *A*, and *N* read (in *A* misspelt as پیوسته) پیوسته. *E* has the same wording, except جامه شرم برکنده اید. *M* and *W* بنوشته instead of بگسسته.

⁶ *W* دلتان.

⁷ *M* and *W* رسیدست جان بر لب از رنج و تاب, and in the beginning of the second hemistich شدست.

⁸ *M* and *W* پس آنگه بخنجر مرا سر برید. On the emphatic که in the first hemistich see note 1 on p. ۸۸.

⁹ This verse is found in *M*, *W*, and *T* only. ¹⁰ *M* and *W* ازو.

¹¹ So *B*, *A*, *E*, and *N*. *M* and *W* substitute بگشاد for برداشت. *T*:

سبک دست بگشاد در خشم و کین ز دش یک طبا نچه بروی حسین

[III. 6.]

فتاد اندرو آتشی روحسوز	سیه شد برو ^۱ روی تابنده روز
بهیچید چون مار سر کوفته ^۲	جهان شد برو تیره آشوفته
نباید سخن کرد دور و دراز	۱۵۱۰ بدل گفت کامد زمانم فراز ^۳
رخ سرخ او در زمان زرد شد	دل گرم او در زمان سرد شد
نه جای سخن ^۴ بُد نه جای گریز	دم اندر کشید وهمی ^۴ رفت تیز
باندک زمان پای وی شد تباه	بعمداً همی تاختندش براه
نه جای گریز و نه جای درنگ ^۵	نه درمان عذر و نه سامان جنگ
که پایش همه ^۶ گشته بُد آبله	۱۵۱۵ بُد ^۷ رفته تا نیم راه گله
جهانرا همه پیش وی خوار کرد ^۸	در آندم برو ^۹ تشنگی کار کرد

تصریح نمودن یوسف با برادران^{۱۰}

بدو گفت جانم سوې لب رسید	بنزدیک روبیل مسکین ^{۱۱} دويد
فتاده دل و آبله ^{۱۲} گشته پای	نه پايِم دُرستست و نه دل بجای

- ^۱ *T* بر آن *M* and *W* هور. ^۲ This verse in *M* and *W* only.
- ^۳ *T* زمان فراز. *M* and *W* (where this bait is placed after v. ۱۵۱۱) read in the second hemistich دراز کردن پهن. ^۴ کشیده همی *B* and *E*.
- ^۴ کشیده همی *B* and *E*.
- ^۵ *M* and *W* حذر. *B* substitutes for the second جای (as below in v. ۱۵۱۴ for the first) پای and *E* راهی (راه or رای?).
- ^۶ So *T* in agreement with v. ۱۵۱۲. *B* نه جای درنگ. *A* and *N* نه پای گریز و نه جای درنگ. In *M*, *W*, and *E* this verse is wanting.
- ^۷ *T* بشد.
- ^۸ So *T*, *M*, and *W*; the other copies همی. Instead of بُد آبله (which is in agreement with the wording of v. ۱۵۱۸) *T*, *B*, and *N* read پُر آبله.
- ^۹ *T*, *A*, and *N* بدو; *M* and *W* here یکایک instead of در آندم.
- ^{۱۰} So in *B*; *N*, where the heading is correctly placed after v. ۱۵۱۶, reads: زاری رفتن یوسف پیش روبیل و شفاعت کردن. *M* and *W* کردن یوسف علیه السلام نزد روبیل. In *B*, *M*, and *W* the heading is inappropriately put after v. ۱۵۱۷, thus disturbing Joseph's words. In the other copies the text runs on without interruption.
- ^{۱۱} *M* and *W* مهتر. ^{۱۲} *M* and *W* کفیدست دل آبله.

قصهٔ یوسف که برادران دز صحرائی برده
با وی چه کردند^۱

بیا بشنو ای مؤمن پاکجان ^۲	کنون قصهٔ یوسفِ مهربان
چه جور و جفا و چه آزار دید	ببین تا روانش چه تیمار دید ^۳
بگفتارهای خوش و دلنواز	۱500 ببرند ویرا زمانی بناز
جهان پردهٔ شرم، ایشان درید	چنین تا زیعقوب شد ناپدید
زیانها بوی برکشیدند ^۴ پاک	زیشتش فگندند بر روی خاک
ورا دزد خواندند و ناراستگوی	بیکبارگی خیره کردند روی
چه نیک اختری دیدی ^۵ از آسمان	بدو هر یکی گفت کای بدنشان
زمانی پیاده نهوتی براه	۱505 که بر پشت ما باشدت جایگاه
کت آن کام دل رفت و آن یارتن ^۶	بکن دیده و همچو ما گام زن
امیدش زجان و روان ^۷ پاک شد	چو آن دید یوسف دلش چاک شد

the same surprise of Joseph at his father's action is expressed on f. 65^b, ll. 10 and 11 :

چو یوسف از پدر این حرف بشنید   برو بشگفت و در دل غنچه گردید
که بایستی بخلاقم سپردن   ز مخلوقی چه آید وای بر من

In Jâmî's eposée Jacob's assent is obtained by the mere boasting of the brothers that *ten* men would be a sufficient match for *one* wolf. In both poems the story of Joseph and his brethren is interrupted by a long preamble about Zalikhâ.

¹ So in *N*; a similar heading in *T*: ابتدای داستان یوسف با برادران و قصد کشتن او کردن و مانع شدن یهودا از قتل آن. In *A* there is a mere interval; in the other copies the text runs on without interruption.

² *M* and *W* یکرمان دلت بگوش کن.

³ *M* and *W* قضا با وی از شوربختی چه کرد خورد, and in the second hemistich.

⁴ *N* چشم.

⁵ *M* and *W* برو برگشادند.

⁶ *B* داری; *T* دیدی; *M* and *W* زاسمان; دید.

⁷ So *T*. *M* and *W* have the same except ناز تن (which is found in all the other copies too). *B* and *E* read in the first hemistich بکن دیده همچو; *A* and *N* که آن نگریدید همچو; all four have in the second hemistich شد for گشت.

⁸ *M* and *W* جهان. *N* has in both hemistichs شد for گشت.

دش بی شکیب و تنش باگداز	پس آمد غریوان ^۱ بُنگاه باز
که آید شبانگاه خورشید و ماه	باآید بنشست دیده ^۲ بر راه
که روز من امروز باشد دراز	۱۴۹۵ همی گفت یعقوب بادل براز
ازین راستر چیز با دل نگفت ^۳	جهاندار یعقوب با داد جفت
درازیش گوئی چهل سال بود	که آن روز او سخت بدفال بود ^۴

^۱ *M* and *W* read *ناشکیب* *A* and *N* read *بی شکیب*. Instead of آمد *M* and *W* read *بسی*.

^۲ *M*, *W*, and *T* read *دیده*.

^۳ This verse, which forms a useful syntactical link between vv. ۱۴۹۵ and ۱۴۹۷, is only found in *M* and *W*.

^۴ So in *N*, confirmed in some way by the reading of *M* and *W*: *که آن سخت* *B* and *A* *بیمار*, which gives no rhyme; *E* an unintelligible *اهمال*. In the second hemistich *M* and *W* read *که آنرا درازی چهل سال بود*. Firdausi's psychological masterstroke (in the preceding chapters) in making the brothers enlist Joseph's own sympathy and childish delight on their side, and thus secure the success of their trick by the intercession of the very victim of that trick, is imitated (but in a much feebler way and with rather inflated language) by Nâzîm, *India Off.* ۱۸۴, f. ۶۳^b, ll. ۹-۱۳ (the brothers' action):

بافسون خانی (خوانی) و جادو زبانی	طلب کردند یوسف را نهانی
که بیخود شد ز تأثیرش چو مستان	برو خواندند چندان مکر و دستان
حریص آهنک همراهِش دیدند	چو استقبال آگاهیش دیدند
سوی بزیم پدر اِهرام بستند	جَرس بر محمل اِبرام بستند
تصریح بار کردند ابرگفتار	بعرض مدعای خود دگر بار

and f. ۶۴^a, ll. ۲-۴ and ۷-۹ (Joseph's intercession):

چنین رخ بر زمین پیش پدر سود	چو مژگان تر زبان شد گریه آلود
چو دُر بر چهره ام قفل ملالست	که دل در خانه ام پژمرده حالست
شوم روزی بمحرابال افشان الخ	اجازت ده که همپرداز اخوان
که از دامان مادر طفل محزون	همان بینم زسیر دشت و هامون
جهان سوز آتشی بود آب گردید	پدر چون موج لیلح پسر دید
که بیچند سر ز استرهای محبوب	بفرمان محبت دید ناخوب

In Nâzîm it is also Reuben to whose particular care Joseph is entrusted, and

<p>خداوند هفت آسمان وزمین که چون من ببايدش يکروز^۱ مُرد که بر وی قضا کرده بُد کار پيش^۲ گرفتش بهشت^۳ اندرون با شتاب گذشتند و گفتار بگذاشتند جهان شمع يعقوب را بازگشت دلش پاک از ديده بيرون چکيد همی کرد بر چهر يوسف نگاه بر افراز تل بر شد آن هوشمند همی ديد تا نیم فرسنگ راه^{۱۰} که داند که او را چه آندۀ رسيد سراسيمه از بخت شوریده رای</p>	<p>که^۱ کسهرُد بایم بجان آفرين بکمتر^۲ یکی بندۀ او سهرُد نه کم گفت يوسف حديث ونه بيش پذيرفت روبيل او را زباب ۱485 يکايک ره دشت بر داشتند بدانساعت اندر^۳ که دادند پشت روانش توگفتی زن بر دميد^۷ بصحبت^۹ همی رفت يك لحّت راه یکی تل بُد از گوشۀ ره^۹ بلند ۱490 بيوسف همی کرد زان تل نگاه چو^{۱۱} از چشم يعقوب شد ناپديد زمانی بدان^{۱۲} تل همی بُد بهای</p>
---	---

^۱ *T* جو^۲. *M* and *W* read جانم instead of بایم. ^۲ *M* and *W* بکمتر.

^۳ So best in *T*; the other copies read ببايد (*M* and *W* ويرا) که چون من (که یکی روز).

^۴ *T*, *M*, and *W* خویش.

^۵ So correctly *M* and *W*, see vv. 1500 and 1502 below; the other copies read رفتن. After this bait there appears in *M* and *W* the following heading: اسباط از پيش پدر و بردن يوسف را عليه السلام. In all the other copies the story goes on without interruption.

^۶ *M* and *W* آنگه. Instead of باز in the second hemistich, *T*, *M*, *W*, and *E* read بار (burden, trouble).

^۷ *W* بر پرید. This verse in *M* and *W* only.

^۸ *M* and *W* عقب شان, and in the second hemistich در instead of بر.

^۹ *M* and *W* ده, تلی بود بر گوشۀ ده, and in the second hemistich شد بر افراز آن تل. آن هوشمند.

^{۱۰} This verse is wanting in *M* and *W*.

^{۱۱} *M* and *W* پس, and in the second hemistich او را رسيد.

^{۱۲} *M* and *W* بر آن. *E* همانجا; in *E* there are besides the two hemistichs transposed.

روانرا همیدار زانديشه پاک	مباش از بې او تو اندوهناک
بنزدیک یعقوب فرخ نهاد ^۱	ازین در چو کردند ^۱ بسیار یاد
که باشند یکتادل و مهربان	۱۴۷۰ بسوگندها بسته شد عهدشان ^۲
بیاورد پس جامه پاکتر	شنیدم که یعقوب فرخ سیر
بشانه زد آن موی دلبند را	بپوشید ^۳ آن جامه فرزند را
همان کوزهارا ^۴ پر از آب کرد	بسی خوردنیها بیاورد مرد
بهر یک مر آن مایه داد و دین ^۵	سپردش باولاد و کرد آفرین
که او بود مهتر سرائیل را	۱۴۷۵ پس آنگاه بر خواند روبیل ^۷ را
بدست اندرش دست یوسف نهاد	باتمید روبیل بر باد داد ^۸
امید من و یادگار منست	چنین گفت کین زینهار منست ^۹
زهر بد مراورا نگهدار باش	سپردم بدست تو بیدار باش
دل مهربان در تنش گفت آه	چو یوسف چنان ^{۱۰} دید بر جایگاه
چه تیمار باید ^{۱۱} کشیدن مرا	۱۴۸۰ چه پتیاره خواهد رسیدن مرا

^۱ بسیار کردند *T*; گردید *A*.

^۲ نژاد *E*.

^۳ *M* and *W* شان روان. In both copies there is added here another bait, which is quite faultless, but rather an unnecessary repetition of what has been said in v. ۱۴۶۱ already:

شودشان دل وهوش با داد جفت بجای آورند آنچه یعقوب گفت

^۴ بپوشاند *E*.

^۵ کوزهای *B*; this verse is wanting in *M* and *W*.

^۶ So *B*, *T*, *A*, *E*, and *N*, and if we refer to آن مایه داد و دین, as seems most befitting, to Jacob, and not to Joseph, we have مر here as emphatic particle before the subject of the sentence, see note ۱ on p. ۸۷. Instead of مایه *E* reads پایه (comp. note 8 on p. ۵.); *M* and *W* بدان پاکرایان با داد و دین.

^۷ On the form روبیل, see note ۱۰ on p. ۷۵. Instead of بر خواند *B* reads آنگه برش خواند.

^۸ باتمید نیکی و فریاد و داد *M* and *W*.

^۹ چنین گفت زینهار یار منست *W*.

^{۱۰} در, چنین *T*, and in the second hemistich بر instead of در.

^{۱۱} In *T* again خواهد. On پتیاره in the first hemistich see note ۱ on p. ۸۷.

سختن هرچه گوید ازو بشنوید	یک امروز فرمانبر او ^۱ شوید
نکاهد ازین هیچ چیز از شما	مرا جسته باشید رای و رضا ^۲
چنان کش کنون ^۳ از بر من برید	بدانگونه خواهم که باز آورید ^۴
عهد بستن اسباط با یعقوب علیه السلام ^۵	
۱۴۶۰ چو فارغ شد از پند و اندرز ^۶ مرد	ببستند پیمان و سوگند خورد
کزین هرچه گفתי بجای آورم	وزین بیش ^۷ فرهنگ و رای آورم
بجان و دل و دیده با وی بویم	بدان را که اومان نماید رویم ^۸
چنان کش سپاری بما از نخست	سپاریم ^۹ بازش بتو تندرست
ترا ای پسندیده کردگار	نیاید کنون ^{۱۰} این نصیحت بکار
۱۴۶۵ که یوسف نه از گوهر دیگرست	که باما زیک شاخ و از یک برست ^{۱۰}
برادر چنو ^{۱۱} نیست مارا دگر	بدیدار و گفتار و درج هنر
بدو مهران ^{۱۲} است از آن بیشتر	که هوش تو پندارد از ما پدر

^۱ فرمان او را *T*.

^۲ This verse is wanting in *M* and *W*.

^۳ So *A* and *N*. *T* درست^۳; *M* and *W* همی; *E* برید هم از من برید *E*; که گفتم هم از من برید *E*; که از من بدرمی برید *E*.

^۴ So in *B* and *N* (in the latter کردن instead of بستن). In *E* there is also a new chapter indicated after v. 1460. In the other copies the text runs on without interruption.

^۵ *T* (apparently used here as an abstract noun). In the second hemistich *A* reads بس بشنید (?ببستند) پیمای (?پیمان) و سوگند خورد. In *E* this verse is by mistake placed after v. 1461.

^۶ *T* بپاریم, and a wrong آورم at the end of both hemistichs.

^۷ This very suggestive verse, which is also found in Schlechta-Wssehrd's translation, appears in *T* only.

^۸ So *B*, *M*, and *W*; the other copies بیاریم.

^۹ *M* and *W* همی; *A*, *E*, and *N* (!) بوزن; این نصیحت ترا بکار نیاید; بوزن = this advice of thine answers no purpose, is not needed.

^{۱۰} *M* and *W* ویک گوهرست.

^{۱۱} *T* چنان. This verse only in *B*, *M*, *W*, and *T*.

^{۱۲} So no doubt to be read instead of مهران in *T*. *M* and *W* ازو مهرا هست; که پنداری ای نامه برده پدر بیشتر, and in the second hemistich بدیدار و درج هنر, and in the second hemistich بدو مهران^{۱۲} است از آن بیشتر in *M*, *W*, and *T*.

نورزد مرا دل بجز ^۱ مهر اوی	نبیند مرا چشم ^۱ جز چهر اوی
دگر آنکه همتای او اندکست	یکی از پی آنکه او کودکست
زبی مادری در دلش آدرست	سه دیگر ^۲ که تنها وبی مادرست
چو مادر ندارد شکسته دل است	اگرچه همه کام او حاصل است ^۳
که فرجام این کار نیک آیدم	۱۴۵۰ کنون از شما آن بسی ^۴ بایدم
بزنهار یزدان و سوگند چند ^۵	پذیردش از من بهیمان و پند
نداریدش اورا پیاده براه	که دارید هر ده مر اورا نگاه ^۶
نه باریست سنگین نه چیزی درشت ^۷	بنوبت کشیدش یکایک بهشت
نباید که یابد دلش رنج و تاب ^{۱۰}	چو تشنه شود پیشش ^۸ آید آب
مدارید ازو خوردنی هیچ باز	۱۴۵۵ سوئی خوردنی چون گرایدش آز ^{۱۱}
مبادا که تنها فرو ماند اوی	مگردید ^{۱۲} غائب ازو هیچ روی

^۱ *M* and *W* دیده; *B* چهر. In *A*, *E*, and *N* the first hemistich is thus worded: نوزبد مرا چهره جز چهر اوی.

^۲ *M* and *W* سینہ جز. In *A* and *N* the second hemistich runs thus: نورزد دلم. نیززد مرا سگه جز مهر اوی; in *E* مهر جز مهر اوی.

^۳ So *M* and *W*. *B* and *T* دگر آن. In *A*, *E*, and *N* this verse and the two following ones (vv. ۱۴۴۸-۱۴۵۰) are entirely wanting. In *B* also verses ۱۴۴۹ and ۱۴۵۰ are wanting.

^۴ *T* اگرچند فرزند با حاصل است *T*.

^۵ *M* and *W* من همی.

^۶ This verse is wanting in *M* and *W*.

^۷ *A*, *E*, and *N* چو دیدار اورا و مارا نگاه *M* and *W* (?); که دارید همره برادر نگاه *A*, *E*, and *N* and in the second hemistich instead of اورا.

^۸ This verse is wanting in *M* and *W*.

^۹ *T* پیش. Verses ۱۴۵۴ and ۱۴۵۵ only in *M*, *W*, *T*, and *B* (in *B* they are placed after v. ۱۴۵۷).

^{۱۰} *T* دلش تنش instead of دلش. نباید که او آیدش رنج و تاب *T*.

^{۱۱} *M* and *W* بگرد باز. مدارید باز *M* and *W* بگرد باز *B*. سوئی بوی instead of بوی (ندارید *W* and *T*). از خوردنی آنچه

^{۱۲} *T* نگردید, and in the second hemistich instead of مبادا. This verse in *M*, *W*, and *T* only.

همی کرد خواهی بصحرا گذر	بدو گفت چشم و چراغ پدر ^۱
زبازی ترا دل گشاید همی	دلت سوی بازی گراید ^۲ همی
دلش پر ز آتش رخس پر ز نم ^۳	پدر تا شبانگه بماند دژم
ز تیمار یکروزه ^۴ هجر پسر	دریغا که یعقوب فرخ سیر
نبود آگه از محنت رستخیز ^۵	۱۴۴۰ چو باران همی اشک بارید تیز
نبود از چهل ساله ^۶ رنجش خبر	ز تیمار ورد ^۷ فراق پسر
دلش رای بر ^۸ دادن پند کرد	چو جانش ^۹ بدان کار خرسند کرد

سفارش کردن یعقوب به پسران
و پند دادن^۹

زبانرا روان کرد برگفتگوی	بدان ده پسر کرد یعقوب روی
همه ویژه فرزند و یاران من	چنین گفت کای نامداران من
که در مهر ^{۱۰} یوسف دلم گمراه است	۱۴۴۵ دل پاکتان بیگمان آگه است

^۱ *M* and *W* همیگفت کای روشنای پدر.

^۲ *B* بر آید. Instead of زبازی in the second hemistich, *A*, *E*, and *N* have the equally good reading بجازی.

^۳ So *T*. *M* and *W* دلش جای آتش رخس جای نم. *B*, *A*, *E*, and *N* دلش جای آتش زجان (رخان) جای نم.

^۴ *B* and *T* یکروز.

^۵ This verse, which is the indispensable complement to the preceding one, is wanting in *B*, *A*, *E*, and *N*.

^۶ So in *A*, *E*, and *N*; the other copies سال. *B* has the first hemistich in this form: ز تیمار او (و) درد فرخ پسر.

^۷ *M* and *W* جانرا.

^۸ *T* رای در *W*; رای زی *M*; روی بر *T*.

^۹ So in *B*. *T* سفارش کردن یعقوب اسباط را در بار یوسف علیه السلام با پسران *N* پند دادن یعقوب فرزندانرا بنگاهداشتن *M*; اندرز کردن یعقوب علیه السلام با پسران *N* (placed there less befittingly after v. 1443). In *A* and *E* an interval; in *W* no interruption of the text.

^{۱۰} *B* چهر.

که هم خشک وهم تلخ گشتش دهان ^۱	طراق آمد از دل مر اورا چنان
که یوسف سوی دشت خواهد شدن	بدل گفت یا رب چه خواهد بُدن
نماند مرا هوش و صبر اندکی ^۲	۱۴۲۵ اگر سوی دشتش فرستم یکی ^۳
که اورا چه پیش آید از آسمان	همه روز باشد دلم در گمان
مر اورا بناچار منعش کنم	اگر آرزو در دلش بشکنم
ازو کام لختی گسسته شود ^۴	بیازارد و دل شکسته شود
نه چونین همی شایدم نه چنان ^۵	فرو مانده ام من بدین در میان
سر انجام دل نرم و خرسند کرد	۱۴۳۰ زمانی در اندیشهها بود مرد
ولیکن بدل در شکسته غریب ^۶	رضا داد بر حکم گیهان خدیو
که در گیل نهان گشت خواهد گلش	گواهی همی داد روشن دلش
ببوسید واندر کنارش نشاند	مر آن شمع جانرا ^۷ سبک پیش خواند
ولیکن غریبیدن اندر ^۸ گرفت	بمهر دلش تنگ در برگرفت
که دریای خون کرد از وی کنار	۱۴۳۵ دو چشمش یکی ابر شد سیل بار ^۹

^۱ This verse in *M* and *W* only (in *W* خشک وهم تلخ گشتش دهان); on طراق and its spelling see note 2 on p. ۱۱۴.

^۲ *T* همی.

^۳ So *M* and *W*. *B*, *A*, *E*, and *N* نماند بمن *T*; نماند زمن صبر و هوش اندکی *M*, *A*, *E*, and *N* صبر بی او دمی.

^۴ *M* and *W* چه پیش آورد آسمان and in the second hemistich دل اندر *M* and *W*.

^۵ *E* نباشم (نباشد *W*); thus: (the second hemistich runs in *M* and *W* thus: *W* آرزوی *E* بدستور منعش کنم).

^۶ *M* and *W*: شود ناگه آزده نازک دلش شود زان سبب اندهی حاصلش *M* and *W*.

^۷ This verse in *M* and *W* only.

^۸ *M* and *W* ولیکن دلش سخت بُد پر غریب *M* and *W*.

^۹ *B* دلرا; in the second hemistich *M* and *W* ببوسیدش و بر کنارش نشاند *M* and *W*.

^{۱۰} *M* وز آن پس غریبیدن از سر گرفت *T*; اندر *M* instead of از سر *M*.

^{۱۱} *M* and *W* ویرا and که *M* instead of چو *M* and *W* اشکبار *M* and *W*; *T* reads in the second hemistich که دریای خون: شد از وی *T* instead of از وی *T* در کنار *M* and *W*.

رفتن فرزندان روز دیگر پیش پدر^۱

سراسر بخدمت نهادند سر	دگر روز شبگیر ^۲ پیش پدر
بگفتند هر یک زمانی دراز	زیوسف سخن برگرفتند باز
یک امروز یوسف بما دادنش ^۳	۱۴۱۵ که باما ببايد فرستادنش
همه روز باما بازی رود	ببیند ^۴ در و دشت و خرم شود
زهرگونه گفتن در انداختند	چو ایشان بنو این ^۵ سخن ساختند
شنیدم که حاضر ^۶ بُد آنجاگاه	همایون پسر ^۷ یوسف نیکخواه
بخواهش زیعقوب فرخنده ^۸ خواست	بآن آرزو نیز بر پای خاست
چه باشد گر امروز با همسران ^۹	۱۴۲۰ چنین گفت کای شمع پیغمبران
گل شادی از باغ دولت چنم	شوم شادمانی و بازی کنم ^{۱۰}
درخت مرادش ^{۱۱} بر آمد زبن	زیوسف چو بشنید باب این سخن

^۱ So in the shortest form in *M* and *W*. *B* در خواست کردن والتماس نمودن *N* در خواست کردن برادران یوسف را *N* نیز در *N* برادران یوسف را تمتا کردن اسباط بار دویم بجهت *T* خواستن یوسف عم که بانها بسیر صحرا رود بردن یوسف و رضا نشدن یعقوب و خواهش نمودن یوسف علیه السلام از پدر. In *E* there is a mere interval, in *A* no interruption at all.

^۲ *T* سرانجام; instead of سراسر in the second hemistich *B* reads سرانجام.

^۳ In *A*, *E*, and *N* the two hemistichs are transposed. *M* and *W* read بازی instead of ببايد in the first hemistich; *M* has دیگر instead of یوسف in the second.

^۴ *M* and *W* چو بیند در ودشت خرم شود. Instead of رود at the end of the second hemistich *A*, *E*, and *N* read بود. *T* همه روزمان یار وهمدم شود.

^۵ *M* and *W* بناي، and in the second hemistich آراستند زهرگونه گفتن.

^۶ *B*, *M*, *W*, and *N* seem to read سیر. *M* and *W* نیکراه instead of نیکخواه.

^۷ *T* خفته.

^۸ *T*, *A*, and *E* فرزانه.

^۹ *T* همهران.

^{۱۰} *B*, *M*, *W*, and *E* شوم شادمانان و بازی کنیم *E* چنیم and کنیم. In the second hemistich *M* and *W* read از باغ دولت بازی instead of از شاع. *T* گل دولت *T* از باغ شادی چنم.

^{۱۱} *M* and *W* نشاطش.

بدین داد ^۱ هرده ترا یاوریم	شبانگه ترا شاد باز آوریم
سخنهای ایشان بدل در شگفت ^۲	۱۴۰۵ دل یوسف از کودکی درگرفت
مرا ویژه همزاد و همگوهران	بدیشان ^۳ چنین گفت گای مهتران
که ما چون تنیم او بتن در سرست ^۴	بدین آرزوان ^۵ پدر داورست
من این باب را میشناسم کلید ^۶	بفرمان او من توانم چمید
بگوئید ای پاک دل راستان	بیائید با او ^۷ همین داستان
شوم من بدین آرزو یارتان	۱۴۱۰ گر او نشنود ^۸ هیچ گفتارتان
بدست شما زود بسپاردم	بخوامش ^۹ بخوام ^{۱۰} که بگذاردم
اگرشان غمی بود بیغم شدند ^{۱۱}	زگفتار او پاک خرم شدند

^۱ باز شاد *M* and *W*.

^۲ راه. In *B* the hemistich runs thus: ببارت بریم و بناز آوریم (Bostân, ed. Graf, p. ۲۶, last line); *T* substitutes داد = عدل.

^۳ So best in *T*. here = کشیدن 'to take fire.' *M* and *W* have درگرفت (there = اثر کردن 'to take effect'). The other copies have as rhyme-words بر فریفت (as it seems, in a hitherto unknown passive sense) and در شکفت (perhaps misspelt for بر فرفت and بر گرفت). After this verse appears in *M*, *W*, and *N* an unnecessary new heading, viz. جواب دادن (so *N*). یوسف علیه السلام برادرانرا (so *M* and *W*) or سخن گفتن یوسف با برادران (so *N*).

^۴ *M* and *W* ولیکن; instead of مهتران *T* has مهربان (which seems a mere clerical error, as a plural is absolutely needed here).

^۵ بدان آرزومان *T*. *E* برورست. *T* برترست.

^۶ This verse in *M* and *W* only.

^۷ So *B*, *M*, and *W*; the other copies با وی. *M* and *W* read in the second hemistich بگوئید پیش پدر باستان.

^۸ The affirmative بشنود in *T* seems a clerical error again; in the second hemistich *M* and *W* substitute داوری for آرزو.

^۹ So correct in *M* and *A*, instead of the negative form بخوام in some of the other copies; *B* بخوامد (?); *T* بخوامید خواهد. *E* substitutes نیز for زود in the second hemistich.

^{۱۱} This verse is wanting in *M* and *W*.

<p>در آشنائی نرانی^۱ همی گل مهربانی زمانی بپوی^۲ زهر سو بازی چمیم و چریم^۳ نکوتر ز صورتگر چین شده^۴ زهر سو بهر مرغزاری یله^۵ بنخچیر بر ما^۶ چه افسون بود پس آهنگ بر خوردن آن کنیم^۷ تو باشی بدان همسر و یارمان</p>	<p>تو باما بیگانه مانی همی مکن^۸ ای برادر دل ما بجوی بیا تا بهم سوی صحرا رویم ببینی در ودشت رنگین شده ۱۴۰۰ ببینی جهانی خرامان گله ببینی که نخچیرگه چون بود بگیریم نخچیر و بریان کنیم همه روز^۹ بازی بود کارمان</p>
--	--

^۱ So best in *T*. *M* and *W* نخوانی; *B* without a rhyme نجوئی.

^۲ So *B*, *E*, and *T*; the other copies یکی.

^۳ *M* and *W* گل مهربانی ما را بپوی.

^۴ So in *B* (comp. the verses ۱۳۵۳ and ۱۳۵۴ above). Instead of صحرا in the first hemistich *A*, *E*, *N*, and *T* read دشتی. *E* has besides شویم instead of رویم. *M* and *W* دشتت بریم. For چمیم in the second hemistich *M* and *W* substitute جهیم (see note 7 to v. ۱۳۵۴ on p. ۱۳۶). In *A*, *E*, *N*, and *T* the second hemistich runs thus: زمانی بهر سوی (کوی *E*) بازی کنیم.

^۵ So in all copies (except *M* and *W*, which read صورت چین شده) as elliptical expression for 'finer than China's painter could make it' (نکوتر از آن صورت چین شده) (صورتگر چین در); در in the first hemistich = دره, mountain-valley (Arab. وادی); Ganjnâma, f. 73^b, l. 8, explains it rather incorrectly by کوه. In *T* this bait is placed, less appropriately, between verses ۱۴۰۱ and ۱۴۰۲.

^۶ This verse in *B* and *T* only. *B* has instead of خرامان a queer خروخر.

^۷ *A*, *E*, and *N* ما را صد افسون بود; *T* ما را. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۸ So correctly in *A*, *E*, *N*, and *T*. The reading of *B* پس آهنگ زی خوان و has no rhyme. In *M* and *W* this bait runs thus:

ببینی که نخچیر چون پی کنیم   پس آهنگ زی خوردن وی کنیم

^۹ *T* روز، and in the second hemistich همه همسر. In *A*, *E*, *N*, *M*, and *W* یارما and کارما.

ببین تا زنو داستان چون زدند	۱۳۸۵ زیشپ پدر چون برون آمدند
چه رای و چه تدبیر پرداختند ^۱	چه ^۱ نیرنگ و افسونگری ساختند
فریفتن برادران یوسف علیه السلام راه ^۲	
که شمع روان بود یعقوب را	بخواندند مریوسف خوبرا
مر اورا بگفتار بفریفتند	چو با باب وی ^۳ هیچ نشکیفتند
بتو تازه همواره ایمان ما	بگفتند کای ^۴ راحت جان ما
زبانهای ما پر ز نام تو است ^۵	۱۳۹۰ دل ما همه سوی کام تو است
مدام آرزومند روی تو ایم	زدل هر یکی مهرجوی تو ایم
نگوئی کم و بیش باما سخن ^۷	تو پیرامن ما نگر دی زین
نجوئی همی مهر ما یکرمان ^۸	دلت نیست باما زین مهربان
تو گوئی که باما برادر نه ^۹	که در پیش ما یار و یاور نه ^۹
نه همزاد و همسرستگان تو ایم ^{۱۰}	۱۳۹۵ مگر ما نه پیوستگان تو ایم

سراسر گرفتند نامید *M* and *W*; از پیش for در پیش evident clerical error
 appears into نامید *W* نامید (ازوی *W*). The same uncommon contraction of
 in the first hemistich of these two copies.

^۱ *B* and *E* چو; *W* بنیرنگ افسونگری.

^۲ So *M* and *W*. *B* چه رای و چه راه *A*, *E*, and *N* چه تدبیر و رای بد انداختند
 چه رای و چه راهی بر انداختند *T*; بد انداختند

^۳ So *M*, *W*, *B*, and *N*. *T* رای فریفتن برادران یوسف را بجهت بردن بصحرا
 In *A* and *E* a mere interval.

^۴ *B* خود. This verse in *B*, *M*, and *W* only.

^۵ *T* and *E* ای; *A* and *N* یا. ^۶ This verse again in *B*, *M*, and *W* only.

^۷ This verse in *B*, *M*, *W*, and *T* only.

^۸ This verse in *B* and *T* only (*T* reads in the first hemistich and in
 the second (نجوید)).

^۹ So *M* and *W*; the other copies (except *T*, where this verse is wanting) read
 instead of ما را besides in the second hemistich کم و بیش باما تو یاور نه
 of باما.

^{۱۰} Verses ۱۳۹۵ and ۱۳۹۶ again in *B*, *M*, *W*, and *T* only. *B* reads in the first
 hemistich (with a corresponding همیم in the second hemistich) مگر ما ز پیوستگان همیم
 زمانی به پیوستگان تو ایم *W*(?).

<p>تن و جانتان را^۱ نگهدار باد بدو باز گفتند هر ده پسر نباید^۲ چنین داستان کرد یاد نگوید چنین مرد با رای و راه روانها^۳ زتن پاک بسترده ایم بجان و دل و دیده یاریم پاک که مر یوسف پاکتن را خورد^۴ سری بی زبان و تنی بی سریم^۵ نگشت اندر آن آرزو یارشان سراسر برفتن نهادند روی^۶</p>	<p>۱۳۷۵ شمارا خدای جهان یار باد چو بشنیدشان گوش گفت پدر^۷ که ای مهربان باب فرخ نهاد یکی حجتست این رکیک و تباہ^۸ چه بودست مارا مگر مرده ایم ۱۳۸۰ که ما خود و راه گوشداریم پاک اگر گرگ بر ما همی بگذرد چنان دان که ما خائن و خاسریم بدر هیچ نشنید گفتارشان چو گشتند نومید از آن گفتگوی</p>
--	--

^۱ *M* and *W* خود ; in the same two copies there is inserted after this the fourteenth verse of Sūrah XII: قَالَ لَئِن آكَلَهُ الْوَحْشُ; in *N* a special heading appears: جواب دادن اسباط یعقوب علیه السلام را; an interval is also marked in *A*.

^۲ So best in *T*. Instead of گوش شان *A* and *N* read اسباط, and *E* اخوانش; *M*, *W*, and *B* شنیدند چون (چو بشنیدشان *B*) گفتگوی پدر (*B* has besides in the second hemistich آن instead of هر).

^۳ *M* and *W* باید .

^۴ So *M* and *W*; the other copies (except *B*, where this verse is wanting): زگرگ instead of رکیک و تباہ. In *N* verses ۱۳۷۸ and ۱۳۷۹ are transposed, and after v. ۱۳۷۹ a new heading is added: ناامید شدن اسباط از یعقوب علیه السلام.

^۵ *M* and *W* روانرا. *E* reads in the first hemistich ایم چو وراست مارا مگر مرده ایم.

^۶ *T* که اورا بجان. *B* نه ما مر ورا (as question), and in the second hemistich پاک بجان و سر و دیده داریم پاک. In *A*, *E*, and *N* verses ۱۳۸۰-۱۳۸۲ are wanting.

^۷ So *M* and *W*. *B*:

اگر گرگ مارا همی بر درد   مر این یوسف پاکتن را خورد

In *T*, where the following verse is wanting, the first hemistich runs thus:

کجا گرگ بر ما همه بگذرد.

^۸ This verse in *B*, *M*, and *W* only; the wording is according to *B*; the other two copies read in the second hemistich سری بی زبان و تنی بی سریم.

^۹ So *B*. *A*, *E*, and *N* سراسر برفتنند از پیش او; *T* the same, except the

همانا که بر وی شود زهر نوش	نداند تن خویشتن داشت ^۱ گوش
ندانم که هر یک بدل چون شوید	شما چون سوې دشت بیرون شوید ^۲
که غائب شوید از برش یکرزمان	همه درد و تیمار من هست از آن
شود روز روشن بمن بر ^۳ سیاه	بواجب ندارید ویرا نگاه
میان چراگاه و پیشب گله ^۴	۱۳۷۰ کنید از دل و دیده او را یله
زهم بگسلاند تنش را خورد ^۵	همی ترسدم دل که گرکش برد
ورا نوش زهر ^۶ هلاهل بود	شمارا ازو هوش ^۷ غافل بود
کجا دارد آنگاه گفتار سود	چه گویم شمارا چو آن کار بود ^۸
ندارد بدین رای وهوشم بسیج	ابا من مگوئید ^۹ ازین برده هیچ

^۱ *T* داد. After this verse there is inserted in *M* and *W* the thirteenth verse of Sûrah XII: قَالَ إِنِّي لَتَبْعُرْضِي الْحَجَّ.

^۲ *B* روید; the second hemistich is according to *B*, *M*, and *W*; the other copies read ندانم بدل (بلب *T*) هر یکی چون شوید.

^۳ *T* بروبر; this verse in *B*, *T*, *M*, and *W* only, in the latter two copies placed before v. ۱۳۶۸.

^۴ This verse is again wanting in *A*, *E*, and *N*.

^۵ So *B*. *M* and *W* خورد; *T* تنش پس خورد; *A*, *E*, and *N* have خورد in the first hemistich, and in the second برد (*N* و پس) *N*.

^۶ *M* and *W* ازو گوش; *A* and *E* زوشهای.

^۷ *B* هر دم. *W* repeats by mistake the second hemistich of v. ۱۳۶۷ in this form (which lacks a proper rhyme): بدانم که هر یک بدل چون بود. On هلاهل see Ganjnama, f. ۱۶۴^b, l. ۴ ab infra, where it is explained by هیچ تریاتی با آن مقاومت نتواند نمود, and the following bait of the Shâhnâma quoted:

همانگاه زهر هلاهل بخورد   زشیرین روانش بر آورد گرد

^۸ So *M* and *W*. *A*, *E*, *N*, and *T* read in the beginning شمارا چه گویم. Instead of چو *A*, *E*, *N*, and *B* have که. *B* besides substitutes این کار for آن کار.

^۹ *E* and *N* نگوئید. *T* بگوئید (?). Instead of پزده (melody, strain) *A*, *E*, *N*, and *T* read the more prosaic گونه. *B* reads in the second hemistich بدین راه وهوشم.

زمینها چو دیبای پیروزه رنگ^۱ بدیبا نهفته همه خاک و سنگ
 بگلزار ماند گیازارها^۲ توان چید گلها بخروارها
 بیاید زمانی تفرج^۳ کند بازی و لهور و طرب دم زند
 همه تن بتن گوشدارش بویم^۴ ببازیگری جمله یارش بویم^۴
 پاسخ دادن یعقوب مر اسباط را^۵
 پدر چون زاسباط چونان^۶ شنید دلش روی ایجاب ایشان ندید
 تو^۷ گفتی همی زد دلش را گمان که آید بلاها^۸ زمان تا زمان
 دگر آنکه در خواب خود^۹ دیده بود دلش سخت از آن خواب ترسیده بود
 چنین^{۱۰} دادشان پس جواب سخن که از دیده نگذارم او را زبن^{۱۱}
 یکی کودکست این ضعیف^{۱۲} واسیر هنوز از دهانش دمدم^{۱۳} بوی شیر

^۱ چه خاک and in the second hemistich زمینها چه ديبا وسبز وجه رنگ *B* (چه standing for the short چه). In *M* and *W* this verse is placed after the next.

^۲ So *M* and *W*. *T* باید چمن زارها instead of گلزار; *A*, *E*, and *N* ماند گهر زارها; in *B* this verse is wanting.

^۳ So in all copies except *A* and *E*, which read تفرج.

^۴ *A*, *E*, *N*, and *T* شویم in both hemistichs. Instead of جمله in the second, *B* reads باک; *T* has besides (probably as a mere clerical error) گوشوارش instead of گوشدارش.

^۵ So *B*. *T* جواب گفتن یعقوب پسرانرا و رفتن ایشان نزد یوسف علیه السلام. *N* مُحَاكَا کردن یعقوب با اسباط. بدانکه اذُن بگیرند the other copies.

^۶ So *B*. *M* and *W* چونین; *A* and *N* زینسان; *T* and *E* اینها.

^۷ *B*, *M*, and *W* بُد; instead of زد *A*, *E*, and *N* read بُد.

^۸ So *A*, *E*, *N*, and *T*; *M*, *W*, and *B* بلاي. *T* has besides در زمان instead of زمان.

^۹ *M* هم; in the second hemistich *W* reads در instead of از آن.

^{۱۰} *T* پس جواب بی جوانی instead of پس جواب. *B* has a peculiar چنان.

^{۱۱} So *B*, *M*, and *W*. *A* بَبُن; *E* and *N* بتن; *T* زتن.

^{۱۲} *A*, *E*, *N*, and *T* صغیر; *M* بکر کودکیست و ضعیف.

^{۱۳} So *M* and *W*. *B* has the same, except دمان for دمدم; the other copies read هنوزش دمدم (دهد *T* and *E*) از دهان.

نه از خانه بیرون گذاری همی ^۱	تو اورا زما باز داری همی
بدو مان نداری همی استوار	چه بودت کزینسان نهان آشکار ^۲
گل مهر اورا ببوید همی	۱۳۵۰ مر اورا دل ما بجوید ^۳ همی
بفرمان و رایش سرافکنده ایم ^۴	همه تن بتن مرورا بنده ایم
جهانرا ز نوروشنائی دهد ^۵	چو فردا فلک تاج بر سر نهد
که صحرا کنون جنت الاکبرست ^۶	مر اورا تو با ما بصحرا فرست
بهر گوشه یک لحظه بازی کنیم	زمانی چریم و چمیم و زنی ^۷
زیازیدن و لهو ^۸ خندان شویم	۱۳۵۵ زمانی بر گوسفندان شویم
بگلها بیاراسته دشت روی ^{۱۰}	بهارست و گیتی پر از رنگ و بوی ^۹

^۱ *M* and *W* همی نا گذاری همی. Between this and the following verse these two copies insert the eleventh verse of Sûrah XII: قالوا یا ابانا ما لك الـح.

^۲ = half secretly, half openly; instead of *بدو* *M* and *W* read برو. On استوار داشتن see v. 828 above (note 1 on p. ۸۰).

^۳ بجوید in *B* is evidently a clerical error.

^۴ So *A*, *E*, *N*, and *T*. *M*, *W*, and *B* read at the end of the first hemistich بمهر (زهر) *B* instead of ایم (مادحیم *B*) طالبیم. دلش سرسیر ناصحیم.

^۵ Between this and the following verse *M* and *W* insert the twelfth verse of Sûrah XII: أُرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا الـح.

^۶ So *B*, *M*, and *W*; the other copies جنت اکبرست.

^۷ So in *T* and similarly in *B* (where چریم و چمیم are transposed). *M* and *W* has besides an inappropriate هر لحظه for يك لحظه. After this verse *B*, *M*, and *W* add another which is irreproachable in wording, but interrupts in a rather awkward way the close connection between the two verses, beginning with زمانی, viz.:

چه باشد که فردا تو مازا دمیش شویم از دل پاک هر يك رهیش

^۸ زیازی هواخواه *W*; زیازی چو آهوی *M*.

^۹ بزنگ و ببوی *B*.

^{۱۰} So *B*, *T*, and *N*. *M* and *W* بگلهای پیاراسته دشت کوی; بگلها بیاراسته سنگ و کوی.

بیعقوب قرخ پر از کردگار ^۱ که شد خیره پیغمبر پاکدین که ای مهربان باب قرخ یسیر ^۲ دل ما همیشه بروی تو شاد بدرج تو در سایه ^۳ اینزدیم ^۴ ترا کی توانیم شد حق شناس سپهر وفا آفتاب هنر چو یوسف نباشد دگر آدمی که مهر دل هر که دیدش خرید ^۵ که دلهای ما جمله خویش و بست ^۶	نیایش گرفتند زاغاز کار بخواندند چندان برو ^۷ آفرین ۱۳۴۰ پس آنگاه گفتندش آن ده پسر ^۸ ز پشت تو پیوسته مارا نژاد ^۹ بکردار نیل تو نامیتریم بچندان که داری بما بر سپاس ^{۱۰} بدان ای همایون ^{۱۱} قرخ پدر ۱۳۴۵ که زیر فلک بر بساط زمی خدایش چنان خوبرو آفرید دل ما شب و روز پیش و بست
--	---

^۱ So *B*, *M*, and *W*; the other copies read ستایش for نیایش and in the second hemistich بدان قرخی (?قرخ) بنده کردگار. In *T* there is besides the *z* omitted before آغاز.

^۲ *M* and *W* بدو.

^۳ *M* and *W* have distinctly نه پسر (nine sons); instead of گفتندش *B*, *T*, and *A* read simply گفتند; *E* دوستر گفتندش ای دوستر.

^۴ So in *A*, *E*, *N*, and *T*. *B*, *M*, and *W* read with the same rhyme-word as in v. ۱۳۳۷ که ای مهر پیوند قرخ پدر.

^۵ *M* and *W* گشاد; in the second hemistich *A*, *E*, *N*, and *T* read دل ما بروی تو شاد و برای تو شاد.

^۶ Verses ۱۳۴۲ and ۱۳۴۳ in *B*, *M*, and *W* only; the wording of both is according to *B*. *M* and *W* substitute here نامی بُدیم in the first hemistich and همسایه^۳ for در سایه^۳ in the second.

^۷ *M* and *W* بچندان که داریم از جان سپاس; comp. on the double meaning of سپاس (represented here by the two various readings) the note to v. ۵۲۲ (p. ۴۱) and Rückert in Zeitschrift der D. M. G. vol. viii. pp. ۲۵۶ and ۲۸۴; vol. x. p. ۱۵۴.

^۸ *M* and *W* همایون تو.

^۹ So *M* and *W*. *B* has the same, but که دیدش instead of عالم گزید (*T* خرید). که مهرش دل جمله عالم گزید (*T* خرید).

^{۱۰} Verses ۱۳۴۷-۱۳۵۰ in *B*, *M*, and *W* only; the wording is according to *B*. *M* has here an equally good reading که دلهای ما مهر کیش و بست, but that of *W* که دلهای ما مهر جوئی و بست lacks a proper rhyme.

بنزدیک یعقوب گیریم راه	ببستند پیمان که ^۱ فردا پگاه
سخنهای چربش بگوئیم چند	۱۳۳۰ شفاعت کنیمش بدستان و بند ^۲
زمانی ز تعلیمش آزاد کن	که مارا بیوسف یکی شاد کن
بهر گوشه ^۳ ساعتی بگذریم	بدان تا یکی سوی دستش بریم
ببازی و لهو و خوشی دم زنیم	بیکجای باهم تماشا کنیم
ازین پس نبیند ورا هیچکس	اگرمان کند سوی او ^۴ دسترس
بیعقوب گوئیم گرگش بخورد ^۵	۱۳۳۵ که از جان پاکش بر آریم گرد ^۶

در خواست نمودن برادران از پدر بُردن

یوسف را بسیر صحرا^۷

نه سر جای هوش و نه دل جای باک	دگر روز بر وعده رفتند ^۸ پاک
سخن را سبک بر گرفتند سر ^۷	نشستند نزدیک مشفق پدر

^۱ So *M*, *W*, *T*, and *B* (in *B* بستند); the other copies همانا بگفتند. In the second hemistich *E* reads گیرید instead of گیریم.

^۲ بند here = مکر و حیلہ, as in the following two baits of the *Shāhnāma* (with the same combination of دستان and بند):

کجا یابم آرام و صبر و شکیم	پس اکنون بدستان و بند و فریب
که با تو پدر کرد دستان و بند	نهادم ترا نام دستان زند

see *Ganjnāma*, f. 39^a, last line, and f. 39^b, first line; instead of چربش (glib) *B* has the weaker خوش.

^۳ ازین instead of از آن in the second hemistich and in the second hemistich *T* بلهوی چو مارا کند^۹

^۴ ناپود ساختن = کرد بر آوردن از^{۱۰}, see *Bostān*, ed. Graf, pp. 12, v. 77, and 124, v. 860.

^۵ So in *N*. آمدن فرزندان یعقوب نزد او بجهت بردن یوسف علیه السلام بصحرا^{۱۱}. In *M* and *W* a similar heading follows further below after v. 1341, viz. گفتار اندر شفاعت کردن از پیش پدر اسباط (اسباط پیش پدر *W*) از بهر یوسف علیه السلام. In *A* and *E* a mere interval; in *B* no interruption of the text.

^۶ *A*, *E*, and *N* رفتند بفرموده^{۱۲}; *B* has in the second hemistich بسر and بدل clearly against the sense and perhaps a mere clerical error.

^۷ So *A*, *N*, and *T*. *B* has in the first hemistich پدر پیش اسباط (بدر) and in the second لنا instead of سخن. *M* and *W* read in the second hemistich (بدر) قمر (بدر) *W* چو اختر که باشد بنزد قمر (بدر).

پسندیده و نغزو نامیتر ایم ^۱	۱۳۲۵ پس از یوسفش ما کرامیتر ایم
وز آئین ما مر جهانرا فلاح	پس از وی شود کارما بر صلاح ^۲
نشدشان همی کین یوسف کهن	همی گفت ازین گونه ^۳ هر یک سخن
که اورا نباید بنزدیک گشت	یکی گفت از ایشان بلفظی درشت ^۴
که خود زندگانی سر آید ورا ^۵	بچاهی در افکند باید ورا
کسی باز یابد مر اورا نهان ^۶	۱۳۲۵ وگر نه زیستارگان جهان
بتوران فتد زین گمان ^۷ تا بچین	هر آنکش بیابد برد زین زمین
شمارا جز این نیست روی بسیج	اگر کرد خواهی ازین چاره هیچ
ازین در سخنها یوسف بسی	سرانجام چون گفته بُد هر کسی

p. ۸۸), both here in the sense of سر درگم هرزه؛ سخنان هرزه؛ see Ganjnâma, f. 168b, where this bait of the Shâhnâma is quoted :

زبان پر زیاده روان پر گناه   دورخ زرد و لرزان تن از بیم شاه

¹ This verse in *B*, *M*, and *W* only; the wording is that of *B* (in analogy with v. 1312). *M* and *W* بویم کرامی بویم at the end of the first hemistich, and نامی بویم at that of the second.

² So best in *T*; the other copies (except *M* and *W*, where this verse is wanting) read مر. for هر. in the second hemistich *T* has a distinct از وی بویم از گروه صلاح.

³ So *B*, *M*, and *W*; the other copies نوع. *A*, *E*, and *N* read هرکس for هر یک. *W* has at the end of the second hemistich زتن instead of کهن (rhyming in that case with سخن). After this verse *M* and *W* insert the tenth verse of Sûrah XII:

قال قائل منهم لا تقتلوا يوسف آلخ

⁴ So *B*. *T* بلفظ درست (a mistake for درشت, which the rhyme decidedly requires). *M* and *W* بلطفی سرشت and in the second hemistich بنیرنگ که اورا نباید بنیرنگ. In *A*, *E*, and *N* this and the four following verses are wanting.

⁵ This verse is found here in *B*, *T*, and *E* only; in *M* and *W* the same appears after v. 1335, at the very end of the chapter, where also *B* unnecessarily repeats it.

⁶ This verse in *B*, *M*, and *W* only.

⁷ Verses 1326 and 1327 in *B* only. گمان perhaps in the sense of 'presumption' here, unless another reading is conjectured, viz. گمانه or کمانه (کمانه بچین in the sense of 'well, ditch'); on بسیج in the following verse see the notes to vv. 293 and 695 above.

<p>چو خورشید روشن بمیغ اندرست^۱ بجز در ضلال اندر است آشکار^۲ نیاید از آن دیگر آن گفتگوی کنیمش نهانی بخاک اندرون^۳ زکنعان بدیگر زمین افکنیم^۴ سوې ما کند روی قرخ پدر^۵ چنین یاوه از دیگران نشنود^۷</p>	<p>ولیکن پدرمان که دین پرورست دلش نیست مارا ازین دوستدار ۱۳۱۵ اگر نبود این^۳ یوسف خوبروی زیوسف بگشتن بریزیم خون وگر نه همی زبردستش کنیم که چون از میان رفت یوسف مگر نگه سوې ما زین نکوتر کند</p>
---	--

¹ This and the following verse in *B*, *M*, and *W* only; the wording here is according to *B*; *M* and *W* read at the end of the first hemistich که پیغمبر است and in the second بجمع اندرست.

² So again according to *B* ('except when in error, he is open, clear,' with reference to Jacob as 'sun' and in contrast to اندر بمیغ 'in clouds'). *M* and *W* read:

دلش نیست با ما زین دوستدار   زبهر وصال ایدرست آشکار

³ *B* نبودى; *E* نبود آن. *W* وگر instead of اگر. *M* and *W* read in the second hemistich ازین instead of از آن ('that other one,' i.e. Benjamin); *A*, *E*, and *N* نیاید دگر ازین این گفتگوی; *T* نیاید ازو دیگر این (آن *E*) گفتگوی. After this verse *M* and *W* insert the ninth verse of Sûrah XII: أقتلو يوسف او اطرحوه: ارشأ الخ.

⁴ So *B* and *T*. *M* and *W* substitute here and in the following verse the 2nd person plural imperative, viz. کشیدش (کنیدش *W*) in the first hemistich and کنید and افکنید in the second; likewise in v. ۱۳۱۷. *A* and *N* read زشاهی instead of نهانی.

⁵ So best and simplest in *A*, *E*, *N*, and *T*. *M* and *W* read the first hemistich thus: اگر یافه و دوردستش کنیم (=if not); *B* مگر یافه و دوردستش کنید. *M* alone has in the second hemistich زمینش for زمین.

⁶ So *A*, *E*, *N*, and *T* (but *E* and *N* seem to read نگر instead of مگر at the end of the first hemistich). In *B*, *M*, and *W* the rhyme-words are transposed: پدر in the first and مگر in the second hemistich. *M* and *W* substitute besides حتی and ب for طتی.

⁷ *B* یافه از دشمنان بگند; *B* modified form of یاوه (see above, note ۱, on

دل ^۱ هر یکی گشت با کینه جفت	۱۳۰۵ بهر نه برادر سبک باز ^۱ گفت
که می کرد باید مرا اینرا هلاک ^۲	بیکجای باهم بگفتند پاک
یکی برکشد سوی کیوان کلاه	نباید ^۳ که ناگه شود پادشاه
زما نان ستاند بما نان ^۴ دهد	شود چیره ^۵ بر ما و فرمان دهد
شکمهای مان خود ببايد درید ^۶	گر این بار ازومان ببايد کشید
که مهرش بدو برگراید همی ^۷	۱۳۱۰ شگفت از پدر داشت باید همی
ابر ^۷ یوسف و ابن یامین نهاد	هر آن مهرکش آفریننده داد
زما ده تن ایشان کرامتزنند	همه سال این هر دو نامیتزنند

^۱ *T* سبکبار (which is most likely only misspelt for the two words in the text).

^۲ *W* همه.

^۳ So *B*, *M*, and *W*; the other copies وبرا هلاک که سازیم (*T* ببايد).

^۴ *B* مبادا; instead of *M* reads شود.

^۵ So *M* and *W*, and probably *B* too, where خیره seems to be a mere mistake ظفر یافتن و غالب is explained in *Ganjnâma*, f. 64^a, first line, by چیره; چیره for چیره and the following bait of the *Shâhnâma* is quoted:

که گر بر خرد چیره گردد هوا   نیابد ز چنگ هوا کس رها

T reads شود خسرو و باز فرمان دهد; the other copies چیره شاه.

^۶ *E* همانا.

^۷ So *B*. *T*:

که این ننگ از وی نباید کشید   شکمهای خود را ببايد درید

A, *E*, and *N* substitute a sarcastic نیک for ننگ, and since they have (with the exception of *N*) گر in the beginning, they keep quite consistently ببايد. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۸ So *B*, *M*, and *W*; the other copies read آید سخت instead of برگراید. This verse is found in *B* on f. 42^a, l. 6, the immediately following one appears on f. 44^a, lin. penult., comp. on this misplacement of verses the notes to vv. 1117 and 1184.

^۹ So according to *M*; the other copies بر. *B* has by mistake again داد in the second hemistich (instead of نهاد), against metre and rhyme. In *T* the second hemistich runs thus: سراسر بدو بست و با اوست شاد (less suitable, as in the immediately following verse the two brothers are distinctly mentioned). *M* and *W* insert after this verse the eighth verse of *Sûrah XII*: *إذ قالوا لـيوسف و اخوه آلح*.

چو گفتی شد از خاک ره خوارتر	سخن تا نگوئی ^۱ بود چون گهر
چو گفتی شود شاهیت در زمان ^۲	سخن تا نگوئی توئی شاه آن
چو گفتی ورا بر سر توست جای	سخن تا نگوئی بود زیر پای
که هر مرغ را هم خموشی نکوست	۱۳۰۰ چنین گفت موبد بدان مرده دوست
مر آنرا دل شاه جويا شود ^۳	نبینی که مرغی چو گویا شود
وز آنپس بزندان درون داردش ^۴	کند چارها ^۵ تا بدست آردش
چاره کردن اخوان بر هلاک یوسف علیه السلام ^۷	
مر آن خوابرا پیش ^۸ شمعون بگفت	چو یوسف بگسترد راز نهفت
بر آن شمع آفاق و نور بصر ^{۱۰}	حسد بُرد شمعون و شد ^۹ کینه ور

^۱ So *B*, *M*, and *W* with the present, on the analogy of the following two verses; the other copies (including *T*, which has نگوئی in vv. ۱۲۹۸ and ۱۲۹۹) read نگفتی; for خوارتر at the end of the second hemistich *T* substitutes تر تیره.

^۲ *T* شود شاه تو از زمان (with سخن as subject); vv. ۱۲۹۸ and ۱۲۹۹ in *B* and *T* only.

^۳ *B* نیک; *M* and *W* دوست نیک موبد آن گفت, and in the second hemistich که هر مرغکی را خموشی الخ.

^۴ *B*, *M*, and *W* بود in both hemistichs; *B* has besides مر اورا for مر آنرا.

^۵ چاره^۶.

^۶ So *B*. *M* and *W* درون دائمی داردش; the other copies بزندان; the other copies پس آنکه بزندان نگهداردش.

^۷ So in *B*, where it, however, appears by far too late, after v. ۱۳۲۷; that its proper place is here is confirmed by *T*, which reads here برادران. *N* has a similar heading, but also further down, after v. ۱۳۲۱, viz.: یوسف بجهت گفتن خواب و تمهید گشتن او اندرز کردن برادران در قصد یوسف علیه السلام. In the other copies the text runs on uninterruptedly.

^۸ *A*, *E*, *N*, and *T* نزد. *T* has besides as rhyme-words نهان in the first and عیان in the second hemistich.

^۹ *M* and *W* read (with a clumsy second چون) و شد شمعون و شد.

^{۱۰} So all copies except *B*, which substitutes a less befitting بدان شمع آفاق و نور بصر (شمع) بشر.

که آن خواب چون شد هم آنگه سمر ^۱	۱۲۹۰ یکی سوی توفیق ^۱ یزدان نگر
از آن خواب دیده دلش سخت شاد ^۲	برون شد زپیش پدر همچو باد
سبک شد بنزدیک شمعون فراز	دمی ^۳ در دل وی ننگجید راز
بنزدیک شمعون یکایک بگفت	خلاب پدر کرد و خواب ^۴ نهفت
که آخر پشیمانی آرد ببر ^۵	نبایست کردن خلاب پدر
نباید سبک راندنش بر زبان	۱۲۹۵ سخن داشت باید بدل در نهان ^۷
پشیمان نگرود زناگفته کس	پشیمانی آید زگفتار و بس ^۸

^۱ *A, E, and N* تحقیق.

^۲ In *M, W, and B* (in *B* this verse is placed between vv. ۱۲۸۶ and ۱۲۸۷) a strange *شعر* instead of *سمر*. *A, E, N, and T* read besides این instead of آن, and the first three بر شد instead of شد.

^۳ *A, E, and N* شاد *T* بدل بود شاد; *M* alone has دیدن instead of دیده; in *W* this verse is wanting.

^۴ So in *A, E, and N*, more emphatical than the weak *همی* in *B, M, W, and T*.

^۵ *M* and *W* راز as in v. ۱۳۰۳ below. In the same manner as here *Jāmi's Yūsuf* tells his dream to *one* brother only, who informs the others:

بیک تن گفت یوسف این فسانه نهاد آنرا باخوان در میانه

In *Nāzim's* poem (India Off. ۱۸۴, f. ۲۵^a, ll. ۷ and ۸) *Yūsuf's* conversation with his father about the dream is overheard by some anonymous person who betrays the secret to the brothers:

قصارا بود بر دیوار آن راز کسی را گوش غمّازی بر آواز
بر اسباب رفت آن قصه پرداخت گیارا برق سوز راستان (?) ساخت

According to *Ṭabarī* and *Ibn Alathîr* this anonymous person was *Jacob's* wife; see *Grünbaum*, loc. cit., p. ۴۴۸.

^۶ So best in *T*. *M* and *W* آورد *B* آرد; the other copies (with the past tense to express proverbial maxims which are looked upon as ancient facts).

^۷ This verse is found in *B, M, and W* only; the wording is that of *B*; the other two copies read هم اندر نهان.

^۸ So *B, A, and N*. *M, W, and E* read آرد instead of آید and, as it seems, زگفتار پس; in *T* this verse is again wanting.

♦ یوسف و زلیخا ♦

نداند جز آنکس خرد ^۱ منصفست	شگفتا که این قصه ^۲ یوسفست
که بودند جوینده ^۳ جان او	در احوال او و در اخوان او ^۴
درازست گفتار ^۵ گوینده را	نشانهست بسیار پُرسنده را ^۶

یوسف علیه السلام نزد اسباط
 in the other copies the text runs on without inter-
 ruption. On these three dreams, of which two only are found in the biblical legend
 (Genesis, chap. 37), and one only, the third, in the *Ḳurân*, comp. Grünbaum's
 interesting remarks in *Zeitschrift der D. M. G.* vol. xlv. p. 447 sq. In Jâmî's
 epee, as in the *Ḳurân*, only the third dream (in the short form of two baits)
 is related, see Rosenzweig's ed. p. 62; the same is the case in Nâzim's *Yûsuf* (India
 Off. 184, f. 24^b; Bodl. Libr. Elliott 363, f. 34^a), where, however, Joseph's dream is
 embellished with some novel features, viz. :

که در شهر معظم تر زدیبا	شبی در خواب دید آن صبح سیما
بدستش خاتم عالم پناهی	نشسته بر مرقع تخت شاهی
درش را کرده صحراي قیامت	هجوم لشکر و شوهر رعیت
نمودند آنچه نتوان دید آنرا	در آن دم در گشودند آسمانرا
چنان کز یک گریبان یازده سر	بر آمد یازده کوکب از آن در
رخ امید زان بر خاک دادند	چو عقد گوهرش در پا فتادند
مه و خورشید گشتند آشکارا	هنوز اختران در سجده کانجا
زدلشان نور بخشایش علم زد	ازیشان نیز صبح سجده دم زد
بدلشان مهر یوسف آفریدند ^۷	بقدر اختران لبها گشودند
که جستن بر دل یعقوب زد دست	چو این آثار دید از حاجبان ^۸ جست
گل تعبیر خواب سخت بیدار الخ	بدو گفت ای ظهور صبح آثار

^۱ *N* گفت; instead of همین *B* and *E* read همی; *E* has besides in the second hemistich شادمان instead of شاد شد. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۲ So *B*, *M*, and *W*; the other copies جز آنکس که او.

^۳ So *B*, *M*, and *W*; *A*, *E*, and *N* از اقوال اقران و *T*; از احوال او و ز اخوان او *A* و *N* too.

^۴ So *B*, *M*, and *W*; *A* and *E* نشانهای بسیار مر بنده را *T*; جوینده را *A* and *E* too. The same مر بنده را is found in *N* too.

^۵ So all copies except *B* and *E*, which read درازست و بسیار.

^۶ Brit. Mus. Add. 25,819: بدینسان مهر یوسف را افزودند.

^۷ Ib. از جا چنان.

رساننده بر قرص^۱ ماه سر^۱
 دهد بر سر این جهانست سری^۲
 همان کو ترا هست پروردگار
 درین باب^۳ گردد دلت ژرف یاب
 ابر^۴ اهل بیت من ای نیکنام
 که پیش از تو بودند بر جای تو^۵
 کز ایشان^۶ نکو بود کار جهان
 که هست ایزد تو حکیم و علیم^۷
 برون شدن یوسف از پیش پدر و خواب
 گفتن برادرانرا^۸
 همین بود^۹ تعبیر این خواب نغز
 ازین شاد شد یوسف پاک مغز

¹ So *B*, *M*, and *W* (the two latter substitute رساننده for رسانیده); the other copies read رسانی ایا قرص خورشید سر. After this verse *M* and *W* insert the sixth verse of Sûrah XII: *وَكذٰلِكَ يُجْتَبٰىكَ رَبُّكَ الْعِج*.

² *M* and *W* دهد.

³ So *B*, *M*, and *W*; the other copies جهان سروری (*T* سرانت).

⁴ *T* حجّتی. This verse is found in *B*, *M*, *W*, and *T* only.

⁵ *T* تعبیر و تعبیرت علم و بیاموزمت علم و تعبیر.

⁶ *M* and *W* کامیاب; instead of کار *A*, *E*, *N*, and *T* read کامیاب.

⁷ *B* نعمتی.

⁸ So *M* and *T*. *W* بر اهل; the other copies read بر و, which is impossible; comp. on the incorrect و at the beginning of a hemistich the ingenious remarks of Rückert in *Zeitschrift der D. M. G.* vol. viii. pp. 257 and 317, and vol. x. pp. 169, 172, 202, and 211.

⁹ *B* بودش بر بدینسان; instead of بودند *B* reads بر (؟).

¹⁰ So best in *T*. *B*, *M*, and *W* کردند اجرای تو; *A*, *E*, and *N* کردند اجرای تو (*A* has even a distinct اجدای).

¹¹ *B* وز ایشان.

¹² *B*, *A*, *E*, and *N* حکیم و حکیم.

¹³ This heading is found in *B* only. *M* and *W* insert after v. 1287 (v. 1286 is wanting in them) the seventh verse of Sûrah XII: *لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ الْآيَةِ*. In *N* a heading, similar to this of *B*, follows after v. 1289, viz. بیان خواب کردن.

¹⁴ For this note see p. 128.

زگفتار اهریمن شور بخت	که بر تو یکی گنید سازند ^۱ سخت
همه خلق را اهرمن دشمنست	چنان دان که شان در دل ^۲ اهریمنست
ترا هر ده ^۳ از رشک دشمن شوند	۱۲۷۰ اگر همسران تو ^۴ این بشنوند
نجویند جز چارهای هلاک ^۵	بکینه میانها ببندند پاک
که در دل نگهدارد آن دیده خواب	پذیرفت یوسف زفرزانه باب
نه شادی نماید بر ایشان نه غم	نگوید بدان همسران ^۶ بیش و کم
که آگاه باش ای دل و جان باب	بدر پس چنین گفت تعبیر خواب
که پیشت نهادند سر بر زمین ^۷	۱۲۷۵ که آن ^۸ یازده اختران مبین
من و خواهرت باز چون مهر و مه	برادرت باشند هر یازده ^۹
بآتین خدمت ببوسیم خاک	که هر سیزده ^{۱۰} پیش تخت تو پاک

^۱ *A* گنیدی آرند; in the second hemistich *A*, *E*, *N*, and *T* read زگفتار.

^۲ So *M* and *W*. *B* چنان دان زهر برگی; the second hemistich is (save the characteristic modification of Satan into Ahriman, comp. Schlechta-Wssehrd's remarks on old Persian reminiscences in this poem, 'Vorwort,' p. vi) a mere translation of the end of the fifth verse in Sûrah XII. In *A*, *E*, *N*, and *T* this verse is wanting. Between this and the following verse *B* puts in a new heading, viz. تعبیر کردن یعقوب خواب یوسف را علیه السلام.

^۳ *W* and *E* همرهان; *W* and *M* از تو.

هر يك *B*.

^۴ *M* and *W*: بجویند چاره ابر تو هلاک

^۵ So *B* and *M*, as in v. ۱۲۷۰; *T* and *W* همرهان. In *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.

^۷ *T* گزین (the select); instead of مبین at the end, *E* and *N* read متین.

^۸ So *B*, *M*, and *W*. *A*, *E*, and *N* (without any relative connexion, on account of the omission of the following verse in these copies) نهادند پیش تو رخ بر زمین; *T* has the same wording, but connects it with the preceding hemistich by substituting مبین for کاینچنین.

^۹ So in *M* and *W*; *B* بوند این برادرت هر یازده. *T* تو این یازده. *A* and *N* in the second hemistich نیز instead of باز. In the other copies this verse is wanting.

^{۱۰} So correct in all (even in *A* and *N*, where the preceding verse is omitted) except *E*, which reads, quite consistently with that omission, یازده. In the second hemistich *M* and *W* have the weaker ببوسند instead of ببوسیم.

کزین اختران یازده بر سپهر^۱
 مرا سجده بُردند^۲ سر تا بسر
 چو آن خواب دیده یکایک بگفت
 ۱۲۶۵ زشادی رخس چون گل^۳ تازه شد
 دل یوسف از بهر تعبیر خواب
 بهرسید وگفت ای^۴ همایون پدر
 پدر^۵ گفت تعبیر این خواب تو
 ولیکن بشرطی که با هیچکس
 ۱۲۶۵ نخواهم که از گوهر آدمی
 دگر باره گفت ای کرامی پسر
 بدین^{۱۱} ده برادر که داری زمن

ابا ماه تابان و رخشنده مهر
 ز تقدیر جان پرور دادگر
 پدر گشت با گام و آرام جفت
 سپاه^۶ نشاطش بی اندازه شد
 همی داشت پرسیدنش را شتاب^۷
 ز تعبیر این باز گویم خیر
 هم اکنون بگوید ترا^۸ باب تو
 نباشد بگفتن^۹ ترا دسترس
 کسی بشنود این بروی^{۱۰} ز می
 حذر کن ازین خواب گفتن حذر
 نگوئی^{۱۲} تو این خواب ای پاکتن

¹ So *B*, *M*, and *W*, agreeing with the reading of *B*, *T*, and *N* in v. 1243 above; the other copies (including *T* in this case) read as *A* did there: که این اختر یازده.

² *A*, *E*, *N*, and *T* کردند. ³ *T* گلی. ⁴ *M* has distinctly سپاه.

⁵ So *B*, *M*, *W*, and *T*; *A*, *E*, and *N* جواب (?)

⁶ *M* and *W* بگفتا همی که *B* چو پرسید و گفت ای *B* in the second hemistich, *A*, *E*, and *N* read آن.

⁷ So best in *E* and *N*. *M* and *W* بوی. *B*, *A*, and *T* بدو (but *T* substitutes, in order to have a proper subject, پیغمبر for تعبیر).

⁸ So *M*, *W*, and *B* (in *B* however همی for ترا); *T* کنون ترا هم کنون; *A*, *E*, and *N* بگویند کنون هم ترا.

⁹ *A*, *E*, and *N* بگفتن نباشد.

¹⁰ *M*, *W*, and *B* read زروی instead of بروی. *B* (in which this verse is wrongly placed after the next) has besides in the first hemistich از هر گوهر آدمی. In *N* the full forms زمین and آدمین appear. After this verse *M* and *W* insert the fifth verse of Sûrah XII: قال یا بنی النخ:

¹¹ *M* and *W* برین.

¹² So correct ('you shall not relate') in *T*, *A*, and *E*. *N* has مگوئی (mistaken for the proper form of the imperative مگو). *B* مکن عرضه این خواب ای نیکتن. *M* and *W* apparently combine the first hemistich with the preceding verse and read in the second نفس پیش ایشان ازینها مزن.

<p>برو خواند نام خدای جهان چه آمد دلت را ز حکم خدای^۱ همانا که خوابی دگر دیده که آن خوابها راست بُد سر بسر که صادق بُد آن خوابهای نخست که هرگز ندیدست کس زانچمن^۲ جز آنکه که سر بر کشد آفتاب که خورشید باشد بزیر زمین چنین تا گل آسمان بر شکفت^۳ که ای با هنریار و با هوش^۴ جفت روانم بخواب اندرون دید دوش</p>	<p>پدر نیز بیدار شد در زمان بیوسف چنین گفت کای دلگشای چه بودت کزین سان بلرزیده^۵ چنین گفت قرخ پسر با پدر^۶ کنون بی گمانم که خوابم درست^۷ یکی خواب دیدستم ای باب من ولیکن نگویم^۸ من این دیده خواب نباید بشب گفت خوابی چنین همیداشت آن خوابرا در نهفت پس آنکه بیعقوب فرزانه گفت^۹ زتوفیق آن کافریدست هوش^{۱۰}</p>
--	--

^۱ *M* and *W*:

چه بودت دگر باره بر روی تاب بیوسف چنین گفت کای جان باب

^۲ *M* and *W* بلرزیده. *T* reads بودت instead of بوده. *is* خوابی; *is* corrected from خواب in the MSS.

^۳ So *B*, *M*, and *W*; the other copies چنین گفت یوسف بقرخ پدر.

^۴ So *A*, *E*, *N*, and *T*. *B* with a slight modification کنون بی گمانم یقین شد (in all five copies گمان in the sense of 'doubt'). *M* and *W* read (with گمانی که: ظن 'suspicion' or 'supposition'): گمانی که: ظن. *M* and *W* کنون شد درست.

^۵ So *B*, *M*, and *W*; the other copies:

یکی خواب دیدم من ای شهریار که هرگز ندیده کسی در دیار

^۶ So correct with the *negation* in *M*, *T*, *E*, and *N*. *B*, *W*, and *A* have a wrong بگویم in the affirmative.

^۷ So all copies except *B*, which has the more prosaic wording:

همیداشت اندر دل آن دیده خواب چنان تازه تا بر دمید افتاب

After this verse *M* and *W* insert the fourth verse of *Sûrah XII*: لایبہ الخ

که ای با هنریار و فرهنگ جفت; با عقل *M* and *W*.

^{۱۰} So *B*, *M*, and *W*. *E* and *N* زتوفیق حق کار زهر است و نوش. *T* زتوفیق حق کار بهرست و هوش.

1235 زنو تازه شد دشمنی‌شان بدوی
ولیکن بُدشان دل و زهره^۲ یار
برین نیز یکسال دیگرگذشت
چنان شد که رشک^۳ مه و خور^۴ بود
نمودش بدل^۵ دانش و عقل روی
در آمد دگر آب کینه بجوی^۱
که بر راه دامی نهند آشکار
تن یوسف از حسن آگنده^۶ گشت
همیدون یکی چشم^۷ نور بود
بمیدان دانش در افگند گوی^۸

گفتار اندر خواب دیدن حضرت یوسف

علیه السلام بار سیوم^۹

1240 شبی خفته بُد نیز نزدیک باب
شنیدم که آن شب شب قدر بود
بخوابش^۹ نمود آنکه خواب آفرید
کزین اختران^{۱۰} یازده بر سپهر
نهادند سر پیش وی بر زمین
1245 چو آن دیده بُد^{۱۱} یوسف دین پرست
جمال جهان یوسف ژرف یاب^۷
درخشنده^۸ مه لیلۃ البدر بود
گیل و آتش و باد و آب آفرید
ابا ماه تابان و رخشنده مهر
ز تقدیر و حکم جهان آفرین
بلرزید و از خواب نوشین بچست

¹ *M* and *W* have برو and بجو as rhyme-words. *E* چو instead of در in the beginning of the second hemistich.

² *B* همی زهره.

³ آگنده = آگنده (i.e. بُر کرده), see note to v. 1194; *E* تابنده. In *M* and *W* the verse is worded in this way:

برین نیز بگذشت ماه دگر
همی گشت یوسف نکوروی تر
(again a 'month' substituted for a 'year' as in the first dream, v. 1216).

⁴ *B* and *E* خور. *E* has besides چنین instead of چنان.

⁵ So *M* and *W*. *B* نمود از دلش *E* نمود آن دلش و عقل اوی.

⁶ This heading stands correctly between vv. 1239 and 1240 in *B* and *M*; in *W* and *E* it follows less appropriately after v. 1240.

⁷ So *B* and *E*. *M* and *W*:

شبی خفته بود او بنزدیک باب
چنین دید آن یوسف تیز یاب

⁸ *B* درفشنده; *M* and *W* لیلۃ; with this verse the interrupted text recommences in *A*, *N*, and *T*.

⁹ *N* بخوابی; *E* has a wrong خاک instead of باد in the second hemistich.

¹⁰ *M*, *W*, and *E* که این اختران; *A* این اختران.

¹¹ *T* ازین دید خود (with دید as noun in the sense of 'sight').

همه لاله‌رنگ و همه مشکبار	شگوفه دمیدی ازو صد هزار ^۱
همه پشتها بردی اورا سجود	دمیدی ازو ^۲ بوی کافور و عود
زبانش سبک جفت گفتار گشت	۱۲۲۵ چو این دیده بُد باز بیدار گشت
دلش را در آن ^۳ داستان راه کرد	پدر را دگر باره ^۴ آگاه کرد
بخندید در تن ^۵ روان پدر	بدو گفتش آن خوابرا سربسر
که بر کس ^۶ مگو این گرانمایه خواب	دگر باره ^۷ گفتش که ای جان باب
که دشمن شوندت سراسر بجان	بخاصه بنزدیک این بیرهان
که خیزد از آن چاره پتیاره ^۸	۱۲۳۰ بسازند روزی مگر چاره ^۹
رخ روز تابنده آمد پدید	هنوز این ^{۱۰} شب تیره پرده درید
بنزدیک هر ده برادر دوان ^{۱۱}	دگر باره شد یوسف مهربان
بر آن جوانان پرخاش جوی ^{۱۲}	بگفت این پسندیده خواب نکوی
از آن خواب شاهانه دلپسند	دگر باره شد جان هر ده نژند ^{۱۳}

^۱ از آن ده هزار *E*.

^۲ *E* again از آن and also آنرا for اورا in the second hemistich. ^۳ تیمار *E*.

^۴ = بار (as *B* reads here), explained in the *Ganjnâma*, f. 32^a, by کُرت و مرتبه. This verse and the following one are only found in *B* and *E*.

^۵ همه *E*. ^۶ بر *E*. ^۷ Here *E* reads بار and the other copies باره.

^۸ *E* بر کس; the که, adopted in the text, is the emphatic که in implorations, etc., 'I conjure you, do not.' After this verse *E* repeats verbatim v. 1201 (in the first dream), which clearly interferes here with the syntactical connection between vv. 1228 and 1229.

^۹ *M* and *W* زی مگر خود.

^{۱۰} So *M* and *W*. *B* has a queer زین هوا. *E* سوار شپ تیره در نه دمید.

^{۱۱} *E* روان.

^{۱۲} So *B*. *E* reads (without a proper rhyme) نپوشید از آن هیچ زشت و نکوی. *W* نپوشید از آن ده بده زشت خوی (ده بده, on the principle of یک یک ten for ten, all ten); *M* has the same, but between ده and زشت an unintelligible بذر which seems merely misspelt for بده.

^{۱۳} دگر باره هر ده برادر نژند here = خشمگین, see *Ganjnâma*, f. 154^b. *E* دگر باره نژند. In *M* and *W* this verse is wanting.

گر این يك برادر نبودى^۱ زين
 ۱۲۱۵ چه بودى كه^۲ اين خود نژادى زمام
 بدین داستان سالى^۳ اندر گذشت
 شد آن خواب يوسف زدلها يله
 زبانش نكفتى بدینسان^۴ سخن
 مگر مهتری را نجستی و نام^۵
 حدیث گذشته فراموش گشت^۶
 توگفتی كه خود بُد دروغ و يله^۷

گفتار اندر خواب دیدن حضرت يوسف

عليه السلام بار دویم^۸

چو يكسال بگذشت يوسف دگر
 كه با ده برادر بهیزم بُدى
 ۱۲۲۰ ابا هر برادر بُدى رشته^۹
 چو بسته شدی پشتها^{۱۰} سربسر
 شبی دید در خواب وقت سحر
 زمانى شكستی زمانى چدى
 بستی سبك هر يكى پشته^{۱۱}
 بر افراشته^{۱۱} هر يكى چون سپر
 شگفته چو در فرودین^{۱۲} بوستان
 شدی پشته^{۱۲} يوسف اندر زمان

^۱ *M* and *W* نژادى (as in the immediately following verse). ^۲ *E* بدانسان.

^۳ *B* گر. ^۴ تمام. ^۵ *M* and *W* ماهی. ^۶ *M* فراموش بگشت *M*.

^۷ So according to *E*, *B* (with the modification of *آن بود* instead of *خود بُد* in the second hemistich), and the quotation given by Vullers, *Lexicon*, vol. ii. p. ۱۵۲۸^b. *يله* is taken here in the double sense of 'let loose, dismissed' (=رها) and 'vain, futile' (=بیهوده), comp. note 9 on p. ۴۶ and notes 5 and 8 on p. ۵۲ above.

M and *W* read:

چو شد خواب يوسف زدلشان يله توگفتی كه خود بُد دروغ و تله
 (a delusion and a snare).

^۸ Or دیگر as in *B*.

^۹ So *E* and *B* (the latter substituting *دسته* for *پشته* in the same meaning of 'bundle'). *M* and *W* *بستی سبك هر يكى پشته* ابا ده برادر بر پشته (where *پشته* is used in the double meaning of 'hillock, ridge' and 'bundle').

^{۱۰} *B* *دستها* as before. *E* has *بُدى* instead of *شدی*.

^{۱۱} So *B*; the other copies have *بر افراشتی* (which, if correct, would imply an intransitive meaning of this verb, not met with hitherto). The following description clearly refers to Joseph's bundle only, not to all the eleven, as Schlecht-Wssehrd's German translation seems to indicate.

^{۱۲} *B* *بسته*.

^{۱۳} See on the abridged form *فرودین* v. 35 (note 5 on p. ۱) above, and *Ganjnâma*, f. ۱۱۹^a. *M* and *W* read (with a distinct *tashdîd* on *ر*) *در فرودین جهان*.

سراسر نهادند سر بر زمی
 از آن خوابش افتاد در دِلش تاب^۱
 چه بودت یکی خواب دیدی مگر^۲
 چه تعبیر گوئی تو^۳ ای پاکدین
 بکام تو است و بکام منست
 اگرچند نادانترین کس بود
 کنند این همه مر ترا کهتری
 بلا و نهیب^۴ تن خود مجوی
 ترا تا بجان تو^۵ دشمن بوند
 بدریای مغرب فرو ریختند
 جهان شد چو روی بُتان دلفروز
 بنزدیک آن ده برادر بگفت
 هم آنگه زغیرت گرفتند جوش^{۱۰}
 برفتند اندر^{۱۲} زمان سوی باب
 از آن خواب آن^{۱۳} یوسف مهربان
 ولیکن مرادش بدین در یکیست
 شما کهترانید ومن مهترم
 ره و رای پیغمبری دارد او

وز آن پس چو سجده برد آدمی
 چو یوسف بدید آن در آمد ز خواب
 پدر گشت بیدار و گفت ای پسر
 بدو گفت یوسف که دیدم چنین
 1200 بدو گفت تعبیر این روشنست
 بدانند هر آنکس که این بشنود
 بر اخوان^۶ ترا بود خواهد سری
 ولیکن تو این نزد ایشان مگوی
 گر ایشان مر این خوابرا بشنوند
 1205 چو خیل شب تیره بگریختند
 بر آمد زمشرق سر^۷ چتر روز
 بشد یوسف و جمله^۸ خواب نهفت
 شنیدند خوابش یکایک بهوش^۹
 چو یوسف بگفت آن^{۱۱} پسندیده خواب
 1210 گشادند هر ده برادر زبان
 که این^{۱۴} کودک این خوابرا دیده نیست
 که یعنی که من از شما بهترم
 هم اکنون سر^{۱۶} مهتری دارد او

^۱ So *B*. *E* از آن خوابش افتاد دل بر شتاب *M* and *W* مواب در دل خوابش افتاد در دل بر شتاب.

^۲ *E* has *دگر* instead of *مگر*.

^۳ So *M* and *W*. *E* and *B* داری این تعبیر (تدبیر *B*) چه تعبیر (تدبیر *B*).

^۴ So *B*. *W* بایشان *E* بدیشان *M* بر ایشان *B* بلا و اندامان *B*^۵.

^۵ So *B*. *E* تا بجان جمله *M* بیگمان جمله *W*. In *W* this verse is wanting.

^۷ So *M*. *W* بر *E* سوی. In *B* this verse is wanting.

^۸ *B* and *W* از حسن.

^۹ So *E* and *B* (in the latter the weaker *بگوش* instead of *بهوش*). *M* and *W*

شنیدند خوابش پس آنگه بهوش.

^{۱۰} *E* همانا زغیرت گرفتند گوش.

^{۱۱} *B* and *E* این.

^{۱۳} *E* واز.

^{۱۲} *E* شتابند هم در *B* شتابید هر ده بنزدیک باب *B*.

^{۱۴} *B* آن.

^{۱۶} *B* and *E* دل.

مرآن اصل تبجیل و تعظیم را	۱۱۸۵ وفا داده بُد مربراهیم را
در قربت خویش بر وی گشاد	بموسیٰ فرخ ره ^۱ قرب داد
مرآن شخص شایسته ^۲ خوب را ^۳	صفا داد فرزانه یعقوب را
بدین علم در بود قولش ^۴ صواب	بیوسف نکوئی و تعبیر خواب
که بودی در آن در عجائب بسی	هر آنکه ^۵ که خوابی بدیدی کسی
ببودی ^۶ بدانسان که گفتی درست ^۷	۱۱۹۰ بتعبیر آن هرچه گفتی نخست

گفتار اندر خواب دیدن حضرت یوسف

علیه السلام بار اول

در آغوش آن کاردیده پدر	شبی خفته بُد یوسف بر هنر
گیاهان ^۸ در آن دشت گسترده شاخ	نخواب اندرون دید دشتی فراخ
همه جفت بازی و لهو و نظر	وی و ده برادر بدان ^۹ دشت در
چو قومی که آمخته ^{۱۰} باشد رده	عصاها همه در زمینها زده
بپیش عصای وی آن ده عصا	۱۱۹۵ یکایک چو راکع شدندی دوتا

اختیار v. ۱۱۸۳ is found in *B* on f. 44^a, l. 3 ab infra, v. ۱۱۸۴ on f. 37^b, l. ۱۲, in consequence of the misplacement indicated above in note to v. ۱۱۱۷, that is to say, between ll. 3 and 2 ab infra on f. 44^a, ff. 37^b, l. ۱۲-42^a, l. 6, must be inserted.

^۱ *B* نشان. *M* and *W* چنان. *A* has in the beginning بموسیٰ بفرخ.

^۲ *M* and *W* have را یعقوب فرزانه in the first hemistich and را بایسته مردانه in the second. *B* also reads بایسته for شایسته.

^۳ *W* هولش. In *B* this verse is wanting.

^۴ *B* در آن شب, and in the second hemistich در بدان instead of در آن.

^۵ *E* نمودی (in passive sense).

^۶ *E* گیاهها. Verses ۱۱۹۲-۱۲۴۰ (altogether 49 baits) are entirely wanting in *T*, *A*, and *N*, owing to the mistake of a scribe who jumped from the first dream at once into the third. Consequently these three copies (although differing occasionally very much) must in the main have sprung from the same source.

^۷ *B* در آن, and at the end of the second hemistich بر لهو پدر.

^۸ *B* پُر کردن and انباشتن = آغندن, آغشتن, آغستن; چه (چو) قومی که آغسته *B*, see Ganj-nāma, f. ۱۴^a; رسته و صف = رده, ib. f. 82^a, last line, where this bait of the *Shāhnāma* is quoted:

سواران ایران همه همگروه   رده بر کشیدند در پیش کوه

۱۱۷۵ گمانشان چنان بُد که گر نبود اوی
بر ایشان نهد^۲ مهر دل سرسِر
ازین روی بدخواه یوسف بُدند
همه رای کُشتش همی ساختند
نَبَدشان خود آگاهی از کردگار
۱۱۸۰ خیرشان نَبَد کو شود پادشاه
بیابد زجان آفرین یاور^۳
شوند^۴ آل یعقوب خدمتگرش
از آن پیشتر کین رسد سوی او
بهر خاصه پیغمبری اختیار

پدر سوی ایشان کند رای و روی^۱
بدیشان دهد خواسته سیم وزر^۲
وزین در همه دشمن وی شدند^۳
همه چاره^۴ مرگش انداختند^۵
که چون کرد خواهد بفرجام کار^۶
بکیوان رساندش یزدان کلاه^۷
کند پادشاهی و پیغمبری
ببوسند بسیار خاک درش
نمودش بخواب اندرون^{۱۰} دادجو
یکی چیز دادست پروردگار^{۱۱}

¹ *M* has in the first hemistich *اوی* instead of *از بعد اوی*, and in the second hemistich *آرزوی* instead of *رای و روی*; the same *آرزوی* is found in *W* and *E*.

² *B* دهد, as in the second hemistich.

³ *M* and *W* *دُر* *وزر*. *B* repeats here by mistake *سرسِر*.

⁴ *W* has in both hemistichs *از آن* and *وز آن*, and at the end of the first شدند, with a corresponding بُدند at the end of the second. Both *M* and *W* read in the same hemistich *همی* instead of *همه*.

⁵ So *T*, with the abbreviation of *کُشت* from *کُشتن*. *A*, *E*, and *N* *کُشتن* instead of *کُشتش*. *B*, *M*, and *W*:

همه کُشتنش را همی خواستند همه (همی *M* and *W*) چاره^۴ مرگش آراستند
The *مرگ* of *B* seems a mere clerical error.

⁶ *M* and *W*: *سرانجام کار T*:

نَبَد آگاهی شان که خود کردگار که چون کرد خواهد بفرجام کار
یکی برکشد *M* and *W* *بکیوان رساند مر او را کلاه*. The other copies *سوی کیوان کلاه*
⁷ So *B*. *M* and *W* *بکیوان رساند مر او را کلاه*.

⁸ *T*, *A*, *E*, and *N* *داوری*. *T* has besides in the beginning *بیاید* instead of *بیباید*.

⁹ *B* and *T* *شود*.

¹⁰ *A*, *E*, and *N* *اندرش*. In *T* this hemistich runs thus: *جهانی شود روشن* (see on *از روی او* (see on *جهانی* 'a whole world, a great number of people,' Rückert's remarks in *Zeitschrift der D. M. G.* vol. x. p. 186).

¹¹ *B*, *M*, and *W* invert the order of words in the two hemistichs thus: *بهر خاصه* (خاصی *M* and *W*) *پیغمبری کردگار* - *یکی چیز دادست* (چیز را داشت *M* and *W*)

مبادا بیداری این همیگه ^۱	بدل گفت خوابیست این بس تبه
نهان داشت ^۲ یعقوب از خلق راز	برین خواب بگذشت یکچند باز
از آن خواب و آن سختی و دزد و غم ^۳	تَبُد یوسف آگاه از بیش و کم
بدیبا و دینار و دُرّ و گهر	۱۱۷۰ کرامی همیداشت او را پدر
چو خورشید بُد دور از دست میغ ^۴	تَبُد جان شیرینش از وی دریغ ^۵
همی رشک بردی به بیگانه و گاه ^۶	دل ده برادر برو سال و ماه
بدیشان درون کین و خشم آمدی ^۷	چو دیدار وی شان بچشم آمدی
مر او را از آنجمله کم خواستند ^۸	ابروی بسی رنج و غم خواستند

^۱ چند گاه *A* and *N*.

^۲ Instead of نهان داشت *B*, *M*, and *W* read همی داشت; the برین, adopted here at the beginning of the first hemistich, is only found in *B*; all the other copies have the less befitting بدین. In *A*, *E*, and *N* the order of words in the first hemistich is باز یکچند بگذشت.

^۳ So *T*, *A*, *E*, and *N*. *B*:

تَبُد یوسف آگه زخود بیش و کم از آن ساز و آن رنج و سختی و غم
M and *W*:

خود آگه تَبُد یوسف از بیش و کم از آن سان زرد و زرنج و زغم

^۴ *T* و زرر.

^۵ دور از زیر میغ as equivalent of the more common خوردن دریغ is confirmed by all copies.

^۶ So *A*, *N*, and practically *T*, which has the slight modification of میغ زیر میغ. *E* has the queer wording که خورشید بُد دوری از دست میغ. *M* and *W* که خورشید *B*. نثارش بر و بر چو باران بمیغ *B*. ازو بود در زیر میغ.

^۷ So *B*, *M*, *W* (with the slight modification of بدو instead of برو in the first hemistich), and *T* (which has, however, همه instead of همی in the beginning of the second hemistich). *A* and *E* read همه سنگ بردی, with the various reading of تنگ, suggested on the margin. The same تنگ is distinctly found in *N*.

^۸ This verse in *B*, *M*, *W*, and *T* only. *M* and *W* read in the first hemistich: چو یوسف بدیدار و چشم آمدی.

^۹ So according to *M* and *W*, with which *B* to some extent agrees, only that it has a wrong بر ایشان instead of ابروی, and خواستی instead of خواستند in both hemistichs. Quite different and rather peculiar is the wording of this verse—which is wanting in *A*, *E*, and *N*—in *T*, viz.:

از ایشان نشاط و طرب کاستی که او را از آن جمله به خواستی

همی کرد یزدان پرستی و داد
 همی خواست عذر از جهان آفرین
 بدرویش و مسکین بسی چیز داد^۱
 همی کرد بر وی زجان آفرین
 که برگ درختش غم آرد ببار^۲
 همی بود همواره در انتظار

گفتار اندر خواب دیدن یعقوب

علیه السلام^۳

قصارا شبی دید روشن بخواب
 بگرد آمدندی بیوسف برش
 که ده گرگ با خشم و کین و شتاب^۴
 ببردندی اورا بقهر از برش^۵
 ز جمله یکی اندر آویختی
 ببردیش دور از بر آدمی
 دلش ناله و دردا یار گشت
 از آن خواب واژون^۶ نابکار
 فراوان غریبید و نالید زار
 ۱۱۶۵ بدید آن تبه خواب و بیدار گشت

^۱ This verse in *B*, *M*, and *W* only. In *B* the second hemistich runs thus: بدرویش درمانده هم چیز داد.

^۲ So *T*; all the other copies مدام.

^۳ So in *A*, *E*, *N*, and *T* (but in *T* آورد at the end of the second hemistich). که تاکی درخت *W*. که تاکی درخت غم آرد بهار *M*. که هر پی درختش غم آورد بار *B*. This story of Jacob's guilt, not found in *Jâmî's* or *Nâzîm's* mathnawîs, appears, however, in *Ibn al-Athîr* (see *Grünbaum* in *Zeitschrift der D. M. G.*, vol. xliiii. p. 19).

^۴ So in *M*, *W*, *N* (without the گفتار اندر), and *A*, where it is added in pencil on the margin. *T* خواب دیدن یعقوب علیه السلام که ده گرگ خونخوار یوسف علیه السلام را ربودند. In *B* and *E* the text runs on without interruption.

^۵ So *B* and *T*. *A*, *E*, and *N* با کین و خشم و شتاب *M*. با کین و خشم و تاب *W*. با خشم با پیچ و تاب *W*.

^۶ *M* and *W* ببردندش instead of ببردندی. *T*, *A*, *E*, and *N* بردش instead of برش at the end of the first hemistich.

^۷ *B*.

^۸ This verse in *B*, *T*, *M*, and *W* only (in the latter two it is wrongly placed before v. 1163); the wording is that of *T*. *B* بردی ورا in the first hemistich. ببردندیش از بر آدمی *W*. ببردندیش از بری وادی *M*. ببردندیش از بر آدمی.

^۹ *M* and *W* این.

که آوخ ^۱ چه خواهد رسیدن بمن	همی گفت پیوسته با خویشتن
چه تیمار باید همی ^۲ دیدنم	چه اندیشه خواهد گزائیدنم ^۳
نه نادیدن روی یوسف بدی	۱۱۵۰ ایا کاش ^۴ هر غم که پیش آمدی
توانم همه درد و تیمار دید	که هر غم که باشد توانم کشید
درین غم بر آیم زهر دو سرای ^۵	درین ^۶ یک غم دل نماند بجای
نه آگه ز حکم خدای جهان	همی گفتش این با دل اندر نهان ^۷
خود آن رنج و تیمار باید کشید ^۸	که اورا خود آن درد خواهد رسید
ز دیدار آن راحت جان خویش	۱۱۵۵ فراقش همی ^۹ خواهد آورد پیش
که چون آرد از جان و از دل طراق ^{۱۰}	بدان تا بدانند نهیب فراق
همی بود یعقوب دل پرز آه ^{۱۱}	بر آمد برین داستان چند گاه

^۱ که گوید *A* and *N* که گوئی *B*, *T*, and *E*. So *M* and *W*.

^۲ So *B* and *E*. *T* and *N* have گزائیدنم (which verb, however, would usually require the preposition ب or سوی). *A* گرانیدنم. In *M* and *W*, on account of careless writing, the word cannot be distinctly made out.

^۳ *M* and *W* کنون. ^۴ *B* کاشک. In *N* vv. ۱۱۵۰ and ۱۱۵۱ are transposed.

^۵ *A*, *E*, *N*, and *T* در آن. *M* and *W* درین غم دل من.

^۶ *A*, *E*, *N*, and *T* ازین غم (می *T*) بر آیم بهر دو سرای.

^۷ *M* and *W* همیگفت این و در اندوه آن.

^۸ So *B*, *M*, and *W* (in the latter two درد again in the second hemistich instead of رنج); the other copies have likewise خواهد again in the second hemistich instead of باید. This verse offers two splendid examples for the frequent use of خود before a demonstrative pronoun in the sense of 'just.'

^۹ *T* همان. *A*, *E*, and *N* همان. *M* and *W* باید instead of خواهد.

^{۱۰} So *B* (with the substitution of نهاد for نهیب) and *T*. The latter has in the first hemistich a wrong فراق and نهیب, and at the end of the second طلاق instead of طراق, which is however confirmed by v. ۱۱۳۹, to which this verse is the proper counterpart. *M* and *W* که چون آورد از دل و جان طراق. In *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.

^{۱۱} So best in *T*. *M* and *W* have the same reading in the first hemistich, but at the end of the second یعقوب فرخ پناه; the other copies:

بر آمد برین داستان گاه چند همی بود یعقوب فرخ نژند
(less good, since instead of چند گاه we should expect چند گاهی).

دلش داشت از بچه کشتن خبر ^۱	اگرچه زبانش بُد کارگر
زتن در دل آمد همانا طراق ^۲	بدانست کز بچش آمد فراق
وگرته نکردی بدینسان ^۳ بسیج	بُد آگه از کار یعقوب هیچ ^۴ ۱۱۴۰
در آمد ^۵ بیغمبر رهنمای	هم اندر زمان چیرئیل از خدای
همانا کسی را ^۶ بیازرد ^۷	بدوگفت اگر ذلتی کرد ^۸
بسپیدن عذر بسیار کن	یکی قصد درگاه دادار کن
نه اندک که بسیار خواهد رسید	که سوئ تو ^۹ تیمار خواهد رسید
جهان دیده یعقوب را دل کفیده ^{۱۰}	۱۱۴۵ بگفت این و از دیده شد ناپدید
که ناگه بر آن بر ^{۱۱} زند باد سخت	بلرزید چون برگهای درخت
بُد هوش وی مانده تا چند روز ^{۱۲}	از آن سخت پیغام نادلفروز

^۱ *M* and *W* read in the first hemistich *گر اورا بُد خود زبان کارگر*, and in the second *زان بچه کشتن* (which is found in *E* too). *B* substitutes for *کشتن بچه* the less appropriate *کشته بچه* (since the cow had seen the calf killed, but now realised what that killing really meant).

^۲ So in *M* and *W*; *طراق* is the Arabicised form of the Persian *تراک*, also spelt *تراق* and even *طراک*, a crack or crash, see *Ganjnāma*, f. 53^b, where it is explained by (a) *شکاف* (b) *بگوش رسد*, and the following bait of the *Shāhnāma* is quoted:

هم آنگه بفرمان یزدان پاک   از آن باره دژ در آمد طراک

In *B* the hemistich runs thus: *بتن در دلش کرد از اندوه طاق*. In the other copies this verse is wanting.

^۳ *B*, *E*, and *N* less appropriately *بدانسان*. On *بسیج* or *بسیج* comp. vv. 293 and 695 above.

^۴ *E* میان. ^۵ *A*, *E*, *N*, and *T* بیامد.

^۶ *M* and *W* *را*. *B* has the same, but a silly *هر* instead of *مر*.

^۷ *M* and *W* *یکی روز*. *B* has in the second hemistich *چه* (= *چو*) instead of *که*.

^۸ So *B*, *M*, *W*, and *T*; the other copies *گزید* (با *اول مفتوح*).

^۹ So in *M*, *W*, and *B* (in the latter *بر*). *T* has *وزد* instead of *زند*. In the other copies this verse is wanting.

^{۱۰} So in *B*, *M*, and *T*. *A*, *E*, and *N* read *دل هوش* instead of *وی هوش* (or *هوش او*, as *T* has); and *W* has *چند یله* instead of *چند با*.

گشادست هرکس بدین قصه لب ^۱	۱۱۳۰ شنیدست هرکس مر آنرا سبب
که گشتست درگوش هرکس ^۲ کهن	زبانم همان راند خواهد سخن
چو میخواست افتاد در بجز غم	شنیدم که یعقوب گنج ^۳ کرم
کز آن کار بُد درد او را سبب ^۴	یکی کار پیش آمدش بس عجب
هنوزش بچه خُرد بُد نابسود	مر او را یکی گاو با بچه بود ^۵
وزو طبع بریانکی خورد خواست ^۶	۱۱۳۵ یکی روز یعقوب را دل بکاست
مر آن بچه را پیش مادر بکشت	از آن آز بریان ^۷ برای درشت
دلش در تن از درد و غم بر طمید ^۸	چو مر بچه را گاو زانگونه دید

^۱ *A*, *E*, and *N* read هرکس for هرک in the first hemistich; *E* has هرک also in the second hemistich. In *M* and *W* this verse and the following one are wanting. In *N*, by a clerical error, the first hemistich of v. ۱۱۳۰ is joined to the second of v. ۱۱۳۱, and immediately after it a new heading appears, which is not found in any of the other copies, viz. قربانی کردن یعقوب علیه السلام.

^۲ *E* again هرک.

^۳ So *B*, *M*, and *W*; the other copies کان. ^۴ *B* نهر.

^۵ *B* که آن کار بُد مر ورا آن سبب. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۶ *M* and *W* مر او را یکی بچه گاو بود.

^۷ So according to *T* (where, however, instead of خورد, the abbreviated infinitive of خوردن, which is distinctly found in *E*, *M*, and *W*, خورده is read, just as in *A* and *N*, which may be meant for خُرده (small), since in *B* a distinct خُرد appears, an unnecessary addition, considering that بریانکی is already a diminutive form); *A*, *E*, and *N* read in the first hemistich بخواست (a mistake for خواست); *E* has besides طمع instead of دل as a sort of gloss, to explain the meaning of دل in this connection; *B* رای خاست. *M* and *W* (correctly خاست) خاست (خاسته) and in the second hemistich وز آن instead of وزو.

^۸ So *B*, *M*, and *W*; the other copies مر آن گاو بچه. *A*, *E*, and *N* read in the second hemistich بره instead of بچه, thus representing the offspring of a cow as a lamb.

^۹ This verse in *B*, *M*, *W*, and *T* only. *T*, which places it less appropriately after the following verse, thus interrupting the connection between vv. ۱۱۳۷ and ۱۱۳۸, reads in the beginning of the first hemistich چو آن بچه را, and in the second دل گاو زان درد و غم در طمید.

که بودند از نسل او دیگران ^۱	نخست آدم آغاز پیغمبران
چو ابر بهار اشک بارنده بود ^۲	دو صد ساله پیوسته گرینده بود ^۳
که بگریست پیوسته سالی چهل ^۴	۱۱۲۵ دگر بود یعقوب پاکیزه دل
که بُد ^۵ سال ومه با غریب و غرنک	نشد کور آدم بچندان درنگ
دلش در دقائق نکو بنگریست ^۶	ازیرا که او برگناهان گریست
شد از گریه چشمش بیکسال کور ^۷	دل آزده یعقوب از ایام شور
چه اشکی که باران ازو برد رشک ^۸	بکوری همیراند چل سال اشک

f. 86*, where this bait of the Shāhnāma is quoted (relating to the meeting of Rostam and Gūdarz):

گرفتند مر یکدگر را کنار خروشی بر آمد زهر دو بزار

In *A*, *E*, and *N* the second hemistich runs thus: *که بُدشان فراوان گریستند زار*; in *T* *که ایشان فراوان گریستند زار*; in *M* and *W* the wording of this verse is practically the same as that of the preceding one in *B* and *T*, viz.:

بدان درد بسیار بگریستن برنج اندرون چند گه زیستن

^۱ *B*, *M*, and *W* *که بودست زو نسل این دیگران*.

^۲ *M* and *W* *سه صد سال گردنده گرینده بود*.

^۳ *W* (without a proper rhyme, unless we read an abbreviated *چو (رانده) فرنده* for *رُنده*); *W* *چو (رانده) زرخ رانده بود*.

^۴ So best in *T* and *B* (in the latter *فرزانه* instead of *پاکیزه* and *چهل*); *A*, *E*, and *N* *چل سال*; *M* and *W* read (with a repetition of the phrase *اشک باریدن* of the immediately preceding verse):

دگر بود یعقوب پاکیزه کار که پیوسته چل سال بود اشکبار

^۵ *M* and *W* *شد*.

^۶ So in *M* and *W*. *A*, *E*, *N*, and *T* read *از آنرو* instead of *ازیرا* in the first hemistich, and *بر* instead of *در* in the second. *T*, moreover, places this verse after v. ۱۱۲۹. In *B* this verse is wanting.

^۷ So in *B* only; *M* and *W* substitute for it quite a different verse:

همان گریه یعقوب کرد از فراق که دردی ندانم چو درد از فراق

^۸ So *M* and *W*, the wording of which appears preferable to that of the other copies, viz.:

بکوری چهل سال بُد اشکبار شب و روز یعقوب (نلان و *B*) گریان و زار (بزار *B*)

on account of its avoiding the repetition of words, so frequently met with in this chapter.

همه روزش از چشم نگذاشتی	بشب در کنار و برش داشتی
۱۱۱۵ بروزش بُدی مونس و غمگسار	بشب در بر و بسترش ^۱ جفت و یار
بدینسان همی داشتش چند گاه	بتابید ^۲ و توفیقی و حکم اله
شب و روز جانش بدو ^۳ شاد کام	دلش را بدو شاد کامی تمام ^۴

سبب غم و سختی که بیعقوب علیه
السلام رسید^۵

در اخبار چونین روایت کنند	برین شرح یکسر حکایت کنند ^۶
که پیغمبرانرا جدا هر یکی	رسیدست سختی و رنج اندکی ^۷
۱۱۲۰ سببهای سختی و تیمارشان	بدیدست یکسر ^۸ در اخبارشان
کز آن درد بسیار بگریستند	برنج اندرون چند گاه زیستند ^۹
دو بودند پیغمبر کردگار	کشان بُد گریستن فراوان بزار ^{۱۰}

^۱ *A* and *E* بر.   ^۲ So best *T*. *M* and *W* بستری; the other copies و بستر.

^۳ *B* زتابید.   ^۴ *E* and *N* بُدی.

^۵ So *T*. *B* (without any rhyme) نهان instead of تمام. *A*, *E*, and *N* همه instead of بدو. In *M* and *W* this verse is wanting. Verse ۱۱۱۶ is found in *B* on f. 37^b, l. ۱۱, v. ۱۱۱۷ on f. 42^a, l. 7. The intervening portion, which is misplaced, belongs to a somewhat later part of the poem, viz. the chapter immediately preceding Joseph's first dream, the story of his three dreams, Jacob's interpretation thereof and Joseph's communication of it to his brothers, see further below, v. ۱۱۸۴ sq.

^۶ So *B*. *N* در بیان نازل *E*; در صفت پیغمبران و رسیدن رنج و سختی بایشان. در بیان رنج کردن یعقوب گاو بچه *T*; شدن حضرت جبرئیل نزد حضرت یعقوب علیه السلام *A*; *E*, *N*, and *T* در اخبار راوی روایت کند بدین حال شرح و حکایت کند *A*, *E*, *N*, and *T* *A* there is a mere interval; in *M* and *W* the text runs on without interruption.

^۷ So *B*. *M* and *W* read in the second hemistich چو در داستانها حکایت کنند *A*, *E*, *N*, and *T* در اخبار راوی روایت کند بدین حال شرح و حکایت کند *A*, *E*, *N*, and *T* *A* there is a mere interval; in *M* and *W* the text runs on without interruption.

^۸ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* رسیدست تیمار و درد اندکی *A*, *E*, *N*, and *T* *A* there is a mere interval; in *M* and *W* this verse is wanting.

^۹ *A*, *E*, *N*, and *T* هر یک.

^{۱۰} This verse is found in *B* and *T* only (in the latter it is placed after the following verse, with the slight modification of زاندوه instead of بسیار). (کز آن درد بسیار بگریستند).

^{۱۱} So *B*, with زار as abstract noun, in the sense of گریه ناله, see *Ganjnâma*,

که از وی چنین^۱ صورتی زاده بود
 پسر نیز چون چهره^۲ باب دید^۳
 باغوش باب اندر آورد دست
 زمانی پدر را همیداشت تنگ
 ۱۱۰۵ دلش با پدر سخت پیوسته بود
 دلش بر پدر مهر از آن میفزود^۴
 همه مهر مادر بدش بر پدر^۵
 برادرکش از هر سوی یار بود
 نه از دی خبر داشتی نر تموز
 ۱۱۱۰ پدر داشت اندر جهان یار و بس
 پدر شادمان بُد بروی پسر
 بیک جای پیوسته شد^۶ مهرشان
 پدر بسته در مهر فرزند هوش^۷

که گیتی بدو هوش و دل داده بود
 دلش در تن از خرمی بشگفید
 بشادی^۸ برو خویشتن را ببست
 برو دوخته خویش را همچو سنگ
 خرد را زگیتی برو^۹ بسته بود
 که او را پدر بود و مادر نبود
 که جز وی^{۱۰} بُد مهرانش دگر
 زخردی که بُد ناپدیدار بود
 بُد جای پیوند مهرش هنوز^{۱۱}
 بُد جز پدر مرورا هیچکس^{۱۲}
 پسر شادمان بُد بمهر پدر^{۱۳}
 فرورنده از یکدگر چهرشان
 کشیده سوئی او دل و چشم و گوش

^۱ *B* چنان. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۲ *M* and *W* چون مهرانش بدید (? مهرانش دید).

^۳ *A*, *E*, *N*, *M*, and *W* ز شادی.

^۴ *B* خود را چو. This verse is found in *B*, *M*, and *W* only.

^۵ *M* and *W* درو. *E* برو. *B* has a strange برو. *B* has a strange (که خود دل آخ). In *T* this verse is wanting.

^۶ So *B*, *M*, and *W* (the latter two read پدر با as in the preceding verse); the other copies دلش با پدر مهرانی فزود.

^۷ *B* has همه instead of با and با instead of بر.

^۸ So *A*, *E*, *N*, and *T*. *B* بیجز وی. *M* and *W* (less appropriately) او چون.

^۹ Verse 1108 only in *B*, v. 1109 only in *B*, *M*, and *W* (both verses are found in Schlechta-Wswehrd's German translation, p. 28). In *B* there are, by mere mistake, two former baits, viz. 859 and 860, repeated before v. 1108.

^{۱۰} *M* and *W* یار کس.

^{۱۱} So *M* and *W*. *B* بروی پدر; the other copies read in both hemistichs بمهر.

^{۱۲} *B* بُد.

^{۱۳} So *B*, *M*, and *W*. *T* پدر را بمهر پسر عقل و هوش. In *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.

سپردن عمّه یوسف را بیعقوب علیه السلام^۱
 بستگ و بآئین و فرهنگ و ناز^۲   سپردش بیعقوب فرزانه باز
 پدر سوی یوسف همی^۳ بنگرید   سهی سرو و خورشید تابنده دید
 یکی گیتی آرای و کشور فروز   مراورا پراگنده شب سوی روز^۴
 گرفتش در آغوش و بوسید چهر   بهر يك هزارش فزون گشت مهر^۵
 ۱۱۰۰ دل و هوش و جان^۶ سوی دادار کرد   نهانی ورا شکر بسیار کرد

جگر خون عمّه یوسف گران (کز آن Elliott) درد
 بتدبیری درین (ازین Elliott) آداب پی بُرد
 بلی در کار آن کابین شیوه داند
 کسی کورا بود ناخن زتدبیر
 یکی صندوق نام او (آن Elliott) سکینه
 پر از پوشیده پیغمبران داشت
 کمرندی (کمر بند Elliott) مرّع کار و بترای
 چو یوسف شد بخواب از جای برجست
 بدان نرمی و همواری کز آنش
 برویش از لباس افکنده پرده
 چو شد بیدار گریان عمّه او
 سرش در جیب آتش سیر میکرد
 که کامش زنده شد نومیدیش (ناکامیش Elliott) مُرد
 نیفتد عقده گرفتد نماید
 گره بگشاید از گیسوی زنجیر
 محیط فتح و نصرت را سفینه
 بمیراث دیانت راه (رهبر Elliott) آن داشت
 برون آورد از (از آن Elliott) مخزن ز اسحاق
 نهانی بر میانش آن کمر بست
 نشد موجی (موتی) خبر موی (حسّ) میانش
 کسی کم در لباس این کار کرده
 بآب مهر سُست آن ماه را رو

The remainder of the story is practically the same as in Firdausi.

^۱ This heading is found in *B*, *M*, and *W* only (*B* substitutes خواهر for عمّه).

^۲ So *B*, *M* and *W*. بستگ و بفرهنگ واورنگ و ناز. *A*, *E*, *N*, and *T*. بفرهنگ واورنگ = سنک. فرخنده باز and at the end of the second hemistich واورنگ آن سرو ناز و آرایش و زینت (ازین Elliott) = آئین (1) = آئین. Ganjnama, f. 102^b, l. 5; وقار و اعتبار (2) On واورنگ, see p. ۵۰, note 10. *ib. f.* 16^b, l. 1, and *f.* 13^a, l. 8. رسم و روش

^۳ So *B*, *M* and *W*. یکی; the other copies نکو.

^۴ So *A*, *E*, *N*, and *T*. *M* and *W*. مراورا فراوان گذشتست روز. *B*. که ماه شبان
 آمد و شمس سوز(?)

^۵ *B*. بهر. *T*. قهر; instead of هزارش *M* and *W* read again فراوان.

^۶ *M* and *W* را هوش و دل.

وزو هوش و رامش گسستن گرفت ^۱	دل اندر بروی ^۱ شکستن گرفت
بشستن ^۲ سر و موی فرزند نرم	بناچار برجست و کرد آب گرم
بر اندام او دست نرمک ^۳ بسود	۱۰۹۰ باهستگی دست و پایش زدود
ولیکن زن از مهر خدمت نمود	خود اندام او پاک چون سیم بود
بر آن ^۴ سرو سیمین فرو گسترید	پس آن جامه شاهوار آورد
بزیر اندرش عود ^۵ و کافور سوخت	بمچمر درون سخت ^۶ آتش فروخت
بنزدیک یعقوب دارای شرم	پسش ^۷ دست بگرفت و شد نرم نرم
که گیتی بدو ^۸ داشت امید را	۱۰۹۵ ببرد آن فرزند خورشید را

دل آن زن بر *E*. دل اندر برو تن *A*. دل اندر تن او *M* and *W*. So *B* and *T*. ز هوش و ز رامش گسستن گرفت *M* and *W*.^۱ دل آمد سر و تن *N* (?).

^۲ بشستن آن *E*. بشستش *M*.

^۳ *B*, *A*, *E*, *N*, and *T*. بدان.

^۴ *B* and *E* لختی. ^۵ So *T*. *A*, *E*, and *N* لختی.

^۶ *B* لختی. ^۷ بزیر اندرون مشه *B*; in *M* and *W* verses ۱۰۹۳ and ۱۰۹۴ are wanting.

^۸ So *B*; the other copies read دگر instead of پسش in the first hemistich, and بنزدیک دریای instead of دارای in the second (only *E* has the queer inversion بنزدیک دریای instead of دارای in the second (only *E* has the queer inversion (یعقوب شرم).

^۹ *B* and *E* برو. The same story of the trick, played by Jacob's sister in order to detain Joseph in her house, is found both in Jāmī's and Nizāmī's mathnawī. In Jāmī (see Rosenzweig's edition, pp. 24 and 25) the aunt simply takes a much worn but greatly prized belt (کمر بند), girds Joseph secretly with it, and sends the boy thus to his father. After his departure she pretends to discover the robbery, has every one searched, and finds at last the missing treasure in Joseph's possession, whereupon she claims him as slave and takes him home a second time. But soon death closes her eyes (پس از یکچند اجل چشمش فرو بست), and Joseph is restored to his father. In Nāzīm's mathnawī (India Office, No. 184, f. 19^a; Bodleian Library, Elliott Coll. 363, f. 28^b) the passage runs thus (evidently based on Firdausī's version, whose name appears here for the first time):

بهبشت ^۱ شرع را بود آب و رنگ این	ز فردوسی شنیدم کاندرا آن همین (دین Elliott)
بدزدی اصل ننگ و ریش ^۲ عار	که هر کس را گرفتندی درین دار
شدی کالا خداوندش خداوند	نبودی دارو حبسی (حبش Elliott) لیک یکچند
بآزادی نمودی شارعش راه	دو سالش در غلامی بودی آنگاه

برافروخت یعقوب از آن ^۱ گفتگوی	ببوسید فرزند را چشم و روی ^۲
همی بود یعقوب يك هفته شاد	ز دیدار یوسف همی داد داد
پس از هفته ^۳ سوی بُنگاه شد	زدر ^۴ دلش چهره چون گاه شد
دو سال تمام اندر آن صبر کرد	دل پاک او داروی صبر خورد
1080 دو سال دگر عمه آرام یافت	زدیدار ^۵ یوسف دلش کام یافت
چو دو سال بگذشت ازین ^۶ داستان	نَبَد دل بیعقوب همداستان
بیوسف چنان آرزومند بود	که گفتی ^۷ گرفتار صد بند بود
فرستاد نزدیک خواهر پیام	که حکم خیانت بر آمد ^۸ تمام
مرا بیش ازین صبر و آرام نیست ^۹	بجز دیدن یوسفم کام نیست
1085 مرا سوی وی بیش دارد شتاب	که باشد دل تشنه را سوی آب ^{۱۰}
هم اکنون مراورا سوی ^{۱۱} من فرست	سر رشته ^{۱۲} شادیم ده بدست
چو در گوش خواهر شد این گفتگوی	همی بر رمیدش دل از گفت اوی ^{۱۳}

^۱ *E* زین.

^۲ Between this and the following verse *B* inserts two baits, which are merely an expansion of the same idea (the second bait, moreover, has a somewhat insufficient rhyme), viz. :

یکی هفته بنشست پیشش پدر   برویش همی کرد روشن بصر
میان بسته بُد خواهر مهربان   همش مهربان بُد همش میزبان

^۳ So *T*. *E* زدود *B* شد *A* باز چون گاه شد.

^۴ *B* بدیدار. After *A* inserts (against the metre) *همی*, which is obviously a various reading for *دلش* itself. In *T* this verse is wanting.

^۵ *B* *یعقوب* instead of *چو بگذشت دو سال از آن*, and in the second hemistich *همداستان* = *همراز*. Ganjnâma, f. 165^b, ll. 3 and 4.

^۶ *T*, *A*, *E*, and *N* گوئی. ^۷ So *B*; the other copies *بر او شد*.

^۸ *M* and *W* نیست (*W* اسلام) حال آرام ازین *مرا بیش ازین*; this verse in *B*, *M*, and *W* only.

^۹ This verse in *B* only.

^{۱۰} So *B*; the other copies *بر*.

^{۱۱} So *T*. *M* and *W* ازوی *بریدش امید دل خود ازوی* - *چو بشنید عمه مرآن گفتگوی* - *همی بر دیدش دل از تن بروی* *A* and *N* *همی بر دیدش دل از بر بروی* *B* *همی بر دیدش (!) دل از آن* *E* *بروریدش* *B* adds another, rather clumsy verse, viz.:

ولیکن نَبَد روی بند وفسون   نه گاه چرا بود و نه گاه چون

شد آگه ازین^۱ داستان هر کسی
 بیامد^۲ بر خواهر مهربان
 بخواهر چنین گفت آن بُردبار^۳
 بنزد سکینه پسر چون شدست
 ندانم که چون کرد یوسف بسیج
 نداند همی اصل این کار کس^۴
 که کئی^۵ سوی این کار کردی شتاب
 که من بیش و کم زین^۶ ندارم خبر
 کمر بسته بینم همی بر میان
 گنه^۷ بر میان منست آشکار
 ز حکم خیانت^۸ منزّه نیم
 پرستنده^۹ یکدل^{۱۰} و نیکخواه
 دلم را بدیدار خود برگشای
 دل خود ز مهر تو چون بگسلم^{۱۱}

همی گفت ازین گونه عمّه بسی
 خبر سوی یعقوب شد در زمان
 سراپا شگفتی ازین طرفه کار
 ندانم که این^{۱۲} داستان چون بُدست
 بهاسخ بدو گفت^{۱۳} خواهر که هیچ
 کمر دیدمش بر میان بسته بس
 ز یوسف بهرسید فرخنده باب
 پدر را چنین گفت قترخ پسر
 ندیدم سکینه ندارم نشان
 ۱۰۶۵
 اگر نیز دستم نکردست کار
 اگر نیز ازین کار آگه نیم
 بر عمّه باید بُدن^{۱۴} چندگاه
 تو ای باب روزی دو ایدر^{۱۵} بیای
 ۱۰۷۵
 که سخت آرزوی تو دارد دلم

^۱ از آن *B*.^۲ بر آمد *W*.^۳ This verse in *T* only. *متحمل و جفاکش و صبور و حلیم = بُردبار*, see *Ganj-nāma*, f. 35^a, l. 9.^۴ *B*, *M*, and *W* بهرسید کین.^۵ So *T*; *A*, *E*, and *N* *چنین داد پاسخش*; *B*, *M*, and *W*, with the substitution of the Arabic for the genuine Persian word, *داد* (*B* چنان).^۶ Verses 1067-1083 are entirely missing in *M* and *W*, where for these seventeen verses the following single one has been substituted:

بدو گفت یعقوب با دین و داد که ای مهربان خواهر نیکزاد

which leads immediately over to v. 1084, see further below.

^۷ *A*, *E*, *N*, and *T* چون.^۸ So *T*. *B* *که من بیش ازین هم *A* and *N* که بیش و کمی زین *E* بد این *E* جنایت* *۱۱* *T* reads again here, and in v. 1083, *۱۲* *B* کمر.^۹ *B* کمر. ^{۱۰} *T* reads again here, and in v. 1083, *۱۱* *T* reads again here, and in v. 1083, *۱۲* *B* کمر.^{۱۲} So *T* and *N*; the other copies *پرستنده* و *یکدل*.^{۱۳} So *B*; the other copies *با من*. ^{۱۴} *B* *ز تیمار و گریه همی نگسلم*.

بیادیت رفتن بنزد^۱ پدر
 ۱۰۵۰ که روز و شبش آرزوی تو است
 کنون باش تا جامه پاکتر
 بیاورد پس جامه شاهوار
 بر آهختش؛ از تن سبک پیرهن
 برهنه شد اندام او سر بسر
 ۱۰۵۵ چو عمه کمر دیدش اندر میان
 چنین گفت کردست یوسف گنه
 کمر کش ز جدش بمانده^۲ بجای
 که شب رفته اندر سکنه نهان
 دلش با خیانتگری یار شد
 ۱۰۶۰ شدش^{۱۱} لازم اکنون که با من بود
 نیارد^{۱۲} جدائی زمن زود جست
 زفرمان او نیست روی گذر
 دل و چشم او هر دو سوئی تو است
 بهوشانمت ای همایون پسر^۳
 چو ارزنگ مانی برگک و نگار^۴
 پدید آمد آن گیتی افروز تن^۵
 پدید آمد آن خسروانی کمر^۶
 فرزندده چون اختر آسمان
 ببردست ابلیس ویرا زره^۷
 ندانم که بودش بدان رهنمای
 بر آورده و بسته اندر میان^۸
 بکاری چنین زشت دیدار^۹ شد
 بفرمانبری گفت من بشنود
 که حکم خیانت^{۱۰} برو شد درست

^۱ *M* بنزد؛ v. ۱۰۵۰ only in *M* and *B* (in *B* شبان for شش).

^۲ *B* سیّر.

^۳ So *B* and *M*; the other copies read simply:

که مثلش (ممکن *A* and *N*) نبود اندر آن روزگار

^۴ So *M*. آختن = آختن contracted, آهختن, see on the latter, p. ۱۹, note 5.

B has unmetrically بر انگیختش; the other copies simply (کردش *T*).

^۵ *A*, *E*, and *N* read بر افروز بدن. Here *A*, *E*, and *N* read بر افروز بدن.

^۷ Verses ۱۰۵۶-۱۰۵۸ in *M* and *B* only; v. ۱۰۵۸ also in *W*. *T* substitutes for v. ۱۰۵۶ the following bait:

سرتاید کاین کوکب فرهی   نشاید که این برج سازد تهی

Instead of امریمن اورا *M* reads ابلیس ویرا.

^۸ *B* کمر که ز جدست مانده.

^۹ *B* بگفتش ورا از سکنه نهان   بر اورده^{۱۱} بسته اندر میان

^{۱۱} *B* has less appropriately شدم.

^{۱۲} *M* and *W* نیاید; instead of زود *A* reads دور *E*.

^{۱۳} So in all copies except *T*, which has here, as already in v. ۱۰۵۹, جنایت instead of خیانت, see v. ۱۰۲۶, second hemistich.

چو بگذشت خیل شب دیر باز^۱ فرورنده بنمود چهر از فراز
 بگسترده خورشید از بهر لاف نسیجی زقاف اندرون تا بقاف
 سر خفته یوسف در آمد زخواب تو گفتی جهانرا دو گشت آفتاب^۲
 ۱۰۴۰ کس آمد ز یعقوب فرزانه ساز بنزدیک آن خواهر دننازه^۳
 بدو گفت یعقوب گوید همی که چشم رخ دوست^۴ جوید همی
 بیا و بیاور مرا آنرا^۵ که اوست مرا دیده و جان و فرزند و دوست
 پیام برادر چو بشنید باز پرستنده^۶ دین زب چاره ساز
 بر آوردش از دل یکی باد سرد بچهچید حتی روانش زرد^۷
 ۱۰۴۵ بر یوسف آمد دژروی سخت^۸ دلش همچو از باد شاخ درخت
 بدو گفت ای رامش جان من بهر درد روی تو^۹ درمان من
 پدر از منت باز خواهد همی قرار از دل من بکااهد همی
 اگرچه مرا روز و آزون^{۱۰} شود زدستم دل و صبر بیرون شود

زبویه, see note 4 on p. 100. *B* seems to read زبویه, which would be possible too; بویه = (1) پیروی و آرزومندی (2) طمع و خواری (3) پیروی و آرزومندی (1) = بویه; Ganj-nāma, fol. 40^b, ll. 6-9, where, among others, this bait of the Shāhnāma is quoted:

ترا بویۀ دخت مهراب خاست زسام و ززابل دل تو جداست

^۱ So *M* and *B*; the other copies (*A* سر فراز (شب ای سر فراز).

^۲ Verses 1038 and 1039, which exhibit a rather poetical idea, are found in *B* only; a third verse, equally unique in *B*, is unfortunately too corrupted to be admissible:

شد آراسته عالم از رای (? روی) او درفشنده خورشید بود آن نه روی (? ز رو)

نشیج or نسیج in v. 1038 is a garment of gold-brocaded silk.

^۳ So in *B*; the other copies:

بیامد پیام آوری همچو باد بنزدیک آن مایۀ دین و داد

^۴ *E* که چشم و رخ و دوست

^۵ *M* مرا. In the second hemistich *N* reads (فرورنده) فرزند و جان فرزند (فرورنده) دوست.

^۶ *E* بیاوردهش. ^۷ *A*, *E*, and *N* بدرد. ^۸ *B* روی و سخت

^۹ *B* بهر دردی (درد) بودی تو.

^{۱۰} *T* وارون, comp. p. 5r, note 8. In the second hemistich *M* reads دسپ دلم و آزون شود. صبر بیرون شود.

۱۰۲۵ بدان ای خردپیشه^۱ هوشیار^۱
 که هر کو^۲ بدزدی شدی متهم
 نه زندانش بودی^۳ نه بند گران
 بلی آن بُدی مرو^۴ گوشمال
 بخدمت بیستی میان بنده وار
 ۱۰۳۰ شبی عمّه^۵ یوسف چاره ساز
 کمر بُد زاسحاق^۶ مانده یکی
 کیانی یکی هفت چشمه کمر
 بیاورد آنرا^۷ و آمد نهان
 زشب روی گیتی همه قیر^۸ گون
 ۱۰۳۵ بجلدی زن چابک^۹ پیشدست
 همی بیندش همچنان چند گه

که عادت چنان بُد در آن روزگار
 جنایت نبودی برو زخم ودم^۲
 که فرسوده گردد روانش در آن^۳
 که چون بنده کردی پرستش دو سال
 نبودی بجز خدمتش هیچ کار
 نهان^۴ شد بنزد سکینه فراز
 که مانند او کس ندید اندکی^۵
 بیاقوت و فیروزه و دُر و زر
 ببالین یوسف چراغ جهان^{۱۱}
 دل و چشم یوسف بخواب اندرون
 کیانی کمر بر میانش بست
 زمویه نگرود روانش تَبّه^{۱۲}

¹ So *B*; the other copies (بدان ای خردمند با هوش یار) or as *A* seems to read, (بدان ای خردمندیا هوشیار).

² هر کس *T*.

³ So *B*, *M*, and *W* (the latter two, however, read بدو instead of برو, and distinctly نبودی نه بیش و نه کم *T*; زخم ودم *N* and *E*. *A* دم *A*; زخم دم *T*); the same (زخم ودم و ز زندانش بروی *A*).

⁴ So best in *A*, *N*, *T*, and *E* (in *E* از آن instead of در آن). *M* که فرسوده گشتی *M*. *B* تنش اندر آن. In *W* vv. 1027-1057 are entirely missing.

⁵ *M* بلی مرد را آن بُدی *M*.

⁶ So *B*; the other copies, except *M*, کمر بود زاسحاق *M* کمریند از اسحاق *M*.

⁷ So *B*. *M* چنانچه نه پُر بُد *M* که چونان تَبد در جهان اندکی *M* و نه اندکی *M* روان.

⁸ بر آوردش آنرا *B*.

⁹ *B* substitutes here the much weaker تیره.

¹⁰ Whether this verse, which is found in *B* and *M* only (in the latter with this beginning: (همیدن همی بیندش الخ), is authentic or not, is questionable; but another bait that precedes this one in the same two copies is decidedly to be rejected as suspicious, its rhyme-words being identical with those in v. 1031:

بدان تا بدو (برو *M*) تهمت افتد یکی بماند بر عمّتش (عمّه اش *M*) اندکی

نه دیبا نه گوهر نه سیم ونه زر ^۱	بُد انگشتی و ردا و کمر ^۲
چو نعلین و چون طیلسان و عسا	ازین چیزها بُد سکینه ملا ^۳
در آن جمع کرده بسی روزگار ^۴	بمانده ز بیغمبران یادگار
همایون بُد آن ^۵ بر همه انبیا	نکردندی از خان و مانشان ^۶ جدا
1020 چو در پیششان ^۷ کارزار آمدی	همایون سکینه بکار آمدی
بمهر اندرون پیش لشکر براه	براندندی آنرا و رفتی سپاه ^۸
ظفر یافتندی بر اعدای خویش	چو بودی رونده سکینه بهمیش ^۹
مر آنرا همی یاره نگذاشتند ^{۱۰}	بر عجم ^{۱۱} یوسفش داشتند
که او بود همواره دیندارتر ^{۱۱}	بکار خدائی ^{۱۲} گرفتارتر

^۱ So distinctly in *B*, *M*, *W*, and *E*. *A* and *N* زردیبا و گوهر چه از سیم وزر *T* زدیبیا و گوهر نه از سیم وزر *T*.

^۲ So *M* and *W*. *B* has practically the same reading, with this slight modification only, یک انگشتی دُر و گوهر کمر; the other copies بُد ردا و کمر.

^۳ So *B*, *M*, and *W*. In the other copies چه نعلین و چه ألح in the first, and بد سکینه ملا instead of بد سکینه ملا in the second hemistich; تَعْلَین is explained in Bostân, ed. Graf, p. 335, lin. penult., by دو نعل و آن یکنوع کفش است; on لام *طیلسان* comp. De Sacy, Chrest. Arabe, first ed., tome ii. p. 577, and Shams-i-Fachrî, p. ۱۰., note ^h to the word.

^۴ *A*, *E*, *N*, and *T* درو instead of در آن. Instead of بسی روزگار (*B*) the other copies read بس روزگار.

^۵ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* او. *M* and *W* بد آنها ابر انبیا.

^۶ So *M* and *W*. *B* نکردندی از خانه ایشان; the other copies خاندانش جدا.

^۷ So all copies except *B*, which reads اگر هیچ شان.

^۸ So *M* and *W*. *B* repeats by mistake براه in the second hemistich instead of آنرا (اورا *T*) بهمیش سپاه; the other copies سپاه.

^۹ *M* زپیش.

^{۱۰} So best *M*, *W*, and *B* (the latter reads مر او را instead of مر آنرا, and یاره instead of یاره = یاره explained in Ganj-nâma, fol. ۱68^b, l. 7, by گم شده); the other copies مر آنرا همه یاره بگذاشتند.

^{۱۱} *M* and *W* (و دو دیده (و دو دیده *W*) همواره تر *M*).

^{۱۲} *B* بکار خدا او.

چاره جستن خواهر یعقوب از بهر یوسف علیه السلام^۱
 زن مهربان چاره جُست زود
 که از چاره جُستش چاره نبود
 چنان دان که در تخمه^۲ انبیا
 یکی آلتی بود بس با بها
 بدو در همه فرخی بود جمع
 مرورا سکینه^۳ شنیدیم نام
 جز این نام نشنیدم از خاص و عام
 که آن چیزها را نهد مثل نیز
 ۱۰۱۵ زیمغمران مانده بُد چند^۴ چیز

^۱ So in *M* and *W*, where, however, this heading appears after v. ۱۰۱۱. Similarly *B* درخواست کردن *E* چاره کردن عمه یوسف بیاز گرفتن یوسف علیه السلام یعقوب حضرت یوسف را از خواهر خود و حیلت کردن خواهر یعقوب بدان یوسف سلم طلب نمودن یعقوب یوسف را از خواهر خود و تهمت (?) برای تهمت (دزدی *T* در صفت سکینه *N* کمر بستن او بیوسف و نگاهداشتن یوسف را دو سال. In *A* as usual only an interval.

^۲ *M* and *W* جز.

^۳ *M* and *W* آلتی instead of آلتی and in the second hemistich چنان دانی از تخمه^۲ *B* reads بی بها (priceless) instead of بها با بها.

^۴ *A*, *E*, *N*, and *T* بدان در *B* reads بدو در همه فرخی بود جمع.

^۵ On the سکینه (the ark of the covenant, as a note on the margin of *M* remarks), comp. *Sûrah* 2, v. 249: *وَإِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ*; and *Baidâwî*, i. p. ۱۲۸: *التابوت الصندوق؛ يربد به صندوق التوریه وكان من خشب الشمشاد مموها بالذهب نحوها من ثلاثة اذرع في النزاعين، سکینه ای مودع فيه ما تسكنون اليه و هو التوریه وكان موسى اذا قاتل قدمه فتسكن نفوس بني اسرائيل ولا يفرّون وقيل صورة كانت فيه من زبرجد او ياقوت لها رأس و ذنب كرأس الهرة و ذنبها وجناحان فتمنّ را فيزب التابوت نحو العدو وهم يتبعونه فاذا استقرّ ثبتوا و سكنوا و نزل النصر وقيل صور الانبياء من آدم الى محمد عليهم الصلوة و السلام.* *Zamakhshari's* *Kashaf* (ed. Nassau Lees, i. p. ۱۶۶) explains in the same way, and says about the سکینه و الطمانينة وقيل هي صورة: *سکینه* the *سکینه*; *كانت فيه من زبرجد الخ* وعن علي رضي الله عنه كان لها وجه كوجه الانسان و فيها ریح. *مفاتيح*. The word *سکینه* appears in the *Qurân* besides *Sûrah* 9, v. 29, and *Sûrah* 48, vv. 4 and ۱۸.

^۶ Only in *B* چند is substituted for پنج.

۱۰۰۰ بخواهر فرستاد پیغام و گفت ^۱	که ای با هنر خویش و با داد ^۲ جفت
دو سالست تا شمع جان و روان	چراغ دل و دیده ^۳ دودمان
بزنها پیش تو بنهاده ام	نگهداشتن را ^۴ بتو داده ام
کنون جان من آرزومند اوست	زمویه دلم تشنه ^۵ بند اوست ^۶
همی جویدم دیده ^۷ دیدار اوی	همی خواهم گوش گفتار اوی
۱۰۰۵ ازین بیش بی وی مرا تاب نیست	بروزم شکیب و بشب خواب نیست
کنون گر بود رای زنهاردار	فرستی ^۸ ورا نزد من زنهاردار
چو خواهر پیام برادر شنید	دل خویش را کار دشوار ^۹ دید
که بی چهر یوسف شکیبش نبود	بجان اندرون ^{۱۰} جز نهیمش نبود
که یوسف ورا هوش و دلبنده بود	بشیرینیش همچو فرزند بود
۱۰۱۰ دل هر هیچ مادر نماند بجای	که فرزند زو گشت خواهد جدای ^{۱۱}

^۱ فرستاد کس را و گفت *M* and *W*. فرستاد و پیغام گفت *T*.

^۲ So *B*. *M* مهر. *W* روی; the other copies که بادت هنر یار و فرهنگ. Between this and the following verse, *B*, *M*, and *W* insert another bait which looks rather spurious and is at any rate fully replaced by v. 1002. It runs thus:

توئی کز جهان اختیار منی   بخاصه که زنهاردار منی

^۳ This verse found, like the immediately following one, only in *B*, *M*, and *W*, is, however, quite indispensable for the syntactical completion of the preceding one. *B* reads نگهداشتی instead of نگهداشتن. In *B* there is also a new heading here, باز خواستن یعقوب یوسف را از خواهر خود.

^۴ This verse again in *B*, *M*, and *W* only. *B* reads گریه (=) مویه instead of تشنه. *M* and *W* have بستت instead of تشنه (نوحه و زاری).

^۵ *A*, *E*, *N*, and *T* چشم.

^۶ So *M* and *W*. *A*, *E*, *N*, and *T* فرستش. *B* (?) زنهاردار.

^۷ So *B*; the other copies substitute the more common form دشوار. The older form دشوار, however, appears in the *Shâhnâma* in this hemistich (*Ganjnâma*, f. 77^a). گرفت اینچنین کار دشوار خوار.

^۸ So *B*, *M*, and *W*; the other copies (بدل *T*) بجان و دلش.

همی داشتش صد ره از جان فزون	از اندازه ^۱ مهربانی برون
بیوسف چنان برش دل گرم گشت	که مهر همه گیتی اندر نوشت ^۲
بدانکار هر چند روز آمدی	دل پاک وی مهربانتر شدی
۹۹۵ تو گفتی که راحیل باز آمدست	ز یعقوب فرزند را بستدست ^۳
دو سالش بدینسان همی داشتی	که بکلحظه از دیده نگذاشتی ^۴
دل افروز یوسف در آن هر دو سال	ببفزود چندان بحسن و جمال
که هر کس بروه دیده بگماشتی	دل و دانش از دست بگذاشتی
بدر آرزومند وی گشت سخت	گران دید بی روی او روی بخت ^۵

^۱ *M* and *W* از اندازه اش *B* reads by mistake in the second hemistich again *B* instead of *B* فزون.

^۲ Verses ۹۹۳-۹۹۵ only in *B*, *M*, and *W*. The wording of v. ۹۹۳ is according to *B*; the other copies have:

چنان گرم شد مهر یوسف برش که شد سرد عالم بچشم اندرش

^۳ In *M* and *W* there are inserted between this and the following verse four more (the first of them in *B* too) which are rather weak, unnecessary, as their contents are practically repeated in v. ۹۹۷ sq., and even objectionable since, by disturbing the close connection between vv. ۹۹۵ and ۹۹۶, they deprive the latter verse of its legitimate subject (the aunt), the more so as the last of the four verses, which is evidently meant to remove the difficulty, betrays its spurious character by the absence of any proper rhyme. The four interpolated verses are:

بتوفیق (ز توفیق <i>M</i> and <i>W</i>) یزدان پیروزگر	همی گشت یوسف نکوروی (هر روز بیننده <i>M</i> , <i>W</i>) تر
چو هر روز خور بر زدی سر ز کوه	فزون بودی اورا جمال و شکوه
رخش نور یزدان فزون داشتی	جهانرا بدیدار بنگاشتی (بگماشتی <i>W</i>)
چو بر حسن یوسف زیادت (!) شدی	دل عمه اش مهربانتر (!) شدی

^۴ So *B*. The other copies:

دو سال تمامی همی داشتش که يك ساعت (لحظه *M* and *W*) از دیده نگذاشتش

^۵ *B* هر آنک اندرو, which improves the syntactical relationship between the two hemistichs of this verse, but lacks the connection with چندان in the preceding one. *A*, *E*, *N*, and *T* read درو instead of برو.

^۶ So best in *A*, *E*, *N*, and *T*. *B* has the weaker گران دید بی وی همه روی بخت *M* (?) (with the same rhyme-word بخت سخت *W* که از روی وی دیده بد بخت و بخت *M* (?)).

<p>که ای اختر دادرا چون سپهر نیاید خود اندرز کردن بکار که نبود بجز مهر وی همتش^۲ که بر من کرامیتر است از روان بمهرش ز راحیل کمتر نیم بقربان و اخلاصهای^۳ دراز که بدهد زمانی مرا ورا بمن گذارند^۴ زیب و نام ویم^۵ چه جان بلکه از جان گران دارمش^۶ روان را ز تجمار وی رسته دار^۷ نشاند آن چراغ دل و دیده پیش چو شاهان بتخت و بخت جوان</p>	<p>980 چنین گفت پس^۱ با برادر بمهر کسی را که یوسف بود در کنار بخاصه که آنکس بود عمّتش بجان تو^۸ نعمت غیبدان من^۹ او را اگر نیز مادر نیم 985 بصد سال تسبیح و زهد و نماز زندان ندانستمی خواستن کنون من پرستار و نام ویم نگه چون دل و چشم و جان دارمش تو دلرا بآرام پیوسته دار 990 بگفت این و شد سوی^{۱۰} بنگاه خویش بدو شاد چون تن بجان و روان^{۱۰}</p>
---	---

^۱ *A, E, N, and T* وی instead of *پس*.

^۲ Verse 981 is wanting in *M* and *W*, v. 982 in *A, E, N, and T*. *B* reads in the second hemistich of the latter, *بجز مهر وی نبودش همتش*.

^۳ *E* بجان تو از *E*.

^۴ Verses 984-987 only in *B, M, and W*. *B* has in the beginning here the weaker *مر* for *من*.

^۵ So *B, M* and *W* *اخرامهای*.

^۶ So in *M* and *W*, preferable to *B*:

کنون من پرستار نام ویم   گزیننده زین رای کام ویم

^۷ So in *M* and *W* with the same positive, and *از* as equivalent for a comparative, as in v. 19. *A, E, N, and T* read in the second hemistich *چه چیزست جان به* *از آن دارمش*. *B* has *دگر* instead of *نگه* in the first hemistich and *بود به* *از آن دارمش* in the second.

^۸ This verse again in *B, M, and W* only.

^۹ So *B*, the other copies *تا به*. In *M* and *W* the two hemistichs are transposed and *دیده پیش* is substituted for *دین و کیش*.

^{۱۰} So *B, M, and W* (in the latter two the hemistichs are again transposed); the other copies *بدو شاد شد همچو تن با روان*.

همان مهربانی بجا آوری نگهداشتن را تو اندر خوری ^۱ مشو غائب از دست او یکزمان ^۲ تن و جان گرفتار او کن همه چنین تحفه ^۳ هیچکس نستدست پرستند ^۴ رب جان آفرین سبک یوسف اندر کنارش نشاند بدید آن یگانه زن هوشیار ^۵ بدو داده تایید ^۶ هر دو سرای بدو داد خواهد بدانسان پدر ^۷ ببوسیدش آن چهره ^۸ غمگسار ^۹ زبانش بجز نام یزدان نراند ^{۱۰}	بدین گوشداری تو فارغتری تو او را کنون راست چون مادری 970 نگهدارش از دست این بد جهان دل و دیده در کار او کن همه که یوسف مرا ^۱ تحفه ^۲ ایزدست رسول است این مُرسل پاکدین ^۳ چو بر خواهر اندر زمانه بخواند 975 چو فرزند یعقوب را در کنار زشادی چنان شد که گفتی ^۴ خدای نیامد همی باورش کان پسر گرفتش در آغوش فرزندوار برو آفرین خداوند خواند
--	--

¹ Verses 968 and 969 (according to *B*) are represented in the other copies by *one* bait only. In *M* and *W* v. 969 is entirely missing (in v. 968 *همی* is substituted for *همان* in the second hemistich). In *A*, *E*, *N*, and *T* the one bait is made up by the first hemistich of v. 969 and the second of v. 968, viz.:

تو او را کنون راست چون مادری

همان (همه *A*, *E*, and *N*) مهربانی (مهر مامش *A* and *N*) بجا آوری

² This verse again in *B* only.

³ So *B*, *M*, and *W*. The other copies *که*, *این مر مرا* and in the second hemistich *چنین تحفه* را.

⁴ *B* رسولست این مُرسل پاکدین *M*. مرسل و پاکدین *B*.

⁵ This verse in *B*, *M*, and *W* only. ⁶ *A*, *E*, *N*, and *T* گوئی.

⁷ *M* and *W* (or rather *گوی* گوی).

⁸ This verse in *B*, *M* and *W* only. The latter two copies have, less emphatically, *پدر* in the first and *پسر* in the second hemistich.

⁹ So in all copies (only in *M* دیده^۹ is substituted for *چهره*) except *B*, which has the decidedly inferior reading of *گرفتشی* instead of *گرفتش* in the first hemistich and *ببوسیدش آن دو مع غمگسار* in the second.

¹⁰ So according to *B*. *M*, *W*, *A*, and *E* زبانرا. In *T* and *N* this verse is wanting.

بود خاله او را کنون مادرا ^۱	بخواهر سپردست مادر ورا
زمهرش همیشه باتش در است	زجان بر دل ^۲ وی گرامیتر است
ندارد مر او را بکس ^۳ استوار	همی داردش روز و شب در کنار
رخش پر ز اشکست ودل پر ز پیچ ^۴	ولیکن نیاساید از نوحه هیچ
همی دارش از بهر یعقوب را ^۵	965 تو بپذیر ازو یوسف خوبرا
زشیون یکی لحظه سر بر کند	مگر این زنم نوحه ^۶ کمتر کند
بیاساید از خون دل ریختن	چو با یوسفش ^۷ نبود آمیختن

دل, which seems, however, a mere clerical error for *بر*. *A*, *E*, and *N* read *دل* instead of *بر*. The second hemistich in *B* and (save some wrong spelling) also in *A*, *E*, and *N* runs ungrammatically thus: دلش (دل *A*) مادر خویش جویت و بس: *M* and *W* (where this verse is placed before v. 958):

نیارامد از من (me absente) ابا هر کسی دلش مادر خویش جوید بسی
quite unobjectionable, but not so well suited to the following verse as the reading of *T*.

¹ The first hemistich in the same wording in *B*, *M*, and *W* too. In *A* and *N* *ورا*. *E* بخواهر سپردش بخواهر ورا. *B*, *M*, and *W* read *مادرا* بهتر از مادرا *مادرا* *مادرا* *مادرا*. The form *مادرا* seems therefore confirmed by all copies, and we must take the affix *ا* either as vocative or sign of exclamation, for which the reading of *T* is comparatively best adapted: his aunt is for him now 'O mother,' i. e. the person he addresses 'O mother!' or (with regard to all the other copies) as an *إشباع* (comp. *باب* and *بابا*, *مام* and *ماما*, *شلك* and *شلكا*), somewhat like the affix *ا* in the aorist, comp. v. 589.

² So *B*, *M*, and *W*; the other copies *دل*.

³ So *M* and *W*. *B* ندارد بکس مر ورا; the other copies *ورا* ندارد بکس ورا. On *استوار* see vv. 828 and 921.

⁴ *B* *زیر* instead of *پر* in both cases.

⁵ This verse is wanting in *M* and *W*.

⁶ So *B*. *M* مگر زینپس آن نوحه. *W* مگر زینپس از نوحه. *T*, *A*, and *E* مگر این زمان نوحه; in the second hemistich *A*, *E*, and *N* read again مگر instead of یکی.

⁷ *M* and *W* چو با آن زنش.

بنزدیکتر جایگامش نشاند	سبک خواهر خویش را پیش خواند ^۱
بدان خواهر پاک فرخ نهاد ^۲	بیاورد پس یوسفش را و داد ^۳
سپردم بدست تو ای هوشیار	بدو گفت کاین را ^۴ پس از کردگار
امید من و غمگسار منست ^۵	نگه دار کین یادگار منست
ندارم جز او پشت فریادرس ^۶	955 کرامیتر از وی مرا نیست کس
امید همه خاندان منست	چراغ دل و شمع جان منست
رخ و بخت رخشنده ^۷ دارد همی	خدایم بدو زنده دارد همی
هنوزش فزونتر زسه سال ^۸ نیست	همایونتر از چهر وی فال نیست
دل از مرگ مادرش پژمرده شد ^۹	بدین کودکی مادرش مرده شد
بیک جا همی خوی کردست و بس ^{۱۰}	960 نیارآمد اندر بر هیچکس

^۱ So *B*, *M*, and *W*. The other copies بخواند را بخواندن را بخواند.

^۲ *A*, *E*, *N*, and *T* بداد را.

^۳ So all copies except *B*, which reads نژاد, less befittingly, as the sister's disposition rather than her extraction is of importance in the matter.

^۴ So *B*, *M*, *W*, and *T*. The other copies read خواهر instead of کاین را.

^۵ So in *T*, *A*, *E*, and *N*. *B* has the weaker زینهار instead of یادگار, and in the second hemistich قرار منست و قرار منست. The wording of *M* and *W*—

نگه دار کین همچو جان منست (جان تنست *M*) امید همه خاندان منست —is evidently a combination of the present verse with v. 956.

^۶ This and the following verse in *B* only. پشت^۶ is thus explained in Ganj-nāma, f. 48^a: قوت و پشتیبان هرچیزی باشد و آنرا پشتیوان نیز گویند: and the following bait of the Shāhnāma quoted:

که افراسیاب از بلا پشت نُست   بسان نگین اندر انگشت نُست

^۷ *B* رخ بخت فرخنده.

^۸ *B* فزون از دو سه سال.

^۹ This verse again in *B* only.

^{۱۰} The wording of this and the following verse, which are rather corrupted in the various copies, is according to *T*, which seems upon the whole the simplest and the most consistent with what follows. In the first hemistich *B* has a silly درد این

از آنپس^۱ بُدش روز و شب دوستدار
 945 چو یعقوب فارغ شد از کار او
 همانا که یکسال بگذشت روز
 بیوسف دل^۲ مهربان خاله شاد
 ولیکن همه روز بر خواهرش^۳
 غریبیدن آن فروزان چراغ
 سپردن یعقوب علیه السلام یوسف را بخواهر خویش^۴
 950 یکی خواهرش بود پاکیزه کیش^۵
 کش^۶ از مادر و از پدر بود بیش

^۱ This verse is found in *B*, *T*, *M*, and *W* only, but in the last two copies (which read ازینپس) it takes the place of the following verse which is wanting in them.

^۲ *E* رخ. Verses 946–950 are wanting in *B*.

^۳ So in *T*, *M*, and *W*. *A*, *E*, and *N* read سه ماهش instead; but according to Polak, *Persien*, vol. i. p. 195 (Leipzig, 1865), a Persian child always remains at the mother's breast for two years, and in case of special weakness on the part of the child or particular anxiety on that of the parents even three. In *Jâmi's* and *Nâzim* of *Harât's* epopees of the same title, where the death of Rachel and the handing over of Yûsuf to Jakob's sister (without any mention of Leah's part as foster-mother) are absolutely coinciding events, Yûsuf was nursed by his mother for two years and then—in consequence of her death—put on common diet, see *Rosenzweig*, p. 24, ll. 1–10, and *Nâzim's* یوسف و زلیخا, India Office MS., No. 184, ff. 18^a, last line, and 18^b, first line:

شراب فطرتش چون شد دو ساله   زداغ مرگ مادر زد پیاله
 پدر دیدش چو دور از دوش مادر   مهش را هاله کرد آغوش خواهر

^۴ *M* and *W* ولی تا جدا گشت از مادرش

^۵ So in *T*. *E* and *N* read in the first hemistich غریوان بُدند آن; *A* غریوان. Instead of بدی آن. In *M* and *W* this verse is wanting, just as in *B*.

^۶ So practically the same in *B*, *T*, *N*, *M*, and *W* (except that the last two copies have this strange transposition of words: سپردن یوسف را بخواهر خود یعقوب در بیان رسیدن حضرت یعقوب بکنعان و سپردن حضرت یوسف *E* (علیه السلام) را بخواهر خود (the first part of which has been already anticipated by the previous chapter). In *A* there is only an interval. The place assigned to the heading here is according to *B*, *T*, and *A*. In the other copies it is, less appropriately, inserted between vv. 951 and 952.

^۷ *W* and *M* که.

که یعقوب چون شد بدانجایگاه	شنیدم زگوندۀ نیکراه ^۱
جهان خورده بودند و رفته بکام ^۲	نه بایش بجا مانده بود و نه مام
ولیکن تَبُد اخترش دلگشای	بلی ^۳ بود عیصای فَرخ بجای
ولیکن تَبُد دستگاهش فراخ	بُدش زور و کوشیدن یال و شاخ ^۴
بدو بیکران نعمت و خواسته ^۵	۹۴۵ فرستاد یعقوب ناخواسته
چه ازگوسفند و چه ازگاو و خر ^۶	چه از بختی و ماده اسب و شتر
که گشتش زدل دشمنیها یله ^۷	چنان کردش از خواسته وزگله
روانش هوادار ^۸ یعقوب شد	زیعقوب چون کار او خوب شد

^۱ *A, E, N,* and *T* نیکخواه. Instead of بدانجایگاه in the second hemistich *M* and *W* read از آنجایگاه. *N* بر آنجایگاه.

^۲ *T* کام instead of تمام.

^۳ *B* یکی. *M* and *W* ولی, and in the second hemistich زگردون instead of ولیکن.

^۴ This verse, which has a thoroughly Firdausian ring, is only found in *B, M,* and *W* (in the latter two with a wrong و between کوشیدن and یال); all three copies read distinctly یال, but as this word is a mere synonym of شاخ (see *Ganjnâma*, f. 32^b, دست از کتف تا سر ناخن = بال, and f. 104^b, دست از = شاخ, and f. 104^b, دست از = شاخ, *Ganjnâma*, f. 168^b, and *Spiegel*, *Chrestomathia Persica*, p. 50, l. 6), a reading that is fully corroborated by two baits of the *Shâhnâma* (one with the same rhyme-words شاخ and فراخ, the other with a similar combination of شاخ, یال, and زور, یال being distinctly written with ۲ in spite of *Vullers*, *Lexicon*, ii. p. 379^a, where بال appears as in our copies) quoted in the *Ganjnâma*, f. 104^b, viz.

اگر من روم زین جهان فراخ   برادر بجایست با بُرز و شاخ
and

بدین چهره چون ماه و این قد و بُرز   بدین یال و این شاخ و این زور گرز
^۱ *is here used in the same sense as in v. 670, see p. 16, note 1.*

^۵ مال و سامان = خواسته.

^۶ This verse in *B, M,* and *W* only.

^۷ *B* دشمنی. که گشت (instead of گشتش in the MS.) از دل او ستمها یله^۷
زوزگله.

^۸ So *B, M,* and *W*; the other copies هواخواه. *M* and *W* read in both hemistichs زدانش instead of شد. *N* has instead of روانش, a rather strange زدانش.

930 که او سوی مینو خرامید گش
بس است این غم و سوگ و درد^۵ و عذاب
چو دارنده دادار فرموده بود
بجای نیا، رفت و بنگه نهاد
زمینهای آن بوم پست و فراز^۶
جهان جای بنگاه بود و گله^۷

همش جای خوبست^۱ و هم عیش خوش
ازین جایگه سوی کنعان شتاب
بکنعان شتابید یعقوب زود
بر و بوم کنعان بدو گشت شاد
بیعقوب شد خرم و تازه باز
همیشد گله گرد گیتی یله^۲

طویلت بروزن اعشی (? اعی) کنم
مگر دستگیر گناهان بود
بگفتار این ایزدم یار بس

مجلس دوم از قصه یوسف علیه السلام
که بودش قصصهای عالم زبر
همی بود با ناله و درد و غم

روایت کند کعب فرخ سیر
که یعقوب یک هفته آنجا دزم

^۱ So best in *W*. *M* has the same, except *چندان* for *بود آن*. *B* also has *چندان*, *بیک هفته* instead of *چندین گروه*; *بدینگونه* instead of *بدانگونه*.

^۲ On *ستوه* see v. 466 above (note 5 on p. ۳۳).

^۳ So best in *M* and *W* (*گفتش* *کز الیح*) on the same syntactical principle as, for instance, *گرفتش یکی سنگ* in the *Shâhnâma*, see Salemann und Shukovski, p. 57, Anmerk. ۱). *B* has *گفتش* too, but in other respects is like *A*, *E*, *N*, and *T*, which use as rhyme-words *از ذو الجلال* in the first and *منال* in the second hemistich, and read *گفتا* (*A* and *N* *گفتا*; *E* *گفتند*) instead of *گفتش*.

^۴ So *B*, *M*, and *W*; the other copies *همش جای خوش گشت* (*M* and *W* *گش* = *خرامید و گش* (*Ganjnâma*, f. 152^a)).

^۵ *A*, *E*, *N*, and *T* *غم و درد و سوگ*.

^۶ *A*, *E*, *N*, and *T* *بدر*. *M* and *W* *بر نهاد*.

^۷ So *B* and *N*. *M* and *W* *فراز*. *N* has in the second hemistich *خوش خرم* instead of *شد خرم*. In the other copies this verse is wanting.

^۸ This verse again in *B*, *M*, *W*, and *N* only; *یله* here in the sense of *دوان* و *تازان*, see *Ganjnâma*, f. 169^b; for other meanings of the same word, see p. ۳۶, note 9, and p. ۵۲, notes 5 and 8.

بدینگونه يك هفته بود آن گروه^۱ غریوان و از جان شیرین ستوه^۲
بهشتم سروش آمد از کردگار بیعقوب گفتش کزین پس مزار^۳

and invocations, more or less similar to the opening words of the whole poem) twenty-three—of course spurious—verses, viz.

از آن پس در آن روزگار دراز	بگویم که آنکه چه افتاد باز
که چون بود احوال شان سر بسر	از احوال یعقوب و یوسف خبر
زخواندن کنون چاکرت مانده شد	یکی مجلس ای سرور آن خوانده شد
به نیروی چبار هر بحر و بر	بپیشت بخوانم تمامی دگر
بچاپ نبی باد و آل و تبار	درود از زبانهای ما صد هزار
به بخشش بر آن فخر پیغمبران	نویسنده را ای خدای جهان
زما تن بتن باد بر مصطفی	هزاران درود و هزاران ثنا
تمام شد مجلس اول از قصه یوسف علیه السلام	
بنام ایزد بخشاینده بخشای شکر	
که جاوید باشد همیشه بجای ^۴	بنام خداوند هر دو سرای
نه شب و نه همتا نه جفت و ولد	یکی فرد و چبار وحی و صمد
مکین آفرید و مکان آفرید ^b	سپید و سیاه جهان آفرید
که با حکم او بنده را نیست خواست	بما بندگان حکم و فرمان و راست
زیغمبران دگر بهتر است	محمد رسول است و پیغمبر است
بهر دو جهان کار آسان کنید	هر آنچه او بفرمود فرمان کنید
رها گردی از هول نار جهیم	که یابی بهشت و تصور و نعیم
سرت را بتابان ز راه فصول	پس از حمد یزدان و مدح رسول
یه است و بهش گفت رب سما	یکی قصه کردم که این قصها
نهفتند معنی ازو بیشتر	اگرچند گفتند از پیشتر
بمعنی سخن همچو گوهر بود	چو تو باز گوئی نکوتر بود

^{1 2 3} For these notes see p. ۹۲.

^a This and the following verses are repetitions of vv. ۱-3, 5, and 14 in the beginning of the poem.

^b Corrected from مکان آفرید و مکین آفرید in the MS.

920 بدین رای خرسند من چون شوم^۱   بیا یوسف خویش را گوش دار
 مدارش بهیچ آدمی استوار^۲   که بس کودکست از تو نگزیردش^۳
 مبادا که جز تو کسی گیردش^۴   نکردی تو بکلحظه اورا رها^۵
 کنون تا قیامت شدی زو^۶ جدا   همی گفت زینسان و از دیده خون
 چو سیل بهاری همی زد برون   925 بر آن^۷ نوحه یعقوب فرهنگ یاب
 همی ریخت از دیدگان خون ناب^۸   زناپ دگر با پرستندگان
 خروشان چه آزاد و چه^۹ بندگان   میانها بیکسو^{۱۰} فرو بسته پاک
 سرشته بخون دل^{۱۱} و دیده خاک

^۱ *B* بوم; in *M* and *W* this verse is wanting.

^۲ See v. 828 above.

^۳ چاره نباشد = نگزیرد. The wording of this hemistich is according to *B* and *M*. *W* reads کوجک instead of کودک; the other copies نگزیردش.

^۴ So *M* and *W* (the latter بی تو instead of جز تو); the other copies نخواهد (نباید *B*) که کس جز تو برگیردش.

^۵ So best in *T*, *A*, *E*, and *N*. *M* and *W* از خود رها. تو هرگز نکردی وی از خود رها. اگر از کنارش نکردی رها *B*.

^۶ So *B*, *T*, and *E*. *M* and *W* شد از تو instead of زو. *A* and *N* باز کنون. *B* adds after this a spurious verse which has not even a proper rhyme:

بی او صبر و آرام چون باشدت   که نزدیک او رهنما باشدت

Leah's lament over Rachel's premature death (especially in vv. 919 and 920) is conceived in the same vein as Firdausi's famous elegy on the death of his son in the *Shâhnâma*, comp. Spiegel's *Chrestomathie*, pp. 51 and 52, particularly vv. 9, 10, 13, and 14 there.

^۷ *M*, *W*, and *N* بدان.

^۸ So all copies (خالص = ناب) except *B*, which has the much weaker reading جوی آب.

^۹ *T*, *M*, *W*, and *N* چه آزاده چه. *E* has in the beginning of this hemistich an unintelligible نه نزدش instead of خروشان.

^{۱۰} *E* بیکسر. In *M* and *W* this verse is wanting.

^{۱۱} *T* بخون و دل. Between this and the following verse there are inserted in *B* (which divides the text into eight chapters or reading-lessons, called مجلس, and always marks the end of one and the beginning of another مجلس by some prayers

<p>چه تیمار باید کشیدن مرا تَمردی مرا این زنِ پَر هنر^۱ ولیکن امیدم سوی ایزدست دل و روی او چاک هم بود و غم^۴ دلِ خویش چون کرد از داغ و درد^۵ بناخن دوال از دو رخ برکشید مرا خوشتر از هوش و جان و روان^۷ که زهار با من بخوردی^۹ چنین زجان مر ترا دوستر داشتم دل از من بیکباره بر داشتی چرا پیش رفتی تو ای خواهرم</p>	<p>ندانم چه خواهد رسیدن مرا ۹۱۰ گرم محنتی نیستی بیشتر مرا مرگ این زن نشانی^۲ بدست همی بود یکچند زار و دژم^۳ که داند که لیبای مسکین چه کرد زسر موی را بست و ز بُن برید^۶ ۹۱۵ همی گفت کای خواهر مهربان چه کردم^۸ زبدمهری و خشم و کین که من مهر تو یاوه^{۱۰} نگذاشتم چرا مهر من خوار بگذاشتی بسال^{۱۱} از تو بسیار من مَهترم</p>
---	---

^۱ Verses ۹۰۹ and ۹۱۰ in *B*, *M*, and *W* only.

^۲ So best *M* and *W*; the other copies نشان.

^۳ *B* همی بود یکهفته جویان (?) دژم.

^۴ So best in *T*, instead of the much weaker جای نم بود و غم in *A*, *E*, and *N*, or جای غم بود و نم in *B*. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۵ So *T* and *B* (where only by mistake گفت is written instead of کرد). *A*, *E*, and *N* seem to have خون instead of چون; *M* and *W* درد از داغ و درد. تن وی چگون گشت از داغ و درد.

^۶ *B* رسن (?) زسر) موی او راست از بُن برید.

^۷ همی گفت ای مهربان خواهرم مرا خوشتر از جان و هُش در تنم *B*. In *M* and *W* v. ۹۱۵, less suitably, precedes v. ۹۱۴. In the same two copies there is after this verse a new heading, viz. گریه کردن خواهر راحیل از بهر راحیل; a similar, but shorter heading در تعزیت راحیل appears in *N* after v. ۹۱۳. In *A* there is after v. ۹۱۴ an interval indicated by a pencil line.

^۸ *E* کردی.

^۹ The همی بخوردی in *M*, *W*, and *N* is evidently a clerical error.

^{۱۰} *B* که مهر ترا یافه, less emphatic, on account of the omission of من. In *T* v. ۹۱۷ precedes v. ۹۱۶, which weakens the sharp contrast between vv. ۹۱۷ and ۹۱۸, emphasized by the use of the same rhyme-words, once in the first person and then in the second. In *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.

^{۱۱} *B* بزاد (زاد as noun=birth).

ز چشم و دلش ^۲ هیچ بیرون مهل	که یاوه ^۱ مکن مهر یوسف زد دل
بمهر من و یاد من گوش دار	۹۰۰ من اورا سپردم بتو یادگار
بپیچید از آن درد آن تیره بخت ^۴	بگفت این و شد درد زادنش سخت ^۵
ولیکن خود از درده جانرا بداد	ازو ^۶ ابن یامین بسختی بنزاد
بتیمار بسیار پیوسته شد	از آن مرگ ^۷ یعقوب دلخسته شد
که گفتی آجل از دلش جان بکند ^۸	چنان سوخته دل شد و مستمند
مر اورا چنان درد و ماتم رسید	۹۰۵ بدان منزل شوم کان ^۹ غم رسید
غم و سوگ راحیل در دل گرفت	بُته پاک بنهاد ^{۱۰} و منزل گرفت
نشست از بر خاک با سوگ و درد ^{۱۱}	بناچار در خاک بنهائش کرد
که فالیست این بس ^{۱۲} سیاه و تباه	همی راند سیل و همی کرد ^{۱۳} آه

^۱ *M* and *W* فرامش (I say, I beseech you). *B* گم شده = یاوه, a modified form of *B*.

^۲ *E* and *N* زدل. *M* and *W* سخت.

^۴ So *T* and *B* (with the slight exception of درد از درد instead of درد از آن درد). *M* and *W* از آن درد و تیمار بخت *A*. (زادن و تولد or رحم = either). *N* and *E* the same, but تخت and تخت (I) respectively for بخت.

^۵ *M* and *W* وزو.

^۶ So *B*, *M*, and *W*. *T* وی از درد. After this verse there is in *M* a new heading: وفات کردن راحیل مادر یوسف علیه السلام.

^۷ So *B*, *M*, and *W*; the other copies again درد.

^۸ So *B*. *M* and *W* read in the first hemistich چنان سوختش آن دل مستمند and in the second تو instead of که and از تنش instead of از دلش (جان besides دل for *B*). The other copies:

چنان شد دلش پرغم و دردمند (درد بند *A*, *E*, and *N*) - توگفتی کسی از تنش دل بکند

^۹ *M* and *W* شوم منزل که آن.

^{۱۰} *N* بنهاد instead of بگرفت. *W* بمنزل الخ. *M* and *W* read again درد instead of سوگ, and بردل instead of در دل.

^{۱۱} So *B* and *T*. *M* has in the second hemistich نشست از بر خاک دل پر ز درد; *W* نشست از سر سوز دل پر ز درد.

^{۱۲} So *B*; the other copies گفت. ^{۱۳} *M* بند instead of بس.

که این درد و تیمار جان دادنست	890 مرا این نه پتیاره ^۱ زادنست ^۱
تو مر یوسفم را بفریاد رس	همی مرد خواهم ^۲ همین است و بس
بیوسف زراحیل ^۳ خشنود باش	بگیرش زمن هان و پدُرود ^۴ باش
زدل بند غم راه ^۵ گشادم بتو	بزنهار یزدانش دادم بتو
بجای تو ام هیچ دلبند نیست	مرا در جهان جز تو پیوند نیست
زیبوند مهرت نه آزادیم ^۶	895 تو از مام و از باب همزادیم
تو مر یوسفم را بجای منی	سر دودمان و نیای ^۷ منی
بُن ^۸ و بیخ جانم زن بر کند	چو دست آجل شاخ من بشکند
بصحبت که با یکدگر کرده ایم	بدان شیر کز مام هم ^{۱۰} خورده ایم

^۱ So *B*. پتیاره (so spelt in *Ganjnāma*, f. 44^b) = آفت و بلا, see also *Shams-i-Fachri*, p. ۱۳۳, note i. *T* زادنست^۱ مر این درد نه از پی زادنست, evidently with the emphatic use of مر before the subject, see *Salemann und Shukovski*, p. ۲۸, Anmerkung ۲. The other copies مرا این نه درد از پی زادنست.

^۲ So in good *Firdausian* style (see *Salemann*, etc., p. 6۱, Anmerkung) in *B* and *M* (in the latter the usual mistake of مرده instead of مرد). *W* خواهم (!) همین مزده; the other copies که من مرد خواهم.

^۳ Or پدُرود, as *B*, *M*, and *W* read (see v. 487, and note 8 on p. ۴۵), here in the sense of سلامت, as in the following verse of the *Shāhnāma*, which shows the same rhyme with خشنود:

بگوئیدش از من که پدُرود باش   شه آزار دارد تو خشنود باش
M and *W* read زود; instead of هان; in *N* this verse is wanting.

^۴ So all copies except *M* and *W*, which read زیوسف براحیل. *B* has رسود *B* instead of خشنود.

^۵ *B* بند او بر *M* بند غم بر.

^۶ So *B*, *M*, and *W*. *T*:

هم از مام و از باب همزاده ایم   بمهر و بیبوند آزاده ایم
A, *E*, and *N* have the first hemistich like *T*, but the second thus: زیبوند مهرت نه آزاده ایم.

^۷ here evidently in the sense of 'elder sister.'   ^۸ *B* که.

^۹ *A*, *E*, and *N* بی. *M* and *W* جانم زنم instead of جانم زن.

^{۱۰} So best in *T*. The other copies کز مادرم.

که فرزند آید^۱ یکی دیگرم
 دروغا که ناخورده شیر^۲ تمام
 88۰ بگفت این و بارید^۳ خونین تگرگ
 چو لیا زراحیل چونان^۴ شنید
 بناخن رخ و روی خستن^۵ گرفت
 بخواهر چنین گفت کای شاخ مهر
 چه فال بد است این که گوئی همی
 885 مگو^۶ این سخنها مزن فال بد
 که آسان بود بار بنهادنت
 زدرت رهائی دهد کردگار
 چنین داد راحیل مسکین جواب
 که ای خواهر از دست شد کار من
 شود روشن از وی دو چشم سرم^۷
 جدا ماند خواهد زاغوش مام
 زتیمار فرزند وز داغ مرگ
 بشورید و جامه بتن بر درید
 چو ابر بهاری گریستن گرفت
 نظیر تو نا رسته^۸ زبر سپهر
 غم و درد خواهر چه جوئی همی
 مجو دودمانرا مه و سال بد^۹
 همایون و قرخ بود زادنت
 بفرزند ختم^{۱۰} سرانجام کار
 بلیای پر مهر^{۱۱} فرهنگ یاب
 نبینی جز امروز دیدار من^{۱۱}

^۱ زاید *M*.

^۲ *T* ترم (my moist eyes). Another verse, which only disturbs the connection between vv. 878 and 879, is added after this in *B*, *M*, and *W*:

کنون داد خواهیم جان عزیز (زاد خواهم بجان عزیز *W*)
 نخواهد تنم را چنین پور چیز (جز این بود چیز *M* and *W*)

^۳ *M* and *W* شیرم, and in the second hemistich چرا instead of جدا.

^۴ *M* and *W* و ببارید. *B* خون چون *B*. *A*, *E*, and *N* have in the second hemistich بتیمار instead of زتیمار.

^۵ So *B*, *M*, and *W*; the other copies اینها.

^۶ *B* without a rhyme خویش کندن.

^۷ So *M* and *W*, keeping up the comparison with the 'branch; the other copies نا بود.

^۸ *M* and *W* مکن. *W* substitutes afterwards مگو for مزن. *B* has in the second hemistich مخر instead of مجو. *M* and *W* تو این حال بد and *E* بد چنین سال بد instead of مه و سال بد.

^۹ So *B*, *M*, and *W*. The other copies again قرخ. *M* reads روزگار instead of کردگار. In *B* a new heading is added after this verse, viz. جوان دادن راحیل خواهر. viz. خویش را چون از دنیا میرفت.

^{۱۰} *B* مغز.

^{۱۱} This verse only in *B* and *M*. *B* reads بازار instead of دیدار.

وز آن راز جان پرور^۱ آگاه بود
 بدانست هم در^۲ زمان ای شکفت
 همانگه^۳ فرو رفت خواهد بکوه
 بنزدیکتر جایگاهش^۴ نشاند
 مر آن یوسف پاک دلبند را
 ببوسیدش آن روی چون نوبهار^۵
 بچهرش بر از مهر بنهاد چهر^۶
 ببارید باران حسرت بدر^{۱۰}
 که می در شود ماه عمرم بمیغ^{۱۱}
 که جان از تن من بر آید همی
 دلم بود خرم امیدم درست

که معلوم وی تا بدان گاه بود
 چو راحیل را درد زادن گرفت
 که خورشید عمرش بچندان^۳ شکوه
 870 سبک خواهر خویش را پیش خواند^۴
 زیش پدر خواست^۷ فرزند را
 نشاندش بمهر دل اندر کنار
 از آن پس ببر درگرفتش بمهر
 پس از دیده بر هر دو رخسار زرد
 875 بنالید و گفت آه و درد و دریغ
 مرا^{۱۲} طفل بگذاشت باید همی
 بآبستنی شاد بودم نخست

^۱ *M* and *W* وی جان; on معلوم, see note to v. 469 above.

^۲ *B* ای شکفت; *M*, *W*, and *E* این شکفت instead of شکفت.

^۳ *B* بخندان.

^۴ همانا *W*. After this verse there follows in *B*, *M*, and *W* another one which is clearly interpolated, as the very wording proves (the first hemistich being besides a mere repetition of the second in v. 866):

بزادن درون داد خواهد روان چنان سرو خورشید را بار خوان (خورشید بار جوان *B*)

^۵ So *B*. The other copies (هم *N*) بر خویش خواند خواهرش را.

^۶ So in all copies except *B*, which reads بنزدیک خود جایگاهش. After this verse there is in *M* and *W* a new, but unnecessary, heading (also indicated in *A* by a pencil remark 'title'): وصیت کردن راحیل با خواهر از بهر یوسف علیه السلام.

^۷ So *B*, *M*, and *W*; the other copies again خواند.

^۸ So *B*, *M*, and *W*; the other copies (همچون بهار *N*) only *N* reads at the end of the hemistich, like the text adopted, چون نوبهار.

^۹ *M* and *W* read in the first hemistich and in the second (like *A*, *E*, *N*, and *T*) بچهر وی آینه که در بر آینه.

^{۱۰} According to *B*, or درد according to the other copies.

^{۱۱} So *M*, *W*, and *B* (only in the second hemistich مهم instead of عمرم); the other copies (عمرم بیدم *E*) که خواهد شدن ماه عمرم بمیغ.

^{۱۲} Only *B* substitutes here a less suitable *ترا* for *مرا*.

چو با او بسر برده بُد هفت سال
 بخشودنی کام^۱ و آرام و حال
 بدو چبرئیل آمد از کردگار
 چنین گفت از قول چّبار بار^۲
 که بر خیز^۳ با خیل و با دستگاه
 یکی سوی کنعان بیمای راه
 بفرمان یزدان رسول خدای
 بُنه بر گرفت و بپرداخت جای
 بخشودنی خال دانش پناه
 بکنعان فرخنده پیمود راه
 ولیکن ز حکم خدای کریم
 بره در^۴ یکی شغلش آمد عظیم

زادن راحیل ابن یامین را و زاری کردن او

پیش خواهر و انتقال کردن راحیل از

دار الفنا بدار البقا^۵

۸۶۵ چنان دان^۶ که راحیل بُد بآرور
 گران داشت بار آن زن پرنهر
 ازو ابن یامین همی زاد خواست
 و لیکن بزادن روان داد خواست^۷

^۱ So correctly *M* and *W*; the other copies بخشودنی و کام; on حال see note to v. 843 above. The seven years are reckoned from Rachel's marriage, *not* from Joseph's birth.

^۲ So *B* with a proper rhyme; equally correct is the reading of *T*:

بیزدان پیامش رسید آنزمان
 که ای راد بیغمبر پاک جان

but against the rules of rhyme is the wording of the second hemistich both in *M* and *W* بیعقوب فتح رسول زمان *A*, *E*, and *N* چنین گفت از ایزد کامگار

^۳ *T* زجا خیز; instead of با خیل in *B*, *M*, and *W* the other copies read با رخت, which is less suitable, as it is a mere synonym of دستگاه. *M* and *W* بره.

^۴ So *N*. *T* (repeating part of the heading before v. 845): متولد شدن ابن یامین و بحالت نزع رسیدن راحیل و سپردن یوسف را بخواهر خود و وصیت کردن; کیفیت رفتن حضرت از شام بکنعان و ولادت ابن یامین در اثنای راه و وفات *E* حدیث راحیل *M*; شدن راحیل. In *W* and *A* there is a mere interval without a heading; in *B* the text runs on without interruption, as in the previous heading (before v. 845) the death of Rachel is included already. In *E* and *W* the new chapter begins, less appropriately, after vv. 863 and 865 respectively.

^۵ *M* and *W* بُد instead of دان.

^۷ So all copies except *M* and *W*, which read:

ازو ابن یامین همیخواست زاد
 ولیکن بیزدان روان خواست داد

E has also بیزدان instead of بزادن.

تَبُد خویتر زو بُتی در کنار ^۳	چو راحیل مامش ^۱ که آن روزگار
براحیل خود شاد بُد سال و ماه ^۴	دل پاک یعقوب ^۲ دانش پناه
چو جان و دل و چشم سر داشتش ^۵	زدیگر زنان دوستر داشتش
چو یوسف بفالِ همایون بزاد ^۶	۸۵۵ و لیکن ز راحیل فترخ نژاد
که سامان او هیچ نتوان نمود ^۷	بدان مهر یعقوب چندان فزود
زهر کس کرامیترش داشتی	شب و روزش ^۸ از دیده نگذاشتی
دگر آنکه بُد مادر یوسفش	یکی آنکه دل داده بُد در کفش ^۹

rather corrupted in all copies, is according to *M* and *W*, which seems comparatively the best. *T* has بخاشه که یوسف چو او آدمی ندیده همی آسمان و زمی; *A*, *E*, and *N* the same, but ندیده همی آنچهان در زمی in the second hemistich. *B*:

بخاشه چو یوسف که از آدمی نبیند خیر آسمان و زمی

¹ So *B*, *M*, and *W* (the latter two در آن instead of آن); *T* مادر; the other copies چو راحیل کان مادر روزگار (!).

² So *B*, *A*, and *N*, with the slight modification of اندر کنار into در کنار, on the analogy of *T* گلی در بهار (*M* and *W* گلی اندر بهار); *E* has an unintelligible نَبُد خویتر رویش اندر کنار.

³ *M* and *W* read by mistake پاک یوسف.

⁴ So *B*. *M* and *W* ماه سال و ماه; the other copies read چو ماه سال و ماه, quite consistently, since in them v. 856 follows immediately after v. 853; v. 854 (which is wanting in *T* only) is wrongly placed after v. 856, and v. 855 is altogether left out.

⁵ So in *M*. *W* has داشتش in the first and برداختش in the second hemistich; *B*, *A*, *E*, and *N* داشتی in both hemistichs.

⁶ This verse only in *B*, *M*, and *W* (the last two have گور نژاد in the first hemistich, and *W* reads زفالِ کرامی instead of بفالِ همایون in the second hemistich).

⁷ *B* repeats in the second hemistich of this verse verbatim that of v. 853, and consequently modifies the first hemistich, so as to suit the rhyme, viz.:

ابر مهر یوسف دلش نیکخواه   براحیل خود شاد بُد سال و ماه

⁸ So in *M* and *T*. *B*, *W*, and *N* روز. In *A* and *E* this verse, which is a striking parallel to v. 849 (there Jacob's constant devotion to God, here his constant attention to Rachel), is entirely wanting.

⁹ So *E*. *B* بود از کفش; the other copies بود از کفش.

گفتار اندر رفتن یعقوب علیه السلام از شام
باز بکنعان^۱

چو شد جفت راحیل فَرخ گهر ^۲	845 شنیدم که یعقوب والا هنر
چنین تا برآمد برو هفت سال ^۳	همی بود در شام نزدیک خال
تن و جان او بود یزدان پرست	بدانجایگه ^۴ بُد مر او را نشست
اگر بُد نشسته اگر بُد بهای	زمانی تَبُد کو تَبُد با خدای
همیشه سپاسش همی داشتی ^۵	یکی لحظش ^۶ از یاد نگذاشتی
بدانگونه چندانش فرزند داد	850 کش آن ^۷ دستگه داد و پیوند داد
بُدی در همه آسمان و زمی ^۸	بخاصه چو یوسف کجا آدمی

¹ So in *M*. *B* روانه شدن یعقوب *T*; رفتن یعقوب بکنعان و فرمان یافتن راحیل; *N* صفت (?صحبت) یعقوب; علیه السلام از شام و متولد شدن ابن یامین در راه; *W* merely an interval is left; in *A* and *E* the text runs on without any interruption.

² So *B* and *M*; the other copies have والا گهر in the first and فَرخ سیر in the second hemistich.

³ After this verse there follows another in *B*, *M*, and *W*, which, both in wording and meaning, appears of a very doubtful character:

بدان هفت سال او (بدان هفت او را *M* and *W*) بفرمان خویش
بُدش رای و پیمان همه زان خویش

⁴ So *B*; the other copies بیکجایگه, and in the second hemistich دل و جان وی (جمله *M*) یزدان پرست.

⁵ So *M* and *W*; the other copies leave the object out and read simply لحظه.

⁶ So *B*, *M*, and *W*, with همی and the استمراری combined, a peculiar Firdausian usage, see Salemann und Shukovski, p. 61. The other copies نگهداشتی.

⁷ So in *B*; the other copies read او که for آن کش (=for he, God, gave to him), and هم instead of داد at the end of both hemistichs. دستگه is used here in its first meaning, see note 11 on p. 13. The same rhyme پیوند and فرزند frequently appears in the *Shâhnâma*; *Ganjnâma*, fol. 51^a, lin. penult. sq., where پیوند is simply explained by صلۀ رحم, quotes three baits of that kind, the last of which is:

همیداشتش همچو پیوند خویش جدائی ندادش زفرزند خویش

⁸ The wording of this verse, which like the three or four following ones is

835 جهانبان که کرد این جهان را بدید
وز آن یکدرم پنج دانگ^۱ تمام
چو دیدار وی بر زمانه^۲ بتافت
توگفتی زراحی^۳ خورشید زاد
بدیدار یوسف جهان^۴ شاد بود
840 زن و مرد هرکش^۵ بدیدی زدور
زبوی خوشش^۶ مغز قارون شدی
مر اورا ندیدی کس اندر^{۱۰} جهان
رخ روشنش کیمیای جمال^{۱۱}
پری گریو دیده بگماشتی
همه حسنهای^۱ یکدرم آفرید
بیوسف سپردش علیه السلام
جهان از کران تا کران نور یافت
وزو^۲ نور بر هفت کشور فتاد
که از ارج رخسارش آباد بود
توانگر شدی چشمش از رنگ و نور
که داند که دلها ازو چون^۳ شدی
که بر وی نگشتی دلش مهربان
زدل صبر بردی زتن هوش و مال
بسا شرم کز روی خود^{۱۲} داشتی

^۱ *M* and *W* نیکوئی.   ^۲ *Dâng* (in *T* *Dang*), the sixth part of a dirhem.

^۳ *A*, *E*, and *T* بر زمین بر. *N* بر زمینی.

^۴ *E* *E* with the transitive meaning of زاد.

^۵ *B* *B* and at the end *بداد* instead of *فتاد*. *N* has again the same rhyme-words as in the preceding verse, viz. *خورشید یافت* and *کشور بتافت*.

^۶ So *B*. *M* and *W* چنان, and in the second hemistich رخ رخسار الخ که از درج رخسار الخ. This verse is wanting in *A*, *E*, *N*, and *T*.

^۷ So in *B* and *A*; the other copies هرکس, with omission of the necessary object. On رنگ, see note 9 on p. ۴.

^۸ The substitution of رخسار for خوشش in *B* creates a useless repetition, as there follows in v. 843 again روشنش.

^۹ *B* and *W* خون. In *A*, *E*, and *N* v. 841 is preceded by 842.

^{۱۰} *A* and *N* در کسی.

^{۱۱} *T* جلال. This verse is found in *B*, *M*, *W*, and *T* only. حال at the end of the second hemistich is corrected from حال in all copies, which would give a very feeble sense, in agreement with v. 859 further down, where most copies likewise read حال, but *B* gives the proper form of حال. حال is according to *Ganjnâma*, fol. ۱63^a = قرار و آرام, see also *Shams-i-Fachrî*, p. 85; the combination of آرام و حال appears in various verses of the *Shahnâma*, as quoted in the *Ganjnâma*, loc. cit.; and that of هوش و حال in a verse of *Sûzanî*'s, see *Vullers' Lexicon*, ii. p. ۱440^a.

^{۱۲} So *B* and *M*, more emphatic than the reading of the other copies وی کز روی; instead of برو, in the first hemistich, *B*, *A*, *E*, and *N* read بدو.

خود اورا نگهدار بودی و بس	زبیم استوارش نبودی ^۱ بکس
بود بسته بر مهر فرزند خویش ^۲	همیشه دل مادر خوب کیش
که چون او نبیند کس و نشنود ^۳	830 بخاتم که فرزند یوسف بود
که در هفت کشور پدیدار بود	یکی صورت از نور دادار بود
همه ارج و زیبایی و آفرین ^۴	چراغ جهان بود و شمع زمین
فرزنده مه خیرگی یافتی	کجا چهره خوب او تافتی
خجل بود زو قرصه آفتاب ^۵	زبس حسن بی غایت نورتاب

¹ *M* and *W* استواری نمودش، an unnecessary and not even correct modification, as استواری can scarcely mean anything but 'firmness, stability,' whereas استوار may be used as an abstract noun in the sense of باور and باور کردن; the more common phrase, استوار داشتن, 'to trust, confide,' appears in v. 921 below. The second hemistich runs in the wording of *B* نگهداریش خویش کردی و بس.

² So in *A*, *E*, *T*, *M*, and *W* (the latter with the slight modification of مهر بستن), as a general maxim of well-disposed mothers, which is corroborated by the immediately following verse. The correction therefore of *B* and *N* بدی بسته بر می یافتی is contrary to the obvious intention of the poet.

³ که چون او نبودست و کس نشنود *M* and *W*; که چون او نبینند و کس نشنود *B*.

⁴ This verse in *B* only.

⁵ Verses 833 and 834 are in a rather confused state in the various copies; v. 833 is found in *B*, *M*, and *W* only. *B* reads in the second hemistich مه از وی خجالت. Verse 834 is found in all copies—the wording adopted is that of *A*, *E*, *N*, *T*, *M*, and *W*. *B* reads (with a repetition of the same rhyme-words as in the preceding verse):

زبس نور کز حسن او تافتی فرزنده خور خیرگی یافتی

Assuming, that both verses are genuine—and there is no particular reason against that assumption—it is evident, that the sun cannot figure in both, which would be a useless repetition; hence the substitution of مه for خور in v. 833, clearly suggested by the reading of *B*. *B* adds here another rather feeble verse:

همان روز کز مادر خویش زاد خدا این همه حسن رویش بداد

In *E* there appears after v. 834 a new heading which is clearly to supplement the one between vv. 794 and 795 (see note 1, p. ۷۷), but comes a good deal too late for that: (or as the copy really has: (بحسن و خوبی الحضر).)

که او شمس بُد بر دگر اختران ^۱	ورا دوستر داشت از دیگران
همه داروی مهر او خورده بود	دل و هوش در کار او کرده بود
بتسبیح و تهلیل و علم ^۲ و بیان	همی پروریدش چو پیغمبران
همی خواند بر یوسف پاکدین	820 شب و روز توحید ^۳ جان آفرین
سرشته بُد ایزد، خود اندر گیش	بیزدان همی شد موچند دلش
وز آن ^۴ پارسائی شود پادشا	که پیغمبری ^۵ باشد و پارسا
زجان و روانش فزون داشتی	که داند که مادرش چون داشتی ^۷
بدو داشتی تازه همواره چهر ^۸	بُدی بر تن و جانش لرزان ز مهر
زیوسف نبودش کسی دوستر ^۹	825 پس از آفرینند ^۹ دادگر
باغوش ^{۱۰} بودیش یا در کنار	ازو نیم ساعت نبودش قرار
بجان اندرون جایگه ساختن ^{۱۱}	مگر از بر خویش ننشاختن

^۱ So *B*; *M*, *W*, *A*, *E*, and *N* اختران؛ *T* دگر اختران؛ *W* reads *ماه* instead of *شمس*.

^۲ *A*, *E*, *N*, and *T* ذکر instead of *علم*.

^۳ *B* has again *تسبیح* as in the preceding verse. This verse is wanting in *M* and *W*.

^۴ *A* and *N* *بُندند* آن *E* سرشته بُد از هم.

^۵ *T* پیغامبر.

^۶ So *B*. The other copies *در آن*. *M* and *W* read *بود* instead of *شود*.

^۷ *W* and *M* *که دافد که مامش چگون داشتی*.

^۸ This verse in *B* and *T* only.

^۹ So *B*, *M*, and *W*. The other copies read *بجز* instead of *از* *پس* in the first, and *نمی داشت کس* instead of *نبودش کسی* in the second hemistich.

^{۱۰} So *B*; the other copies *در آغوش*.

^{۱۱} This verse in *B* only; although the wording is rather uncommon (the nearest approach to it is in v. 282 above), it is quite intelligible and rather emphatic (مگر often = 'hoping that,' as for instance in Bostân, ed. Graf, p. 19, v. 130, or even = 'would that,' comp. Rückert in Zeitschrift der D. M. G., vol. x. p. 213); 'hoping that not taking down the child from her breast was making a dwelling-place for him in her very soul = would that by not taking him etc. I could make for him etc. ;' about the form *نشاختن*, see note 5, on p. 57.

رخ و ریش بر خاک تارک سود ^۱ پذیرفت منت زهروردگار دو صد گاو گشت و بدرویش داد چو یعقوب دیگر بُد آدمی که تارک همی برمه و مهر سود بخورشید بودی ^۲ رخس رایگان که اندر تنش روح خندان شدی ^۳ نهادی رخ و ریش خود بر زمین ^۴ شدی نعمتش را بجان حق شناس کند کامگاری بهر دو سرای چو شاه همایون بتاج و بتخت	بسجده درون رفت ^۱ یعقوب زود بانداژ هر چه آرد بکار ^۲ از آن شادمانی، بائین و داد بهر هفت کشور زروی ^۳ زمی 810 بدیدار یوسف چنان شاد بود چو ویرا بدیدی زمان تا زمان طربها و شادیش چندان شدی هم اندر زمان پیش جان آفرین گشادی زبازرا بشکر و سپاس 815 هر آنکو شناسد سپاس خدای پدر شادمان بُد ^۴ بفرزند سخت
---	---

^۱ در افتاد *M*, *W*, and *T*.

^۲ *M*, *W*, and *T* بسود؛ تیره بسود؛ vv. 806 and 807 are wanting in *A*, *E*, and *N*.

^۳ So best in *T*; *M* and *W* دارد بکار؛ *B* دارد نگار؛ on منت in the second hemistich, see note 2, on p. ۴۹.

^۴ *A*, *E*, *N*, and *T* شادکامی.

^۵ So *B*; the other copies بروی. In *B* and *M* this verse, which by its identical rhyme refers back to Gabriel's congratulation in v. 803, is preceded by another, probably interpolated, bait with a similar rhyme, but adding nothing new to what is said before or after it. It runs thus:

یکی سور کرد اندر آن خرمی - که چون آن نکرد از بُته آدمی (نکرده کس از آدمی *M*)
 In *W* out of these two verses one is coined in the following way:

یکی سور کرد اندر آن خرمی
 چو یعقوب دیگر بُد آدمی
 In *N* زمین آدمین as in v. 803, see note 12, p. ۷۷.

^۶ *A*, *E*, and *N* بُدی؛ instead of رایگان *M* and *W* read بیگمان.

^۷ So *B*, *M*, and *W*; the other copies read بُدی in both hemistichs.

^۸ This verse, which is found in *B*, *M*, *W*, and *T*, although in some way a repetition of v. 806, is not at all out of place, as it denotes in contrast to the one isolated act of Jacob, immediately at Joseph's birth, his ever-growing tendency and habit of doing homage to God, whenever he looks at his child. *T* reads خود instead of هم in the beginning, and نهادی رخ خویش را in the second hemistich; *B* نهادش رخ و ریش را بر زمین.

^۹ شد *E*.

گفتار اندر مولود یوسف علیه السلام^۱
 795 شنیدم که یزدان ز آغاز کار
 که را حیل آزاد^۲ بگرفت بار
 بمزده فرستاد جبرئیل را
 ز نیکی و خوبیش، پرداختیم
 بنه مه رسد هدیه ما بتو^۳
 شود شادمان دین و دنیا بتو^۴
 سبک جبرئیل آمد از پادشا
 دگر چون شد از مام^۷ یوسف جدا
 800 بیعقوب پیغمبر نیکنام
 که ای ویژه پیغمبر پاکدین
 چنین گفتش^۹ از قول جان آفرین
 ز یوسف بما^{۱۰} خرم و شاد باش
 که دادیم چیزی ترا بر زمی^{۱۱}
 بدو شادمان باش زو دل گشای^{۱۲}
 که مجموع حسنست سر تا بهای
 805 چو ایند بیعقوب داد آن پسر
 بدان حسن و آن زیب و آن اوج و فر^{۱۴}

کیفیت نازل شدن حضرت جبرئیل نزد حضرت یعقوب^۱ *E* در *M* and *W*.
 مزده دادن (آوردن) *NV* جبرئیل علیه السلام *T* and *N*. برای تهنیت حضرت یوسف،
 یعقوب و را حیل را (نزد را حیل *NV*) از تولد (شدن) *NV* یوسف علیه السلام.
 In *B* no interval here, but a similar heading follows between vv. 798 and 799:
 'مولود یوسف نبی علیه الصلوة والسلام'. In *A* an interval without a heading.
 شو^۳ *B* again فرخنده as in v. 793.
 ز چند *M* and *W*; ز چونی (ز خوبی *T*) و چندیش *A*, *E*, *N*, and *T*.
 و ز چونیش.

هدیه در پای تو^۵ *A*, *E*, and *N*.
 دنایای تو^۶ *A*, *E*, and *N*.
 چو از مام خود گشت^۷ *M* and *W*.
 گفت^۹ *In B, M, W, and T*.
 بیوسف کنون^{۱۰} *B* has the much weaker reading. *B, M, and W* فکرت^{۱۱}.
 در زمین *N*، and consequently in *B, M, and W*.
 آدمین^{۱۲} the second hemistich. *A, E, and T* در زمی.
 و دل برگشای^{۱۴} *So B*; the other copies. *W* and *M* ندیده.
So B (except این پسر instead of آن پسر in the first hemistich). In *A, E, N, and T* (where this verse follows, less appropriately, after v. 808), the second hemistich runs thus: بدان حسن و زیب و بدان اوج (درج *T*) و فر. In *M* and *W* this verse is wanting.

زیالون ^۱ آزاده ^۲ خویری	یهودا و یستاخز ^۱ دادجوی
یکی جاد بُد دیگر اوشیر ^۳ بود	زلفا دو فرزند چون شیر ^۳ بود
هنرمند نفتال و فرزانه دان ^۴	790 زلیها دو فرزند روشن روان
نرفتست نیکوتر از وی بچهر	زراحیل یوسف که زیر سپهر ^۵
کز مهر بانتر نمودش پسر ^۶	دگر ابن یامین امین پدر
همش بود راحیل فرخنده مام	همیدون کنیزی دگر دینه نام ^۷
روا بُد زهرگونه ^{۱۰} کام شان	باسباط معروف شد ^۸ نام شان

^۱ So in all copies, with slight modifications (یستاخز, بستاخز), perhaps corrupted from an original یسّاخَر (Baidāwī یسّاخَر); only in *B* یستاجر (Zamakhsharī), p. ۱۴۲, (یسّاخَر), and نام instead of داد.

^۲ So correct in *M* and *N* (=Baidāwī); *A* زیالون (=Zamakhsharī); *E* زیالون; *B* زیالون; *W* زیانون (with permutation); *T* زیالان.

^۳ چون میر *B*.

^۴ So correctly *B* and also *T* (where جادیه دیگر seems a mere misprint for جاد یکی جاد دیگر اوشیر بود *N*; یکی جاد و آن دیگر اوشیر بود *A* and *E* یکی جاد بود و دگر شیر بود *M* and *W*; the common Arabic form for Asher is أشَر (Baidāwī) or أُشَر (Zamakhsharī)).

^۵ This verse is the most corrupted of all in the list of Jacob's children. The name of Naphtali (Baidāwī نفتالی, Zamakhsharī یفتالی) appears here as تفیال (*M*), نفتال (*N*), وقتال (*T*), نقال (*A* and *E*), فَمّال (*W*), تیمتا (*B*). The first hemistich appears in the form, given above, in *B*, *M*, and *W*; but in the second hemistich *M* and *W* have substituted جان پاکیزه (which may be a mere corruption of دان ویاکیزه) and فرزانه دان. In the other copies the name of Dan does not appear at all, viz.

زیلها دو فرزند مردانه بود هنرمند نقال (وقتال, نفتال, etc.) و فرزانه بود

^۶ This reading, only found in *T*, seems the best; the گزین سپهر (an unusual epithet) of *B*, *M*, and *W*, and the گزین به سپهر of *A*, *E*, and *N*, are apparently mere corruptions of the above.

^۷ *M* and *W* دگر.

^۸ So *B* (only کنیزی instead of کنیزی). The other copies:

همیدون که بُد دخت دینه بنام (دخت را دینه نام *T*).

^۹ So in *A*, *E*, *N*, and *T*. *B*, *M*, and *W* بُد as in the second hemistich.

^{۱۰} *M* and *W* بهرگونه. Rachel as mother of Dinah appears in all copies.

تن و جان خود مرورا کاستی ^۱	زیس کز دلش مهر وی خاستی
بدادش پرستار خود را بشوی ^۲	زیس مهریانی زن خوبروی
که یکلخت میلش بدان راه بود ^۳	همانا که از شوی آگاه بود
بپیوند وی شادگشتش روان	780 بزن کرد یعقوبش اندر زمان
چو آن دید ^۴ از خواهر مهربان	هنرمند لیلیا، پاکیزه جان
بهدیة بیعقوب فرخ سپرد	سبک مره پرستار خود را ببرد
شدندش زن ویژه هردو کنیز ^۵	بزن کرد یعقوب وبرا بنیز ^۷
همی بود بر چار زن کدخدای	بتوفیق یزدان رسول خدای
ده و دو پسر داد و یک دخترش	785 وزان چار زن اینزد داورش
بایشان دل دودمان شاد و گش ^۶	زلیا مرورا پسر داد شش
خردمند لای چراغ هنر ^{۱۱}	نکو نام روبیل ^{۱۰} و شمعون دگر

^۱ So *B*. *M* and *W* تن و جان خود مرورا کاستی *T*; تن و جان او دمبدم کاستی *A* and *E* مرورا سر مرورا خواستی *N* the same, but مرورا instead of مرورا. In *A* besides the two hemistichs are transposed.

^۲ So all copies except *B*, which reads in the first hemistich **زیس مهریانی آن الخ** and in the second **پرستار خود را بدادش الخ**.

^۳ So *B*; the other copies بدان (بر آن) ماء بود. In *M* and *W*, where this verse precedes v. 778, مهرش is substituted for میلش. Instead of شوی in the first hemistich, *A*, *E*, *N*, and *T* read شویش. In *T* this verse follows after v. 780, so as to give an additional motive for Leah's imitation of Rachel's action.

^۴ *B*, *M*, and *W* راحیل, see note to v. 775.

^۵ So *B*; the other copies چو (که) آن دیدش.

^۶ So all copies except *B*, which has وی instead of مر.

^۷ To بنیز see v. 220 (note 3, on p. ۲۱). In *A*, *E*, *N*, and *T* this verse is wanting.

^۸ So in *B*. *M* and *W* دو گوهر کنیز.

^۹ *M* and *W* شادوش; to گش see note 2, on p. ۳۶.

^{۱۰} So according to the Syriac form and Josephus (Πούβηλος) with the permutation of n and l, in all copies except *E*, *N*, and *T*, which read روئیل.

^{۱۱} So *B*. *M* and *W* گهر; the other copies بصر.

بخشیدن راحیل و لیآ کنیزکان خود بلها
 و زلفا بیعقوب علیه السلام^۱
 770 بدان ای خردمند دانش پُژوه
 که شان در جهان بود مثل^۲ اندکی
 پرستار بُد هر یکی را یکی
 دگر سخت زیبا و زلفا بنام^۳
 شنیدم که زلفا بُد آن پرهنر
 پرستار آزاده راحیل بود^۴
 بیعقوب دادش^۷ پرستار خویش
 775 سرافراز راحیل^۵ پاکیزه کیش
 که بر شوی بُد مهربان بیقیاس^۸
 نختی بشب در زهرش دو پاس

¹ So best in *N*. *T* بخشیدن لیآ و راحیل پرستاران خود را بیعقوب علیه السلام; *M* and *W* (l) یاد کردن بلآ و پرستاران راحیل و تزویج. In *B* and *E* the text runs on without interruption; in *A* there is an interval, but no heading. The name of Rachel's handmaid appears in its correct form بلها (Baidāwf, p. ۴۵۳, بُلْهَة) only in *N*. *T* has بلهان; the other copies بلیا, بلبا, لبیا, and even لهیا. Leah's handmaid is in most copies styled correctly زلفا (زُلفَة Baidāwi), or as *B* reads زلفی. *A* and *N* زلفان, but in the above heading of *N* appears زلیخا (l).

² So *B*, *M*, *W*, and *E*; the other copies مر پُژوهش, پُژوهش, and پُژوهیدن = باز. Ganjnama, f. 47^b, ll. 5 and 4 ab infra. The same composition appears in Shams-i-Fachrī, p. 110, l. 8. ³ مثل بُد *T*.

⁴ So *B*. *M* and *W* زلفا بنام; *E* دگر بود زیبای زلفا بنام. In *A*, *T*, and *N* this verse is wanting.

⁵ So *B*, *A*, and *E*. *N* and *T* ستود instead of شنود; *M* and *W* خردمند بلها. On the passive construction of کم شنود or ستود کم, compare Salemann und Shukovski, Persische Grammatik, p. 57, § 43, Anmerk. i. Instead of راحیل آزاده, *A*, *E*, *N*, and *T* read آزاده راحیل.

⁶ So, in agreement with the biblical story, *A*, *N*, and *T*. *B*, *M*, and *W* substitute here لیآی for راحیل, and consequently further down in v. 781 راحیل for لیآی. *E* راحیل, but above as a later correction لیآی.

⁷ *A*, *E*, and *N* داد آن. In *W* verse 775 precedes verse 774.

⁸ So in *B* (her excessive love to Jacob gave her sleepless nights), which seems best to agree with the following verses. *A*, *E*, *N*, *M*, and *W* که بُد شوهرش (his excessive love to Rachel). A similar idea is expressed by *T*: که بر شوهر مهربان بیقیاس الخ.

<p>بیاورد بابش بفرهنگ و داد بدانسان^۲ که از مادر آمد نخست که داند که یعقوب چون گشت شاد که گردد بهشتی بدو دوزخی رسانیدش ایزد بکام و نیاز^۳ بآسانیش ره نماید خدای همی بود یکگفته مهمان خال ابا همسر و ممدل و ماه خویش^۴ چو کشته بباران و مردم بداد دل پاک او شادمان بود^۵ سخت که اینش چو دل بود و آتش چو جان^۶ ز شغل جهان^۷ گشت بیغم دلش که آورده بُد جمله کامش^۸ بجای</p>	<p>چو شد ساخته کار^۱ آن حورزاد بآئین دین و بعقد درست سپردش بیعقوب فرخ نهاد^۲ 760 بدیدار آن اختر فرخی پس از چارده سال رنج دراز هر آنکو بداد گپ^۳ رنج پای نکونام یعقوب نیکو سیگال^۴ پس از هفته شد نزد بُنگاه خویش 765 همی بُد بپیوند راحیل شاد همیدون بلیتای پیروز بخت همی داشت مر هر دو را چون روان بهر دو همی بود خرم دلش همی کرد پیوسته شکر خدای</p>
--	---

¹ *M* and *W* شغل.

² *E* بدانسو. *B* آید instead of آمد.

³ So all copies except *B*, which reads نژاد.

⁴ So best in *T* and *E*. *B*, *M*, and *W* have the weaker دختر.

⁵ *M* کام و نیاز. *W* بدان کام و نیاز. ⁶ *M* and *W* ابر.

⁷ So *B*; the other copies خصال.

⁸ *E* پس از هفته شد به الخ; *M*, *W*, and *T* سوی.

⁹ So *B*, *M*, and *E*. *W* ابا همبر الخ. *T* ابا همبر الخ.

¹⁰ *E* گشت.

¹¹ So *B* and *E*; correct in rhyme is also the reading of *T*:

همیداشت مر هر دو شانرا چو جان که اینش چو دل بود و آتش روان

but without a proper rhyme is that of *A*, *M*, *W*, and *N*:

همیداشت مر هر دو آنرا (ز نرا *N*) چو جان که اینش چو دل بود و آتش چو جان

¹² *A* and *N* گله; *T* گلش. *M* and *W* read بود instead of گشت.

¹³ So *B*. The other copies کام (کار *E*) اورا instead of کامش.

745	که در دل همان مهر پیوسته داشت	امید دل و جان بدان بسته داشت ^۱
	شنیدم که راحیل نیز ^۲ آنزمان	فزون داشت فرهنگ و رای و توان
	فراوان نکو روی ترگشته بود	جمالش زاندازه بگذشته بود ^۳
	تزوینج راحیل با یعقوب علیه السلام ^۴	
	جهاننیده لابن سبک برگ ساخت	سوی جستن کام یعقوب تاخت
	که در مهر راحیل فرخنده بخت	میان بسته بُد چارده سال سخت
750	همیکرد مزدوری و چاکری	بامید آن دخت همچون پری ^۵
	باتین شایسته نیکه فال	یکی نغز مهمانی کرد خال ^۶
	بمهمانی آورد یعقوب را	بیاراست آن دختر خوب را
	بهرگونه سُنْدُس ^۷ روم و چین	که گفتی فرا رشته ^۸ بُد حور عین
	بهرگونه زبور خسروی	که تا نیکوانرا دهد ^۹ نیکوی
755	پس آنکس که ^{۱۰} از اصل نیکو بود	همه نیکوئی همسر او بود
	چو با جامه زر وزبور بود ^{۱۱}	چنان دان که یکسر نکوتر بود

¹ So in *M*, *W*, and *T*, preferable to *B* which has بود instead of داشت in both hemistichs and درو (*W* بدو) instead of بدان. *E* هوای instead of امید.

² So *B* and *E*. *M*, *W*, and *T* را راحیل and consequently in the second hemistich بود (گشته *T*) instead of داشت.

³ So *B*. *M* and *W* علیه السلام (*M* را) راحیل یعقوب (یا *M*) (see p. ۳۰, note ۱) دادن لائی راحیل را بعد از چهارده سال بیعقوب علیه السلام. *E* کیفیت سپردن راحیل دختر خورد خود را لابن بزوجیت بحضرت یعقوب. In *M*, *W*, and *E* this heading is, less appropriately, placed after v. 748.

⁴ *M* and *W* دختر چون پری.

⁵ *E* مهمان برآراست خال (wrong, since مهمان cannot be used as abstract noun).

⁶ *E* دلبر. ⁷ *M* and *W* دبیّه. In *E* this verse is wanting.

⁸ So *T*, by far preferable to the weaker فرستاده in *B*, *M*, and *W*. About the prefix فرا, the Ganjnama, fol. ۱۱۷^a, ll. 9 and ۱۰, remarks: که بجهت حسن و زیب کلام بیاورند و آنرا در معنی مدخلی نباشد.

⁹ So *B* and *T*. *W* and *E* که آن نیکوانرا کند. *M* the same, but دهد as *B* and *T*.

¹⁰ *E* خصوص آنکه; this and the following verse in *B*, *T*, and *E* only.

¹¹ *E* یکمد instead of یکسر, and in the second hemistich بود *E* چو با جامه و با زر و زبور بود یکسر.

مرآن پر بها گوهر خوب را	ستایش بسی کرد یعقوب را
همی گشت یعقوب در کوه و دشت ^۱	بدان ^۱ شرط شش سال دیگر گذشت
شبانی و یزدان ^۲ پرستی بهم	همی کرد فکرت بدرد و به غم ^۳
از اندازه بیرون شدش رخت و مال ^۴	735 چو بگذشت بر خدمتش هفت سال
وزان مال بیحد ستد بهر خویش ^۵	بیامد بر خال پاکیزه کیش
زاشتر زاشتر بآئین مور ^۷	زگاو و خر و گوسفند و ستور
ولیکن شنیدم بقول ^۸ درست	کس اندازه آن ندانست جُست
که پوشیده شد هفت فرسنگ دشت	که چندان گله مرورا گِرد ^۹ گشت
بدستی تَبُد بی گله روی خاک ^{۱۰}	740 درازی و پهنای آن دشت پاک
همه گوشه بُنگه و خواسته ^{۱۱}	سزاوار آن حله آراسته
شبان و پرستنده و ایرمان	زهرگونه مردمش بیکران
که نامش بهر گوشه گسترید ^{۱۲}	جهان آفرینش چنان برکشید
زخالش تقاضای راحیل کرد	چو این ^{۱۳} پایگه یافت آن نیک مرد

^۱ بر آن *M* and *W*.

^۲ *M* and *W* همی گشت در کوه و در پهن دشت. *T* reads in the beginning (probably by a mere misprint) همه instead of همی.

^۳ So *T*. *B* همی کرد هر روز بی درد و غم *M* and *W* همی کرد ایزد (ا) ابا درد و غم. In *E* the wording is quite senseless. In *A* and *N* vv. 734-761 (the story of Jacob's marriage with Rachel) are entirely missing.

^۴ *E* و رحمان.

^۵ This verse only in *B* and *T*.

^۶ This verse in *B*, *T*, *M*, and *W* only (the latter two have بی مر instead of بیحد).

^۷ *E* زاسپ و زاشتر باندازه (ا) مور.

^۸ *E* زقول.

^۹ جمع = گِرد، Ganjnâma, fol. 135^b, l. 4.

^{۱۰} So *B* and *E*. *M* and *W* همه بُد پی *T*; گذشتن نبود (ا) از گله روی خاک. گله بر روی خاک.

^{۱۱} Verses 741 and 742 only in *B* and *E*. The wording is that of *B*. *E* reads: سزاوار از حله آراسته بنیکی بهر گونه خواسته

^{۱۲} In *M* and *W* the rhyme-words are برگزید in the first and برکشید in the second hemistich.

^{۱۳} *B* چو آن. *T* چنین.

جهاندار آنرا ^۱ زبهر تو داد	کم و بیش هر بچه یامسال زاد
که يك بچه ات راست ^۲ بیخال نیست	مرا هیچ دعوی بدان مال ^۳ نیست
دل خال فترخ نشانرا خرید ^۴	چو یعقوب فرزانه چونان ^۴ شنید
همیشه فزونی زدادار خواه	بدو گفت کای خال دانش پناه
نیامد ببايست تو ^۵ بیش و کم	725 تو ده يك زمن خواستی لاجرم
که یه زو ندیدم بهر کار یار ^۷	من آمید بر دم سوې کردگار
مرا داد یزدان و باقی همه ^۸	ازو اندکی خواستم زین رمه ^۸
نگر تا نباشی بجز ایزدی ^{۱۰}	نمود آنچه بایست و آگه شدی
شدم راضی ای خال باکیزه تن	کنون من بدان ده يك خویشتن
فزون زان نخواهم همانم رواست ^{۱۱}	730 همان مُزد پیشین که پیمان ماست
تو گفستی بدو شاهی افتاد و بخت ^{۱۲}	دل خال ازو شادمان گشت سخت

^۱ *A, E, N, and T* اورا; *B* داور.

^۲ *M and W* برین مال.

^۳ So *B*. *M and W* کز آنها (کزینها *A*) پشت را بچه را بخت; the other copies (*A*) یکی بچه.

^۴ So *B, M, and W*; the other copies اینها.

^۵ *T* سوې خال *M and W* دانش. *M and W* فترخ instead of فترخ نشان بنگرید.

^۶ So *B*. *A, E, N, and T* نیامد رضای تو از *M and W* (نیاید *T*) ز گفتار تو.

^۷ *A, E, and N* بهر کار و بار.

^۸ *E* ازو بُد که میخواستم این رمه.

^۹ So *B, M, W, and E* (in the last *N* has زباتی instead of (یزدان instead of رحمان); *A and T* مرا داد دادار باقی همه; *A and T* of باقی).

^{۱۰} This verse in *B, M, W, and E* only.

^{۱۱} This verse again in *B, M, W, and E* only.

^{۱۲} So *B, M, W, and E* (in the last three *A* or *Zan* instead of *Zan*). *B and M* seem to read the weaker شادی (which would be besides a mere repetition of *N*: شاهی in the first hemistich) instead of شادی.

دل خال از گفت وی شاد گشت تو گفستی که بر تخت استاد گشت
A has the same, but شاد گشت in the second hemistich, which gives no rhyme. *T*:

دل خال از گفت او شاد شد تو گفستی کز اندیشه آزاد شد

سوې خال باز آمد آن نیکدان	چو آن سال از آن گونه ^۱ بُد داستان
که چون داد سود ^۲ و چه بسیار داد	مر اورا نمود آنچه دادار داد
که ای خال اگر خواهیم داد داد ^۳	چنین گفت یعقوب فرخ نهاد
کزینها ^۴ یکی بچه بمخال نیست	زنو زادگان بهرت امسال نیست
بموسید یعقوب را دست و پای ^۵	715 شنیدم که لابن خداوند رای
پیمبر بود حق چو تو آدمی	چنین گفت کای دیده ^۶ مردمی
خنک آنکه او برکشد پایگاه ^۷	ترا پیش یزدان بزرگست جاه ^۷
نبود آن عتاب من از من ^{۱۰} صواب	چو من با تو ^۸ کردم بده یک عتاب
که یزدان درین ^{۱۱} کار قدرت نمود	مرا شرمساری فراوان فرود
که آنرا نه سر نیک بود و نه	720 تو اکنون عفو کن مرا آن سخن ^{۱۲}

^۱ سوې خال شد آن سر راستان and in the second hemistich بدانگونه *W*, a reading also found in *M*.

^۲ *T* چون داده بود. After this verse there follows in *B* and *T* another one, which is rather doubtful both in wording and meaning :

ولیکن (غرض چون *T*) کم و بیش با خال بود
هر آن بچگان سال از آن مال (از مال *T*) بود

^۳ So best in *B*. *M* and *W* داد خواهدیم داد; the other copies که ای خال داد از تو خواهیم داد.

^۴ *M* and *W* کزانها.

^۵ This verse is wanting in *M* and *W*.

^۶ So *B* and *E*; the other copies مایه, and in the second hemistich پیمبر نباشد (بباشد *T*) چو تو آدمی.

^۷ *B* بزرگیست و جاه, against the metre, comp. Rückert's remarks on this point in *Zeitschrift der D. M. G.*, vol. viii. p. 260.

^۸ *M* and *W* خنک آنکه با تو بود سال و ماه; instead of *A*, *N*, and *T* خنک; *E* خوشا; *E* has بارگاه instead of پایگاه.

^۹ از تو *E*.

^{۱۰} *M* and *W* ایرا instead of از من.

^{۱۱} در آن *M* and *W*.

^{۱۲} So *B*, *M*, and *W* (in the latter two سخن زان); the other copies read تو اکنون مرا عفو کن زان سخن.

بزادند ^۱ هر بار بچه چهار	که آن سال هر گوسفندی دو بار
همه خال خال وهمه رنگ رنگ	همه بچه چون بچگان پلنگ
که با آن نشانهای خال ^۲ آمدند	نه خود بچه گوسفندان بُدند
زاسپ و شتر این عجائب نگر ^۳	که هر بچه کامد از گاو و خر
همیدون ز پشت اندرون تا بسُم	705 همه خال بُد شان زسر تا بدُم
سخنهای یعقوب راندند ^۴ پاک	شَبانان از آن ^۵ خیره ماندند پاک
که این بچگانرا پلنگست پوست	همیگفت هر کس که این ارج ^۶ اوست
بچه ستردند روی زمین ^۷	همه پیش یعقوب با داد ودین
که انداز ^۸ آن زیزدان گرفت ^۹	تُبد نزد یعقوب آن بس شگفت ^{۱۰}
نباید کشیدن بتن تاب و رنج ^{۱۱}	710 کجا ^{۱۱} داد خواهد خداوند گنج

¹ *E* alone tries to correct the plural زادند (which is logically quite admissible) by substituting the singular بزائید for it.

² *M* and *W* نشانها و خال. This verse is wanting in *A*, *E*, and *N*.

³ So the reading of *B*, which seems comparatively the best. *T*:

که هر بچه کامد ز گاو و زخر زاسپ و زاستر شتر سربسر

(where the absence of any connection between استر and شتر is objectionable). *A*, *E*, and *N* read in the second hemistich (the first is the same as in *T*): همیدون. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁴ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* همه خالشان بُد. *M* and *W* همه خالور بُد.

⁵ So *B*, *A*, *E*, and *N*. *M* and *W* ازین. *T* ازو.

⁶ *M* and *W* دیدند.

⁷ So *B*; *M*, *W*, and *T* درج, see above, vv. 345 and 492; in *A*, *E*, and *N* this verse is wanting.

⁸ So all copies except *B*, which reads less appropriately همی instead of همه in the first hemistich and برفتند خاک زمین in the second.

⁹ *M* and *W* چنان دید یعقوب از بس شگفت.

¹⁰ So *B*, *M*, and *W*. The other copies زیزدان گرفت.

¹¹ *A*, *E*, *N*, and *T* کرا.

¹² So *B* (only by mistake نباید instead of نباید); *M* and *W* بتن بار و رنج; *A*, *E*, *N*, and *T* همی (بسی) درد و رنج.

<p>که آن خال بروی^۱ نشان تو است پسندیده یعقوب پرهیزگار زن و گله را هردو در پیش کرد^۲ نه تنها گله حله و قافله^۳ بآسانی و رنج هر سو چرید زیزدان پرستی نیاسود هیچ بدی پیش او گاه و بیگه بپای^۴ بدو داشتی شاد جان و روان^۵ امید از جهان سوی او داشتی نکو دیدی آغاز و انجام خویش قصای خداوند زان^{۱۱} گونه بود</p>	<p>690 ترا دادم آن بچه آن تو^۱ است ببستند پیمان و بذرفت کار^۲ بیامد همانگاه داننده مرد بشام اندرون راند هر سو گله شب و روز بر هر کرانی چمید^۳ 695 بهر سان که بودش نهاده بسیج^۴ دلش گاه و بیگه بُد با خدای از خواستی دستگاه و توان زدل یاد او هیچ نگذاشتی ازو یافتی^{۱۰} لاجرم کام خویش 700 بدین گونه یکسال خدمت نمود</p>
---	--

^۱ زان تو *M* and *W*.

^۲ So *B*, *M*, and *W* (in *W* برتن instead of بروی). *T* که اندرتن وی; the other copies (the تو instead of او in *A* and *N* is a mere clerical error).

^۳ So *M* and *W*. *B* also reads پیمان, but instead of و بذرفت a strange بدو گفت. *A*, *E*, *N*, and *T* کار و بذرفت.

^۴ So *M* and *W*. *A*, *E*, *N*, and *T* پاك instead of هردو. *B* has an unintelligible زن و بچه را پیش در خال کرد.

^۵ This verse only in *B*, *M*, and *W*; حله is corrected from حله in the MSS., see above, v. 647. *W* has نیز با instead of و حله.

^۶ So *B*. *M* and *W* the same, but چرید instead of چمید (= خرامید), and in the second hemistich بآسایش instead of بآسانی, and دويد instead of چرید; the other copies همیشه (همیشد) گله از کران می چمید.

^۷ So *B*, *M*, and *W* (in the latter two نهاد و بسیج); the other copies read بهر سان instead of بهر سو. On بسیج see p. ۲۷, note 5.

^۸ So all copies except *B*, which reads less appropriately هر گاه و بیگه بدی بدی, and *W*, which has بدش (with دل as subject) instead of بدی.

^۹ In *A*, *E*, *N*, and *T* the two hemistichs of this verse are transposed.

^{۱۰} *A*, *E*, *N*, and *T* again داشتی, and in the second hemistich کردی instead of دیدی.

^{۱۱} *T* زن.

چنان گشت خواهی درین هفت سال
 680 هنرمند یعقوب دین را کلید
 بر افروخت از خرمی چون چراغ
 بدو گفت کای مایه آفرین^۳
 ببندم بخدمت میان هفت سال
 بکوشم چنان کم توان تنست^۴
 685 بلی گر بزاید یکی گوسفند
 هر آن بچه کش تن^۵ بود زین نشان
 نهان با دل خویشتن گفت خال
 ببخشم بدو کین خود اندک بود
 بدو گفت کای دیده و جان خال^{۱۰}

که در شام چون تو نباشد بمال^۱
 چو گفتار خال و پدر زن^۲ شنید
 بخندید همچون بنوروز باغ
 شدم راضی و شاد گشتم بدین^۴
 بفرمان و رای تو ای نیک فال^۵
 نخواهم ز تو آنچه مزد منست
 که دارد بچه بر تنش خال چند
 بمن ده بمزد من ای خال آن
 که از صد یکی بچه باشد بخال^۶
 وگر بود خواهد ز صد یک بود^۷
 هر آن بچه کورا^{۱۱} بود چند خال

¹ In *M* and *W* vv. 678 and 679 are transposed.

² So all copies except *W* (which reads *زان* instead), with the indispensable omission of the *Idâfah* between *پدر* and *زن*, comp. Rückert's remarks in *Zeitschrift der D. M. G.*, vol. x. pp. 177 and 273; *B* and *M* *چو گفتار و حال پدر آلیخ*.

³ So *B*, *M*, and *W*; the other copies *مایه داد و دین*.

⁴ *M* and *W* *برین*.

⁵ So *B*, *A*, and *E*. *W* *نیک حال*. *M*, *T*, and *N* *نیک خال*.

⁶ So *B*; the other copies: (*W* and *T* *توان در تنست*) *توان تا توان تنست* بکوشم بجان تا توان تنست (توان در تنست *W* and *T* *توان در تنست*, *Ganjnâma*, f. 56^a, l. 3.

⁷ *کز تن T*.

⁸ Instead of this verse there is in *T* the following bait :

زیعقوب چون خال وی این شنید پسندید و رای خوش آینده دید

⁹ So *B*. *M* and *W* read *زانکه*; instead of *کین* and *اگر* instead of *وگر*. In the other copies, where Laban's soliloquy is entirely omitted, this verse follows after v. 689, and is addressed directly to Jacob with this necessary modification :

ببخشم بتو کان آلیخ.

¹⁰ So *B*; the other copies, except *T*, *جان خال*, *پس آنگه چنین گفت کای جان خال*. *جوابش چنین داد کای آلیخ T*.

¹¹ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* *بچه را کش*. *M* and *W* *بچه کش*.

یکی ده شود آنچه ^۲ داری کنون	670 بدان ^۱ تا شود دستگاہت فزون
دو زن با سه نیکو بود دستگاہ ^۳	چو زن بیش خواهی درم بیش خواه
تنت بیکران تاب و سختی کشید	بدان نوبه یکچند رنجت رسید ^۴
در نیکبختی ابر تو ^۵ گشاد	خدای جهان مر ترا درج داد
که اندازه ^۶ آن نباشد پدید	بمن درج تو ^۷ نیز چندان رسید
مرا و ترا گوشداری دهد ^۷	675 گرایزد بدین نوبه یاری دهد
نداند بجز دادگر حاملان ^۸	از اندازه بیرون شود مالمان
که داری تو خود ^{۱۰} بیکران دستگاہ	و لیکن درین نوبه ^۹ ده یک مخواه
زنجبت همایون نداری گله	تو داری کنون خود ^{۱۱} جهانی گله

کثرت اسباب here in its second meaning. از آن *A, E, N,* and *T*. Ganjnama, f. 76^b, ll. 2 and 3, see above, v. 659.

^۲ کنون فزون by mistake again instead of *B* آنچه. *M* and *W*.

^۳ So *B, A, E,* and *N.* *M* and *W* بهل تا *T*. دو زن را چه (چو *W*) نیکو آلیج. که نیکو شود آلیج.

^۴ So *B.* *T* رختت *A, E,* and *N* رنجت; *M* and *W* رحمت. In the second hemistich *A, E, N,* and *T* read رنج instead of تاب. رحمت گرچه رحمت رسید.

^۵ *T* برویت; vv. 673 and 674 only found in *M, W,* and *T*; therefore no various reading to درج here (see also v. 572 above).

^۶ So *T.* *M* and *W* بمن نیز درج تو. In the second hemistich *W* repeats by mistake the corresponding one of v. 672.

^۷ So *B*; all the other copies have in both hemistichs دهد instead of کند. *E* ترا و مرا *A, E,* and *T* گرایزد instead of گرایزد in the beginning; *A, E,* and *T* کز اندازه.

^۸ So *B*; the other copies حال ما and مال ما. *E* and *N* ندارد. *A* and *E* ندارد. *E* and *N* کز اندازه as continuation of the conditional particle of the preceding verse. *A* and *E* ندارد instead of نداند.

^۹ *B* less appropriately بدین گونه; *A, E,* and *N* بدین نوبه.

^{۱۰} زخود *W*.

^{۱۱} *M* and *W* بود مالت افزون و بیمر گله *T*; تو خود داری اکنون. Instead of *M* and *W* بدانی, unnecessarily, as the rhyme is formed by flock and گله complaint. In *A, E,* and *N* vv. 678 and 679 are wanting.

از آدم درون تا بدین روزگار
 من ار تا زیم باشمت^۲ حق شناس
 که کردی ز هر در مرا^۴ یآوری
 645 زکنعان چو نزدیک تو^۶ آمدم
 کنون آشنا به کس ایدر منم^۸
 از ارج^{۱۰} تو فرزانه یکدله
 بود جای رختم سه پرتاب تیر
 شَبانانم اکنون^{۱۲} یکی لشکر اند
 650 مرا این شکوه و کلاه از تو است
 جز این کردی از هر کس پایه بیش^{۱۶}

پسندیده تر زین نکردند کار^۱
 هم آخر ترا پیش باشد سپاس^۳
 رسانیدیم^۵ سوی نیک اختری
 غریبی^۷ تهی دست و تنها بدم
 زدیدنت با دیده^۹ روشنم^۹
 همم جلّه شد ساخته هم گله^{۱۱}
 گله خود نگنجد همی در ضمیر
 پرستنده و بندگان^{۱۳} بیمر اند
 پس^{۱۴} از این دستگاه از تو است
 بیبوستیم با دل و جان خویش

- ^۱ So *B*, *M*, and *W*; the other copies ازین خوبتر کس ندیدست کار
- ^۲ So *B*, *E*, *M*, and *W* که من تا زیم *T* من ار زانکه باشم بسی. In *A* and *N* vv. 643-651 are entirely wanting.
- ^۳ *T* بسی پیش باشد ترا زان سپاس.
- ^۴ *M* and *W* که کردی مرا هر دری *T* رساندی مرا^۵.
- ^۶ So *B*, *M*, *W*, and *E* نزدیک خال *T* (with a combination of both) نزد تو خال.
- ^۷ *E* and *T* غریب و.
- ^۸ So *B*. *T* کنون آشنا تر بدین در منم *E* کنون آشنا تر کس اندر (? ایدر) منم *M* and *W* کنون بر همه یار و یاور منم.
- ^۹ So *B* and *T*; the other copies زدیدار تو دیده شد (دیدها *E*) روشنم.
- ^{۱۰} So *B*, *M*, *W*, and *T* زدرج, see p. ۴۶, note 3. *E* زفرّ.
- ^{۱۱} So *B* (except a wrong همم instead of هم) and *T* (except for جلّه for هم). *M* and *W* که همخوابه ساخته هم گله *E* ساخته instead of خواسته.
- ^{۱۲} *E* شَبانان همیدون; comp. also v. 548 above.
- ^{۱۳} *T* پرستندگان بندگان.
- ^{۱۴} So *B*, *M*, *W*, and *T* پس از ایند *E* پس این مال این الخ.
- ^{۱۵} So *T* and *B* (the latter with the unsuitable modification of کسی for کسم).
- ^{۱۶} بیبفزدیم از همه پایه بیش *M* and *W* چو کردی ز هر کس مرا الخ *E*.

پذیرفتم از تو گل دلپذیر
 زشادی تو گفتمی همی بشگفم
 نه گل بُد^۱ بدست من ای نیکخواه
 شگفتی خجل ماندم و شرمسار^۲
 بآب وفا زنگم از دل بشوی
 چرا از تو تغییر و تبدیل بود
 چه دیدی که کردی ورا همسرم^۳
 یقینم که زنهار خورده نه^۴
 شنید این^۵ سخنهای همچون شکر
 بدو گفت کای مایه^۶ دین و داد
 حق مهتران سخت واجترست
 بنزد خرد نیست این رای^{۱۰} سُست
 شده^{۱۱} پیشتر که تراز وی برون
 پسندند ابن رای را راستان
 بجز تو نداند کس این رای^{۱۴} مغز
 چو شب تیره شد گفتیم گل بگیر
 همه شب همی داشتیم در کفم
 چو شب روز شد کرد^۱ چشم نگاه
 630 که در دست من بود دسته بهار^۲
 چه معنیست این حال با من بگوی
 مرا با تو^۳ پیمان بر احوال بود
 که لیا بُد هیچ در دلفتم
 تو ببحکمت این کار کرده نه^۴
 635 ز یعقوب چون لاین بر هنر
 بخندید و بر چشم وی بوسه داد
 بدان کردم این^۵ کو مهین دخترست
 فگندم حق وی زگردن نخست
 نباشد نکو مه بخانه درون
 640 ترا دل چه بندد^{۱۲} درین داستان
 چنین گفت یعقوب کای پاک مغز^{۱۳}

¹ *E* چو شد شب بکردست.

² So *B*, with a strong emphasis on گل; the other copies گُل بُد گل.

³ So *B* and *T* without an *Idāfah*: spring flowers, a handful. *A* and *N* (ا) دوست *E*. (دسته in this case used in the sense of دست) دست بهار

⁴ So *B*; the other copies شدم شرمسار چون دانند که من.

⁵ So *B* and *T*. The other copies از تو. Instead of بر احوال in *B*, all the other copies have simply احوال.

⁶ *N* همبوم. ⁷ This verse is wanting in *B*. ⁸ *M* and *W* آن.

⁹ So *B* and *W*; the other copies کرده ام. ¹⁰ *A* راه.

¹¹ *M* and *W* رود instead of شده; vv. 639 and 640 only in *B*, *M*, *W*, and *E*.

¹² *E* بیند. *B* has a strange بندی.

¹³ So *B*, *M*, and *W*. *A*, *E*, *N*, and *T* read پاکیزه مغز (as attributive adjective to Jacob). The reading of *W*, کای مرد بَرَز (O husbandman), gives no rhyme to مغز in the second hemistich.

¹⁴ So *B* and *W*; the other copies کار.

فراوان ز هر در مراورا ستود	چو بسیار ویرا نیایش ^۱ نمود
همایون بدیدار تو فال من	چنین گفت کای مهربان خال من
بجز نیکی و رای کار تو نیست ^۲	بگفتار و کردار یار تو نیست
مرا حکمت آن ببایدت گفت ^۴	620 بپرسم کنون ^۳ از تو راز نهفت
بدست دگر دست ^۵ از بهار	بدستی ^۶ گلی داشتی آبدار
چنان هیچکس را نیاید بچنگ ^۶	بهار و گلت هر دو با بوی و رنگ
چنان چون دل ^۷ شهریاران بتخت	دل من بدان گل گرائید سخت
بدان گل همی ^۸ رنج دل کاستم	گشادم زبان وز تو گل ^۹ خواستم
بدان گل کنی شادمانه دلم	625 پذیرفتی از من ^{۱۰} که بدهی گلم
که دیدنش بودی ^{۱۲} مرا دلفروز	ندادی گل آبدارم بروز ^{۱۱}

^۱ *B* ستایش (not so good, as the verb ستودن follows immediately in the second hemistich); vv. 617-632 are entirely wanting in *M* and *W*.

^۲ This verse in *B*, *E*, and *T* only. *T* with a slight modification in the second hemistich بجز نیکی و کار الخ.

^۳ *B* همی.

^۴ So *B*. *T* بباید شغفت. *A* and *N* بباید شگفت. *E* بباید بگفت.

^۵ *E* دست. از. ببهشتی *B*. دستت. *E* (in the second hemistich) is explained in the Ganj-nâma, f. 76^b, thus: گلها و ریاحین و سبزیها و گیاهها که یکجا بسته باشند is quoted:

یکی دسته دادی کتابون بدوی ازو بستدی دست^۶ رنگ و بوی

^۶ This verse in *B* and *T* only. *B* has in the second hemistich نباشد instead of نیاید.

^۷ *T* چو جان و دل. *A* seems to read بتخت instead of بتخت (see above, v. 493, and note 5 on p. ۴۱).

^۸ So *B*; the other copies گل ز تو.

^۹ So *B* and *E*; the other copies من این.

^{۱۰} *B* امیدم چنان بُد, less correct, as Laban had not merely roused a hope in Jacob, but given him a binding pledge.

^{۱۱} So *B* and *E*; the other copies کاب دادی بروز.

^{۱۲} So *B* and *T*; the other copies بر دیدنش بُد.

<p>که گفتی همی ز آسمان شمس تافت^۲ که آن حکم چون کرده بود ایزدش ز بهر چه لیثاش بنشانند پیش بیارد بدین^۳ خال من هجّتی درین داستان دلّارای چیست ببوسید صد ره رخ ماهروی ابر^۴ مهر دوشین فراوان فزود بماند بیکسان دلش مهریان سوې خال فَرخ چو روشن سروش^۵ بدان خال فَرخ بپُ ارجمند</p>	<p>ندانستش^۱ اندازۀ حسن یافت ولیکن هم آخر شگفت آمدش که راحیل را خواست از خال خویش 610 بدل گفت کاین نیست بی حکمتی شوم باز پرسم که این رای کیست^۶ چو برخاست از بهر^۷ این جستجوی بسا لطف میکرده و گرمی نمود بدان تا نگردد دلش بدگمان 615 پس از حمله آمد بفرهنگ و هوش نشست و نیایشگری^۸ کرد چند</p>
---	--

¹ So *B* and *T*. The other copies simply ندانست.

² So all copies except *B*, the reading of which, که از آسمان ماه گوئی بتافت, is not only much weaker, but in direct opposition to v. 659 below.

³ *M* and *W* برین

⁴ So in *A*, *E*, *N*, and *T* (in *T* روم instead of شوم in the beginning). *M* and *W* instead of چیست, and واین instead of درین in the beginning of the second hemistich. Faulty in meaning and rhyme is the reading of *B*: سیم بار. پرسم که این حال چیست.

⁵ So correct in *M* and *W* (except the wrong spelling, often met with in MSS., of خواست for خاست); the reading of *T* might do also, چو یعقوب شد بهر. Somewhat corrupted is the reading of *B* بهر از خواست, and likewise that of *A*, *E*, and *N* بهر شد خواستن (چه *E*).

⁶ So *E*, preferable to the reading of *B*, *A*, *N*, and *T* هزاران لطف کرد, which would require the pointing لَطْف (benefit, favour = نیکوئی or present, gift, according to Dozy, Supplément, ii. p. 532^a).

⁷ *E* بر, *A* ربود, *N* the same, but نمود instead of ربود, which gives no rhyme.

⁸ So *T*. *B*, *A*, and *N* چو روی سروش. *E* بشد چون سروش. In *M* and *W* this verse is wanting.

⁹ *M* and *W* چو شد پس نیایشگری.

کشیده در آغوش سیمین ستون	595 همه شب همی بُد بحجله ^۱ درون
وصال لطیف و عتاب دراز	همی یافت از وی دلش کام و ناز
که عادت نبود اندر آن روزگار	ولیکن ندیدش همی چهر یار
اثر باشد از شمع یا از چراغ	که در حجله ^۲ پر بهاتر زیباغ ^۳
همی بر مه و سرو و گل ^۴ بوسه داد	همه شب همی بود یعقوب شاد
برش پر زلیای دانش سرای	600 دلش پر زراحیل رامش فزای
نگه کرد یعقوب دل پر ز مهر	یکایک چو ^۵ بنمود خورشید چهر
ز دیدار رخسار وی ^۶ بر خورد	که رخسار راحیل را بنگرد
قد و قامت آن پری زاده دید	رخ خوب لیای آزاده دید
که گرداند از هوش دلها تهی ^۷	همیدون همیدید سرو سهی
بتن نور یزدان برو تافته	605 نگاری بهار اندرو ^۸ یافته
وزان پیکر خوب وزان روی و موی ^۹	فرماند یعقوب زان رنگ و بوی

^۱ بحجر اندرون *M* and *W*, بحجره *E*.

^۲ *E* باهاران. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ So *B* and *E*. *M* and *W* گل و سرو و بُن; the other copies گل و سرو و مه.

^۴ So all copies except *B* and *E*, which read بُد instead of پُر, and in the second hemistich بود لیای الخ. *M* and *W* have again فزای in the second hemistich.

^۵ بوقتیکه *T*.

^۶ So all copies except *B*, which has a strange که دیبای زیبای او (perhaps دیدار) is a mere clerical error for دیبای.

^۷ This verse only in *B*, *M*, *W*, and *E*. *E* reads همیشه instead of همیدون; *B* چانها instead of دلها (which agrees no doubt better with هوش). In *M* and *W* the second hemistich runs thus: همی هوش کردی زدلها تهی.

^۸ So in *W*, the most correct wording, as it seems, with بهار as subject, and نگاری as object to یافته. *B*, *M*, and *E* read نگار بهار; *A*, *T*, and *N* درو. Instead of برو in the second hemistich *B* has درو.

^۹ *B* has here the silly reading: از آن پیکر خوب آن چهره روی.

نکوتر بیارا چو پشت پلنگ ^۱	بهر گونه بوی و بهر گونه رنگ
مر آن مهربان دُخت دلخواه را ^۲	مشاطه شد آراست آن ماه را
چه سازی که حسنش بیفزاید ^۳	کسی را که ایزد بیاراید
برو مهربان شد زگردان سپهر	590 بچهره چنان گشت لیا ^۴ که مهر
بتنهاش در حجله بنشاختند ^۵	چو کار عروسیش پرداختند
سیه گشت روی نشیب و فراز	چنین تا در آمد شب دیر ^۶ باز
سوې حجله ^۷ شد مرد پاکیزه تن	باآئین دامادی و شوی وزن
بدانرو ^۸ که باشد در آئین و کیش	در آمیخت با مهربان جفت خویش

¹ So *M* and *W*, a wording which seems preferable on account of the very striking comparison, and is moreover somewhat confirmed by the otherwise queer reading of *E*: نکوتر بیاراست اورا پلنگ. *B* درنگ. بیاری آن ماه را بی درنگ. with an unnecessary repetition of the object, sufficiently indicated by اورا in v. 586, and returning in the immediately following verse. The same repetition of the object appears in the reading of *A*, *N*, and *T* نکوتر بیاری آن شوخ شنگ. Shams-i-Fachrī, p. 79, ll. 4 and 5, explains شنگ by باشد حرکات باشد و شیرین مطبوع و شیرین حرکات باشد by شنگ.

² So all copies except *M* and *W*, which read:

مشاطه شد آراست پس آنزمان مر آن مهربان دختر پاک جان

As a gloss to شد appears in *A* رفت.

³ So *T*, *M*, and *W*; see on the occasional appearance of the poetical affix | in the 2nd and 3rd singular of the aorist, Lumsden, Grammar, ii. p. 389; Salemann und Shukovski, p. 63. *M* and *W* read خود ایزد کسی را بیاراید in the first, and بیفزایدش and بیاریدش in the second hemistich. *A*, *E*, and *N* کردار حسنش آلیح. In *B* this verse is wanting.

⁴ *A* همتا.

⁵ *M* and *W* نشاندن = نشاختن and بنشاستن, بنشاختن; در حجره جا ساختند Ganjnmā, f. 39^b.

⁶ So *B*, *M*, and *W*. The other copies تیره.

⁷ *M* and *W* again حجره.

⁸ So *B*. The other copies بدینسان, *E* بدینسان.

580 چو دیدش بران پایگه^۱ حال خویش
تقاضای زن کرد از خال خویش
که در دل همان مهربانیش بود^۲
زمان تا زمان مهر وی میفزود
چو پیوسته شد نعمت و مال او
بدو داد دختر سبک خال او^۳
حیله کردن خال با یعقوب علیه السلام و
دادن لیّا^۴

یکی نغز مهمانی آغاز کرد
در ختیمی بر جهان باز کرد
ولیکن ببین تا چه تدبیر ساخت
بیعقوب آزاده پنهان چه باخت^۵
585 ز یعقوب وز هر کس اندر نهفت
مَشَاطَه بلیّا فرستاد و گفت
که اورا بهر زیور شاهوار
بهر جامه و دیبه آبدار^۶

روان شد زهر *B* کامه, viz. *B* کامه (as in the first hemistich) is substituted for *M* and *W*: گوشه کام او

بر آمد زهر گوشه نام آوری
دوان (روان) شد بهر گوشه کام آوری
E also reads روا instead of روان.

^۱ *A*, *E*, and *T* بدان جایگه.

^۲ So *B*, *M*, and *W*; the other copies چو در دل همان مهربانی نمود.

^۳ So according to *N*, the wording of which seems the simplest of all. *M* and *W* خواستاری یعقوب *T*. گفتار اندر دختر دادن لای خال یعقوب به یعقوب علیه السلام راحیل را از خال خود و تدبیرگری زخال یعقوب ولیبا (لیّا) را بجای راحیل بیعقوب Only in *T* the heading is placed, as here, between vv. 582 and 583; in *M* and *W* it appears, less appropriately, after v. 583. In *B* there is no heading at all; in *A* an interval is left, but not filled in.

^۴ *A*, *E*, and *N* در.

^۵ So *M* and *W*. *A*, *E*, *N*, and *T* چه بازی نمود وجه سان مَهْرَه باخت. In *B* the hemistich is in hopeless confusion.

^۶ *T* گوهر.

^۷ So *B*. *A*, *N*, and *T* بهر گونه ز رنگار. *M* and *W* بهر گونه دیبه ز رنگار. *E* نوعی by دیبه or دیبانه, Ganj-nāma, f. 78^b, explains دیبا وز زین نگار. بهر گونه دیبا وز زین نگار *E* از تماش گرانمایه بود که اغلب سرخ وز رنگین باشد one of the verses of the *Shāh-nāma*, quoted there, shows the same combination of جامه and دیبه, viz.:

همان جامه و دیبه رنگرنگ
ز اسپان تازی بزین پلنگ

<p>بیامد چو شد سال هفتم بسر فروماند زان مال بی وصف^۱ خال که قسم پیمبر بدان اندرست زمرچ اندر آن هفت سالش^۲ بزاد چه از اُشتر نُجعی و گاو و خر کزو دید آن نعمتِ خوب را^۳ همانا فزون بود از سی هزار^۴ که یعقوب فرزانه آباد^{۱۰} گشت فروزان شدش کار^{۱۱} چون آئنه روا شد بهر کامه^{۱۲} کام او^{۱۳}</p>	<p>570 هنرمند یعقوب قرخ سیر بنزدیک خال و بیارود مال^۱ بدانست کان تزج پیغمبرست سبک بهر یعقوب فرخنده داد چه از گوسفند و چه اسب و ستر^۲ 575 زهرده یکی داد^۳ یعقوب را بکردند هر ده یکش^۴ را شمار دل خال یعقوب زان^{۱۰} شاد گشت بدست آمدش هم گله هم بُنه بر آمد بهر گوشه^{۱۲} نام او</p>
--	--

^۱ So *M* and *W*. The other copies read (with an unnecessary repetition of آمد) بنزدیک خال آمد آورد مال.

^۲ So *B*. *M* and *W* حصر^۲; the other copies بحد (or بحد in the case of *A* and *T*, which read instead of خال respectively همال and خیال).

^۳ *T* ساله.

^۴ So *B*. All the other copies شتر (see note to v. 550 above), and consequently in the second hemistich چه از گاو الخ. *W* has in the first hemistich چه از آستران و چه از گاو الخ. *T* reads everywhere چو instead of چه.

^۵ *E* بچه.

^۶ So all copies except *E* which has دیدش آن, and *B* which reads گزیدندش (they selected for him).

^۷ So all copies except *B*, which reads, less befittingly, بکردند از آن ده یکش الخ.

^۸ So *B*. The other copies بُد زینچه هزار 50,000 (بِنچاه shortened from پنجاه).

^۹ *E* زین.

^{۱۰} *A*, *E*, *N*, and *T* آزاد. Ganjnama, f. 9^a, explains آباد by خوش و نیک, and quotes this hemistich of the Shahnama: همیشه تن و بخت آباد باد.

^{۱۱} So all copies except *M* and *W*, which have روی instead.

^{۱۲} This reading of *A*, *E*, *N*, and *T* seems to be the original one, just on account of the juxtaposition of کام with the synonymous کامه, which is confirmed as a Firdausian expression by the following بیت of the Shahnama:

که گر بهلوان دم زند بکرمان
 بر آید همه کامه بدگمان
 کامه بمعنی کام است که بتازی مراد گویند: see Ganjnama, f. 123^b.

بدانست پیغمبر بکده	شمار شبانان ^۱ شمار گله
دل خوبستن را در آن کار کرد ^۲	پس آهنگ زین دشت و کهنسار کرد
خُنکتنان گله کش چنان بُد شَبان ^۳	شَبانی همی کرد روز و شَبان
همی بود ایزد مر اورا پناه ^۴	همی داشت روز و شب آنرا نگاه
جز ایزدپرستی و جز داد و دین ^۵	565 بُد کار یعقوب جز آفرین
نکوئی و آموزش و هوش و رای ^۶	دعا کردن و خواستن از خدای
بدانسان که کردی شمارش یله ^۷	همی بودش ^۷ افزونی اندر گله
بیفزود هر یک سه تا یا چهار ^۸	بزائید یعقوب پرهیزگار
برون رفت زاندازه دهر مال ^{۱۱}	بدینسان فزاینده بُد ^{۱۰} هفت سال

^۱ So best in *N*. All the other copies شمار شَبان و شمار گله.

^۲ This verse only in *B*.

^۳ The second hemistich according to *B*, which alone has the very impressive as direct address to the flock. *M* and *W* الخ. خنک گله کش چنو الخ. *A*, *N*, and *T* خوش آن گله کش چنان الخ. *E* خوشا آن گله کش چو او بُد الخ.

^۴ So correct in *M*, *W*, and *T* (in the first two اورا also in the first hemistich instead of آنرا); the other copies read in the second hemistich: همی داشت ایزد مر: همی داشت ایزد مر اورا and آنرا cannot form a proper rhyme. اورا نگاه, wrongly, since اورا and آنرا cannot form a proper rhyme.

^۵ So *W* and *M* (in the latter by mistake جز آفرین instead of با آفرین, as if the beginning had been بُد, a reading which is actually found in *B* با کار یعقوب, but is inadmissible on account of جز in the second hemistich). *A*, *E*, *N*, and *T* داد و دین instead of راه دین نیامد ز یعقوب الخ hemistich.

^۶ So *B*. *A* and *T* و افزونی و الخ; نکوئی و افزونی هوش و رای.

^۷ So *B*, *M*, and *W*. *A*, *N*, and *T* آمد (*T* همه) همی. *E* بسی بودش.

^۸ So *B*. The other copies (چنان شد *M* and *W*) که گشتی شمارش یله.

^۹ So *M*, *W*, and *T* (in the last سر instead of تا, as probably in *A* also, where پسر seems a mere mistake for سر). *N* یا چهار (*B* بسی). *B* مقابل چهار. *E* بزائید هر گوسفندان چهار.

^{۱۰} So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* بدانسان الخ. *M* and *W* بزائیده or بزائیده instead of بُد. *E* has تا instead of بُد. فزاینده.

^{۱۱} So all copies (*M* and *W* شد instead of رفت), except *B* and *E*. *B* زاندازه. *E* زاندازه فرو مال و حصر.

تن و جان راحیل من زان ئست	بدوگفت خالاش که فرمان ئست ^۱
مر اورا نخواست پدر ^۲ جز تو شوی	545 تو اولیتری از دگر کس بروی ^۳
میان ^۴ بست باید بفرخنده فال	و لیکن بخدمتگری هفت سال
زدل شان نداری زمانی یله ^۵	پذیری زمن هرچه دارم گله
دلت باشد آگه زنا هست و هست ^۶	شَبانان ^۷ بُوَندت همه زیر دست
نباشی تو از قسم آنها یله ^۸	بسالی دو ره چون بزاید گله
گر آشتُر بود یا سَتور و سَتَر ^۹	550 اگر گوسفندست اگر گاو و خَر

۱ راحیل یکسان تراست *M* and *W* تراست *M* and *W* and in the second hemistich *A* and *E* read in the second hemistich راحیل و من.

۲ *M* and *W* *T* instead of والیتری. نو اولیترا از دیگران کس الیچ *M* and *W*.

۳ So *A*, *E*, *N*, and *T*; preferable to the reading of *B*, *M*, and *W* نخواهد بُدن الیچ.

۴ *A*, *E*, *N*, and *T* میان داری *M* and *W* میان کمر instead of.

۵ A marginal gloss in *A* explains یله here by پیخبر, comp. note to v. 498 above.

۶ = چوبانان.

۷ So in *B*, *M*, and *W*. *T* درین عرصه آنکه پناهیت هست *A* and *E* زدل. باشد آنکه حیاتش بهست. In *N* the hemistich is quite corrupted.

۸ *A*, *E*, *N*, and *T* ایشان instead of آنها; the frequent repetition of the same rhymes یله and گله (see vv. 547, 549, 558, 567, etc.) in this chapter must have been intentional on the part of the poet, to emphasize Laban's great wealth in cattle, and his anxiety with regard to an ever-watchful supervision over it, as all the verses concerned are found in all copies alike, and none of them could really be missed in the context. A similar repetition of rhyme is found in vv. 541 and 543 above. A marginal gloss in *A* explains یله here by بیهوده (i.e. نفع). In *A*, *E*, *N*, and *T* vv. 548 and 549 are placed after v. 551.

۹ This seems the most correct version of the hemistich, both in order of words and rhyme; it is suggested by *B*, which begins گراشتر, but has by mistake at the end again شتر instead of سَتَر (= آسَتَر mule). *M* and *W* read سَتور و سَتور شتر; the other copies اسب = here سَتور. گر (که *A* and *E* استر بود یا سَتور و شتر. see *Ganjnâma*, f. 96^a: سَتور بطریق عموم هر جانور چارپای را گویند و بطریق خصوص اسب: و آسَترا خوانند. The same combination of سَتَر و اسب occurs further down, in v. 574, where it likewise rhymes with خَر.

نبودی ز یعقوب هرگز نمان
 ولیکن دلش را نبود^۱ خبر
 540 ندا چون درآمد بامر خدای
 دلش در زمان مهر راحیل خواست
 شدش جان و دل هر دو جوئی^۲ او
 زن خواستن یعقوب علیه السلام^۳
 چو در جان او آتش عشق^۴ خاست
 مر اورا ز خال همایون بخواست
 همی دید دیدار او هر زمان
 که دختر بود آن قمر یا پسر^۵
 که از بهر زن چاره انداز و رای^۶
 درو فتنه^۷ عشق راحیل خاست
 زبان و دلش^۸ مهر گویای او

^۱ *M*, *W*, and *T* را *M* ولیکن نبود دلش را *T* has besides اثر instead of خبر.

^۲ This wording in *T* is the only correct one; the reading of all the other copies, viz. دخترست یا پسر. *B* adds after v. 539 a verse not found in the other copies, which is unfortunately without any proper rhyme, viz.:

نکردی زن میل دیدار اوی
 نبودی روانش پذیرای اوی

The only way to correct it seems to be the substitution of بدیدار for پذیرای in the second hemistich, so that the same word would be used in the double meaning of روی (face) and دیدن و رویت (sight, aspect).

^۳ So *B*, with this modification only, that there appears آن instead of زن (contrary to the clear wording of Gabriel's message, which speaks merely of seeking 'a wife,' not 'that wife,' viz. Rachel). In *M* and *W* this verse runs thus:

ولی چون درآمد پیام از خدای
 که از بهر زن چاره ساز و رای

A, *E*, *N*, and *T* have in the first hemistich:

بلی آمدش (ولیک آمدش *T*, بلی کامدش *E* and *N*) باز امر خدای

The second hemistich is the same in these copies as in *B*.

^۴ This verse only in *B*, *M*, *W*, and *T*. In *T* (where this verse is wrongly placed before v. 540) در زمان هر زمان is substituted for عشق و درو فتنه و عشق for درو فتنه عشق.

^۵ *B* گویان and consequently in the second hemistich جوئیان.

^۶ *M* and *B* have the decidedly inferior reading زبان و لبش.

^۷ So in *B*, *M*, and *W* (in the latter two *E*). در خواستن حضرت یعقوب *E*. (برزن الخ). راحیل از خال خود و دادن لیا دختر کلانرا . . . . . حضرت یعقوب، *T* the text runs on without interruption. Only in *B* the heading appears, as seems most reasonable, before v. 543; in the other three copies it is placed between vv. 543 and 544.

^۸ *B* قهر.

خرمند و دانادل و نیکخواه	دو تابنده زهره ^۱ دو خورشید و ماه
چو سرو روان بُد چو ماه تمام	530 یکی بود از آن هر دو لیا ^۲ بنام
ازو پارسا تر نیاورده بود	یکی حور ^۳ چهره که چرخ کبود
کزو خوبتر کس، نَبُد در جهان	دگر بود راحیل روشن روان
مَلَك ^۴ داده بودش زهر حسن داد ^۵	شنیدم که راحیل آنگه که زاد ^۶
که خورشید را خوار و بی پایه ^۷ داشت	برخ بر ^۸ زخوی یکی مایه داشت
تَسَب ^{۱۱} کردی از چهر او ماه و مهر	535 از اورنگ ^{۱۰} او سایه بردی سپهر
شدی عنبرین خاک از بوی او ^{۱۲}	جهانرا بیفروختی روی او
نگار و شکرخای و سرو و سمن ^{۱۳}	برفتار و گفتار و بالا و تن

^۱ So alone correct in *T*; all the other copies read *دو ناهید وزهره*, a useless repetition, since both words have exactly the same meaning.

^۲ So the name is spelt in *M*, *E*, and *T* (and perhaps *W* too). *A* and *N* read *لیا*, *B* *لیاب* (۱).

^۳ Only *B* has the weaker *خوب* instead of *حور*. In *B* besides v. 531 precedes v. 530. In *M* and *W* v. 531 is wanting altogether.

^۴ So all copies except *B*, which has *زن* (unnecessary, as *کس* may refer to both sexes).

^۵ *B* که آنگه که راحیل زاد.

^۶ So *B*, *A*, *N*, and *T*. *E* *فلک*. *M* and *W* *خدا*.

^۷ So *B*. The other copies *داد* *بهر حسن* (*M* *حسن و داد*).

^۸ So *B*, *M*, *W*, and *T*. *A* and *E* *برخی*. *N* *برخی*. Instead of *مایه* *T* reads *پایه*.

^۹ A certain confusion prevails in the various readings of this hemistich. The one adopted in the text is that of *B*, with the only exception, that *بی پایه* has been substituted for the more artificial *سایه*. *A*, *E*, *N*, and *T* have *که خورشید را*. *M* and *W* (*W* *سایه* or *مایه*) *پایه* *را خاوری* *پایه* *بی* (از *بسی* *E*) *سایه*.

^{۱۰} *اورنگ* = *اورنگ* in the sense of *زیبائی* (*Ganjnāma*, f. 29^a, l. 5). For *سایه* *B* substitutes here *مایه*.

^{۱۱} So *M*, *W*, *A*, *E*, and *N*. *T* has the interesting emendation *نسب* for *قبس*. Rather far-fetched is the reading of *B* *مهر* *روی* *از چهر* *روی* *ماه* *مهر*.

^{۱۲} This verse in *B*, *M*, and *W* only, but in *B* without a proper rhyme, thus:

جهانرا برافروختی چهر او   شدی خاکها عنبر از چهر او

^{۱۳} So according to *M* and *W*. *A*, *E*, *N*, and *T* have in the second hemistich, less appropriately, *بهار* و *چمن* *بود* و *سرو* و *سمن*. Least appropriate of all is the reading of *B*: *بیدار* و *بالا* و *گفتار* و *بن* (تن) *نگار* و *شکر* *بود* و *سرو* و *سمن*.

زجان آفرین بر خداوند کرد	کز آغاز و انجام وز جُفت فرد ^۱
پذیرفتش از داد گستر سپاس ^۲	بجان شد سپاس ورا حق شناس
وزان پس بفرمان گیهان خدای	دلش را بزن کردن افتاد رای ^۳
ببین تا قسای خدای جهان	چه بُد رانده یعقوب را در نهان
525 چنان دان که آن لاین نیله فال ^۴	که یعقوب را بود شایسته خال
دو آزاد دُخت دلآرام داشت ^۵	کز آن هر دو دختر جهان نام داشت
دو پیرایه حور و رشای پری	دو سرو روان و بُت آزی ^۶
دو گل پیکر نوبهاران بباغ ^۷	دو جان و روان و دو چشم و چراغ

¹ So *B*. *A* and *E*:

زجان آفرین خداوند کرد   کز (که *E*) آغاز و انجام خرسند کرد
 زجان آفرین خداوند فرد   از آغاز شکرش چو بسیار کرد *M* and *W*
 In *N* and *T* the first hemistich runs as in *A* and *E*, but in the second *N* has که
 که آغاز و انجام اویست فرد *T*, and آغاز و انجام او بند کرد

² So all copies (the suffix اش anticipating the following object سپاس, as often, see for inst. vv. 580, 597, etc.) except *B*, which reads :

پذیرفت ازو داد گستر (پاک گستر *M* and *W*) سپاس
 an unnecessary modification, compare the remarks of Vullers, *Lex.* ii. p. 200^b, on
 سپاس having, like the Arabic *وَمِنَّة*, both a subjective and an objective application :
 kindness done, and the obligation, imposed upon the receiver of such kindness,
 of being thankful for it, thence thanksgiving, praise. *M* and *W* read in the second
 hemistich بجان شد instead of بجانش.

³ So all copies except *B*, which has دلش سوی زن الخ.

⁴ So all copies except *M* and *W*, which have این instead of آن, and *B*, which reads : چنان دان که لاین فرخ بفال.

⁵ The modification of *B*, دو دختر گزین و دلآرام داشت, is in no way preferable, as it lacks the *Iqāfah* between دختر and گزین (= گزیده).

⁶ Idols like those of *Āzar* (Abraham's father), so probably correct instead of آزی in all copies, a wrong spelling, frequently met with in MSS. *A*, *E*, *T*, *M*, and *W* read دو بت الخ instead of وبت.

⁷ So *B*. *M* and *W* دو گلبن چو در نوبهاران بباغ. *A*, *E*, *N*, and *T* ولیکن گه و لیکن گه (نوبهاران بباغ *E*).

<p>بشارت پذیر از خدایِ علیم^۱ ازو بر تو این نام فرخنده باد بدرگاه ما باز پیوسته^۲ ازین پس^۳ دهیمت زهرگونه کام شود نام پیغمبریت^۴ آشکار پسندیده خدمت ما شود کنون آمد این حکم برگردنت ببایست^۵ ما هوش خرسند کن همه پاک و شایسته^۶ و دلپسند همی تا بحشر زند داستان برفتن سوې چرخ پَر برگشاد سبک روی^{۱۰} بنهاد بر تیره خاک بسودش بنزدیک جان آفرین^{۱۱}</p>	<p>چنین گفت پس ای رسولِ کریم که نامت سرائیل فرخ نهاد 510 همی گویدت مهر ما جُسته^۲ ترا ما گزیدیم و دادیم نام زیغمبراننت کنیم اختیار زییوند تو هر که پیدا شود تَبَد تا کنون گاه^۳ زن کردنت 515 یکی چاره و رای پیونده کن که خواهیم دادنت^۴ فرزند چند کز ایشان زبان همه راستان^۵ چو جبریل پیغام یزدان بداد چو روح الامین رفت یعقوب پاک 520 بچشم و رخ خویش روی زمین</p>
---	--

چنین گفت او را رسولِ کریم بشارت ترا از علیم حکیم *M* and *W* (in which case رسولِ کریم is Gabriel the messenger). *A*, *E*, *N*, and *T* also read خدایِ علیم (or علیم و حکیم) instead of علیم حکیم in *B*.

^۲ This verse is wanting in *M* and *W*. *T* has پس از آن, and like *A*, *E*, and *N* زهرگونه instead of همه گونه.

^۳ So *B*. The other copies نام تو.

^۴ So all copies except *B*, which reads here حکم as in the second hemistich, and at the end برگردنت instead of درگردنت.

^۵ *T* وپیوند. *A*, *E*, *N*, and *T* بفرمان ما.

^۶ So *A*, *E*, *N*, and *T*, preferable to *B* and *M*, which read (متو) که خواهم ترا (*M* بتو) that is 'I shall give you' instead of 'we wish to give you', as in all the previous verses the plural is used. ^۷ *M* بایسته.

^۸ So *B*. The other copies زبان و دل راستان. *M* substitutes in the second hemistich an unsuitable زند; instead of زند; vv. 515-517 are wanting in *W*.

^۹ *M* and *W* چهره.

^{۱۰} So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T*:

بچشم و بر رخ روی خاک زمین
ستردش بنزد جهان آفرین
M and *W* بچشم و رخ و ریش خاک زمین الخ.

500 نَجَسْتی ازین سوزیای جهان   که بُد آشکار دلش چو نهان^۱
 نبودش جز ایزد پرستی نهاد   خود ایزد بدانسان نهادش نهاد^۲
 بدانسان همی بود پرهیزگار   نبودش بجز دین و پرهیز کار^۳
 بر آمد بدین^۴ داستان هفت سال   زمانی نگشتم دگر گونه حال^۵
 گفتار اندر وحی آوردن جبرئیل بر یعقوب

علیه السلام^۶

سرانجام وحی آمد از دادگر   بفرزانه یعقوب والا هنر^۷
 505 شنیدم زندانی پاکیزه رای   کش آن بُد نخستینه وحی از خدای^۸
 برو^۹ جبرئیل آمد از آسمان   بپیغام روزی ده غیب دان
 رسانید ویرا سلام^{۱۰} خدای   سپهر آفرین و ستاره نمای

is, although rare, by no means against the genius of the language and rather emphatic (comp. the occasional construction of the French *si* with a past definite). In harmony with the common rule of syntax, but less appropriate in wording, is the reading of *T*, *M*, and *W*: (*M* and *W* دریا) (تُر و دیبا) جهان گرمه ورد و دیبا (تُر و دریا) (تُر و دریا) شکیبای بُدی. *W* - وی از هر دو آن خود (? از هر دو آنرا *T*) شکیبای بُدی.

¹ This verse in *B* only.

² So *B*. The other copies داد گونه (*A* and *E* بدین) (بدین *A* and *E* گونه داد).

³ *B*, *E*, *M*, and *W* have in the beginning بدینسان. In *M* and *W* the second hemistich runs thus: نبودی بجز دین پرستیش کار. The reading of *E* پروردگار *E* gives no rhyme at all.

⁴ *M* and *W* برین.

⁵ So in *M* and *W*. *E* خطاب اسرائیل آمدن حضرت یعقوب و آمدن خطاب اسرائیل *E*. نازل شدن وحی بیعقوب و پیغمبری *T*. آمدن وحی نزدیک یعقوب علیه السلام در شام *N* معبوث شدن و خطاب اسرائیلی سرافراز گردیدن و مأمور شدن بگرفتن زن *B* and *A* there is no heading, and the text runs on without interruption. In *B* v. 504 is even placed before v. 503.

⁶ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* گهر. The reading of *M* and *W* از کردگار *M* and *W* in the first hemistich, and پرهیزگار *A* in the second, is a similar violation of the laws of rhyme, as the reading of *E* in v. 502, see note 3 above.

⁷ So *B*, *M*, and *W*. The other copies آن بود وحی از خدای.

⁸ *A*, *E*, *N*, and *T* بدو.

⁹ So *B*. The other copies سلام از خدای.

برخ همچو خورشید و مه دلپسند ^۱	یکی سرو آزاد ^۱ دیدش بلند
دل پاکش از هر تباهی بری ^۲	فروزان ازو ارج پیغمبری
بدو گشت خرم چو شاهان بتخت ^۳	خوش آمدش ^۴ دیدار یعقوب سخت
بهر خوبستن جایگه ساختش	فراوان بگفتار بنواختش
نه کم زو نهان داشتی و نه بیش ^۵	۴۹۵ همی داشتش همچو فرزند خویش
نه دختر نهان داشت ^۷ از وی نه زن	بُدش مهر بر وی چو بر خوبستن
کش ^۸ از خواهر پارسا زاده بود	دل و هوش هر دو بدو داده بود
که کس را بُد بیش و کم زو گله	بدو کرده بُد خان ومانرا یَگه ^۹
وی از هر دو یکباره بیزار بود ^{۱۰}	جهان گر همه گنج و دینار بود

^۱ Some copies read آزاد, some آزاده.

^۲ So all copies except *B*, which has the following rather doubtful reading:

جوان و گش (= خوب) و رشته (?رسته or رسته) و دلپسند

^۳ This verse in *B*, *M*, *W*, and *T* only. Instead of ارج (= مرتبه, dignity) in *B* the other three copies read دَرَج (scroll), see note 2 on p. ۳۳; *B* has besides in the second hemistich دلش پاک instead of دل پاکش.

^۴ The reading of *B*, *M*, and *W* خوش آمد دیدار زیبار could only signify, if it signifies anything, 'he was gladdened by,' a meaning of خوش آمدن not met with anywhere. In *E* this hemistich runs thus: خوش آمد ورا چهر یعقوب سخت.

^۵ As this word is written very indistinctly in most copies, it might perhaps be read بخت. In *B* the hemistich runs thus:

بدو گفت (گشت) خرم چو شاهانه بخت

^۶ So *B*, *M*, and *W*. The other copies کم زو نهان داشت چیزی نه بیش.

^۷ *M* and *W* بودش *B* بود.

^۸ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* که. *M* and *W* که از خواهرش. In *B* v. 497 is placed before v. 496, but there seems to be no reason for deviating from the order adopted in all the other copies.

^۹ رها کردن = یَگه کردن, as in the following verse of the *Shâhnâma* (quoted in *Ganjnâma*, f. 169^b) with exactly the same rhyme word گله, complaint, in the second hemistich:

بکن کارگیتی بیزدان یله نشایدت کردن زگردون گله

This and the following verse are found in *B*, *M*, *W*, and *T* only.

^{۱۰} So *B*. The construction of اگر with a simple preterite (instead of بودی or

بنزدیکه لابن^۱ گذر کن یکی
 مرا او برادر منش خواهرم
 تو از مهربان خواهرش زاده^۲
 485 ترا گر ببیند بدین گونه حال^۳
 ترا نزد وی خوش شود^۴ روزگار
 بگفت این و یعقوب دل پُر زرد
 سبک مادر خویش بپُرود^۵ کرد^۶
 ز روی تو گیرد همه روزه^۷ فال
 و زانجا گشایدت دادار کار^۸
 روان شدن یعقوب علیه السلام سوی
 شام نزد خال^۹
 زکنعان با تمید گیهان خدای
 روی شام شد نزد^{۱۰} فرخنده خال
 490 هم از گرد ره چون شد اندر زمان^{۱۱}
 ره شام برداشت آن نیکرایی
 ورا اختر بخت و یار و همال
 بدیدار وی خال شد شادمان

^۱ So correctly *E* (see below, v. 635), but further down لابی *B*; لابین *B*, and further down لابن; *A* لابی, with the ی instead of the simple Iqāfah, a common mistake in MSS., but further down لابی; *M* and *W* لوی; *N* لانی; *T* لائی. The general wording of the hemistich is according to *B*; the other copies read:

بَر لَابِن (لَابِنِ، لَوِی، لَانِی، لَائِی) نِیک پِی شَوِ بَکِی (شَوِ هِمی *E*)

^۲ *E* مهممی.

^۳ Only in *B*, *M*, and *W*.

^۴ *N* alone has here خال (as subject to بیند) instead of *B*.

^۵ *T* روزه.

^۶ So *B*. The other copies *read*.

^۷ So *B*. *M* and *W* در آنجا شود دهد کردگار; the other copies در آنجا شود پایدار دولتت پایدار.

^۸ So pointed in Ganjnāma, f. 34^a: بپُرود or contracted بپُرود = سلامت and وداع; in the latter meaning it is used in the following verse of the Shāhnāma:

دو فرسنگ با او بشد شهریار
 بپُرود کردن گرفتش کنار

Another spelling, adopted in *B*, *M*, *W*, and *N*, is پُرود.

^۹ So in *N*. In *A* the heading is simply سفر یعقوب بشام; in *M* گفتار اندر سفر رفتن یعقوب بشام از کنعان از دست; in *B* رفتن یعقوب علیه السلام بشام پیش خال بیرون آمدن یعقوب از کنعان از بیم عیسا و بشام رفتن نزد خال; in *T* برادر خویش خود. There is consequently very little to choose between these different wordings. In *W* alone the text is uninterrupted by any division.

^{۱۰} So *B*, *M*, and *W*. The other copies همیرفت نزدیک.

^{۱۱} *M* and *W* هم از گرد ره نزد او شد دمان.

<p>از آن پس چه نیرنگ و افسون کند^۱ همی شد زرامش روانش تهی^۲ که عیصا یکی مرد بُد سهمناک چنین گفت کای مادر نیکنام همیگویدم هر زمانی کسی زتن جان پاک تو جوید همی^۳ کزو رستگاری بجای آورم برون راند خوب دل از چشم تر^۴ که گفتی همی چشم او جان گریست^۵ ببايد ترا بُد فرمان مام^{۱۰} سوې شام شو نزد فرخنده^{۱۲} حال</p>	<p>ببینم که پیغمبری چون کند همی یافت یعقوب ازو آگهی دل پاک او بود پر بیم^۶ و پاک سرانجام یعقوب شد نزد مام 475 زعیصا همی پاک دارم بسی که عیصا ملاک تو جوید همی چه سازم چه^۷ تدبیر و رای آورم چو مادر شنید این سخن^۸ از پسر زتیمار یعقوب چندان گریست 480 سرانجام گفتش که ای جان^۹ مام سفرکن زکنعان بفرخنده فال^{۱۱}</p>
---	---

^۱ So in *B*, *M*, and *W*. *A*, *E*, and *N* *بنیرنگ* *آلح*.
بنیرنگ *آلح*.

^۲ So *B*, *T*, *A*, and *E* (where *زامش* is a mere clerical error for *روانش*). *M* and *W* *زامش* *زدانش*; without any sense is the reading of *N* *زدانش* *تهی*.

^۳ *M* and *W* *ترس*.

^۴ Instead of the two verses 475 and 476 in *B*, *M*, and *W* (in the latter two with these modifications: *هر زمان هر کسی* in the second hemistich of v. 475, and *زتن جان تو شوید همی* in that of v. 476) the other copies have only one verse, viz.:

زعیصا همی پاک دارد دلم   زتن جان پاک و روان بگسلم

^۵ *A* *ک*.

^۶ So in *A*, *E*, *N*, and *T*, preferable to the Arabic equivalent *حدیت* in *B*, *M*, and *W*.

^۷ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* *سر*; *M* and *W* *زسر*; *از چشم* *سر*.

^۸ *B*, *M*, and *W* have *خون گریست*, a possible, but rather strong licence in the laws of rhyme (see Teufel, loc. cit., in note on p. ۵), unless we substitute with *M* *چندان* in the first hemistich, according to modern pronunciation, the form *چندون*.

^۹ *B* *چشم* instead of *جان*, which gives no rhyme.

^{۱۰} So *B*. *N* *ببايد* *ترا بُد فرمان مام*. The other copies, except *N*, read *ببايد* *ترا بُد فرمان مام*.

^{۱۱} *B* *کنعان* as attributive adjective to *فال*.

^{۱۲} So all copies except *B*, which unnecessarily substitutes *آزاده* for *فرخنده*. *A*, *E*, *N*, and *T* read *سوی شام نزدیک فرخنده* *حال*.

<p>بزرور دل و زهره گسترده نام^۲ دلت شاد و زورت فراوان بود شد آن مرد با زور و فرهنگ جفت گه زورگشتی زدستش ستوه^۳ همی گفت همواره با هر کسی زحکم خرد^۴ پای نهم بدر نهم زود بر راه یعقوب دام کنم خوش بمرگش^{۱۰} دل خویشتن</p>	<p>که دارد چو شاهان^۱ ترا شاد کام سپاهت بود داد^۵ و فرمان بود 465 بگرد آفرین هم بدینسان^۶ که گفت یکی سرکش و خیره دل شد که کوه ز یعقوب کین داشت در دل بسی^۷ که من تا بجایست فرخ پدر^۸ ولیکن چو معلوم او شد تمام^۹ 470 بگیرم بهتر سرش را زتن</p>
---	---

^۱ So *B*. *M* and *W* همیشه؛ که دارد زشاهان *E*, *N*, and *T*؛ که دارند *A* شاهان.

^۲ So *M* and *W*, which seems the only reading that gives a proper rhyme. All the other copies (*B* too) have گسترده کام (a composition often met with in the *Shāhnāma*, see Rückert in *Zeitschrift der D. M. G.* x. p. 135), which cannot rhyme with شاد کام, unless we spell the latter with Vullers شاد کام, which is scarcely justifiable. In *A* the second hemistich runs thus: بزرور دل از دهر گسترده کام.

^۳ *M* and *W* داد الخ بسی سپاهت.

^۴ بر آن سان *B*.

^۵ Only in *B*, *M*, and *W*. The reading adopted is that of *B*. *M* and *W*:

یکی سرکش و خیره گشت او که کوه گسستی و گشتی زدستش ستوه
Ganjnāma, f. 96^a, explains سُوِه by مَلُول و بَتَنَک آمده, and quotes the following bait of the *Shāhnāma*:

ببودند یکگفته بر پشت کوه سر هفته گشتند یکسر ستوه

^۶ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* داشتی او بسی *M* and *W* عیما بسی.

^۷ So *B*, *A*, *E*, and *N*. *M* and *W* که تا خود الخ پدر *T*. که تا تن بجانست و فرخ پدر.

^۸ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* زرای خرد *M* and *W* زرای پدر.

^۹ 'As soon as he is no more.' مَعْلُوم in the sense of 'that which is obvious of him, his visible part, his presence in the flesh.' Another meaning, viz. 'sufficient ration for a person's physical maintenance,' appears in several passages of the *Gulistan*, see Vullers, *Lex.* ii. p. 1196^b. تمام شدن 'to come to an end, to die' (comp. German 'alle werden,' Bavarian 'gar werden').

^{۱۰} So in all copies except *B*, which has a much weaker برو instead.

<p>مرا گشت کار از برادر تباہ^۱ زمن نیکی و نیکروزی^۲ ربود درین ساعت از شغل پرداختم^۳ چنان بود کز^۴ گفت عیصا شنید نه از روی جلدی بُد و جهد و رای^۵ میاور دل خویشتن زیر تاب^۶ که هست آفرینند^۷ جان پاک مرا و ترا نیست در پرده راه بدان کام بخشد کجا کام اوست^۸ همیدار در بند فرهنگ دل^{۱۰} بخوام ز دادار^{۱۱} پروردگار</p>	<p>پدر را چنین گفت کای نیکخواه بجای من او پیشدستی نمود که من خوان خود را کنون ساختم 455 پدر چون بدان کار در بنگرید بدانست کان بُد زحکم خدای بعیصا چنین گفت کای جان باب که این نیست بی^۷ حکم یزدان پاک چنین حکم کرده ایزد جان پناه 460 نباشد جز آن کاندرا احکام اوست کنون زمن مشوای پسر تنگدل که من آفرینها کنم بیشمار</p>
---	---

^۱ مرا کارها جعلگی شد تباہ at the end of the first hemistich, and نیکراه *M* and *W* in the second. In *A* and *N* this verse follows, less appropriately, after the next.

^۲ *M* and *W* نیکوئی نیکروزی; *A*, *E*, *N*, and *T* نیکی و نیکبختی. The reading instead of ربود in *B* is a mere clerical error.

^۳ So in *A*, *E*, *N*, and *T*. *W* and *M*:

که من خود کنون خوان بیارستم بدینسان من از شغل برخاستم
B has a mixture of both readings, which consequently lacks a rhyme:

که من خود کنون کار خوان ساختم درین ساعت آن خوان بیارستم

^۴ *A* and *N* کز^۴ instead of کز.

^۵ *B* has here a rather doubtful نه از روی وجدی و جهد آن.

^۶ So *B*. *A*, *N*, and *T* زین بتاب. *E* has خویش را instead of خویشتن. *M* and *W* = تاب; (تافتن) منه رنج برتن ازین ره بتاب *W* (with the imperative of the verb); *Ganjnâma*, f. 51^b.

^۷ *M* and *W* جز.

^۸ *A*, *E*, *N*, and *T* چنان کرد حکم. *M* and *W* چنان کرد حکم. *B* has a less appropriate کون instead of چنین.

^۹ Only in *B*, *M*, and *W*. The latter two copies read کو در instead of کاندرا and بدان بر آن.

^{۱۰} همیدار زبند^{۱۰} فرهنگ (فرمان *W* wrongly) دل *M* and *W*. در بند و فرهنگ *A*.

^{۱۱} So *B*. The other copies یزدان.

دارنده یزدان چو خرم شدند
 بخوردند باقی و باز آمدند
 آمدن عیسا بخدمت پدر و از خون خود خبر دادن
 و دانستن اسحق از پیشدستی نمودن یعقوب
 و اندوهناک شدن عیسا و کینه یعقوب را
 در دل گرفتن

ببود^۱ این و عیسا نه آگه زکار
 بیاراست خون را^۲ و رفت و نهاد
 445 بدو گفت کای باب روشن روان
 بیا آفرین کن مگر کردگار
 چو اسحاق بشنید گفتار او
 بدو گفت کای ویژه جان پدر
 نه از شغل آن کار فارغ شدی^۳
 450 چو عیسا شنید این سخن از پدر
 که و همش هم آنگاه صورت بست^۴
 که یعقوب را گل بر آمد زخار
 شتابید سوی پدر سخت شاد
 نهادم بر آن سان^۵ که رسم است خون
 بمن بر همایون کند روزگار
 دلش را شگفت آمد از کار او
 بنوئی یکی خون نهادی دگر^۶
 روا شد بهر کار و باز آمدی^۷
 در آمد درخت غمانش ببر^۸
 که یعقوب فرزانه شد پیشدست

¹ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* دارند. *M* and *W* دادار. After this verse there is another one in *B* which seems quite superfluous, as the bait immediately following, which is found in all copies, expresses the same idea:

ببود این و عیسا نه آگه بود
 زیعقوب خود در دلش آه بود

The heading after v. 442 is found in *T* only.

² *T* نبود. *M* and *W* زکار عیسا زکار *M* and *W*.

³ So *B*. The other copies آن خون. *M* and *W* بدانجا⁴.

⁴ *A*, *E*, *N*, and *T* گرفتاری و این خون نهادی دگر⁵.

⁵ So *B*. *M* and *W* چو از *A*, *E*, *N*, and *T* نه زان شغل و زان کار فارغ شدیم. چو از *A*, *E*, *N*, and *T* نه زان شغل و زان کار فارغ شدیم.

⁶ So *B*. All the other copies روا شد همه کار و باز آمدیم.

⁷ So *B*. All the other copies:

چو عیسا شنید از پدر این سخن
 بر آمد درخت مرادش (نشاطش *W* and *M*) زبن
⁸ So *B*. In *M* and *W* this verse is wanting. The correct reading of the other copies seems to be: زقهرش همانگاه صغرا بست. *A* and *N* have صغراش بست; *E* has سفره (س) and *T* (confounding ص and سفره).

چنان خواستش زافرین آفرین
 دلش قصه خویش بر تو گشاد
 روا^۱ کن تو حاجات پنهان او^۲
 نگه دار از^۳ رنج آسانیش
 بخاصه نر و ماده فرزند او^۴
 سرانجام فرخنده کن کار شان^۵
 شنید از رسول آفرین ودعا
 بدان شد همه کار یعقوب راست
 ز یعقوب قربان^۷ پذیرفته شد
 از آن خورده^۶ یعقوب را شاد کرد
 بدو داشت ارزانی آن رنگ و فر^۸
 بجای آمد آنچه بدانست^{۱۰} جست

430 بشد زود اسحاق و کرد آفرین
 که این بنده تو که قربان نهاد
 خدایا تو بهذیر قربان او^۱
 بهیغمبری دار ارزانیش
 روا با همه خویش و پیوند او
 بانده و شادی نگه دار شان
 435 جهاندار یزدان فرمانروا
 روا کرد هر حاجتی کو بخواست
 چو آن آفرین و دعا گفته شد
 فرود آمد آتش یکی بهره خورد
 440 که شد بیگمان کایزد دادگر
 بُبوت برو شد یزدان درست

¹ So in *B*, *M*, and *W*. The other copies read (اوی *T*) کام وی (اوی *T*)
 الهی بنیکی بده کام وی (اوی *T*)

² In *B*, *W*, and *E* روان (less common, but possible in the same application); روا
 however, is confirmed by v. 437, where all copies read it distinctly.

³ So *B*, *M*, *W*, *E*, and *N*. *A* and *T* (اوی *T*) حاجات و انجام وی (اوی *T*)

⁴ So *B*. The other copies در.

⁵ This verse in *B*, *M*, and *W* only. In *W* the second hemistich runs thus:
 بخاصه تر و تازه فرزند او

⁶ *A* and *E* او instead of شان in both hemistichs, quite consistently, as v. 434 is
 wanting in these copies; whilst *N* and *T*, where that verse is likewise wanting,
 have nevertheless شان, thus indirectly confirming the genuineness of the missing
 verse.

⁷ *E*, *N*, and *T* فرمان, see notes to v. 394 above and v. 441 further down.

⁸ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* از آن خوان و یعقوب الخ

⁹ This verse only in *B*. رنگ in this connexion either = خوشی و خوبی or =
 رونق کار, Ganjnâma, f. 84^a, ll. 3 and 5.

¹⁰ So *E* and *T*. *B*, *A*, and *N* ندانست. In *M* and *W*, vv. 437-441 are re-
 placed by a single bait which runs thus:

پذیرفت قربان (فرمان *W*) او سرسرسر بیامد بخورد آتش تیز تر (تیزتر *W*)

415 بگو خوان قربان¹ نکو ساختم
 بیا ای پیمبر بکن آفرین
 پدر سخت پیرست و چشمش تباہ
 زعیصات نشناسد ای نیکرای
 ترا خواهد آئین پیغمبری
 420 مگر بشنود داوڑ دادگر
 چو بر تو دعای پدر کار کرد
 تو باشی رسول خدای جهان
 چنان⁷ کرد یعقوب کش مام گفت
 بشد⁸ خوان قربان بیاراست زود
 425 بنزد پدر شد سخن کرد یاد
 زعیصا ندانست یعقوب را
 بدان باز شناخت این را از آن¹¹
 که یعقوب فترخ پیمبر بود
 تو خواهی و من خواهم ای نیک یار¹³
 نهادم زشغلش بپرداختم²
 مرا نیک خواه از جهان آفرین
 سپیدی نداند همی از سیاه
 بیاید کند آفرین خدای
 ترا خواهد از هر کسی بهتری³
 نبوت رسد مر ترا از پدر⁴
 نباید از آن پس⁵ غم و درد خورد
 بماند ترا نام تا جاودان
 دلش لاجرم گشت با کام جفت
 نهادش بدانسان که فرموده بود
 روان پدر زان سخن گشت شاد⁶
 شنید آن¹⁰ سخن گفتن خوبرا
 که بُد حکم کرده خدای جهان
 ورا بر سر از اوچ افسر بود¹²
 نباشد بجز کرده کردگار¹⁴

¹ Here and in the previous verses *M* and *W* read خوان و قربان. Instead of نکو which is found in all the other copies, *B* has the weaker نو.

² *M* and *W* نهادم دل از شغل پرداختم.

³ So *B*, *M*, and *W*. In the other copies مهتری.

⁴ *A*, *E*, *N*, and *T* ایزد.

⁵ *M* and *W* سر غم و درد سر، clearly a reminiscence of the second hemistich of the following verse, which is wanting in these two copies.

⁶ *A*, *N*, and *T* ازین پس. *E* نباید ترا زین غم الخ.

⁷ *A*, *E*, *N*, and *T* چنین. *M* and *W* شد.

⁸ So all copies except *B*, which reads (less appropriately on account of the tiresome repetition of شد) روان پدر شد از آن کار شاد.

¹⁰ *W* این. ¹¹ *A* has an unintelligible این روز از آن.

¹² So according to *A*, *E*, *N*, and *T*, decidedly better than the reading of *B* بر. سرش تاج افسر بود. In *M* and *W* this verse is wanting.

¹³ *A*, *E*, *N*, and *T* ای نیکرای.

¹⁴ So *B*, *M*, and *W*. The other copies read نباشد بجز کردهای خدای.

که دارد بهیغمبری درخورت	نهد تاج پیغمبری بر سر ت
تو با ذُریات چو مهتر شوی	خدای جهانرا بیمبر شوی ^۱
بشد زود عیما که قربان کند	یکی نامور ایزدی خوان کند ^۲
410 شد آگاه مامش از آن داستان ^۳	سبک خواند یعقوب را در زمان
بدوگفت رو همین بقربان شتاب	بدین کار در خویشتن را بیاب ^۴
که بابت برادرت را خواند پیش	نمودش زدل شفقت و مهر خویش ^۵
بدوگفت رو ^۶ خوان قربان بساز	بدان تا کنم ^۷ آفرین دراز ^۸
تو شو ^۹ زودتر خوان قربان ببر	بنه ^{۱۰} وانزمان شو بنزد پدر

which, in the various copies, is more or less identical with v. 404 and even in rhyme a mere repetition of it. It runs thus:

بدان (بگو^T) تا بیایم کنم آفرین بخوام زبندان جان آفرین

In *T* the second hemistich shows a still greater resemblance to that of v. 404 (see note 9, p. ۳۷) هم از خوان قربان هم از آفرین. The که in the following verse, which is governed in the reading of *B*, *M*, and *W* by خواهم, is, in the text adopted, clearly used in the sense of 'in order that.'

¹ This verse is rather corrupted in most copies; the reading adopted is that of *T*, with which (apart from wrong spelling) *N* and *B* practically agree; the latter reads:

تو تا ذریاب تو (ذریات تو) بهتر بوند خدای جهانرا بیمبر بوند

W and *M* have تو با دار بابت که آلیخ^E و آلیخ^A; ابا همگنانت تو سرور شوی

^۲ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* یکی ایزدی نامور آلیخ^T. In *M* and *W* this verse is wanting.

^۳ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* شد آگاه مادر آلیخ^T; *M* and *W* شد آگاه مادر آلیخ^T.

^۴ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* مر instead of در; *M* and *W* بدینکار رو خویشتن را بتاب.

^۵ So in all copies except *M* and *W*, where this bait runs thus:

که باب تو عیما بخواندش پیش نمودش زدل شفقت و مهر بیش

^۶ *A*, *E*, *N*, and *T* بگفتش برو^T کند^۷ *B*.

^۸ *M* and *W* ساخته کردن = ساز کردن) with آفرین تو ساز.

^۹ *A*, *E*, *N*, and *T* برو.

^{۱۰} So in *A*, *E*, *N*, and *T*, in agreement with vv. 415 and 424, where نهادم and پس آنگه دوان (روان *W*) شو بنزد پدر. *M* and *W* appear again. *B* has پرو.

وزین ره بُدش دلگرانی بروی
چنان دان که اسحاق فرخ نشان
385 زیعقوب مهرش بدو^۵ بیش بود
همی خواست کش پایه^۶ باشد بلند
ولیکن دلِ مادر نیکخواه
همی نیکی از بهروی خواستی
چنان بود آنگاه آئین و رای^۷
390 شدی زود بر^۸ عادتِ دلپسند
بسی دیگ و بریان از آن^{۱۰} ساختی
ببردی بجائی^{۱۱} که آن جایگاه
نهادی بدان^{۱۲} جایگه زود خوان
بدانچا که آن^{۱۳} ساخته خوان بُدی
395 باستادی و برگرفتی دعا^{۱۴}

یکی گوش کن سوی این گفتگوی^۱
بعیصا برش بود دل مهربان^۲
ورا سال و مه نیکی اندیش بود
بود ویژه^۳ پیغمبر ارجمند
پراز مهر یعقوب بُد سال و ماه^۴
روانرا بمهروی آراستی
هر آنکش بُدی حاجتی بر خدای^۵
بسی گاو کشتی بسی گوسفند
یکی خوان زیبا^{۱۱} بهرداختی
پرستشگهی بُد زهر^{۱۲} اله
پیمبر شدی شاد و روشن روان
کجا نام آن کار قربان^{۱۳} بُدی
زهرگونه آفرین و ثنا^{۱۴}

¹ *M* and *W*:

ازین میشدش دلگرانی بدوی   یکی گوش کن تو ازین (از آن *M*) گفتگوی

² So *B*, *A*, *E*, *N*, and *T*. *M* and *W*:

نهانی بعیصای فرخ نشان   بدش مهر اسحاق دل مهربان

³ *M* ورا.

⁴ *B* مایه. *M* سایه. Instead of *A*, *E*, *N*, and *T* read تا, and *T* has گردد instead of باشد.

⁵ *A*, *E*, *N*, and *T* پاک.

⁶ The rhyme-words in *A*, *E*, *N*, and *T* are مهربان in the first, and بیگمان in the second hemistich.

⁷ *A*, *E*, *N*, and *T* وراه.

⁸ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* اله (ت زی) که آنرا که بُد حاجتی از *M* and *W* که هرکس که حاجت بُدیش از خدای

⁹ *M* and *W* با.

¹⁰ *M* and *W* نیز بریان ازو.

¹¹ *A*, *E*, *N*, and *T* زرتین.

¹² *M* and *W* بدانچا.

¹³ *A*, *E*, *N*, and *T* بُود بهر.

¹⁴ *A*, *E*, *N*, and *T* بر آن.

¹⁵ *A*, *E*, and *N* بر آن جای کان. *T* بدانچای کان.

¹⁶ So *B*, *M*, *W*, and *T*. The other three copies فرمان.

¹⁷ *M* and *W* و نیز کردی دعا.

¹⁸ *M* and *W* خدا آفرین.

بسی شان تفاوت بُد از ^۱ بیش و کم بمردانگی هر کس اورا ستود ^۲ همه سیرت و عادت ^۳ خوب داشت حسد باشد آنرا که باشد جَسَد که یعقوب دانا دل پاک هوش ^۴ بدو متصل بُد چو آمد بجای و لیکن زهر کس نهان داشتی ابر پاک یعقوب روشن روان خریده بدو داده بودش بها که هر کس که ویرا دو بودی پسر دو بهره زمیراث او بستدی دو بهره زمیراث ویرا رسید ^۵ نهان واشکارا گران داشت سر	370 بُد راه و آتین هر دو چو هم ^۱ که عیما سپاهی و مردانه بود ^۲ ره زهد و پرهیز یعقوب داشت همی بُرد ^۳ عیما برو بر حَسَد بخاصه که بگذشته بودش بهوش 375 بهنگام زادن ورا داشت پای ازین روی دلرا ^۴ گران داشتی بروی دگر هم بُدش دل ^۵ گران که نُخزینی ^{۱۰} از وی بحکم رها چنان بود آنگاه رسم وِسیتر 380 از آن هر دو تن آنکه نُخزین بُدی چو یعقوب نُخزینی از وی خرید ازین روی عیما بیعقوب بر
---	--

¹ So *B* and *T* (only رای instead of راه in the latter). *A*, *E*, *N*, and *T* have رای too, and at the end بهم بهم; *M* and *W* ایشان بهم.

² *B* بُد از instead of بُدی.

³ So *B*. *A*, *E*, and *N* تیز بود و تیز بود; *M* and *W* سپاهی; *T* وشیر بود; *M* and *W* سپاهی و سر تیز بُد.

⁴ *M* and *W* در همه چیز بود.

⁵ *A*, *E*, and *N* صورت instead of صورت.

⁶ *B* همه بُرد. *E* and *W* بُد.

⁷ This and the following verse, which give a hint for the correct rendering of v. 367 above, only in *B*. The double meaning of هوش is (1) خرد و زیرکی (2) خرد و زیرکی (1) خرد و زیرکی (2) خرد و زیرکی, see Ganjnâma, f. 166^b, ll. 2 and 3, and Shams-i-Fachrî, p. ۵۱, l. 7.

⁸ Verses 376–383 only in *B*, *M*, and *W*. *M* and *W* have ازو دل instead of دلرا.

⁹ *M* and *W* دلش بُد.

¹⁰ نُخزینی in vv. 378 and 380 are additional or contracted forms of نُخستینی and نُخستین; Vullers' pointing نُخزین (Lexicon, ii. 1300^a) would be against the metre here. *M* and *W* spell the word نُخزینی, *B* even نُخزینی.

¹¹ In *M* and *W* this verse is placed after the following one. *M* has بروی, *W* ویرا instead of ویرا از وی.

نخستین پیمبر کز اسحاق زاد^۱   بُد آزاده یعقوب با دین و داد
 360 بکنعان درون بود مولود او   فرورنده بُد^۲ شخص محمود او
 همی بود آنجا که تا مرد شد   بهیغمبری نغز و درخورد شد^۳
 بتوریت موسی درون خوانده اند   فراوان کسان بر زبان رانده اند^۴
 که یعقوب دانای فَرخ نهاد   بتنها کُبد چونکه از مام زاد^۵
 دو فرزند بُد مام را در شکم   بزادند هر دو بجائی بهم^۶
 365 یکی را^۷ پدر نام عیسا^۸ نهاد   بعیسا شد اسحاق فرزانه شاد^۹
 ولیکن چو زادند هر دو بهم   گسسته نبودند هر دو زهم^{۱۰}
 که آزاده یعقوب^{۱۱} یزدان پرست   گرفته بُدش پای عیسا بدست
 چنین بود مولود آن هر دو تن   وزین داستان آگهند انجمن^{۱۲}
 در بیان عداوت نمودن عیسا بحضرت یعقوب^{۱۳}
 چو پرورده گشتند هر دو پسر   گشادند چشم دل و چشم سر^{۱۴}

¹ *A, E, N, and T* read *زاد* instead of *داد* and *دین* instead of *دین و داد*. The same copies read in the second hemistich *نژاد* instead of *نژاد*.

² *M* and *W* only. ³ Only in *M* and *W*. ⁴ Only in *B, M, and W*.

⁵ *M* and *W* read *آنکه* instead of *چونکه*. In *A, E, N, and T* this verse runs thus:

فرورنده یعقوب با دین و داد   بتنها کُبد چون زامد بزاد

comp. note 1, above.

⁶ So *B, M* and *W* in the second hemistich: *بزدادند هر دو تن آسان بهم*. In *A, E, N, and T* the verse runs thus:

دو فرزند بودند هر دو بهم   بزدادند یکجا و باهم شکم

⁷ So in all copies except *M* and *W*, which read *آنرا*.

⁸ *A, E, N, and T* have throughout the form *عیسا* for *Esau*.

⁹ So all copies except *M* and *W*, which read less appropriately: *بعیاقوب و عیسا*. *بُد اسحاق شاد*.

¹⁰ So *B*. The other copies read *هر دو پسر* in the first and (*M* *دگر*) in the second hemistich.

¹¹ *E* reads *که یعقوب آزاده*. In *M* and *W* this verse is wanting.

¹² *A, E, N, and T* read *مرد و زن* instead of *انجمن*; *T* has besides *خبر* instead of *آگهند*.

¹³ This heading is taken from *E* and placed here in its proper position, comp.

p. ۳۰, note 2.

¹⁴ *M* and *W* read *دید* instead of *چو*; in the beginning these two copies read *که* instead of *چو*; *T* has *چه* instead of *چو*.

<p>گزارنده‌تر زین مرا نیست زهر مرا پایه^۱ ارج^۱ هاجر نهاد چنین گفت با ساره کای نیک یار^۲ ز تیمار و اندوه^۳ آزاد باش که از تو شود کودکی آشکار کند زان پسر داور داوران^۴ نباشد چنو^۵ آشکار و نهان که شد کشته آن تخم با آفرین^۶ باسحاق فرخ پئی نامدار بزاد آن پسر پاک^۷ دور از بدی غم و درد او پاک نابوده شد یکی ویژه^۸ پیغمبر کردگار چنو پاک نسبت چنو پاکتن^{۱۱} بهیوست ازو نسل پیغمبران ز پشت وی آمد در آن روزگار^{۱۲}</p>	<p>ز فرزند بودن مرا نیست بهر 345 مگر پاک بزدان خداوند داد بر ایم پیغمبر کردگار بشارت پذیر از من و شاد باش که کردست وعده مرا کردگار کجا نسبت و نسل پیغمبران 350 بود نامش اسحاق اندر جهان چنان بُد ز توفیق جان آفرین چو نه ماه بگذشت بنهاد بار بجای آمد آن وعده^۱ ایزدی دل ساره زانده^۲ آسوده شد 355 شد اسحاق پرورده و نامدار^۳ زنی خواست اندر خور خویشتن چو پیوسته شد با زن مهربان شنیدم که پیغمبران ده هزار</p>
---	---

¹ So *B*. *M* مرا مایه از درج. *W* the same, but پایه instead of مایه.
² So *M*. *W* واندیشه ^۳ *M* and *W* با ساره^۴ نیکبار (نیکبار). *B* نیکسار.
³ This verse only in *B*. ^۴ چنان in *M* and *W*.
⁴ *B* . . . . کشته تخم چنان بافرین. In the same copy another verse of a very doubtful character is added, viz.:
 زمین ساره بر تخم فرخ نیافت (? بیافت) بدان تخم نیک اختر نیک یافت
⁵ So *B*. *M* and *W* دور از وی بدی. ^۶ *M* and *W* از فکر.
⁶ پرورده کامگار *B*.
⁷ A marginal gloss in *M* explains ویژه by خالص و خاص.
⁸ Between vv. 355 and 356 all three copies have another verse, which is a mere imitation of v. 331:
 ذبیح الله او بُد ز پیغمبران جهان ارج (درج *M* and *W*) او داشت از هر کران
⁹ So *A*, *E*, *N*, and *T* (in the last دو instead of ده). The other three copies have:
 شنیدم که پیغمبر کردگار پدید آمد از نسل او ده هزار

بیمبر چو یعقوب فرخ سیر	نبود آزمون در جهان سربس
بدانش زندانگان ^۱ بُرده دست	هنرمند و یکتا و ایزدپرست
جز ایزد شب و روز یادش نبود	335 جز ایزدپرستی نهادش نبود
سخن یکسر از راستان گویمت ^۲	ز مولود او داستان گویمت

مولود یعقوب علیه السلام^۳

و زیشان چنین قصه گسترده اند	روایت زکعب و وهب ^۴ کرده اند
که اندر وفا ایزد اورا ستود	که چون روزگار براهیم بود
خدایش بدانگونه فرزند داد	مر اورا زهاجر ^۵ سماعیل زاد
نَبَد زاده فرزند ازو هیچ هیچ ^۶	340 دل ساره غمگین شد و بیچ بیچ
دلش سوگوار و روانش نژد	بنزد براهیم شد مُستمند
نیامد همی هیچ کامم بجای ^۷	بهرسید و گفت ای رسول خدای
نباشد ^۸ زمن خلق مغمومتر	همانا زمن نیست محرومتر

^۱ زندانشوران *M* and *W*.

^۲ Only in *B*.

^۳ This heading appears in *B* and also on the margin of *M*. On the margin of *A* مولد یعقوب *W*؛ حکایت فی المثل *W*؛ مولد یعقوب *W*؛ interruption.

^۴ So *M* and *W*. *B*, *A*, *E*, *N*, and *T* روایت زکعب اینچنین کرده اند *less eligible* both on account of another چنین in the second hemistich and the plural *is* كعب *كعب الاحبار ابن الوهب* *is* كعب. ایشان authority of traditions, here combined with his father وهب.

^۵ Verses 339–357 only in *B*, *M*, and *W* (in the latter two with the exception of v. 349). For these nineteen verses there is substituted in *A*, *E*, *N*, and *T* one verse only, viz. پسر بودش اسحاق پاکیزه رای – یکی بود مرد (یکی ویژه مرد و *T*) رسول خدای. *B* has in v. 339 *چو* instead of *ز* (زادن) in that case used as transitive verb).

^۶ *B* که از وی نَبَد زاده فرزند هیچ . . . . in the first, and بیچ بیچ *is* *less eligible* in the second hemistich.

^۷ So correctly *B* with the negative turn of the sentence. *W* نیامد ازو کامم از *M* alone has the affirmative wording: تو بجای *is* *less preferable*, as the following همانا in v. 343 cannot have any adversative power.

^۸ So *B*. *M* and *W* که باشد *B* has by mistake in the second hemistich again محرومتر.

<p>نکو باز دان تا چه مایه^۱ بُدند رسولان فترخ پی^۲ منتخب^۳ بنزدیکه ایزد^۴ کرامی بُدند بنیکی جهانرا زبند دستگیر پسندیده^۵ داور داوران^۶ بدین داشتن تاج آفاق بود چراغ جهان بود و شمع نیا^۷ براهیم کو بود دین را دلیل</p>	<p>325 که هر یک سوې امتی^۱ آمدند و زو^۲ پنه بودند تازی نسب همه راست بودند و نامی بُدند ازیشان یکی بود یعقوب پیر سرائیل او بُد زیغمبران 330 ورا^۳ گوهر از پشت اسحاق بود ذبیح الله او بود از انبیا بُدش^۴ گوهر از پشت پاک خلیل</p>
---	---

^۱ So *M*, *W*, *A*, *N*, and *T*. *E* has راستی.

^۲ *T* پایه. In *B* this verse runs thus:

که هر یک بسوې زمین آمدند   که یکسر نبیان مُرسل بُدند

In all copies except *B* there follow after this verse two, probably spurious, baits, which refer to the common calculation of Muḥammadan writers, that 124,000 prophets were sent into the world, out of which number 313 were special envoys, comp. Fleischer's *Baidāwī*, p. 217, l. 5. Particularly suspicious, apart from the unpoetical character of a mere arithmetical estimate, is the second bait, which has exactly the same rhyme-words as v. 325 above. These verses run thus:

باجماع مردم که شان بر شمار   صد و بیست و چار است هر یک هزار
 از آن سیصد و سیزده آمدند   که جمله رسولان مُرسل بُدند

So according to *M* and *W*. *T* reads:

باجماع امت که شان بُد شمار   صد و بیست بار و چهار و هزار

A, *E*, and *N* باجماع امت که بُد بشمار الخ; the second hemistich as in *T*, except that *N* and, as it seems, *E* also have بار instead of شمار.

^۳ So *B*; the other copies *وزان*. *A* and *N* مُشتخب *E* پی و با حسب *E*.

^۴ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* یزدان. *M* and *W* هرکس.

^۵ Only in *B*, *E*, *M*, and *W*. The last two copies read او بُد instead of او بُدند.

^۶ Verses 330-335 are complete only in *B*, *M*, and *W*. In *A* and *N* only v. 332 appears; in *T*, vv. 330 and 332; in *E*, vv. 330-332. *E* reads here که او and instead of اسحاق by mere mistake یعقوب.

^۷ So *B* and *M* (قدر و عظمت might perhaps be taken here in the sense of عظمیت نیا). *E* نیا. *W* نیا.

^۸ که او بود از *T*. ورا *A* and *N* *وزان* *E*.

جز او کس بدانجا بگه کی رسید،	زیغمبران آن بزرگی ^۱ که دید
فی المعظة ^۲	
که همواره بودست و باشد خدای،	بدان ای هنرمند ^۳ فرزانه رای
جهان هست بر عدل و احکام او ^۴	320 نداند کس آغاز و انجام او
زعرش اندرون تا تری زان اوست ^۵	سپهر و زمین زیر فرمان اوست
دَد و دام و هم آدمی آفرید ^۶	از آن پس که کرد این جهان را بدید
جز ایزد نداند کس آنرا شمار ^۷	نگردد بدین هیچ دل کامگار
قیاس از رسولان دادار کن	بگو ای خردمند ازین در سخن

جزو کس بدین and in the second hemistich *A*, *E*, *N*, and *T* این فزونی *A*, *E*, *N*, and *T* (درین *A*) منزلت کی رسید another, which has again the rhyme خدای, just as the immediately following initial bait of the next chapter, and is probably interpolated :

زچندان پیام آور رهنمای کرامت از وی تَبُد بر خدای

^۱ So *N*. Heading in *E* 'حضرت یعقوب'; in *T* خوان آراستن یعقوب پنهان از عصیا و آمدن بخدمت پدر و خبر کردن و رفتن اسحق بکار قربان بگمان اینکه خوان از عصیاست و دعا کردن و مستجاب شدن دعا در حق 'یعقوب'. No interruption of text in the other copies, only in *B* appears further below between vv. 323 and 324 this simple heading: آغاز کردن این قصه.

^۲ *W* بخوان instead of بدان; *M* and *W* خردمند instead of هنرمند.

^۳ *M* and *W* بجای (inappropriate, as in that case the necessary subject 'God' would be entirely missing).

^۴ The reading of *B* او جهان هست بر فضل واحسان has no proper rhyme.

^۵ 'All from the heavenly throne to the earth (زمین=تری) belongs to him.' This verse is only found in *M*, *W*, *B*, and *E*. *B* has again a wrong rhyme, viz. زیر احسان اوست in the first hemistich, and تا تری نام اوست in the second. *E* (where this verse appears as the last before the chapter-heading *در بیان آن*) has likewise نام اوست, but the first hemistich as in the text above.

^۶ So *M* and *W*. *A*, *E*, *N*, and *T* آدمی آفرید. *B* has نخست instead of درو, and adds after this verse another, which appears to be a mere interpolation:

زدانش پرستان بروی زمی که داند که چند آفرید آدمی

^۷ Only in *B*, *M*, *W*, and *E*. *E* has این شمار کسی.

بجز گفتهای توانا خدای
خوش و دلپذیرست و نغزست و راست^۱
خردمند را جز از آن مشنوان^۲
که باشد دلش با خدای جهان^۳
بر آن ره که یزدان نمودش رود
که آمد فرو از یگانه خدای^۴
مُبین همه گوهر آدمین^۵
ابا هر^۶ نکوئی هر آنچه^۷ اندروست
مرورا ز پیغمبران برگزید
ازو آسمان وزمین خیره ماند
ندید آن^۸ بزرگی کس اندر جهان
اگر چشم دل داری و چشم سر

که نبود سخن دلکش و دلربای^۹
سخن گر ز گفتار هر کس رواست
پس از گفت یزدان روانتر مدان
نکو باشد آغاز و انجام آن
بجز گفت یزدان زبُن نشنود
کنون بشنو این نام^{۱۰} دلکشای
بنزد محمد چراغ زمین
بدان کین^{۱۱} جهانرا که ز نسان نکوست
خدا این^{۱۲} ز بهر رسول آفرید
بجز مرورا دوست کس را^{۱۳} نخواند
فزون زو^{۱۴} نشد کس بر این آسمان
بخوان از نبی^{۱۵} گفته دادگر

¹ So *A*, *E*, *N*, and *T*. *M* and *W* دلکشای و دلکش (B wrongly یاد (که یابد خدای with خدای is preferable, as in v. 311 دلکشای is again used as rhyme-word

² Verses 307 and 308 only in *B*, *M*, and *W*. The text of this verse is that of *B*. *M* and *W* read:

سخن کو بگفتار بی غش بود پذیرنده و نغز و دلکش بود

³ So *B* with the causative شنوانیدن 'to make heard.' A few letters are scratched out at the end of the first hemistich, thus ان . . . . . روانتر. *M* and *W*:

پس این گفت یزدان روانتر بود خردمند هرگز جز آن نشنود

⁴ Verses 309 and 310 only in *B*.

⁵ Verses 311 and 312 only in *B*, *M*, and *W*.

⁶ So *B*. *M* and *W* have بفرخ instead of بنزد, and in the second hemistich آدمی and زمی (in *M* همه تخم آدمین as rhyme-words).

⁷ *B* بدان که. ⁸ *T* این instead of هر.

⁹ *M* and *W* وهرج. ¹⁰ آن *B*. *M* and *W* مصطفی الخ. ¹¹ آن *B*.

¹² *M* and *W* بجز او دگر دوست کس را. ¹³ *A* بجز او دگر دوست کس را.

¹⁴ So *B* and *T*. *A*, *E*, and *N* فزونتر. In *M* and *W* this verse is wanting.

¹⁵ So *B*; the other copies این. ¹⁶ *M* and *W* قرآن.

که جز راستی شان تَبُد بیخ و بُن سخن را ندادند رنگ و فروغ ^۱ بگفتار شان بر همه کس گواست ز تو نیز هم راستی خواستند ^۲ که در وی نیاید کم و کاستی ^۳ و لیکن نه از گفتۀ باستان که زبید مرورا ز جان آفرین ^۴ معانیش را حد پدیدار نیست ^۵ بتن در دل و جانش لرزان شود ^۶	زیغمبران گفت باید سخن نگفتند بیهودها و دروغ همه راست بودند و گفتند راست ^۷ ۳۰۰ اگرچند پیغمبران راستند برین قصه خواهم کنون راستی مَنّت گفت خواهم ^۸ یکی داستان بل از گفتۀ راستان آفرین ^۹ زگفتار او بیش گفتار نیست ۳۰۵ هر آنکس که گفتار او بشنود
--	---

¹ Verses 298–300 only in *B*, *M*, and *W*. In the first hemistich of v. 298 (which points significantly back to v. 261), *M* and *W* read *دروغ بیهودهای*; in the second, *B* *هر يك فروغ*.

² So *M* and *W*. *B* *همه راست گفتند و بودند الخ*.

³ *B* *اگرچه که* in the beginning, and *الخب* in the second hemistich. The reading of the text (*ز تو*) seems preferable on account of *مَنّت* in v. 302.

⁴ Wanting in *B*, *M*, and *W*. *E* has *در آن قصه*, and (as *N* too) *نیامد* instead of *نیاید*. This verse, by the way, found in copies only, in which the chapter on the twelfth Sûrah of the Kūrân and the first mention of the story of Joseph (see v. 131 sq. above) appears much further below, goes far to corroborate by the use of *برین* or *در آن* (as referring to something mentioned or known already) the general correctness of the order of verses in *M*, *W*, and *B*, which has been adhered to in the text.

⁵ *A*, *N*, and *T* *بگوئیم اکنون*. *E* *همی گویم اکنون*. The second hemistich runs in *E* thus: *و لیکن نه آشفته و باستان*.

⁶ So in *M* and *W*. *B* *که از گفتۀ زبید داد آفرین*. *A*, *E*, *N*, and *T* *که از گفتۀ زبید داد آفرین*.

⁷ So in *B*. Instead of *جان ز* appears in *M* and *W* *جهان*; in *A*, *E*, *N*, and *T* *ز داد*.

⁸ Verses 304 and 305 only in *B*, *M*, and *W*. The latter two have *ویندار* instead of *پدیدار*.

⁹ *M* and *W* *زگفتار مخلوق مُنکر شود*.

<p>نرفتن بائین دیوانگان^۱ که کم شد زمن روز^۲ و غم یافتم دگر نسهرم جز همه راه راست^۳ دلم سیر شد زاستان ملوک^۴ نگیرم به بیهوده گفتن بسیج^۵ بگردانم از نامه مهر چهر^۶ دو صد زان نیرزد بیک ذره^۷ خاک بنیرنگ و اندیشه بر ساخته^۸</p>	<p>گرفتن یکی راه فرزندگان ۲۹۰ سر از راه داور نه بر تافتم کنون گر مرا روز چندی بقاست نگویم دگر داستان ملوک نگویم سخنه‌های بیهوده هیچ نگویم کنون داستانهای قهر ۲۹۵ که آن^۷ داستانها دروغست پاک که باشد سخنه‌های پرداخته</p>
--	--

^۱ بیگانگان *E*.

^۲ So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* عمر. *T* has besides in the first hemistich: واژونه instead of داورنه. *M* and *W*:

سر از راه داور نپرداختن   زمانی ره راست بشتافتن

^۳ Wanting like the following two verses in *M* and *W*. *B* reads بتن instead of دگر, and همی instead of همه. ^۴ Wanting in *B*, just as in *M* and *W*.

^۵ Only in *B* and *T* (in the latter بیهوده گفتن نگیرم بسیج); *بیسیج* seems the preferable spelling, see Shams-i-Fachrî, p. 17, ll. 15 and 16 = ساز کارما, and Ganjnâma, f. 38^a = قصد شدن و آماده شدن; another spelling is بیسیج, see Spiegel, Chr. Pers., p. 86, ll. 5 and 4 ab infra, پسیجندہ بمعنی قصد کننده.

^۶ Only in *B*, *M*, and *W*; the text is that of *B*. *M* and *W* have an apparently less suitable reading:

بگویم کنون داستانهای مهر   نگردانم از نامه مهر چهر

^۷ *E* چنین. This verse is wanting in *M* and *W*.

^۸ So *B*. All the other copies مُشت. After this verse *E* has the following heading: در بیان احوال پیغمبران گذشته برای هدایت خلق . . . . (the last word doubtful) and *N* another to this effect: در بیان ذکر راستی خود و گفتن حقیقت پیغمبران، علیهم السلام. In the other copies the text runs on without interruption. *B* adds two verses, which seem to be spurious, the first having the same rhyme-words as v. 297, and the second being syntactically suspicious:

سخنها که مایه ندارد زین   نخواهد خردمند آنرا سخن
 سخن کان زگفتار هرکس بود   مشومند و بیدار دل نشنود

^۹ So *B*. In the other copies بر ساخته in the first, and پرداخته in the second hemistich. In *A*, *E*, *N*, and *T* (which have in the beginning چه instead of که) the latter runs thus: شب و روز زاندیشه پرداخته.

<p>که تاریک شد هر دو چشم و سرم تو گفתי کسی کرده بودش نظار^۱ سرانجام بنشست بر جای زاغ نه پیوستنی کش بُردن شود^۲ بامید زاغ آمد اینجا فرار مگر زاغ را کرد خواهد شکار که این باز خود مر مرا آمدست^۳ ز خر خویش را من چرا افکنم^۴ شتاب آمد و رفت گاه درنگ^۵ دل از کار گیتی بهرداختن</p>	<p>بدانگونه پَران شدند از برم 280 بر آمد سبک باز گستاخ وار زمانی همی گشت از افراز باغ نه بنشستنی کش بردن بود گمان برده بودم که این^۶ تُند باز نیابد^۷ همی کبک بر کوهسار 285 گمانم کزو بردم آسان شدست شکار بست باز و شکارش^۸ منم مرا سخت بگرفت پیری بچنگ کنون چاره^۹ بایدم ساختن</p>
---	---

the ravens (i. e. Firdausi's black hair), form the necessary subject to شدند پَران (*B* has by a mere clerical error پیران شدند).

¹ So in *B*. In *M* and *W* (where در آمد is written instead of آمد) the second hemistich has been spoiled by mixing it up with that of the following verse, viz. بر افراز بنشست بر جای زاغ. A various reading in *M* apparently tries to rectify the mistake, and to supply a proper rhyme-word, by substituting بکار زاغش for بر جای زاغ. In the other copies this verse is wanting.

² So in *A*, *E*, *N*, and *T*. *B* has in the second hemistich a much weaker reading: چنان آمدن کز بر من شود. In *M* and *W* this and the following verse are wanting.

³ *A*, *N*, and *T* شاهباز instead of باز. گمان من این بود کان الخ.

⁴ *B* نیامد. In *A*, *E*, *N*, and *T* this verse is wanting.

⁵ Only in *B*; in the first hemistich something between کزو and آسان (or ماسان as it seems) is missing, which I have supplied by بردم.

⁶ So *B*. *M* and *W* شکارش از وی شکارش. *A*, *E*, *N*, and *T* مید شکارش. نه زاغست مید و شکارش.

⁷ So *B*, 'Why do I feel so dejected, so frustrated in my hope?' comp. the opposite idiom, مقصود خود یافتن = خر خویشتن را یافتن. *A*, *E*, *N*, and *T* چرا چرا A, E, N, and T 'How can I have any doubt about the matter?' *M* and *W* جز از خویشتن را چرا افکنم.

⁸ Comp. Firdausi's elegy on the death of his son: وی اندر شتاب و من اندر درنگ. *M* and *W* read جای instead of گاه. In *A*, *E*, *N*, and *T* this verse is wanting.

نشستم برین چَرَمَهٗ ^۲ راهوار	بَجَسْتَم زبَهزاد ^۱ و اسفندیار
کنون بیکران سوسن تازه رُست ^۳	۲۷۰ بدان خاک شمشاد بوی نُخست
بجایش پراگند ^۴ کافور خشک	زمن دست گیتی بدزدید مشه
میان شب تیره نیکو بود ^۵	اگرچه ستاره بی آمو بود
دل من زپیری ^۶ و چاره نماند	مرا شب گذشت و ستاره نماند
که از من نیامد همی خوب کار ^۷	زمن تافته بُد دل روزگار
که بنمایمت من ستاره بروز ^۸	۲۷۵ مگر خورد سوگند با دلفروز
که روشن ستاره بروز نمود	کنون خورده سوگند او راست بود
چو گنج شهان باشد از خواسته ^۹	درختم بُد آغاز آراسته
گسستند زاغانم از جان امید ^{۱۰}	بر آمد زنگاه باز سفید

^۱ Verses 269 and 270 only in *B* and *T* (in the former this verse stands between vv. 262 and 263). The text adopted is that of *B*. *T* has نَجَسْتَم زسهراب (?). بهزاد is the name of the horse of Siyâwush or Siyâwaksh, the son of Kaikâ'us; it is also the name of Isfandiyâr, son of Gushtâsp.

^۲ *T* چَرَمَهٗ; both words are identical, چَرَمَهٗ or چَرَمَهٗ = اسب خنک, see Ganj-nâma, f. 62^a; باره = اسب, see Shams-i-Fachrî, p. 123, ll. 4 and 5, and Spiegel, Chrestom. Pers., p. 48, l. 16 (Shâhnâma), بر آشفتم بر باره دستکش.

^۳ So *B*. *T*:

بر از خاک شمشاد بود از نخست   کنون بر کران سوسن تازه رست

^۴ So *M*, *A*, and *N*. In the other copies پراگنده. In *M* and *W* the two hemistichs are transposed. *W* reads (with the اضافه العاتم الى الخاص) دزد گیتی instead of دست گیتی.

^۵ Verses 272 and 273 only in *B*, *M*, and *W* (in the latter two MSS. v. 272 precedes v. 271, and the hemistichs are transposed again). *W* and *M* تار instead of تیره.

^۶ *M* and *W* زنیرونک.

^۷ This verse only in *B*.

^۸ Verses 275 and 276 only in *B*, *M*, and *W*. In *W*, v. 275 is placed further below, between vv. 285 and 286.

^۹ This verse only in *B*.

^{۱۰} So in *A*, *E*, *N*, and *T*. In *M* and *W* this verse is wanting. *B* reads in the second hemistich شد آغازم از جان امید, but the following verse, which is only found in *B*, proves the correctness of the reading adopted, since the زاغان,

زخویان شکر لب ماهروی	همیدون بسی رانده ام گفتگوی
بسی گفته ام سرگذشت و سرود ^۱	ز آزار ایشان و مهر و درود
بگفتم درو هر چه خود خواستم ^۲	زهرگونه نظم آراستم
همی کاشتم تخم رنج و بزه	اگرچه از آن یافتی دل مزه ^۳
زبانرا و دلرا گیره بر زدم	260 از آن تخم کشتن پشیمان شدم ^۴
سخن را زگفتار ندهم فروغ	نگویم کنون ^۵ نامهای دروغ
کیم آمد سپیدی بجای سیاه	نکارم کنون تخم شور و گناه ^۶
مرا زان چه کو تخت ^۷ صَحَّاک برد	دلم سیرگشت از فریدون گرد
همان تخت کاووس کی بُرد باد	گرفتم دل از ملک کعباد
زکیخسرو و جنگ افراسیاب	265 ندانم چه خواهد بُدن ^۸ جز عذاب
زمن خود کجا کی پسندد خرد	بدین گونه سودا بخندد خرد ^{۱۰}
جهانی پراز نام ^{۱۱} رستم کنم	که يك نیمه از عمر خود کم کنم
هم از گیو و طوس و هم ^{۱۲} از پور زال	دلم سیرگشت ^{۱۳} و گرفتم ملال

^۱ This verse only in *B* and *T*; in the latter before v. 256, and beginning زآزار. *B* زآزار. *T* has after this verse an additional one, which seems quite superfluous:

بنظم آوردم بسی داستان   از افسانه و گفته باستان

^۲ This verse is wanting in *B*, *M*, and *W*.

^۳ So *M*, *W*, and *B* (except that *B* has اگر نیز instead of اگرچه). In *A*, *E*, *N*, and *T* مزه (*E* از این) با مزه.

^۴ *M*, *W*, and *E* من از تخم کشتن الخ. *N* من از تخم کاشتم.

^۵ *M* and *W* دگر. ^۶ *M* and *W* ولب را.

^۷ So *B*. *M* and *W* گناه. *A*, *E*, *N*, and *T* گناه. Instead of کیم (*B*), in the beginning of the second hemistich, all the other copies have که.

^۸ So *E*, *N*, and *T*, confirmed by *B*, which reads مُلک. Only *A* has سخت. In *M* and *W* vv. 263-268 are wanting.

^۹ So *B*, *A*, and *T*. *E* and *N* بُد این.

^{۱۰} So *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* برین می سزد گر بخندد خرد.

^{۱۱} *E* جنگ. ^{۱۲} *A*, *E*, *N*, and *T* گشت سیر.

^{۱۳} So *B* and *T*. *A* and *N* هم از پور کاوس هم الخ. *E* هم از نام کاوس هم الخ.

شوم شادمان وبوم سُرخروی	ازین سایه من بندۀ مدحگوی
کنم بر فرزندِ سخنران نگاه ¹	245 جکوشم باندارۀ دستگاه
نشاید سخن گفتن از طبع بیش ²	بپیوندم اندر خوهر طبع خویش
زتوفیق باید همه کار جُست ³	بجز طبع توفیق باید، نخست
بجز طبع گفتار و کردار چیز ⁴	زتوفیق باشد همه طبع ⁵ نیز
خودم طبع یاری کند بیگمان	اگر باشدم یاروی ⁶ زاسمان
زمن جهد و توفیق نیک از خدای	250 بتوفیق یزدان توان راند رای
گفتار اندر سبب حال خود ⁷	
شنیدند گفتار من هر کسی ⁸	من از هر دری گفته دارم بسی
بسخت و بسُست و به بند ⁹ و کشاد	سخنهای شاهان با رای و داد ¹¹
بسی نامۀ دوستان ¹² گفته ام	بسی گوهر داستان سفته ام
یکی از زمین و یکی از سپهر ¹³	ببزم و برزم و بکین و بمهر
زدم پردۀ مهر بیوستگان ¹⁴	255 سَهردم بسی راه دلخستگان

¹ Verses 245-250 are found in *B*, *M*, *W*, and *E* (in the last with the exception of v. 248). *B* has here again بگویم instead of جکوشم; *M* and *W* سخن پایگاه instead of سخنران نگاه.

² *W* has against sense and rhyme again خویش. *E* میش (sheep) instead of بیش.

³ *M* and *W* همی.

⁴ *E* ایزد.

⁵ *M* and *W* شاید instead of کار. *E* آید instead of باید.

⁶ *B* کار (obviously against the sense of the verse).

⁷ *B* has here an unintelligible وخیز.

⁸ *E* اگر یاروی باشدم.

⁹ This heading appears in *B* and *M* (in the latter added on the margin).

¹⁰ This and the following verses are in *A*, *E*, *N*, and *T* immediately added to v. 103, which is there the continuation of v. 23, the end of the 'praise of the prophet'; see p. 8, note 1.

¹¹ *B* بیداد و رای (clerical error for داد و بیرای). In *M* and *W* this verse is wanting.

¹² *T* بلند (probably a mere misprint). ¹³ *E* نامه و داستان. ¹⁴ *T* نامۀ باستان.

¹⁴ This verse is wanting in *M* and *W*. In *B* vv. 253 and 254 are transposed.

¹⁵ Verse 255 is not found in *A*, *E*, and *N*.

بخوانند نزدیک او اندکی	بدان تا گرش رای باشد یکی
که چون داری اندر سخن دستگاه	بداند ترا آن سپهر سپاه
که این مایه بهتر عنایت بود	ازو مر ترا این کفایت بود ²³⁰
دلَم را شد اکثر امیدِ اقل	چو بشنیدم این گفت و گویِ آجل
بجود و نوال و نهاد و نعم	چنین گفتمش که جهان کرم
بناه جهان زافت روزگار	خرد را مدار و سخن را سوار
روان در تن من ثنا خوان نُست	تن و جان من زیر فرمان نُست
که بر من بدین کار فرمان دهی	بود آن زمان حشمت من رهی ²³⁵
یکی آفرین با یکی داستان	بخواهی زمن بنده مهریان
بگویم من این قصه دلپذیر ^۱	بامرتوای در جهان بی نظیر
وگر شاه فرزانه بهسنددش	اگر طبع نیکو بییوندش
شود شاد ازین خدمتم شهریار	مگر دست گیرد مرا روزگار
بیایم زحشمت یکی پایگاه	مگر من رهی یابم ^۲ از فر شاه ²⁴⁰
ببیران سرم حشمت افزون شود	زدل فکرتم پاک بیرون شود
بدارد مگر ایزد ارزانیم	اگرچند در بند نادانیم
فتد بر سراز خسروم سایه	رساند برحمت مرا پایه

original of *B* had here an indistinctly-written **وثنای**, which is sometimes by mistake substituted for **وشاق**; see Rosenzweig, Joseph und Suleicha, Vienna, 1824, p. 51, l. 29.

¹ Bostân, ed. Graf, p. 157, ll. 1 and 10, **و رهی بیاه نسبت غلام وچاکر**; *ibid.*, p. 43, ll. 16 and 17, **و رهی بیاه اصلیه بمعنی بنده وچاکر**; comp. also on **رهی** Rückert in Zeitschrift der D. M. G. viii. p. 308.

² Part of this verse is found in *M* and *W* also, where it follows immediately after v. 166, and runs thus:

بگویم من این قصه دلپذیر   که آن در دو گیتی بود دستگیر
 آن in the second hemistich refers in that case to the **داد آور** (or **یزدان**), i.e. God, of v. 166. The following seven verses (238–244) are found in *M* and *W* only; **پیوستن**, in v. 238, must accordingly be taken here in an intransitive sense, with **طبع نیکو** as subject of the sentence.

³ Here **رهی** is the nomen unitatis of **ر**, 'perhaps I find a way to.'

هر آن شه که از بنده بار نخست
 شود بنده دلشاد و امیدوار
 با امید آن تا بنان^۱ افتد
 دل بختیاری با امید این
 ۲۱۵ درین ایزدی نامۀ نغزناک
 شنیدم من آن داستان سرسِر
 قفارا یکی روز اخبار آن
 بنزدیک تاج زمانه آجل
 ۲۲۰ زمن این حکایت بواجب شنید
 مرا گفت خواهم که اکنون تو نیز
 هم از بهر این قصه ساز آوری
 سخن را بدانش مرگب کنی
 بگوئی؛ چنان کان دگر شاعران
 اگر باشدش نظم و ترکیب^۲ نغز
 ۲۲۵ سخنهای دلگیر هر جایگاه
 نه ناقص نه غامض نه یازیده سست
 برم نزد دستور میر عراق

یکی کار جوید بامر درست
 در آن کار گردد تن و جان سپار
 بنیکی و ناز جهان افتد
 بدان شاعری بر توشت آستین
 بینداخت هر تیرکش بود پاک
 ز نیک و بدش آگهم در بدر
 همی راندمش بی غرض بر زبان
 موفق سپهر وفا و محَل^۳
 پس آنکه سوی من یکی بنگرید
 بباشی بگفتار و شغلی بنیز^۴
 زهر گوشه معنی فراز آوری
 ز شیب و عوارش مهذب کنی
 نیابند زحف^۵ و تعدی در آن
 معانی پسندیده و هوش و مغز
 قوافیش چون نای بر پایگاه^۶
 حسین^۷ و لطیف و روان و درست
 که گردانش خیلند و ایران وشاق^۸

^۱ Corrected from بناز in the MS., which gives no rhyme.

^۲ محَل here in the sense of قدرت، منزله، مرتبه، as in Bostân, ed. Graf, p. 233, ll. 10 and 19.

^۳ فرستاد نزدیک خسرو بنیز: زود=بیز، see Ganj-nâma, f. 40^a, l. 1.

^۴ Corrected from نکوئی in the MS.

^۵ زحف=عیب و نقصان; see Bostân, ed. Graf, p. 370, ll. 5 and 13.

^۶ Verses 224 and 225 are found in *B* and *E* only (in the latter MS. v. 224 follows immediately after v. 167, see p. 11, note 1). *E* reads گریاشدش نظم و ترتیب نغز که.

^۷ So in *E*. *B* has against the rhyme in both hemistichs بر جایگاه. Verses 226-236 are again found in *B* only. ^۸ Corrected from حزین in the MS.

^۸ Corrected from وفاق in the MS. خدمتگذار و چاکر=وشاق; see Bostân, ed. Graf, p. 381, ll. 7 and 17, وشاقتی پری چهره در خیل داشت, and *ibid.*, p. 212, ll. 8 and 18-19, where other copies read سپاهان instead of وشاقان. Perhaps the

- 185 یکی بختیاری بُد از شاعران
بعادت یکی آفرین خوانده بود
همه شاعران نیکوی یافتند
باآئین شهنشاه عطا دادشان
زنوروز چون روز بگذشت چند
190 یکی روز نزدیک میر عراق
همی خواند مُقری باآواز خوش
خداوند فرهنگ فرزانه هوش
خوش آمد همی سورۀ یوسفش
همی خواستی کان بدین داستان
195 بنطقی لطیف و بلفظ دری
بدان تا نبایدش تفسیر جُست
چو سرهنگ قترخ پی کاردان
چنان بُد زتوفیق حکم خدای
شهنشاه را دید آمد بروی
200 بدو گفت اگر طبع داری بدان
بگو قصۀ یوسف از بهر ما
بلفظ خوش پاک و نغز دری
سبک بختیاری زمین یوسه داد
بگویم من این داستانرا دُرُست
205 فراز آورم از میان و کنار
درین قصۀ نغز پیدا کنم
بگفت این و این قصه آغاز کرد
بپیوست چونانکه طبعش نمود
بگفتار آن در بسی رنج بُرد
210 گران^۲ بودش آغاز و فرمان میر
- دلش یاد جوی و زبان مدح خوان
بامید آن بر عطا مانده بود
چو در خدمت میر بشتافتند
کسی کرد رخ سرخ و دل شادمان
بفال همایون و بخت بلند
که از خسروان برده دارد سباق
مگر سورۀ یوسف خوبوش
نهاده بمُقری دل و چشم و گوش
بدان بود مائل دل منصفش
چنین داستانها کند باستان
نموده درو صنعت شاعری
بداند معانیش هرکس درست
همی راند این با دل اندر نهان
که این بختیاری بُد اندر سرای
بخواندش سبک میر فرهنگ جوی
توانی سپردن ره داستان
که مارا بدان رغبت است و هوا
درو چابکی کرده شاعری
چنین گفت کای گنج فرهنگ^۱ و داد
نباشم درین خدمت میر سُست
سخنهای چون گوهر شاهوار
مر آن را چو دُر مهیا کنم
در جست و جوی سخن باز کرد
که آن خدمتی سخت شایسته بود
بسی سعی دید و بسی دم شمرد
ازیرا فدا کرد فکر و ضمیر

¹ in the MS. که گنج و فرهنگ^۱

² Corrected from کزان in the MS.

مر این قصه را پارسی کرده اند
باندازه دانش و طبع خویش

بدو در معانی بگسترده اند^۱
نه کمتر از آن گفته اند و نه بیش^۲

گفتار اندر یاد کردن سبب این قصه

<p>بهر جای معروف و ننهفته^۳ اند بدانش همی خویشتن را ستود بگفتست چون بانگ در یافتست یکی مرد بُد خوب روی و جوان کشادی بر اشعار هر جای لب بخواندی ثنا و عطا بستدی باهواز شد نزد میهر عراق یکی روز بس کشور افروز بود که تختش سپهرست و اسپش براق نگهدار دولت ستون سپاه سپهدار سلطان روی زمین شبش تا قیامت همه روز باد مر او را خرد پیر و دولت جوان بر تخت وی پاک بوسیده خاک نواپ خوش از چرخ بگذاشته بخوانده ثناها و پرداخته</p>	<p>دو شاعر که این قصه را گفته اند ۱70 یکی بوالمؤید که از بلخ بود نخست او بدین در سخن بافتست پس از وی سخن بان^۴ این داستان نهاده ورا بختیاری لقب بچاره بر مهتران بر شدی ۱75 چنان دان که یکره فتاد اتفاق شنیدم که آن روز نوروز بود خداوند فرخ امیر عراق جهانگیر و قطب و دل بحر جاه هنرمند سرهنگ با آفرین 180 که بختش همایون و فیروز باد بدان روز برگاه چون خسروان بزرگان گیتی کمر بسته پاک سرایندگان رود برداشته همیدون صف شاعران آخته^۵</p>
--	--

¹ Verse 167 only in *B* and *E*, but in the latter, where the chapter on the previous poetical versions of the story of Joseph is missing (just as in all other copies except *B*), with a change of the third person plural into the first person singular, and some other slight modifications, thus:

من این را بیان پارسی کرده ام   بدو در معانی بگسترده ام

² Verses 168–223 only in *B*, see preface.

³ Corrected from the *بنهفته* of the MS.   ⁴ Corrected from *بافت* in the MS.

⁵ *بر کشیدن* = *آختن*, comp. Rückert in *Zeitschrift der D. M. G.* viii. p. 264. The sense is probably similar to that in the following hemistich of the *Shāhnāma*, in Zāl's answer to the Mobeds: کنون از نیام این سخن بر کشیم

نگاریدش این سورۃ پر بها ^۱	بگفت این و پس در ^۱ دل مصطفی
بر، مصطفیٰ حلیم و کریم	که آورده بود از حکیم و علیم ^۳
نه گوش و سر هیچ مردم شنید ^۵	نکوتر ازین قصه نامد پدید
بدان مرد ^۷ محمود و مختار ^۶ گفت	۱60 نه من گفتم این ^۶ کین جهاندارگفت
که روشن شود زان دل و هوش و مغز ^{۱۰}	که ما قصه ^۹ با ^۹ تو خوانیم نغز
سخنهای این ^{۱۲} از گهر پاکتر	نکوتر از آن ^{۱۱} قصهای دگر
قرآن ^{۱۳} عظیم و کلام درست	بدان وحی کز ما بنزدیک ^۸ نوست
کنون یاد گردد بروشندلی ^{۱۵}	که از کار ^{۱۴} پیشینگان غافل
نرفتست هیچ آشکار و نهان	۱65 ازین قصه نیکوتر اندر جهان
همه حکم جبار ^{۱۷} دادآورست	فراوان شگفتی بدین ^{۱۶} اندرست

^۱ *W* and *M* اندر *M*.

^۲ So *B*, *M*, and *W*. *T* با صفا. *A*, *E*, and *N* بها.

^۳ *N* علیم و حکیم.

^۴ So *B*. The other copies سوی. Between vv. 158 and 159 *B*, *W*, *M*, *E*, and *T* insert another verse, which looks like a mere marginal gloss, and simply repeats what has been fully stated before: - سبب این بُد از (سبب بود از *T*) قول یزدان نزول - الف لام را را (جا *M* and *W*) بقلب (بگفت *T*) رسول الف لام را تلك نزد رسول of this interpolated bait.

^۵ *A*, *E*, *N*, and *T* نه گوش و سر مردم آنرا شنید.

^۶ So *B*. All the other copies ام گفته. *W* آن instead of کین.

^۷ *A*, *E*, *N*, and *T* شخص.

^۸ *W* گفتار. Between this and the following verse *M* and *W* insert a new heading (not found in any other copy), viz. the third verse of Sûrah XII نحن نقصّٰ علیک النّح.

^۹ *A*, *E*, *N*, and *T* بر.

^{۱۰} So *B*, *A*, *E*, *N*, and *T* (in *T* زو instead of زان). *M* and *W* که روشن شود زان ترا هوش و مغز.

^{۱۱} *A*, *E*, *N*, and *T* ازین.

^{۱۲} *A* and *E* آن.

^{۱۳} *A*, *E*, *N*, and *T* بلفظ.

^{۱۴} *E* راز.

^{۱۵} *B* بدان. کنون یاد گیرش ز روشندلی *T*. کنون باز کرد از تو روشندلی *B*.

^{۱۷} *M* and *W* یزدان. Verses 165 and 166 are only found in *B*, *M*, and *W*.

که خواهد نمودن پس از عهد ما	بپرسید هم در زمان کین جفا ^۱
زدست که خواهد رسید این ستم ^۲	برین هر دو جان و تن من بهم ^۳
که هستند تا حشر در منتت ^۴	بدو گفت جبریل کز امتت
که شان من شفیعم پر غیبدان	پیمبر چنین گفت کین امتان
بدینگونه پیمان ما ^۵ بشکنند	۱۵۰ بجای من این بیوفائی کنند
بخون حسین و بخون حسن	ندارند شرم از خدا و زن
بپیغمبر تازی زلف یاب	چنین داد جبریل فرخ جواب
کزین طرفه تر پیش رفتست کار ^۷	که این زامت خویش ^۸ طرفه مدار
همانا شنیده نداری خبر ^{۱۰}	ز اسباب ^۹ یعقوب فرخ سیر ^۹
چه ظلم و چه جور ^{۱۲} آوردند پیش	۱۵۵ که با یوسف پاک همزاد خویش ^{۱۱}
نه طرفه است گر فعل امت جفاست ^{۱۳}	اگر از برادر ستمها رواست

1874, p. 139, note 13. کهریا is described by Kazwini (ed. Wüstenfeld i. p. 234) as a stone of yellow colour, that inclines to white and sometimes to red: هو حجر اصفر مائل الى البياض و ربما كان الى الحمرة.

¹ زمان جفا *W*.

² So in *B*. *M* and *W* ظلم را ظلم و دلم را ظلم *A*, *E*, *N*, and *T* مریں هر دو آرام جانرا ستم.

³ So in *B*. *M* and *W* رسیدن ستم; the other copies آلم رسیدن.

⁴ *W* ملتت. ⁵ پیغام من *B*.

⁶ So in *B*. *M* and *W* که از امت خویش *A*, *E*, *N*, and *T* که (تو) از امت (*E*) این کار.

⁷ *W* طرفه تر گسترگشت کار; کزین طرفه تر گسترگشت کار *W* and *Ganjinâma*.

⁸ So *B*. The other copies زاولاد.

⁹ So *B*, *M*, *W*, and *T*. In *A*, *E*, and *N* اثر instead of سیر.

¹⁰ So *B*, *M*, and *W*. *A*, *N*, and *T* همانا تو نشنیده این خبر *E*. همانا تو نشنیده این خبر *E* نیوشیده.

¹¹ *A*, *E*, *N*, and *T* که با یوسف آن پاکزادان خویش.

¹² *A*, *E*, *N*, and *T* چه جور و چه ظلم.

¹³ So *B* and *M*. *A*, *N*, and *T* عجب نیست گر *E* the same, but کز instead of گر, similar to *W* نه طرفه که از فعل امت خطاست *W*.

نپی و علی و دگر فاطمه ^۲	۱۳۵ نشسته بنزدیک سید ^۱ همه
بیک جایگه در کنار رسول	حسین و حسن آن دو پور ^۳ بتول
بدیدار هر دو همی بود شاد ^۴	بدیشان پیمبر همی بوسه داد
قرار تن ^۵ و رامش و کام دل	کز ایشان همی یافت آرام دل
کش از جان و دل بیش بودند پیش	بدیشان سپرده دل و جان ^۷ خویش
در آمد ^۸ بیغمبر پاکرای	۱۴۰ هم اندر زمان جبرئیل از خدای
پس آنگه چنین ^{۱۰} داد ویرا پیام	زیزدان ورا کرد ^۹ اول سلام
که شادی چنین ^{۱۱} از حسین و حسن	که گوید همی خالقی ذو المنن
که بعد از تو بینند ظلم و جفا	برایشان چنین ^{۱۲} رانده شد حکم ما
حسن را کند زهر پاره جگر ^{۱۳}	حسین را بختنجر بپزند سر
ببارید بمجاده ^{۱۴} بر شنبلید ^{۱۵}	۱۴۵ پیمبر ز جبرئیل چون این شنید

^۱ *M* and *W* بر *بنزدیک* (or *بنزدیک*) = *عند* = *chez*, 'they all sat in 'Alī's house'.

^۲ *M* and *W* *فاطمه* *B*. *نپی و علی سبطی و فاطمه* (in this case *سید* seems to refer to Muḥammad himself: they sat all, viz. 'Alī and Fāṭimah near, close by him, viz. Muḥammad).

^۳ *A*, *E*, and *N* نور. *M* and *W* سبط.

^۴ So in *B* and *N*. In all the other copies بر.

^۵ So in *B*, *M*, and *W* (the latter two have برایشان in the beginning). *A*, *E*, *N*, and *T*:

بروشان (بریشان *T*) همی بوسه داد نبی بدیدارشان شادمانه علی (less appropriate, since the prophet's, not 'Alī's, delight in Ḥasan and Ḥusain is the salient point).

^۶ *A*, *E*, *N*, and *T* قرار تن ویافتن کام دل *W*. فزای تن *M*. قرار دل *A*, *E*, *N*, and *T*.

^۷ *B* دل و هوش. This verse is only found in *B*, *M*, and *W*.

^۸ *A*, *E*, *N*, and *T* پیامد. ^۹ *A*, *E*, *N*, and *T* رسانید.

^{۱۰} *M* and *W* چنین آنگهی. ^{۱۱} *A*, *N*, and *T* کنون. ^{۱۲} *E* کنی.

^{۱۳} *B* چنان. ^{۱۴} In *W* this verse stands after v. 156.

^{۱۵} لبش بگونه کافور رخ چو: see Shams-i-Faḥrī, p. 120, l. 9: کهربا = بمجاده; بغایت سُرخ و آبدار بود چنانکه باآتش نیز همچو یاقوت: Ganj-nāma, f. 42^a; متغیر نشود.

^{۱۶} گل زرد = شنبلید; foenum graecum, an orange-like plant with yellow flower; see my article 'Lieder des Kisā'i' in Sitzungsberichte der Münchener Akademie,

نخوان تا بیابی ^۲ حکایات را	الف لام را تِلْكَ آیات ^۱ را
نیایی چنین از کران تا کران ^۳	یکی سورتست این که اندر قرآن
ز قول جهان داور منصف است	سراسر همه قصهٔ یوسف است
مهیا بلفظ و لسان عرب ^۴	یکی قصهٔ دلکشای عجب
چو بر خوانده باشد بداند درست ^۵	۱۳۰ خرد باید اینرا بخواند درست ^۶
گفتار اندر سبب نزول سورهٔ یوسف علیه السلام ^۷	
یکی سوی من کن دل و هوش و ویر ^۸	کنون ای خردمند دانش پذیر
که این سورت آمد زیزدان ^۹ رب	از آغاز بشنو که چون شد ^{۱۰} سبب
خرد پروران و سخن گستران	شنیدم زگفتار دانشوران
بد اندر سرای علی الوسی ^{۱۱}	که بیکروز ^{۱۲} بیغمبر ابطحی

^۱ Beginning of Sûrah XII. *A, E, and N* اگر خواندهٔ تلك آیات

^۲ So *B*; all the other copies بدانی. In *A* the two hemistichs are transposed. In *M, W, and T* this verse opens a new chapter which gives in *M* and *W* as heading the first two verses of Sûrah XII. The (rather inappropriate) heading of *T* runs thus: آغاز داستان یوسف و زلیخا و گذارش آن.

^۳ In *B* another verse is added to this, forming a kind of anti-climax to it and, no doubt, interpolated:

یکی سورتست آن که اندر کتاب بیایی اگر بطلبی بی حجاب

^۴ Only in *B, M, and W*.

^۵ So in *B*. *M* and *W* درست (گر *W*) بخواند درست. *A, E, N, and T* خرد باید این داستانرا نخست

^۶ So in *B*, corresponding to the headings in *N* and *E*, viz. آغاز داستان سبب در بیان نازل شدن سورهٔ یوسف (put in *N* before v. ۱۳۰), and *E* (put in *N* before v. ۱۳۰), and *E* (put in *N* before v. ۱۳۰). In *A* an interval is left, but the heading is not filled in. In *M, W, and T* the text runs on without interruption; comp. note ۲ above.

^۷ فهم and خاطر و حفظ = یاد, according to Shams-i-Fachrî, p. 41, l. ۱4; و ادراک, according to Ganj-nâma, f. ۱62^a, lin. penult. sq.; only *N* has this word distinctly; in the other copies it is mostly written by mistake as دیر. *M* وگیر. *E* وگیر.

^۸ So *B*. The other copies بد.

^۹ So *B*. Other copies زدادار. In *M* and *W* this verse is missing.

^{۱۰} *B* یکی روز.

^{۱۱} *A* رضی.

که خون دل از دیده بیرون نراند ^۱	ازین داستانها یکی بر نخواند
که دیدند پیغمبران خدای	سختی و سُستی و بند و کشای
ابا رانده او ترا نیست کار	۱۱۵ بر ایشان چنان رانده بُد کردگار
ترا اندر آن شکر کردن سزد	بد و نیک گیتی هر آنچت. رسد
که او داند اندیشه کاستن ^۲	وز ایزد همه یآوری خواستن
چنان خیره و تنگدل در نماند ^۳	پیمبر ز هر داستانی ^۴ که خواند
وزان سختی و رنج ^۵ دلبند او	که از حال ^۶ یعقوب و فرزند او
که در وی بسی زاری و داورِیست ^۷	۱۲۰ برین داستان چشم او بر ^۷ گریست
سخنهای جان پرور دلكشست	حکایات این داستان بس خوشست
که قول خدایست سر تا ببن	عجب نیست گردلكشست ^۹ این سخن
ز پیشینگان قصه رانی همی ^{۱۰}	ایا آنکه اخبار خوانی همی
مصتف مر آنرا بهرداخته ^{۱۱}	چه خوانی همی ^{۱۱} قصه ساخته
که بهزیردش ^{۱۲} مرد بسیار دان	۱۲۵ بیا قصه از قول دادار خوان

^۱ So in *B*. *M* and *W* نراند دل از هر دو دیده نراند *A*, *E*, *N*, and *T* که ازین in the first hemistich. instead of از آن and زو (از *T*) دیده بر رنج شان خون نراند

^۲ Verses ۱۱۵-۱۱۷ only in *B*, *M*, and *W*. In the second hemistich of v. ۱۱۷ *M* and *W* اندیشه آراستن.

^۳ *W* and *M* داستانها; *A* and *N* باستانی.

^۴ So in *B*, *M*, and *W*. *E* and *A* چنان پر غم و تنگدلتر نماند *N* and *T* this verse is preceded by the following one, and consequently بماند has been substituted for نماند.

^۵ *M* and *W* کار.

^۶ *M* and *W* رنج و سختی.

^۷ So *B*. The other copies وی زان چشم وی.

^۸ So *B*. *M* and *W* که در وی بسی یآوری داورِیست. In *A*, *E*, *N*, and *T* this verse is missing.

^۹ *M* دل کشید.

^{۱۰} Only in *B*, *M*, and *W*. In *W* همین in both hemistichs.

^{۱۱} *T* چه خواهی همه.

^{۱۲} So in *B*, *M*, and *W*. *A*, *E*, and *N* بهزیردش آنرا چه برداخته *T*; باندیشه آنرا چه برداخته.

^{۱۳} So in *B*. All the other copies read آن بهزیرد.

<p>و زین بهترت باشد آرام و جای سر انجام چون گاو و چون دَد بود نبودند جز باک پیغمبران^۱ نگوید جز آنکش بود عقل و رای^۲ دلش را فروزانتز از زهره کرد^۳ نهوشید ازو آشکار و نهان چه گرم و چه سرد و چه درمان و درد^۴ که او بود پیغمبر کردگار بدو داستانهای پیغمبران^۵ فلک بره بَد و نیک شان چند گشت چه آغاز بود و چه انجام شان^۷ همه بر دلش بر فروزنده بود^۶ دلش را همه نغز و نیکو نمود^۸</p>	<p>۱۰۰ شوی راست با راستان خدای هر آنکس که کردار او بد بود بهین همه مردمان جهان سخنهای پیغمبر رهنمای همه دانش ایزد ورا بهره کرد ۱۰۵ زهفتم زمین تا بهفت آسمان همه در دل او نگاریده کرد از آدم درون تا بدان روزگار فرود آمد از داور داوران که مر هر یکی را چه بر سرگذشت ۱۱۰ چه کردند و چون بود هنگام شان پیغمبر یکایک فرو خوانده بود کم و بیش هر داستانی که بود</p>
--	--

^۱ Between vv. ۱۰۲ and ۱۰۳ there are repeated in *M* and *W* vv. ۱۹ and ۲۰, see p. v, note ۱, with these modifications: v. ۱۹, first hemistich, فَرَّخَ الْخَ ; second hemistich, ستودنش فرصت نزد خرد.

^۲ See above, p. ۸, note ۱. *M* and *W* سخنهای پیغمبران خدای (contrary to the context, which requires the singular پیغمبر, i.e. Muḥammad).

^۳ Verses ۱۰۴ and ۱۰۶ only in *B*, *M*, and *W*.

^۴ *A*, *T*, and *N* بدین. In *E* this verse is missing.

^۵ Only in *M* and *W*.

^۶ فلک را *W*.

^۷ So in *B*. *A*, *E*, and *N* چون الْخَ چه بودند و چون الْخَ. *T* has, in the second hemistich, چه کردند instead of انجام. In *M* and *W* the first hemistich runs thus: چون بود فرجام شان.

^۸ So in *B*. *A*, *E*, *N*, and *T* فروزنده instead of نماینده. On the correctness of the rhyme خوانده (which might, if absolutely necessary, be read in the abridged form حَوْنَدَه) and فروزنده or نماینده, comp. Dr. Teufel, loc. cit., see above, p. ۴, note 4. Decidedly without a proper rhyme is the reading of *M* and *W*:

به (ز) پیغمبران یکبیک خوانده بود دلش را همه حال بنموده بود

^۹ Only in *B*.

که بخشیدن دست وی چون هواست
 80 بدریا و کان دُر و زَر عیار
 همی تا بود گردش سال و ماه
 همی تا سرشت جهانرا نهاد
 مَبْرَد^۳ پیروزی از شهریار
 بتن در دلش روشن و شاد باد
 85 تن وی بصحّت کفّ وی بجام
 بتایید سلطان اقلیمها
 کجا^۱ عالم از وی سراسر ملاست
 تَبُد ایمن از بخشش شهریار
 همی تا درفشان بود مهر و ماه
 بود زاتش و آب و زخاک و باد
 فلک خاصتش باد و دادار یار
 سه چیزش بسه چیز آباد باد
 دل وی بدان بخشش دوستکام
 دل شاه باد ایمن از بیمها^۴

در شرف آدمی از حیوانات

زهر چیز کاورد یزدان پدید
 بهین همه جَانَوْر آدمیست
 خداوند مره^۲ بنده را نیک خواست
 90 جز از آدمی جَانَوْر نیست و چیز
 همی تا بوی از چه یزدان شناس
 ترا و مرا راست زان آفرید
 خردمان بدان داد تا گر رواست
 چرا آن یکی سال و مه راستست
 95 درین هست بسیار گفتار نغز
 نشانی ترا بدهم ای گنج هوش
 همیگودت خویشتن را ببین
 بدان تا بدانی که ما راستیم
 آگر راست باشی چو بالای خویش
 به از آدمی جَانَوْر نافرید
 که گوینده و کدخدای زمیست
 خرد داد و گفتار بالای راست
 که دادست یزدانش این هر سه چیز^۳
 که اوراست نیکی و داد و سپاس
 که باشیم از گاو و از خر پدید
 بدانیم کین هر یکی از کجاست
 چرا این نگونسار و گر خواستست
 نداند بجز مردم پاک مغز
 ز من بشنو آنرا و میدار گوش
 بدان کت چرا آفریدم چنین
 ز تو همچو ما راستی خواستیم
 بجز راستی نایدت چیز پیش

... آن سی سوار - کجا برگزشتند: see the verse of the Shāhnāma: که = کجا^۱
 بر شهریار.

^۲ هر. ^۳ here in passive sense, as frequently in the Shāhnāma. ^۴ بُریدن

^۴ The same rhyme-word, used in the first hemistich in the general sense of 'inorganic matter,' as a contrast to 'animal,' in the second, in the special meaning of 'valuable, precious thing' (= گرانمایه).

60 هوا بر زمین سخت گریان شود
تو گوئی هوا را که بیدل شدست
یکی زاسمان بنبه تا رو زده^۱
شگفت ابروی ماه را بهمین^۲ است
چو خورشید در دلو و ماهی بود
6۴ بآباد و ویران گیتی همه
دوان آب روشن ببندد بسنگ
بباغ اندرون چون یکی بگذری
تو گوئی مگر لشکر تازیان
همه نیزه جنگ بر داشته
70 جهانرا سه ساز است، چون این بود
بود بر سر کوه سیم سفید

در صفت پادشاه اسلام گوید

بزرگا خدیو^۳ه توانا توئی
گر از اوج گویم چو کیخسروست
گر از داد گویم شه^۴ کامران
75 اگر گویم از معرفت وز بصر^۵
گر از دور مر مرد را بنگرد
بداند مر او را نهاد و سرشت
اگر گویم از بخشش دست شاه

بآغاز و انجام دانا توئی
که هر لحظه تایید و فرش توست
فزون آید از شصت نوشیروان
درین باب قولم نیاید بسر
هنرها و عیبش پدید آورد
اگر هست نیکو و گر هست زشت
شوم سخت عاجز درین جایگاه

^۱ رو دادن = رو زدن

^۲ Here the white plant of that name, which comes out in the month Bahman (the eleventh of the Persian year), when the sun is in Aquarius (دلو, see the following verse).

^۳ و تیشه W

^۴ زسر W

^۵ بیخ اندرون آب و رنگ W

^۶ خدایا W. About the prince of 'Irāk, to whom the poem is dedicated, and who is styled here 'Pādishāh of Islām,' see the preface.

^۷ بشد W

^۸ در نظر W

جهانرا چنین باشد آئین دراز
 چو مهر از کمان^۲ شد بسوی بره
 45 هوا برکشد برده^۳ تیره فام
 گسسته بود چون برآید نخست
 بهیلان نماند چو ماند بهیل
 مهین پیل نزد کهمین لخت از آن
 زدربا برآید چو کوه بلند
 50 گهی رنگ او تیره گاهی سفید
 باندک زمان در هوا گسترده
 تو گوئی که گشتی شدست آسمان
 گر آتش ز سنگ و ز آهن جهد
 بغرد پس از آتش افروختن
 55 هر آنکس که او در جهان مهتر است
 بیکجایگه گر شکسته شوند
 بغلتنند ازین آسمان بلند
 سرانجام صد یک نباشد از آن
 چو آتش نمود و چو غرید سخت

بگردد ازین چون شود راز باز^۱
 جهان سرد گردد زیرب سره
 کز و گاه پیشین نماید چو شام
 بهیل^۳ پراگنده ماند درست
 کجا دیده^۴ پیل چون رود نیل
 چو سنگی بود پیش کوه گران
 جز ایزد که داند که چونست و چند
 گهی همچو زرد و گهی چون سپیده^۴
 باستد چو گسترده شد بگسلد
 ورا نیز پیوسته شد بادبان
 که ویرا همی سنگ و آهن دهد
 بدانسانکه ترسان شود مرد و زن
 سرش زیر چرخ کبود اندر است
 ز سر در سراسر گسسته شوند
 مگر چون بود پاک دانای چند
 که غریدن رعد این آسمان
 بگرید چو دلخسته شوربخت

The following verses of the *Shāh-nāma* (in Zāl's answer to the riddles of the Mobeds) may serve to elucidate the second hemistich:

همه تیرگی دارد اندر نهان
 ز برچ بره تا ترازو جهان
 بدان تیرگی و سیاهی شود
 چو زین باز گردد بماهی شود

(Spiegel's *Chrestom. Pers.*, p. 44, ll. 11-14).

^۲ Arabic القوس, the 9th sign of the Zodiac (the last in autumn), which forms the transition to winter.

^۳ A similar comparison is offered by the expression پیل آبکش for 'a black cloud.'

^۴ The same rhyme-word, used in the first hemistich in the general sense of 'bright,' as a contrast to 'gloomy and dark;' in the second, in the special sense of 'white,' as a contrast to 'yellow.'

بدینسان همه در هم آمیختند	کزین چار گوهر بر انگیختند
که اندر تن تیره بنهاد جان	بفرمان دارای هفت آسمان
هم از گردش فصل اختر ^۱ کند	جهان هر سه مه چهره دیگر کند
جهان چهره پیر برنا کند	30 چو اندر بتره مهر ماوا کند
دم و باد چون مشک اذفر شوند	شب و روز باهم برابر شوند
دگر بار بندد همی مرغ ^۲ و راغ	یکی دیبه روم بافد بباغ
زگل بردم صد هزاران نگار	بدانسان چکد ابر ز اشک ^۳ بهار
زمشک و زعنبر کند خوشه ^۴	کجا بر وزد باد برگوشه ^۴
چه در فرودین ^۵ و چه اردیبهشت	35 بهر دو کند این جهانرا بهشت
چو دریای قلزم شود جویبار ^۶	پراز نقش مانی شود کوهسار
جز ایزد که داند که آن چون دمد ^۷	هزاران گل از گیل ببیرون دمد
هوارا بیینی چو آتش دلیر	چو آید دگر از بزه سوی شیر ^۸
که عقل تو زو سخت شیدا شود	بمستان درون میوه حلوا شود
بجز ایزد پاک کس را مبین	40 بر آور سرو شاخ سنبل بمین
بود نغز و آراسته ^۹ باغ روی	بسرخنی چو خون و بگردی چو گوی
بشاهین ^{۱۰} و در کزدم کاروان	همی تا بود آفتاب دوان

^۱ فصل دیگر *W*. فصل اختر *M*.

^۲ So correctly according to the various reading on the margin; the text has ماہ.

^۳ In *M* the following marginal gloss: مرغ بفتح رُستنی و نبات مرغزار؛ مرکب ازین زمین با دامن کوه = راغ؛ است بالضم معروف راغ دامن کوه بود که بجانب صحرا باشد. Ganjnâma, f. 81^a.

^۴ *W* ابر و اشک.

^۵ So to be read, according to the metre, instead of فرودین in the MSS. This abridgment appears several times in the Shâhnâma also.

^۶ *W* has a silly روزگار instead.

^۷ *W* in both hemistichs. دهد.

^۸ *W* چو آید دگر بزه بر سوی شیر (modification made, as it seems, to introduce a proper subject to the verb آمدن, which, in the text above, must be supplied from verse 30, viz. مهر). Leo is the 5th sign of the Zodiac (2nd in the summer season).

^۹ *W* بود بار آراسته.

^{۱۰} I. e. ترازو, Arabic المیزان 'Libra,' the 7th sign of the Zodiac (1st in autumn), after which follows کزدم or کجدم, Arabic العقرب 'Scorpio.'

از آزار ایشان تو رخ را بتاب	که آزار شان دوزخ آرد بتاب ^۱
	حکایت ^۲
نهاد جهانرا بمین ای پسر	که چون ساختست اینجهان سر بسر
۲۵ بگسترش از تیره خاک گران	درو آتش و باد و آب روان
بمایه چهارند ^۳ این گوهران	و لیکن بمین اینهمه بیکران

^۱ So in *A*, *E*, and *N*. *T* has in the second hemistich بآب instead of بتاب. *B*, *M*, and *W* have introduced the following slight modifications:

از آزار این (شان *W*) چار دلرا بتاب که آزار شان دوزخ آرد ثواب

so as to make this bait the proper continuation of their Sunnite verses. The genitive after آزار is here to be taken as objective, whereas in the adopted text it is subjective. With this bait the 'praise of the prophet' ends in *A*, *E*, *N*, and *T*. In *B* two other verses are added:

چو در دوستی شان بمندی تو دل	نباشی بنزدیک یزدان خجیل
سخنهای پیغمبر رهنمای	نگوید جز آنکش بود عقل و رای

The latter of these two, which is also found in *M* and *W*, is to all purposes identical with the verse with which the chapter—immediately following in *A*, *E*, *N*, and *T* after v. 23 in the text above, and styled in *E* حالات و حالات در بیان شروع کتات و حالات مقدمه در نظم کتاب و نعت پیغمبر مستطاب^۴ in *T* قصه حضرت یوسف علیه السلام, whilst no heading appears in *A*, where the text runs on without interruption)—opens, viz.

سخنهای پیغمبران خدای	بگویم بدانکش بود عقل و رای
----------------------	----------------------------

(only modified so far as its different position in each of the two sets of MSS. necessitates it), and which moreover reappears, according to *M* and *W*, in v. 103. In *M* there are three more doubtful verses, to conclude the 'praise of the prophet,' viz.

باندازه اش ابر بهار	باندازه رنگ و رمل قفار
باندازه برگهای شجر	باندازه خلق او سر بسر
باندازه هرچه هستست و بود	بپیغمبر و خاندان بر درود

The second and third verses are found in *W* also, with the following modification in the last hemistich.

^۲ Verses 24-102 in *M* and *W* only; whatever may be thought of their authenticity, they show at least a remarkably pure Persian, have a true poetical ring, and bear close relation to many passages in the *Shāhnāma*.

^۳ *W* (or چنان آمد as the writing is very indistinct) بمایه چنان آمد.

وزو جُست باید هنر در بدر ¹	ازو گفت باید سخن سرسِر
ستایندۀ خاک پایِ وصی	منم بندۀ اهل بیتِ نبی
بدیشان مرا راه دیدار ³ نیست	ابا دیگران مر مرا ² کار نیست

ستودن *T*. جز او (۱۲) Hebrew comp. after a positive, to denote comparison, (ستوده تری perhaps a clerical error for ستوده ترا نیست *B*. ازو هست

¹ So *B*, except that سخن appears in the second hemistich again, instead of هنر. *W* has (against all rules of rhyme) in both hemistichs در بدر. The other copies have در بدر in the first and سرسِر in the second hemistich.

² So *T*. *A* مزین دیگران مر مرا *N* وزین دیگرانرا مر مرا.

³ *A* راه و دیدار. In *E* the second hemistich runs in this way: بدنیا مرا راه. In *B*, *M*, and *W* these two verses, 21 and 22, which have a distinct Shi'ite tendency, are entirely missing, and in their place appear six new verses of an orthodox Sunnite character, viz.

سراسر به پیشش چو اختر بُدند ^a	صحابان او جمله اخیر بُدند
که در دین حق ^b نامدار آمدند	ولیکن از ایشان چهار آمدند
که بُد روز و شب مصطفی را رفیق	ابو بکر صدیق شیخ العتیق ^c
زیمش نیارست خفتن بروم	ز بعدش عمر بُد که گسرای شوم ^d
که شرم و حیا زو بدیدار بود	پسش ^e میر عثمان دیندار بود
سر شیر مردان و زوج ^f بتول	چهارم علی ابن عمّ رسول

^a The text is according to *B*. *M* and *W* اختر instead of اخیر, and in the second hemistich *M* در دین وحق *W* همه هر یکی مهر (همچو *W*) انور بدند

and in the second hemistich as rhyme-word *W* عتیق. شیخ و عتیق *W* عتیق. ^d *M* and *W* قیصر بروم *W* بیوم (or as *M* reads, clearly against the rhyme, بتوم). ^e *M* and *W* سوم. ^f *M* and *W* و جفت. As Firdausi wrote his epos (see further down in the chapter, سبب این قصه, v. 169 sq.) for a wazir or general of the prince of 'Irâq, one of the Bûyides who were prominent champions of the Shî'ah, the verses put in the text seem to be the genuine ones. They are, moreover, in striking agreement with the two Shi'ite *kaşîdas* ascribed to Firdausi, and published in my second article on 'Firdausi als Lyriker' (Sitzungsberichte der Münchener Akademie, philos.-philol. Classe, 1873, pp. 635-653).

همی تا خدا این جهان آفرید
بعقّی، محمّد علیه السّلام
کسی کش دهد ایزد این پایگاه^٦
بپی فرخ او گرفتن سزد

ازو صنعها کرد یکسر پدید^٥
نیامد پدید از همه خاص و عام^٥
ازو باید اندوخت^٧ آئین و راه
ستوده ازو^٥ نیست نزد خرد

مر این خانهارا بمخشود نازه^٥
بهر خانّه هریک اندر شوند
بدینسان نهاد این همه اختران
گهی برف بارد گهی باد گرم
ثناي خدای که این ساختست
زینک و بدش باز پرداختست^٥

خدای بزرگ ایزد بی نیاز
نباشند یکچند بیرون شوند
همیکرد آئین و ساز جهان
گهی بر میانجی دلآرام نرم^٥

در بیان مدح جناب رسالت و وحی آنحضرت صلی الله علیه و آله و *M* and *W* در نعت سید المرسلین uninterrupted. ^١ So in *B*. ^٢ Verse ١٥ only in *B*.

^٣ So in *B* (with an incorrect *وزو* in the beginning), *A*, *E*, *T*, and *N*. *M* and *W* have less appropriately نامد پدید شخص نامد پدید since the same idea is expressed in the immediately following verse. ^٤ *B* بمثل *T*.

^٥ So in *B*. *M* and *T* نیامد پدید از خاص و عام *W* زو instead of از; in *A*, *E*, and *N* a distinct بیامد appears, contrary to the obvious sense of the verse.

^٦ *E* بارگاه. *B* ایزد از وی نگاه. ^٧ So *B*. In the other copies آموخت.

^٨ So *M*, *W*, *E*, and *N*. *A* has (apparently as a gloss to the less common از,

^٩ Text has باز. ^{١٠} The distribution of the seven planets over the twelve signs of the Zodiac is consequently this:

Moon	—	Cancer	4th	sign of Zodiac.
Sun	—	Leo	5th	” ”
Saturn	—	Capricorn	10th	” ”
		Aquarius	11th	” ”
Mars	—	Aries	1st	” ”
		Scorpio	8th	” ”
Venus	—	Libra	7th	” ”
		Taurus	2nd	” ”
Mercury	—	Gemini	3rd	” ”
		Virgo	6th	” ”
Jupiter	—	Sagittarius	9th	” ”
		Pisces	12th	” ”

ستایش پیغمبر صلوات الله و سلامه علیه^۱
 محمد رسولست و پیغمبرست
 ز پیغمبران دگر بهترست
 که از دین پاکش جهان خرمست^۲

ترازوی و دلو است و جوزا ترا ^b	سه خانه که شان بادی است گوهر ^a
جدی دان و ثور و دگر سنبله ^c	سه خانه که از خاک دارد مزه
بخشید نیکو بهفت اختران	مرا این خانها را کران تا کران
ده آمد بهنج اختر ^e نیکتاب	دو آمد بخش ^d مه و آفتاب
که هستند بر آب و خشکی دلیر	بماه و بخور داد خرچنگ و شیر
بره داد و دلو و کشادست راز	بکیوان که تابد همی از فراز
حمل داد و عقرب بیگانه خدای	ببهرام کینجوی جنگ آزمای
ز بخشش ترازوی و گاو بی داد	بناهمید با رامش و آج ^f داد
عطارد ^e که او صدر دارد بخاک	دو خانه دگر داد یزدان پاک
خداوند نیک و بد هر گله	ورا داد جوزا ابا سنبله
خداوند یکتای فرد غنی ^g	دو خانه دگر داد با مشتری
ندانند بجز پاک ایند؛ خدای	که آن قوس و حوتست ای نیکرای

^{۱ ۲} For notes 1 and 2 see p. ۶.

and Scorpio (عقرب), which is the latter of these two, and consequently the third in the triad. A rhyme like نُحُست and بَسْت would, in itself, not necessarily disprove a Firdausian origin, as similar ones frequently appear in good old poets, especially in those of Khurāsān, see the valuable remarks of Dr. Teufel, in Zeitschrift der D. M. G. vol. 36, pp. 98-100. The *watery* triad consists of the 4th, 8th, and 12th signs of the Zodiac: Cancer (Arabic السَّرطان), Scorpio, and Pisces (Arabic السَّمَكِین or المَوْت). ^a So distinctly in all three copies, probably for جوهرًا, as Arabic حال 'in substance.' ^b The *airy* triad consists of Gemini (Arabic التوامان), Libra (Arabic المیزان), and Aquarius (also called الماء), i. e. the 3rd, 7th, and 11th signs of the Zodiac. ^c The *earthy* triad consists of Taurus, Virgo (Arabic العذرا), and Capricorn, the 2nd, 6th, and 10th signs of the Zodiac. ^d Text in all three copies بخشش. ^e Text in all three copies اختری. ^f A marginal gloss in *M* and *A* says آج بالفتح قدر و اندازه. ^g here with double accusative, a novel construction. ^h So in *W*. *M* and *A* read فروغری (?) یزدان. ⁱ *W* یزدان. فرغری (!) بالفتح نیکو: quite distinctly, and have as marginal gloss:

زباد و زآتش زخاک و زآب ^۱	زچرخ و نجوم و مه و آفتاب
همه مُنکِرانش ذیلند و خاک ^۲	بهستیش جمله ذیلند پاک
بر آن شاه ^۳ محمود پاکیزه دین ^۴	برو آفرین باد وزو آفرین

any rhyme in the second *bait*, and the unprecedented use of the اضافه after صاحب:

بچشم و زبان و بدست و بهای	یقین دان که بشناسدش پاکرای
چنین گفت آن صاحب معجزات (!)	برونست یزدان زهد و حساب
دلیش بهستی برش بی شمار	خدائست بی مثل و جبار بار

^۱ *B* فزونست تا گاو و ماهی و آب *B*. This modification is clearly made by the transcriber in order to round the sentence off, which in all the other copies finds its syntactical conclusion in the following verse 12, which in *B* is separated from v. 11 by thirty-four *bais*, belonging to a much later chapter (see below, v. 270 sq.); v. 12 here corresponds to v. 49 in *B*.

^۲ So in *B*, *A*, and *N*. *M*, *W*, *E*, and *T* read ذیلند پاک. With v. 12 begins the original part of *A* (on fol. 5^a); the previous verses (with the exception of v. 5) and those twenty-two spurious verses of *M* and *W*, which are given in note 4, have been supplied on the fly-leaves of *A* from *M* by Ghulâm Ḥaidar, a native of Bengal, during his stay in London, 1865.

^۳ So in *B*. All the other copies شخص.

^۴ Instead of this verse twenty-two others are found in *M* and *W* which clearly bear the stamp of amateur versification, and are probably interpolated by a copyist proud of his superior astronomical knowledge; they are as follows:

پراز اختر روشن و ماه و مهر	همه شب بیماراست گردان سپهر
فزون زین نداند دل پاک هوش	ده و دو چنانکه شنیدست گوش
سه بادی همه مایه سرکشی	سه آبی سه خاکی و سه آتشی
کمانست و غُرْمَسْت ^b و شیر اندرست	سه خانه که اش ^c آتشین گوهرست
دو خرچنگ واز دو سیم عقربست ^d	سه آبی ^e یکی ماهی آمد نخست

^a *M* and *A* کش او^W; کش *M*. ^b A marginal gloss in *W* and *A* says: غُرم (mountain-goat = Aries, Arabic للمل); the fiery triad therefore consists of the 1st, 5th, and 9th signs of the Zodiac: Aries, Leo (Arabic الأسد), and Sagittarius (Arabic القوس and الرّامی). ^c *M* and *A* زآبی. ^d I. e. there are two crab-like constellations: Cancer, which is itself pre-eminently called خرچنگ,

یوسنی و زلیخا

من تصنیف فرنوسی طوسی

<p>که جاوید باشد همیشه بجای¹ نه شبه و نه همتا نه جفت و ولد مکین آفرید و مکان گسترید² مراورا ئنا³ و مراورا سپاس که با حکم او بنده را نیست خواست⁴ بییوست باهم سفید و سیاه بستگ اندر آتش بابر اندر آب ببار آورد شاخ پژمرده را هم از زنده آورد مرده پدید⁵ ورا زبید این کار برداختن</p>	<p>بنام خداوند هر دو سرای یکی فرد⁶ و جبار وحی و صمد سفید و سیاه جهان آفرید توانا همیشه مراورا⁷ شناس 5 بما بندگان حکم و فرمان و راست سپهر آفریدست⁸ و خورشید و ماه سرشتست تا روز حشر و حساب بقدرت کند زنده مرده را هم از مرده مرزنده را آفرید 10 جز⁹ او کس نداند چنین ساختن</p>
--	--

¹ So correct in *B* and *T* (where *ماند*, however, is substituted for *باشد*). *E* has *خداى* instead of *بجای*, which may do also. Quite against the laws of rhyme is the reading of *A*, *M*, *W*, and *N* *که جاوید باشد بهر دو سرای*.

² *N* *يك و فرد*. ³ So *A*, *M*, *W*, and *N*. *B*, *E*, and *T* have again *آفرید*.

⁴ So *B*, *E*, and *T*. *A*, *M*, *W*, and *N* *توانا مراورا همیشه*.

⁵ *E* *ستایست* (abridged from *ستایش*). ⁶ Verse 5 only in *B*.

⁷ *T* *سپهر آفرید او*. ⁸ *E* and *T* *هر*.

⁹ *E* wrongly *پدید زنده آورد مرده*. The order of vv. 6-9 is that of *B*, and with regard to vv. 6 and 7 also of *T*; all the other copies have the apparently less appropriate order: 8, 7, 6, 9.

¹⁰ *E* and *N* *چراو*. Between vv. 9 and 10 there are in *B* three additional verses which appear spurious from their wording as well as from the absence of

يوسف وزليخا

من تصنيف فرانسوا طوسى

طبع

فى المطبعة المدرسية فى مدينة اوكسفرى

سنة ١٩٠٨ المسيحية

